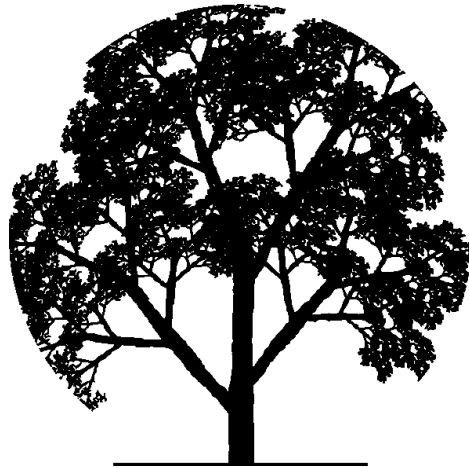


Секция по компютърна лингвистика
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
Българска академия на науките



**Формално описание на перцептивните и
менталните предикати в българския език
(снемане на семантична многозначност)**

Дисертация за присъждане на образователната и научната степен „доктор“

Автор: Христина Кукова

Научен ръководител: проф. д-р Радка Влахова

Съдържание

Глава 1	5
1. Увод	5
1.1. Мотивация и актуалност на изследването	5
1.2. Обект и предмет на изследването	5
1.3. Цели и задачи на изследването	10
1.4. Източници на примерите	14
1.5. Методите на работа	15
1.6. Методически план на изследователския анализ	15
1.7. Модел на описание на глаголите за целите на изследването	16
1.8. Данни и начини на извличане на информацията	17
1.9. Терминологичен апарат	19
1.10. Ресурси	23
1.11. План на главите от дисертационния труд	26
1.12. Обем на дисертацията	27
Глава 2	
Значение и автоматично снемане на семантична многозначност	28
2.1. Значение и многозначност	28
2.1.1. Значение	29
2.1.2. Същност на значението	30
2.1.3. Многозначност	34
2.1.4. Многозначност при глаголите за перцепция	35
2.1.5. Многозначност и омонимия	38
2.1.6. Моносемия / омонимия / полисемия	40
2.2. Автоматично отстраняване на семантична многозначност	42

2.2.1. Критерии за дефиниране на значения	44
2.2.2. Преглед на типове подходи, използвани при автоматичното снемане на семантична многозначност	47
Глава 3	
Семантико-граматични класификации на предикатите	59
3. Предикати и класификации	59
3.1. Семантични класификации	61
3.2. Аспектуални класификации	63
3.3. Частни класификации, обхващащи предикати за перцепция	69
3.4. Признаци, които ще бъдат използвани при описанието	77
Глава 4	
Семантична характеристика на глаголите за перцепция	83
4.1. Предикати за перцепция	83
4.2. Подбор и конвенции	85
4.3. Анализ на семантичния клас на глаголите за възприятие	87
4.4. Значения на предикатите за перцепция	100
4.4.1. Прототипни значения	101
4.4.2. Парадигма на семантичния клас на перцептивните предикати	101
4.4.3. Непрототипни значения на основните глаголи за перцепция	132
4.4.4. Допълнителни наблюдения	168
Глава 5	
Глаголни значения и аргументи	176
5.1. Значения и аргументни типове	176

5.2. Синтактична реализация на предикатите за перцепция и аргументите им	181
5.2.1. Перцептивни предикати и аргументи / комплементи	182
5.2.2. Синтактична съчетаемост на перцептивните предикати	183
5.3. Фреймнет. Семантика на фреймовете	197
5.4. Фреймове	199
5.4.1. Фреймови елементи и семантични ограничения	207
Глава 6	
Заклучение и изводи	259
6.1. Възможни насоки за бъдеща работа	264
6.2. Приноси	264
6.3. Избрани публикации, свързани с темата на дисертацията	266
Цитирана литература	267
Приложения	281
Приложение 1: таблица със синонимни множества (ID №, литерали и дефиниция) от Уърднет, приписан фрейм от Фреймнет и тип според предложената в Глава 4 типология	281
Приложение 2: съпоставка на речниковите значения на глаголите за перцепция в Речника на българския език и Уърднет	349

Глава 1

1. Увод

1.1. Мотивация и актуалност на изследването

Интензивното развитие на компютърната лингвистика в последните десетилетия обуславя необходимостта от ново осмисляне на традиционните обекти на езикознанието. Основна мотивация за изследването е липсата на цялостно проучване в българския език на връзката между глаголите за възприятие, които са лингвистичният еквивалент на семантичната категория предикати за перцепция, и семантичния клас на менталните предикати.

Класическата лингвистика се характеризира с изследвания, насочени предимно от формата към семантиката, но не изключва и функционалния аспект, затова не можем да я наречем чисто формална. В настоящото изследване семантиката има водеща роля, първо като определяща обхвата на изследваните предикати и второ, като изграждаща сечението от двете семантични групи, върху което е фокусирано изследването. Само опирайки се на формата обаче имаме възможност да извлечем значенията в цялата им сложност и непредсказуемо многообразие. Семантиката дава възможност да се излезе извън пределите на простите елементи и да се разгледат взаимодействията между различните езикови нива. Така обектът на изследването е определен от семантична гледна точка, като са концептуализирани начините за нейното изразяване.

1.2. Обект и предмет на изследването

Семантико-синтактичният анализ на различни езикови единици или цели семантични класове глаголи предизвиква все по-голям интерес за изучаване в последните 2 десетилетия.

Обект на настоящото изследване са онези думи, чието първо и основно значение маркира сетивно възприятие. Във фокуса на интереса ни са онези от глаголите, които изразяват и когнитивно съдържание в някое от значенията си, както и отграничаването им. С. Моисеева твърди, че „в съвременните психологически и лингвистични изследвания възприятието се приема като когнитивен процес, формиращ сетивното ниво на познание, което се явява основа за цялостната когнитивна дейност на човека“ (Моисеева 2005:24).

Тъй като темата на дисертацията беше първоначално формулирана като „Разпознаване и отстраняване на семантична многозначност“, а по-късно ограничена до изследването ѝ при перцептивните и менталните предикати, беше взето предвид:

(1) Къде възниква семантична многозначност при тези 2 класа глаголи, а именно при семантичната деривация от перцепция към мисловност. В хода на изследването не бяха намерени данни процесът да се наблюдава в обратна посока. Така що се отнася до плана на изразяване изследваните два класа влизат в отношение на включване, както е посочено на Фиг. 1



Фигура 1. Съвпадения в графичната реализация на перцептивни и ментални значения.

Класът на менталните предикати има много по-широк диапазон, който няма да бъде обхванат в цялост. Подзаглавието на труда, ни насочва към фокусиране върху онези от тях, при които се наблюдава сечение на графичното представяне на глаголи от двата класа. Затова ще бъдат взети предвид ментални предикати, чиято графична реализация съвпада с перцептивен глагол. Посоката на деривация налага анализ на семантичното многообразие на перцептивните предикати с цел открояване на съвпаденията в плана на изразяване.

(2) Развитието на лексикалносемантичната система и водещата роля на семантичния аспект в изследването породиха необходимост да се разгледат значенията на перцептивните предикати в цялост, като се анализира и опише сечението им с когнитивни предикати. В подкрепа на това решение е мнението на С. Моисеева, че „усещанията съставят опита, необходим за когнитивната дейност на човека, а когнитивните процеси [...] осигуряват преобразуването на сетивна информация в знание“ (Моисеева 2005:75). По този начин се предполага възможността система за автоматично снемане на многозначност да разпознае онези графични изразения, които носят разнородно съдържание, и да посочи едно от значенията.

(3) Типологичната деривационна зависимост на разширение на значенията от перцепция към мисловност наложи изследването да бъде изградено основно върху перцептивните предикати, като се очертаят семантичните връзки с полето на когницията, а в хода на работата се откриха и други семантични класове, които могат да бъдат изразени по еднакъв начин с перцептивните.



Фигура 2. Съвпадения в графичната реализация на предикати от перцептивния и от други класове.

Макар и по-малка степен в сравнение с менталните, останалите класове, които имат един и същи план на изразяване, са анализирани и онагледени с примери в рамките на непрототипните значения на перцептивните предикати в Глава 4.

За основен център на изследването се приема значението на глагола, а графичната му реализация е средството за снемане на семантичната многозначност.

Като цяло дефинициите за перцептивните предикати са сходни, макар и обхвата на семантичния клас да варира при различните автори. Р. Ницолова ги определя като „семантичен клас глаголи, който описва отношението между определено психическо състояние и ситуации от действителността, като при това се предава информация за тези ситуации“ (Ницолова 1992:134). Според М. Коритковска те са „клас предикати, които се отнасят до процеси, протичащи в съзнанието или емоционалната сфера на индивида – сетивни възприятия и емоции“

(Коритковска 1990:30). Л. Ласкова прецизира дефиницията като „клас предикати, които свързват менталната репрезентация на някакво състояние на нещата в света с определен субект. Те обозначават ситуация, в която субект възприема чрез сетивата си и обработва информация за друга ситуация.“ (Ласкова 2010: 6). К. Хори дефинира перцептивните предикати като „такива, които първично кодират придобиването на сетивна информация с помощта на сетивата“, като ги разграничава от когнитивните, които „първично кодират ментална обработка на информация или идеи, които незадължително имат перцептивна основа“ (Хори 1993:3). С. Моисеева определя перцептивната лексика като „резултат от непосредственото взаимодействие на човека и света, която носи информация за света и за възможностите на човека да оперира с нея в практическата си дейност“ (Моисеева 2005:4-5). Е. Падучева отбелязва, че класът на глаголите за възприятие има размити граници (Падучева 2004:198), като включва в него глаголи с компонент *възприятие, Наблюдател, сетивен орган, наблюдавано движение или състояние, загуба на сетивна способност* и др. (Падучева 2004:198-202).

Както отбелязва Е. Падучева, особеност на глаголите от този клас е преобладаването на нестандартни диатези, в това число и възможността за преход на субекта на възприятие, на Експериенцера, в позиция „зад кадър“ (Падучева 2000:197). М. Стаменов застъпва позицията, че при този подклас глаголи „имаме имплицирани генерализирани Тръпник“ (Яденето загорча от сол = който и да опита това ядене, ще го намери, че нагарча от пресоляване) (Стаменов 2021б:73).

Много автори се фокусират върху базовите глаголи за възприятие в проучванията си, напр. Хори (1993), Шуле (2000), Михайлова-Сталянова (2011). С цел пълнота на резултатите изложението следва схващанията на Е. Падучева, С. Моисеева и А. Виберг и освен традиционно изследваните предикати за екстероцепция (повърхностна сетивност) в рамките на настоящото изследване са

проучени глаголи за интероцепция (вътрешно усещане), проприоцепция (усещане за позицията на тялото, усилията и извършването на дейности), потенциална перцепция (глаголи, които не назовават самия акт на възприятие, а само маркират възможността обектът да бъде сетивно възприет (*изглеждам, блестя, светя*).¹

Някои автори включват перцептивните глаголи в по-общата група „ментални предикати“ (напр. Л. Ласкова 2010). Много от тях изтъкват, че зад всяка употреба на глагол за възприятие стои описание на сетивността, включващо ментална обработка на възприеманата информация. Това безспорно е така, но изследването цели диференциацията на перцептивните от когнитивните значения на предикатите.

(1) *Виждам, че си си боядисала косата.* (перцептивно значение)

(2) *Виждам, че ме лъжеш.* (когнитивно значение)

С оглед на описанието на глаголите, което да послужи за снемането на семантичната многозначност, по-целесъобразно е да разграничим перцептивните от менталните значения на предикатите. В Глава 4 подробно ще бъдат описани и групирани значенията – за възприятие, за мисловна дейност, за социални отношения и пр.

Предмет на изследването ще бъдат езикови примери в изявително наклонение, структурирани като прости или сложни изречения. Извън обсега на изследването на този етап ще остане връзката между реализацията на комплементите в сложните изречения и морфологичните значения за време, вид, залог и наклонение на глагола в главното.

1.3. Цели и задачи на изследването

¹ По-подробно въпросът за фокуса и периферията на семантичния клас на възприятието ще бъде представен в Глава 4.

Съвременната семантика (и в частност компютърнолингвистичните изследвания на семантиката) е теоретична, но и практически насочена наука. Задачата ѝ е не само да описва, но и да предсказва и обяснява поведението на предикатите. Изследването на семантиката на глагола подпомага предвиждането на различни аспекти от поведението на глагола в контекст, а именно:

- описание на семантичния деривационен потенциал на глагола;
- съчетаемост както с аргументите, така и с адюнктите му;
- характеристика на синтактичното поведение на всяко отделно значение;
- семантичните специфики на предиката и обкръжението му.

Изследването цели точното и изчерпателно описание на семантичните особености на предикатите от разглеждания клас и обкръженията им. То обхваща определен клас конструкции – аргументите на перцептивни предикати и на значенията, които навлизат в полето на менталността. Информацията за тях и типологизацията им са представени с оглед на бъдещо имплементиране в алгоритъм за автоматично отстраняване на семантичната многозначност.

Основните търсения в това изследване могат да бъдат групирани и изложени в следните 3 лингвистични области:

1. На лексикално ниво – определяне на представителите на семантичния клас на перцептивните глаголи.
2. На семантично ниво – проучване на лексикалносемантичната парадигма и различните прояви на нееднозначност при предикатите за перцепция.
3. На синтактично ниво – описание на начините, по които полисемията, характерна за тази група глаголи, се проявява на ниво аргументи и комплементация.

Една от задачите в настоящото изследване е установяването на паралелни връзки между синтактичните реализации и семантичната наситеност на думите. Основната цел е тези връзки да бъдат използвани за снемане на семантична

многозначност, която да се опира на формалните проекции на семантичната специфика на проучваните глаголи. Тъй като изследването цели изчерпателност на описанието на перцептивните предикати и на паралел на някои от значенията им с менталните, както и на сходствата и различията между тях, необходимо е още в началото да се подчертае, че на различните етапи от настоящия анализ посоката на изследване може да бъде променяна – от смисъла към формата или обратно.

1.3.1. Целите, които стоят пред автора за разгръщане и потвърждаване на хипотезите са:

– Принос по отношение на изчерпателното описание и типологизиране на предикатите за перцепция;

– Съпоставителен анализ на аргументните и комплементните характеристики на предикатите с акцент върху онези представители на глаголите за перцепция, които биха могли да се срещнат в двете групи (перцепция и менталност) с цел подпомагане на автоматичното снемане на семантична многозначност;

– Типологизирано представяне на фреймовете и фреймовите елементи на перцептивните глаголи.

Дескриптивният фокус се разгръща в семантичната и структурната характеристика на предикатите и аргументите им, както и на тяхната корелацията със семантичните типове. Известен брой синтактични конструкции остават извън обхвата на изследването (напр. малки изречения). Особен интерес с оглед на снемането на семантична многозначност представляват предикати като „виждам“, които освен чисто възприятие могат да назовават и когнитивен процес (в най-общия случай със значение на *осъзнавам*, *разбирам* и производните им). Значенията, чиято мотивираност зависи от конкретните граматико-парадигматични особености на употребата на глаголите, ще останат извън фокуса на изследването. Ще бъдат разгледани някои частични случаи, които са особено характерни с ограниченията си по отношение на семантиката на фразата.

1.3.2. Конкретните **задачи**, които са предвидени за постигане на целите са:

1. Представяне на основополагащи теоретични постановки по отношение на лексикалното значение на думата и основните начини на кодирането му.
2. Дефиниране на автоматичното снемане на семантична многозначност и обзор на базисните подходи при осъществяването му, което да подпомогне изграждането на стратегия за формалното описание на предикатите.
3. Аналитичен преглед на съществуващи семантични класификации на предикатите като цяло и в частност – на предикатите за перцепция.
4. Описание на семантичния клас на глаголите за възприятие – типология и подкласове.
5. Открояване на семантичния обхват на многозначните глаголи.
6. Анализ на връзките между думите, означаващи перцептивните предикати, с други семантични класове и акцентиране върху сферата на менталността.
7. Представяне на синтактичната реализация на различните значения (перцептивни и ментални) с помощта на фреймовия апарат.
8. Описание на семантичните ограничения и граматичните реализации на фреймовите елементи в различните значения.
9. Специфики на формалните показатели при реализация на сетивни (прототипни) и несетивни (непрототипни) значения.

Съчетаемостта на предикатите с разнообразни модератори (отрицание, модални показатели и т. н.) ще остане извън обхвата на настоящото изследване. Но в плановете за бъдеща работа са включени различни маркери и описанието им от гледна точка на евиденциалността.

Особено важно е изследването на синхронно-деривационните отношения на предикативните единици. Всяко предикативно значение включва в себе си схема за разгръщане на изречение. Обединението на предикатите в определени типове

способства за разграничението на общи структурни модели за строеж на изречение. Двата основни начина за формално представяне на тези семантико-синтактични особености са посредством аргументните структури на предикатите или фреймовете им. За целите на изследването и с оглед на прецизното описание на семантичните специфики на предикатите и комплементите им те ще бъдат представени посредством теорията на фреймовете (Филмор 1985, Рупенхофер и др. 2016).

Една от целите на изследването е системното описание на разглежданите предикати и синхронно-деривационните им връзки, което би довело до база от данни, съдържаща основните синтактични модели, определящи мисловната основа на изреченията с този тип глаголи.

Необходимо е да се вземе предвид и типологията на езика. Мястото на българския като аналитичен език, но проявяващ и синтетизъм (падежни форми при местоименията) се проявява в конструкциите, които глаголите синтезират.

Въз основа на казаното дотук се опираме на следните работни хипотези:

1. Съществува тясна свързаност между реализацията на значенията и семантико-синтактичните особености на обкръжението на предикатите за перцепция.
2. Предикати, които в първото си значение са перцептивни, но се употребяват и с когнитивно значение, би трябвало да кодират различни начини аргументите и комплементите им да изразяват различните значения.
3. Описанието на отделните значения на перцептивни предикати, които развиват и когнитивна семантика, и на техните аргументи и синтактичната им функционалност в различните значения би довело до по-голяма яснота при автоматичното снемане на семантична многозначност.

1.4. Източници на примерите: Български национален корпус, граматика, художествена литература, интернет, други разработки и конструирани примери за

онагледяване на тезите. За целите на детайлното описание и прецизността на изследването решаващо значение има изобилието от ексцерпиран материал, върху който се гради анализът.

1.5. Методите на работа включват няколко стъпки, разработени последователно в различните глави:

1.5.1. Ексцерпиране на езиков материал от Уърднет – синонимни множества, съдържащи перцептивни предикати;

1.5.2. Съпоставка и разширение на обхвата на семантичния клас посредством Речника на българския език;

1.5.3. Типология на предикатите за перцепция и семантична деривация в областта на менталността. Традиционен метод за открояване на сходствата и различията на лексеми е този на компонентния анализ. Неяснотата относно онтологичния статус на компонентните признаци и възможността те да бъдат представени с относителни, а не с абсолютни стойности прави този подход неприемлив. Вместо него се използва сечение на синонимните множества от изследвания клас, със синонимни множества от други семантични класове (*виждам* може да принадлежи към различни синонимни множества, характеризирани в Уърднет като перцептивни (verb.perception), глаголи за социални отношения и дейности (verb.social), когнитивни (verb.cognition), глаголи за създаване (verb.creation) и др.);

1.5.4. Синтактично представяне на отделните значения на базата на синтактичните им фреймове от Фреймнет и примери от БНК;

1.5.5. Семантичен и синтактичен анализ на фреймовите им елементи.

1.6. Методически план на изследователския анализ

1.6.1. Мотиви за избора на разглежданите перцептивни предикати.

– преглед на различните класификации и на критериите за избор на работна стратегия за преценка и анализ;

– подбор на изследваните езикови единици и тяхното групиране по видове въз основа на семантичната им структура и семантичната им вариативност;

1.6.2. Семантична характеристика. Описание на моделите на лексикализация и когнитивните разширения на избраните перцептивни глаголи. Подбор и структуриране на ментални значения, които влизат в отношение на семантично сечение с разглежданите перцептивни предикати.

1.6.3. Синтактични особености на употребата им. Общотеоретична част и решения, взети във връзка с работата (правила на изграждане на глаголните фрази в различните значения и възможните им морфосинтактични реализации) и субкатегоризация. Структурна и семантична характеристика на предикатите – фреймове.

1.6.4. Аргументи, компленти и комплементизатори – структурна и семантична характеристика на фреймовите елементи на предикатите.

– Дефиниране на структурните им особености;

– Семантични / селективни ограничения в рамките на фрейма; други таксономични признаци и ограничения относно съчетаемостта;

1.6.5. Разширения на значенията в класа на менталните предикати. Сечение – същност и обхват.

1.6.6. Корелация между разглежданите структурни и семантични типове и типологизиране на информацията относно комплентацията на предикатите.

1.6.7. Снемане на семантичната многозначност на основата на типологията на комплементите.

1.7. Модел на описание на глаголите за целите на изследването

Всички необходими данни, използвани в обсега на изследването са целесъобразно извлечени, групирани и класифицирани в зависимост от:

а) значенията – приписани от Уърднет, Речник на българския език, конструирани;

б) предикативността – видове предикати, диференциране, класификации и избор на работна стратегия;

в) фреймове – общотеоретична част и решения, взети във връзка с работата (правила на изграждане на глаголните фрази в различните значения и възможните им морфосинтактични реализации) и субкатегоризация;

г) характеристика на отделните езикови компоненти или групи – семантични роли и селективни ограничения, други таксономични признаци и ограничения относно съчетаемостта;

д) онагледяващ материал – целокупният аналитичен корпус е съставен от примери, ексцерпирани от Българския национален корпус (преобладаващата част), интернет, от личната практика.

1.8. Данни и начини на извличане на информацията

Като основен източник на информацията за предикатите е използван Уърднет, сечението между перцептивните и менталните предикати се оформя от семантичните множества, в които се срещат на графично ниво и двата вида семантични групи. Разглеждат се основно:

1. Синонимни множества от семантичния клас на сетивните възприятия;
2. Семантична деривация на същите графични думи в областта на менталните значения;
3. Всички синонимни множества, в които се срещат изследваните думи (т.е. две или повече различни значения, графично представени по един и същи начин в различни синонимни множества);
4. Синтактичните модели за проекция на двата семантични класа – общи черти и различия;

5. Семантичните ограничения, които предикатите проектират върху аргументите си.

Акцентираща се върху детайлното описание както на предикатите и фреймовете им, които предопределят формалните конструкции, така и на типологията на комплементите или фреймовите елементи. По тази причина примерите заемат централно място в основните глави. Въпреки че се изследва само един феномен, съществена роля имат взаимосвързаните признаци и качества и йерархичната им организация.

Наблюдава се следната закономерност. В голяма част от случаите за изразяване на определено значение е възможна употребата на повече от една конструкция. В същото време една и съща конструкция може да бъде използвана за множество цели. Описанието на резултатите следва основно типологичната система на аргументите, както е разработена в рамките на Фреймнет (Рупенхофер и др. 2016). Системата от комплементи на перцептивните глаголи разглежда отношенията между трите семантични типа (С. Шуле 2000:54 по З. Вендлер 1967), а именно обекти, събития и пропозиции, както и характеристиката на различните структурно-семантични типове, които ги представят, а също и селективните ограничения, които предикатите налагат по отношение на фреймовите си елементи. Схемата на описание на аргументите се основава главно върху описаните семантични типове (обекти, събития и пропозиции) и върху описанието на структурните и семантичните характеристики на фреймовите елементи, с които тези типове се изразяват в българския език. Направен е опит за типологизиране на комплементите. За целта са дефинирани фреймовите елементи, разгледано е сечението между перцептивните и менталните предикати, осмислени са в структурно и семантично отношение комплементите им. Това позволява да се корелират структурните и семантичните модели, които перцептивните и менталните предикати реализират. Едва след като се извършат всички тези

наблюдения и сравнения и се анализират резултатите, може да се потърси подход за типология и за снемане на семантичната многозначност.

За разглеждането на семантичната йерархия на глаголите за перцепция и възможните разширения на значенията им в пределите на менталността следва да се типологизират системните отношения между предикатите и техните компленти, респективно комлементизатори, за да се установи корелацията между тях при предаване на многообразието от значения.

1.9. Терминологичен апарат

1.9.1. За назоваване на предикатите са използвани термините **глаголи / предикати за възприятие / перцепция**, както и латинското наименование **verba percipiendi**, използвано от редица автори (Ницолова 1992:134, Михайлова-Сталянова 2011).

1.9.2. За назоваване на участниците в перцептивния акт:

1.9.2.1. Когато става въпрос за извършващия перцептивния акт, в рамките на изследването най-често ще бъде употребяван терминът **субект на възприятието**. В зависимост от степента му на волево участие в ситуацията на възприятие, той може да бъде от агентивен или експериенцерен тип. В руската лингвистична традиция широко използван е и терминът **наблюдател** (Падучева 2000:185). В рамките на описанията на фреймовете във Фреймнет този участник е **възприемател** (perceiver), понякога предаван в литературата и като **перципиент** или **перцептор**. Изброените термини се срещат вариативно при цитираните в дисертацията автори, често дори в рамките на едно изследване.

Наблюдателят е един от участниците на ситуация, описвана от глаголите за зрително възприятие, който бива разширен до участник в различни видове перцепция (Апресян 1995:316, Падучева 1996:266-270). Това е същност, която проявява способността си да възприема. М. Джонова пише, че „първият аргумент на глагола *виждам* (и следователно първият аргумент на глагола *гледам*) трябва да

бъде съзнателно (*sentient*), одушевено същество. Това не се отнася само за глагола *виждам*, но и за първия аргумент на всички глаголи за възприятие“ (Джонова 2002:125). Често на семантично и изреченско ниво играе ролята на субект, който бива кодиран по няколко обособени начина и съответно формира различни типове. Наблюдателят може да бъде от агентивен тип (при активно, волево възприятие – вж. пример (3)) или от експериенцерен тип (при пасивно възприятие – вж. пример (4)).

(3) *Петър гледа улицата.*

(4) *Петър видя улицата.*

В немалко случаи се среща и като датив в конструкции от типа:

(5) *Вижда ми се избеляла.*

Ч. Филмор въвежда ролята Експериенцер и я дефинира като „същност, която получава, приема, възприема или преживява ефекта от дадено действие (по-рано наричана от мен „датив“)“ (Филмор 1971:77), а Р. Лонгакър по-късно я утвърждава (Лонгакър 1983:155). Р. Ван Валин и Р. ЛаПола виждат основания за отделяне на ролите Перципиент и Експериенцер, като първата се приписва на външния аргумент на предикати за перцепция, а втората – на предикати за вътрешно преживяване (Ван Валин и ЛаПола 1997:125).

Както отбелязва А. Атанасов, „В Граматиката на ролята и референцията се посочват като пример двойките перцептивни глаголи, при които единият изразява волева подбуда, а другият – не. Разликата между глаголи като *слушам* и *чувам* се състои в това, че външният аргумент на *слушам* е Експериенцер, който същевременно е и Агенс, докато субектът на *чувам* е само Експериенцер, т.е. разликата е в наличието на признаците [+воля] и [+контрол] от страна на субекта

на глагола *слушам* и – съответно – [- воля] и [-контрол] при субекта на глагола *чувам*“ (Атанасов 2016:11).

При част от глаголите за възприятие в резултат от диатезно преместване или семантичен процес, възприемателят попада в позиция „зад кадър“ (Падучева 2000:185). Тази позиция се обуславя най-вече от кодирането на обекта на възприятие като външен аргумент.

М. Джонова в рамките на изследването си за Експериенцер, изразен с непряко допълнение, отбелязва, че дативните конструкции са характерни за глаголи, изразяващи желание / нежелание (слуша ми се) и недействително сетивно възприятие (Джонова 2008). За имагинерно-резултативен начин на действие говори и Р. Влахова (Влахова 2001) в конструкции като *привижда ми се, чува ми се*.

Възприятието е свързано с обективен факт, но често пречупен през възприемателя, който може да добави оценъчност. Агентивността придава повече обективност по отношение на фактивността на ситуацията. Експериенцерът е обвързан с по-голяма доза субективност, когато е представен с дативна конструкция: *вижда ми се* (в значение на *струва ми се*), но не *гледа ми се* (изразяване на желание).

Можем да обобщим, че деперсонализацията е свойствена на възприятието, макар субектът да присъства в изказването и неексплицитно.

1.9.2.2. Възприеманият участник в ситуацията назоваваме **обект на възприятието**. В рамките на теориите за семантичните роли бива наричан **Стимул** на перцепцията, а в теорията фреймовете – **Феномен**. При активно или пасивно възприятие обектът на възприятие често е в ролята на допълнение. (вж. горепосочените примери (3) и (4). В някои случаи обаче може да изпълнява ролята

на подлог в изречението (6). Ще наричаме този тип възприятие, при който възприемащият е „зад кадър“, Стимул-ориентирано.

(6) *Луната* изглежда пълна днес.

Л. Ласкова обръща внимание на факта, че обектът на възприятие може да се различава от сетивния Стимул (Ласкова 2010). В хода на изследването тази хипотеза беше потвърдена.

1.9.3. Аргументи и комплементи

Аргументи ще наричаме задължителните синтактични компоненти, които предикатът присъединява. Опираме се на С. Коева, която ги дефинира като „задължителни пояснения към дадена лексикална опора“ (Коева 1998:206). Въведеният от Л. Тениер термин **актант** е предпочитан в рускоезичната литература. Затова ще бъде запазван при цитиране на Ю. Апресян (1986, 1995), И. Мелчук и А. Жолковски (1984), Е. Падучева (1996, 2000, 2004, 2009). Терминът **комплемент** в световната синтактична традиция често се използва синонимно на **аргумент** (Филмор 1971:71, Кристъл 1997:75, Хъдълстън 1988, Матюс 1981:142f). Някои автори използват термина за назоваване на дума или фраза, която е задължителен конституент на предиката (Лайънс 1968: 345). От друга страна, много автори ги използват като подвид на аргументите. В дисертационния си труд П. Розенбаум изследва подчинени изреченски структури, които нарича **комплементи** (Розенбаум 1965:4). Според Р. Ницолова, това е „синтактична структура, означаваща пропозиция, която в семантичната структура заема позицията на аргумент към главния предикат в изречението“ (Ницолова 2008: 261). С. Коева пише, че „комплементите са предикативни синтактични структури, реализирани като аргументи към друг предикат ... общо название за различни видове предикативни синтактични структури в аргументна позиция, които са характерни за български: подчинени субектни и обектни изречения, малки изречения,

номинализации, свободни релативи в субектна или обектна позиция“ (Коева 2019: 57).

Ще използваме термина **комплемент** в светлината на изследванията на П. Розенбаум (1965:4), М. Нунан (2007:52), Р. Ницолова (2008:261) и С. Коева (2019:57), а **комплементация** – съответно – като кодиране и реализация на изреченски аргументи.

1.10. Ресурси

При описанието и анализа на глаголите са използвани следните лингвистични ресурси:

1.10.1. Уърднет (Булнет)

Уърднет е лексикално-семантична мрежа, подходяща за машинна обработка, първично разработена от Университета в Принстън от екип, ръководен от Джордж Милър (Милър 1995, Фелбаум 1998). Тя покрива голям брой съществителни, глаголи, прилагателни и наречия. По-късно Уърднет започва да се разработва и за други езици, като се превръща в синхронизирана семантична база от данни, която посредством уникален идентификационен код свързва всяко конкретно понятие с аналогичното му в различните езици. Българският вариант на Уърднет – Булнет – е разработен в Секцията по компютърна лингвистика към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН и съдържа над 100 хиляди синонимни множества, наречени синсети (Коева и др. 2004, Коева 2021). Освен основните 4 части на речта българският семантичен ресурс включва местоимения, предлози, съюзи, частици и междуметия.

1.10.1.1. Структура

Уърднет е изграден от понятия, проектирани в ресурса като синонимни множества (синсети). Синонимното множество е изградено минимум от един литерал, който е специфициран чрез дефиницията и една и съща част на речта.

Всеки синсет е свързан с поне една вътрешно езикова релация между две синонимни множества.

Основната семантична връзка в рамките на Уърднет е хиперо-хипонимната релация между синсетите. Например, концептът „разглеждам:1; разгледам:1; поглеждам:2; погледна:2; гледам:3“ със значение ‘анализирам внимателно и от всички страни или от определен аспект’ има хипероним „анализирам:2; разглеждам:4; разгледам:4; изследвам:3; изучавам:2; изуча:2“ със значение ‘подлагам нещо на детайлно обглеждане, с цел да установя съществените му признаци, значението му и т. н.’ и хипоним „съзерцавам:1“ в значение ‘наблюдавам продължително и задълбочено’.

В рамките на Уърднет за всеки синсет (синонимно множество) се дефинира едно значение. Според броя на значенията синонимните множества могат да бъдат еднозначни, ако притежават едно значение, например синсетът „вторачвам се:1; вторача се:1; впервам очи:1; вперя очи:1; впервам поглед:1; вперя поглед:1; впивам поглед:1; впия поглед:1; вглеждам се:1; вгледам се:1; заглеждам се:1; загледам се:1; взирам се:1; взра се:1“ и многозначни, ако притежават две или повече значения, например, глаголят „гледам“ в синсети с един самостоятелен литерал има три различни значения, дефинирани в Булнет.

По преценка на авторите някои синонимни множества включват и незадължителната информация за употреба, както и за стилистични, морфологични или синтактични особености.

Макар че като основен ресурс ще бъде използван Уърднет (<https://dcl.bas.bg/bulnet/>), за първо значение се приема посоченото в Речника на българския език (<https://ibl.bas.bg/rbe/>), тъй като в Уърднет лексикалните значения често не са наредени по важност или фреквентност на употреба.

1.10.2. Фреймнет (Дж. Рупенхофер и др. 2016)

Докато Булнет е използван за представяне на семантико-парадигматичните особености на предикатите, за синтагматичната им характеристика основният използван ресурс е Фреймнет. Фреймнет е ресурс, разработен в Международния институт по компютърни науки в Бъркли, който се основава на семантиката на фреймовете. Стартира под ръководството на Чарлз Филмор през 1997 (Бейкър и др. 1998) и е от съществена важност както за теоретични лингвистични разработки, така и за практическата обработката на естествения език. Езиковият ресурс предоставя набор от данни за етикетиране на семантични роли, които се използват в различни приложения като машинен превод, извличане на информация, разпознаване на събития и др. Лексикалната база представлява семантична мрежа, в която възлите са фреймове или фреймови елементи. Семантичните фреймове представляват концептуалната структура на събитие или обект и участниците му. Фреймнет се състои от 1200 семантични фрейма и 13000 лексикални единици, онагледени в над 200 000 изречения.

Всеки фрейм е представен с дефиниция, фреймови елементи, лексикални единици, примери и междуфреймови релации.

На фреймовите елементи може да се гледа като на семантични роли. Те биват ядрени и неядрени, като ядрените са от съществено значение за реализацията на фрейма, докато неядрените са предимно описателни (за време, място и т.н.). Лексикалните единици представляват леми, които пораждат дадена ситуация (фрейм). Всяко значение на една и съща дума е кодирано като отделна лексикална единица и съответно му се приписва различен фрейм. Фреймовете са свързани с различни релации, посочващи наследяване, подфрейм, каузативност, инхоативност и други (Бейкър и др. 2003).

1.10.3. Български национален корпус (Коева и др. 2012)

По-голямата част от примерния материал е ексцерпиран от Българския национален корпус, създаден в Института за български език „Проф. Любомир

Андрейчин“ в сътрудничество между Секцията по компютърна лингвистика и Секцията по лексикология и лексикография. Българският национален корпус се състои от едноезикова част, която наброява 240000 текста или 1,2 милиарда думи, и 47 паралелни корпуса.

1.11. План на главите от дисертационния труд

В Глава 2 ще бъде направен аналитичен обзор на описанията на значенията, като необходима предпоставка за по-нататъшното описание на предикатите и структурно-семантичните им особености. Ще бъдат обобщени основни концепции за автоматично снемане на семантична многозначност, методите за извършването му и информацията, която е необходимо да се имплементира за прецизното му осъществяване.

В Глава 3 ще бъде представен преглед на основополагащи семантични и аспектуално-семантични класификации на предикатите, които систематизират различни лингвистични специфики на езиковите единици. Ще бъдат детайлно анализирани и частноперцептивни типологии за разнородни езици, на които ще се изгради моделът за типологизиране на българските предикати за перцепция.

Глава 4 разглежда перцептивните предикати, моделите им на лексикализация и йерархичната им структура. Обсъжда се потенциалната деривация на семантичните им значения както по отношение на назоваването на други типове възприятия, така и извън пределите на възприятието – основно в сферата на когнитивната дейност, а също така и в областта на социалните отношения. Ще бъде очертана подялбата на прототипни и непрототипни значения.

Глава 5 представя семантико-синтактично описание на предикатите за перцепция и аргументите им. Специално внимание е отделено на аргументните типове, които тези глаголи присъединяват, когато изразяват физическо възприятие и ментални дейности. Представя се семантичната и структурната характеристика на предикати за ментални дейности, съвпадащи графично с първични перцептивни

предикати. Последната част от главата е посветена на фреймовете и фреймовите елементи на перцептивните глаголи. Описанието на комплементите и корелацията им със семантичните типове се основава на типологията на предикатно-аргументните отношения във Фреймнет, като са добавени семантични ограничения за всеки от ядрените фреймови елементи.

Глава 6 обобщава получените резултати и основните приноси закономерности, които представя проучването, като ги поставя в по-широка лингвистична перспектива.

1.12. Обем на дисертацията

Общият обем на дисертацията е 378 страници, което включва 280 страници основен текст и 98 страници приложения. Съдържа увод, четири глави, заключения и изводи, насоки за бъдеща работа, приноси и 2 приложения. Използваните литературни източници са 147 на брой. Дисертационният труд съдържа 38 таблични обобщения и 4 фигури.

Глава 2

Значение и автоматично снемане на семантична многозначност

Глава 2 е разделена в 2 части, озаглавени в 2.1. – „Значение и многозначност“ и в 2.2. – „Автоматично снемане на семантичната многозначност“. Целта на 2.1. се състои в запознаване с основните теоретични постановки по отношение на лексикалното значение на думата, които са използвани в изложението и изследването на глаголите. Конкретните задачи са: (1) да се обзоре същността на лексикалното значение; (2) да се посочат основните начини за кодирането му; (3) да се коментират предимствата и недостатъците на различните подходи за дефиниране на значенията; (4) да се очертае многозначността като феномен на езика и в частност – при глаголите за възприятие; (5) да се набележат типичните за перцептивните предикати метафорични употреби и семантичната деривация в областта на мисловните категории; (6) да се обзрат особеностите при отделяне на моносемията, омонимията и полисемията.

Основната цел на 2.2. е да се дефинира понятието автоматично снемане на семантична многозначност в цялото му богатство и разнородност. Като конкретни задачи пред нас поставяме: (1) обзор на различните подходи за осъществяването му, (2) коментар на възможните трудности при разрешаването на многозначността; (3) обсъждане на критериите за дефиниране на значения в светлината на автоматичното снемане на многозначност; (4) аналитичен преглед на основни подходи от края на 80-те години до днес, групирани съобразно критериите за диференциране на значенията.

2.1. Значение и многозначност

Основната разлика между традиционната и компютърната лингвистика може да се сведе до различните подходи при описанието на езиковите елементи. При изучаване на отделните значения на езиковите единици традиционната лексикография използва дескриптивния метод. Ако лингвистичното описание има за цел да определи семантичния спектър на дадена дума и да го характеризира в съдържателен аспект, то подхожда не към целия потенциал от значения, присъщи на думата, а към конкретните речеви варианти. По този начин традиционното езикознание изпълнява описателна функция – наблюдение над вариативните изменения на езика и подробното му описание. Компютърната лингвистика от друга страна използва главно прескриптивния подход. Разполагайки с наличните езиковите дадености, тя създава формални правила, които дефинират езика като обект, позволяват анализирането и разпознаването на отделни факти и стимулират разпознаването и генерирането на писмен текст, както и на речепродуктивния процес. Това е наука, ориентирана към елементите на естествения език като част от лингвистиката, но не е дял от нея, а притежава собствена методология за обработка на езиковите единици.

2.1.1. Значение

Според И. Куцаров „лексикалното значение възниква и се оформя от връзката на предмета с определено явление от заобикалящия ни свят, с обекта, който думата замества, от способността ѝ да назовава конкретни предмети, действия и техни свойства и качества, от нейната връзка с определено понятие и с други думи в лексикалната система на езика. Чрез лексикалното си значение думата се превръща в езиков знак.“ (Куцаров 1998:135). Пак според него думите се делят на еднозначни и многозначни в зависимост от това дали имат „едно лексикално значение с ясно определени семантични граници“ или „няколко свързани помежду си значения за назоваване на различни страни на едно и също явление или на различни явления и процеси.“

Повечето привърженици на когнитивната лингвистика отхвърлят т.нар. обективизъм на значението. Д. Даути и др. (1981) разглеждат обективната реалност като независима от човешкото съзнание. За когнитивните лингвисти (Лейкоф 1987, 1988, Джонсън 1987) значенията не съществуват независимо от хората, които ги използват и всички лингвистични форми действат като активатори на значенията, които се съхраняват в човешкото съзнание. Ето защо те смятат, че структурата на реалността, пресъздадена от езика, е продукт на мисълта.

2.1.2. Същност на значението

За да се стигне до проблема за семантичната многозначност и отстраняването ѝ, е необходимо да се изходи от същностните характеристики на самото значение. Според Г. Йул (1995) семантиката в широкия смисъл на думата изучава отношението между езиковия израз (лексема) и единиците в заобикалящия ни и въображаемия свят. Тя установява на практика как думите се свързват с назоваваните от тях предмети. Посредством езиковите изрази (лексеми, словосъчетания, изречения, текст) се отразяват всички нюанси на реално съществуващия или въображаемо пресътворен материален свят. Това е реално постижимо благодарение на двуплановия обхват (изразяване – съдържание) на знака.

Както е известно, планът на изразяване и планът на съдържание на езиковия знак се намират в асиметрични, а не в правомерни отношения. От това твърдение обективно следва, че на един знак е присъщо да изразява повече от едно означаемо и едно означаемо може да бъде изразено с повече от един знак.

Семата² е конструктивният елемент от значението на езиковия знак. Например, думата „мъж“ е конституирана от два основни семантични признака – 1) човек + 2) мъжки пол. Всеки от семантичните компоненти е по-елементарен от

² Прието е използването на различни термини – семантичен компонент, семантичен признак и др.

базисното значение на тълкуваната дума, което ги обединява. Този изследователски метод е предложен за първи път в работите на Дж. Катц и Дж. Фодор (1963) и често се нарича компонентен или семен анализ.

Преимуществото на този метод на описание на значенията се състои в неговата системност, както и във възможността да се избягват тавтологии или логически кръгове при тълкуването.

Според М. Кухли съществуват 4 начина на приписване на семантичните признаци (Кухли 2002):

1. Положително маркиран признак се бележи със знака +. Например „мъж“ е +*одушевен*, +*човек*, +*мъжки пол*, +*възрастен*. Това показва, че думата притежава всички тези признаци.
2. Отрицателно маркиран признак се бележи се със знака -. Например „жена“ е +*одушевен*, +*човек*, - *мъжки пол*, - *дете*. Такова обозначение отразява липсата на конкретизираните семантични признаци.
3. Положително / отрицателно маркиран признак – бележи се със знака ± и отразява вариативността на семантичните признаци. Напр. „учител“ е ± мъжки пол, защото учителят би могъл да е от мъжки, но и от женски пол.
4. Немаркиран признак се бележи с Ø.

Освен описанието на значенията на лексемите, с помощта на базови компоненти могат също да бъдат тълкувани и семантичните връзки помежду им като синонимия, антонимия, меронимия и др.

„Очевидното преимущество на този подход е, че позволява лексикалните единици да бъдат групирани в естествени класове. Оттук следва, че мъж и момче могат да бъдат групирани заедно като (+*човек*, +*мъжки пол*), а мъж и жена могат да

бъдат групирани на базата на компонентите (+човек, + възрастен индивид)“ (Огрейди, Доброволски и Катамба 1987:274).

Негативните страни при употребата му, както посочва Д. Болинджър, могат да се сведат до три основни аспекта: неуниверсалност, недостатъчна обяснителна мощ, неяснота относно онтологичния статус на семите (Болинджър 1968).

Една от основните цели на семантичната декомпозиция се състои в опита да се обяснят и предвидят особеностите при съчетаемостта на дадената лексема. Например, употребата на съчетанието „пия вода“, а не *„ям вода“, поради съдържащия се в думите *пия* и *вода* семантичен компонент *течен*, и отсъствието му в думата *ям*.

В тесния смисъл на думата значение се нарича само основната част от съдържанието – онова, което дадената дума назовава пряко. При това значение се нарича не самият предмет, явление или отношението, което ни препраща към отделните факти и детайли на заобикалящия ни и въображаем свят (референт, денотат), а тяхното отражение в човешкото съзнание като съвкупност от съществени признаци, определящи този предмет, явление, свойство или отношение като такъв (сигнификат). За целите на настоящата разработка се приема твърдението на Ю. Апресян, че денотатът обединява целия клас на обозначаваните факти, а сигнификатът – общите им признаци, характерни за всички видове, обединени под този клас (Апресян 1995: 60).

В широкия смисъл значението отразява цялата информация, чийто носител е думата. Разновидностите на тази информация също се наричат значения, но към тях се добавят уточняващите определения – конотативно значение (думата „пън“ освен основното значение – *дънер на отсечено дърво*, носи и значението *трудно схващащ човек*), граматично значение и др. Съпътстващите семантични нюанси на думата,

проявяващи се в различни контекстуални зависимости, я детерминират като единица на речта или като езикова единица от речниковия състав.

В първия случай значението на думата може да бъде определено максимално точно и конкретно. В изречението „*Ям супа*“ се назовава конкретна разновидност на действието *ям*, осъществявано от човека в процеса на хранене, предполагаща използване на специален инструмент, с помощта на който храна се загребва от чинията и се поднася към устата.

В израза „*Ям ябълка*“ на същия глагол *ям* съответства друга разновидност на приемане на храна, а именно поднасянето ѝ към устата с ръка и отхапване на парче.

Значенията на думи, които разглеждаме в конкретната ситуация на употреба, се наричат актуални. Очевидно някои от актуалните значения на думата са достатъчно близки и могат да бъдат обобщени като по-слабо конкретизирани, т. нар. узуални значения (Никитин 1988). По този начин разгледаните по-горе примери могат да се сведат до едно узуално значение *приемам храна*, в чието тълкуване не се конкретизира начинът, по който храната се консумира.

За да се определи значението на думата като езикова единица, е необходимо да се извлече семантичният инвариант, т. е. общата част на доминиращите актуални значения, които тя придобива в речевия процес. Инвариантно значение лесно може да бъде формулирано за много служебни думи например. Така за инвариантно значение на съюза „но“, който свързва описанието на две ситуации (X, но Y), може да се смята нарушаване на очакванията, предизвикани от X със ситуацията Y. Това значение може да бъде конкретизирано в зависимост от настоящата употреба.

- Противоположна оценка: *Тя е красива, но глупава.*
- Неочаквана последица: *Заваля, но земята остана суха.*
- Противодействие: *Виках те, но ти не се обърна.*

За повечето думи обаче е невъзможно да бъдат обобщени по този начин и затова им се приписват две или повече значения. Такива думи се наричат многозначни.

Виртуално значение се нарича съвкупността от узуалните значения на дадена дума, всяко от които обобщава определен подклас актуални значения (Никитин 1988).

В речниците всяка дума се записва с всички виртуални значения, които вариат в различните научни издания. Схващането обаче за краен брой значения, които биха могли да бъдат описани, е доста проблематично. Защото в условията на естествената комуникация е почти невъзможно да се обхване в крайни измерения вариативния статус на много езикови елементи. Често значенията са много близки и не е съвсем ясно къде се ситуира „граничната линия“.

2.1.3. Многозначност

Терминът *полисемия* се използва в лингвистиката, за да бъде описана ситуация, при която една дума има две или повече свързани значения. Познавайки се на В. Зидарова (2009:77), С. Колковска отбелязва, че „съвкупността от тези лексикално-семантични варианти не представлява механичен сбор, а система“, която може да бъде разглеждана синхронно или диахронно. Авторката посочва, че „при описанието на тази семантична структура [...] намира отражение представянето на тези семантики в определена последователност и използването на квалификаторите *преносно*, *разширено* и *стеснено* като маркери за развитието на дадено вторично значение от друго, първично“ (Колковска 2021:24).

Въпреки множеството изследвания по темата многозначността все още остава не съвсем изяснен въпрос в рамките на лингвистичните проучвания. Големият брой опити в областта на автоматичното снемане на семантична

многозначност в последните три десетилетия отново поставиха актуалността ѝ на преден план.

Многозначността е продуктивен феномен на естествения език. Езикът се характеризира с различни типове нееднозначност. Когато думата има повече от едно значение, тя се смята за лексикално многозначна. Когато фразата или изречението имат повече от едно значение, те се приемат за структурно многозначни. Предикатите от разглеждания клас се характеризират с множество лексикални значения, както и с голямо структурно разнообразие при синтактичната им реализация. С оглед на адекватното им описание за целите на автоматичното снемане на семантична многозначност следва да бъдат описани всички възможни комбинации. Основният проблем обаче не се състои в това, че някои алтернативи водят до неверни интерпретации, а в това, че неопределеността се умножава. Едно изречение с две двузначни думи или конструкции става в пъти по-нееднозначно.

2.1.4. Многозначност при глаголите за перцепция

С оглед на значенията на перцептивните предикати, Р. Ницолова (2008) отбелязва, че те могат да се групират по следния начин: глаголи за същинска перцепция (*виждам, чувам, слушам*), за мнима (*счу ми се, привидя ми се*), метафорична, когато става дума за мисловен процес (*Видях, че Иван не е подготвен за тази работа.*)

Нека разгледаме няколко случая, в които перцептивни глаголи са използвани не само за предаване на значения, свързани с петте типа физическо възприятие (зрително, слухово, тактилно, обонятелно и вкусово), но и за изразяване на значения, които излизат извън семантиката на възприятието.

- (1) *Ще се видим в кафенето.*
- (2) *Намирисва ми на нещо гнило.*
- (3) *Предвкушвам успеха.*
- (4) *Книгата ме докосна.*

Такива значения развиват както немотивирани, така и мотивирани глаголи, образувани префиксално от основните.

Основен въпрос е защо и по какъв начин тези глаголи свързват точно определени семантични класове и как се осъществява превключването от физическо възприятие към сферата на абстрактната употреба.

С. Шуле говори за 2 типа „виждане“ – неепистемично и епистемично (Шуле 2000:2). За неепистемично се възприема назоваването на чистата перцепция, без да е налице когнитивен процес. С епистемично виждане авторката назовава акта на перцепция, който включва и мисловен процес, като го разделя още веднъж на два типа: с директен визуален обект на възприятие и индиректен такъв. С. Шуле твърди, че същата схема е валидна и за глаголи от групите на *чувам / усещам* и в по-малка степен за *мириша / вкувам*.

В светлината на нейната работа всеки от комплементите на предикатите за перцепция основно представя две възможности за интерпретация. Едната е описание на физическо възприятие на обект (5) или събитие (6).

(5) *Иван видя сестра си.*

(6) *Иван видя, че сестра му включи телевизора.*

Друга възможна интерпретация на перцептивните предикати, наричана още епистемична (Дретске 1969), концептуална (Болинджър 1974), индиректна (Кирснър и Томпсън 1976) или абстрактна (Мьоних 1992), ги обвързва с глаголите за ментална дейност.

(7) *Иван видя, че са го измамили.*

С. Моисеева нарича предикатите за перцепция „свързващото звено между действителността и човешкото мислене“. Пак според нея всеки обект на сетивното възприятие се трансформира и осмисля посредством изградените мисловни категории.

Ако оставим настрана възприятието на обекти, авторите разграничават 2 класа единици, съществени за интерпретацията на естествения език (Вендлер 1967).

1. Събития, процеси, действия – СЪБИТИЯ
2. Пропозиции, факти, резултати – ПРОПОЗИЦИИ

Комплементи, които назовават събития, се присъединяват основно от глаголи за физическо възприятие. От друга страна, предикатите, които семантично се отнасят към когнитивния клас, присъединяват комплементи, които изразяват пропозиции. Съществуват немалко примери на комплементи, които могат да бъдат тълкувани двояко - като пропозиция или като перцептивен процес.

(8) *Иван видя, че сестра му се прибира.*

В посочения пример освен възприемането на пропозицията може да бъде възприемано и събитието. Такива примери ще бъдат разглеждани по-подробно в Глава 5. Изследването ще представи анализ на структурните и семантичните характеристики на типовете комплементи. Резултатите ще бъдат разгледани от типологична перспектива.

Да разгледаме предикатите за перцепция от епистемична и неепистемична гледна точка. Според Ф. Дретске неепистемичното възприятие се характеризира с липса на положително или отрицателно съдържание за истинност (Дретске 1969). Пак според него неепистемичното възприятие представлява диференциране на обекта от непосредствената му среда. Тъй като събитията съществуват във времето, а обектите в пространството, възприятието на обекти означава диференцирането им от пространствената среда, докато диференцирането на събития протича в темпорална среда.

Зрителното ни възприятие е основният източник на информация що се отнася до съдържанието и характера на света около нас. Ето защо не е изненадващо, че използваме глаголите за възприятие и когато говорим за

възприемане на знания не само чрез възприятията си. Ф. Дретске говори за първично (9) и вторично (10) епистемично виждане (познавателно възприятие).

(9) *X видя Ориент експрес да пристига (като видя (виждайки) самия Ориент експрес).*

(10) *Тя видя, че газта в запалката ѝ свършва (като наблюдаваше (наблюдавайки) пламъка).*

Ф. Дретске онагледява и трети вид употреба на глаголите за зрително възприятие, при която не са включени никакви визуални средства за получаване на информация.

(11) *Майката видя, че детето има температура, като докосна челото му.*

Така могат да бъдат определени два фундаментално различни типа „виждане“: първият включва перцептивен процес и не включва когнитивен (ще го наричаме неепистемичен); вторият комбинира перцепция и когнитивност и се нарича епистемичен. Вторият може да се подраздели на три групи в зависимост от наличието на директно или индиректно визуално доказателство. Добавяме тук и третия подтип, който не разчита на визуален материал.

2.1.5. Многозначност и омонимия

Многозначността често бива разглеждана като опозиция на омонимията. Обикновено многозначността се описва като една и съща форма, развила няколко значения, докато омонимията като две отделни лексикални единици, които семантично немотивирано съвпадат по форма. Дж. Лейкоф описва като основна разлика между двете систематичната връзка на значенията при полисемията (Лейкоф 1987:316).

Дж. Лайънс предлага интересни критерии за отделяне на многозначността от омонимията:

1. Етимологична информация за лексикалната единица.

Според този критерий лексикални единици с еднакъв произход се смятат за многозначни, докато онези, произхождащи от различни езикови лексеми се смятат за омонимни.

2. Свързаност на значенията.

Става въпрос за езиковия усет дали две значения са свързани или не (Лайънс 1977:550-551). Познаването на езиковата интуиция не във всички случаи може да даде еднозначни резултати. Друг недостатък е, че понятието свързаност в голямата си част е въпрос на степен на свързаността.

Както вече споменахме, опити за формализирано представяне на свързаността са направени от Дж. Катц и Дж. Фодор (1963). Те предлагат компонентен анализ, с помощта на който правят декомпозиция на всяко значение до минималните му отличителни признаци. [+/- човешко същество] [+/- възрастен] [+/- мъж]. Така се стига до компонентни дефиниции. Те предлагат при наличие на определени компоненти да се говори за многозначност.

Надежда Михайлова-Сталянова в работата си „Verba recipiendi в български и полски език“ разглежда перцептивните предикати с помощта на теорията за компонентния анализ (Михайлова-Сталянова 2011). Авторката описва системата от семантични компоненти, участващи в изграждането на значението на перцептивните глаголи, на чиято основа установява семантичните съответствия от двата езика. За тази разработка ще стане въпрос по-късно в 4-та глава.

Компонентните признаци обаче не винаги се проявяват като абсолютни, а като относителни стойности.

Приемаме предложената от Дж. Лейкоф дефиниция, че при полисемията „значенията са свързани по систематичен и естествен начин“ (Лейкоф 1987:316). Според някои автори мотивираните новосъздадени употреби са подредени във верига от значения. Според други, съществуват ядрени или централни значения и периферни производни от тях. Н. Костова определя глаголните метафори като

„начин за семантична деривация, при който се акцентира върху производното значение на глагола, реализирано в различен контекст и мотивирано от асоциативни или конотативни признаци на изходното значение“ (Костова 2017:52).

Е. Суитсър различава метафорично приписване на когнитивни значения в класа на перцептивните глаголи. Взаимното проникване на семантиката за физическа и мисловна дейност авторката вижда като основно влияние в историческото развитие на многозначността (Суитсър 1990).

2.1.6. Моносемия / омонимия / полисемия

Многозначността се наблюдава на всички езикови нива, но по-долу ще бъде разгледана в нейните семантични аспекти.

При повечето изследвания на многозначността възникват основно 2 проблема:

1. Отделянето на омонимията от полисемията т.е. установяване на границите, в които се говори за отделни значения на една и съща дума и обособяване на случаите, в които се говори за различни значения, изразени със съвпадащи по форма стрингове - редици от символи.

Феноменът лексикална многозначност традиционно се дели на полисемия и омонимия. В ранните стратегии за разрешаване на многозначността, например Г. Хърст приема, че изследването на домейна (сферата на употреба на думата) е достатъчен показател за разграничаване на омонимите и се съсредоточава повече върху полисемията (Хърст 1987). Този подход дава резултати, когато се говори за терминология и специализирани домейни, но не може да бъде прилаган, когато става въпрос за по-общите значения в ежедневната реч (Богураев, Кенеди 1997).

2. Различаване на полисемията от моносемията т.е. установяване на онзи предел, до който разликата в конкретната употреба на думите може да се разглежда

като контекстно вариране в рамките на едно значение за разлика от случаите, в които дадена употреба на думата следва да бъде описана като реализация на друго значение.

Традиционно разграничаването на омонимите от отделните значения на многозначната дума се извършва по критерия за отсъствие на общи семантични признаци при съпоставяните единици. Например, между *коса* (*окосяване на главата*) и *коса* (*селскостопанско оръдие на труда*) не могат тривиално да бъдат намерени общи семантични признаци.

Д. Крус предлага обобщение на полисемията в две основни групи – линейна и нелинейна полисемия. Линейни отношения авторът вижда в случаите, при които едно от значенията е по-тясно от друго. В този случай те могат да бъдат определени като четири подтипа – автохипонимия (при *пия* в примерите *Ако пиеш (течност), докато се храниш, се засищаш по-бързо* и по-специфичния прочит *Не пия (алкохол) след катастрофата*), автомеронимия (*минавам през вратата* или *свалям вратата от пантите*, където се има предвид само подвижната част), автосуперординация (*котка* назовава и женски, и мъжки представители на животинския вид) и автохолонимия (*Загуби крака си през войната* включва и стъпалото, докато *одраска си крака* го изключва). Нелинейните отношения засягат изместването на значенията по силата на метафорични или метонимични назовавания (Крус 2000:110-111).

Що се отнася до определяне на границите на моносемията и полисемията, с други думи до изработването на критерии за разграничаването им, важно е да се изясни, че в реалната реч се борави с безкрайно много най-различни употреби на лексическите единици, а не с лимитиран техен списък.

Дж. Пустейовски подхожда към проблема за многозначността, като разглежда думите в комбинативните им потенции. Така той предлага да се проучват

и описват 4 системни нива: аргументната структура, събитийната структура, qualia структура и структура на лексикалното наследяване. С други думи, предикатите и комплементните типове, които присъединяват, са във взаимна зависимост по отношение на реализираните значения (Пустейовски 1995:60-67).

Важно е още в началото да се подчертае, че пред автоматичното отстраняване на семантичната многозначност не стои традиционният проблем за разграничаване на омонимията от полисемията. Необходимо е да се намери начин да се опише и диференцира всяка от различните семантични употреби, независимо от това дали се наблюдават различни значения в рамките на една дума или в различни думи с еднакъв правопис и произношение.

Така че за целите на изследването при снемане на семантична многозначност за такава се приемат явленията, които представят графичните означения с повече от един различен семантичен пълнеж. В случай на асиметрични отношения между знак и означаемо, при което един и същи знак реализира различни означаеми, ще говорим за многозначност.

В рамките на настоящата разработка ще бъдат разглеждани три вида нееднозначност, а именно многозначност, омонимия (макар и да се среща по-рядко при глаголи) и метафорични употреби. Перцептивните предикати демонстрират висока продуктивност по отношение на семантичното обогатяване с помощта на езиковата метафора. При много от тях се наблюдава разширяване на смисловата им структура с помощта на това лингвистично явление.

2.2. Автоматично отстраняване на семантична многозначност

Автоматичното отстраняване на семантичната многозначност е съществен проблем при компютърната обработка на естествения език. Разрешаването му е многократно усложнено в сравнение със снемането на граматичната многозначност, което в една или друга степен е преодоляно за повечето европейски езици. До преди едно-две десетилетия се смята за почти невъзможно някакъв вид алгоритъм

да се справи с правилното определяне и приписване на точното значение на всяко конкретно срещане на думата в текст. С развитието на научната област и изграждането на разнообразни ресурси автоматичното приписване на дадено речниково значение на конкретна дума от текста изглежда реално, макар и неосъществено в пълна степен досега. Проблемът за автоматичното отстраняване на семантичната многозначност вълнува лингвистичната общност с все по-голяма сила в последните няколко години и интересът към него е продиктуван от все по-мащабното навлизане на новите технологии при обработката на езикови данни.

Целта на тази част от главата, посветена на автоматичното снемане на семантичната многозначност, е да се представи проблемът в целия диапазон от формулировки и методологии и различните подходи за разрешаването му, също както и възможните трудности, срещащи се при снемането ѝ.

В тази част от настоящото изследване е се прави аналитичен преглед на някои подходи за автоматично снемане на семантична многозначност. Разглеждат се различните критерии за отделяне на значения, тъй като същата лингвистична информация е заложена и в алгоритмите за отстраняване на многозначността. Различните методи биват систематизирани и категоризирани на основата на типа информация, която те използват.

Автоматичното снемане на семантичната многозначност е процесът, свързан с избора на адекватно значение за дадена дума от множество от предварително определени възможности (речникови единици).

Снемането на многозначността неизбежно е свързано с още един въпрос, а именно степента на разделянето на дадена дума на отделни значения – грубо или по-фино гранулирани (coarse и fine-grained).

Изградените системи за автоматично отстраняване на семантичната многозначност обработват въведената информация за определяне на правилното

значение, с което е използвана всяка дума в даден контекст. Текстът, изграден от неограничени, свободно използвани изречения, се въвежда за обработка. На всяка от думите (или на избрано подмножество от тях) се приписва такъв брой значения, какъвто е изброен в конкретния речник или ресурс. Задачата на алгоритмите е по най-добрия начин да се определи онова значение, което е актуализирано в съответния пример. Съществуват множество различни подходи за отстраняване на семантичната многозначност. В основата на всеки от тях е заложена различна по тип и количество информация. Затова и получените резултати се различават както по процентово покритие на думите от даден текст, така и по правилно определените в семантично отношение думи.

Понятията като мисловна категория се отразяват в езика посредством думи, които са лексикални категории. Според И. Куцаров, „докато понятието съдържа в себе си познание за всички свойства и качества на предметите, лексикалното значение отделя и подчертава само една или няколко съществени или несъществени техни особености“ (Куцаров 1998:136). В известен смисъл всяка от речевите употреби е уникална. Думата, разглеждана като речева единица, т.е. употребена в конкретна ситуация на общуване, придобива нов смисъл в рамките на съответния комуникативен акт. Някои автори дори твърдят, че думата има толкова актуални ситуативно-обусловени значения, колкото контекста на употреба могат да се обособят. А. Килгариф заема почти крайна позиция. Той твърди, че значенията не съществуват като такива изобщо, а само във връзка с дадена ситуация или тема. Той предлага да се използват цитати от корпуси като основни единици в онтологиите (Килгариф 1997).

2.2.1. Критерии за дефиниране на значения

Съществуват разнообразни критерии за отделяне на значенията. Те могат да бъдат разпределени в три групи – парадигматични, синтагматични и концептуални. Лексикографите работят с различен тип критерии или комбинират няколко от тях.

Тъй като този тип информация се използва и в алгоритмите за отстраняване на семантичната многозначност, отделните групи ще бъдат описани по-детайлно.

2.2.1.1. Парадигматични критерии

1. Граматико-парадигматични – разликите в граматичната парадигматика способстват както за разрешаването на граматичната многозначност, така и за отстраняването на семантичната такава. Диференцирането на различни части на речта или на различна парадигматична схема на думи, които в някои от формите си съвпадат графично, подпомага процеса на снемане на многозначността (*Тя прави бели всеки ден. Иван бели картофи.*) и може да бъде от полза, но само при употреба на речник с не особено гранулирани речникови значения на думите.

Граматичното значение определя категорията или класа от думи по отношение на тяхната съчетаемост и парадигма. Речниковото и граматичното значение на думата са тясно свързани. Въпреки че имат известна самостоятелност, те са необходими съставни части за употребата на всяка лексема. Ето защо формалните показатели, с които се изразява граматичното значение, често способстват за класифициране на думата и в семантичен аспект. Граматичната дефективност на някои думи по отношение на парадигмата им е информативна и също допринася за автоматичното снемане на полисемантичността.

2. Семантико-парадигматични – към парадигматичните критерии, свързани със семантиката, можем да отнесем известния в литературата принцип на Курилович – Смирницки, според който различните употреби на дадена дума се смятат за отделни значения, ако са им присъщи различни лексикално-семантични отношения (*студена кухня – топла кухня; студен ден – горещ ден*).

2.2.1.2. Синтагматични критерии

Привържениците на този подход стъпват на предположението, че всяко от различните значения на една дума се съчетава по своеобразен начин с други думи в синтагми, което е заложено и в идеята за валентностната структура на значенията.

Самостоятелно използвани, тези критерии невинаги дават еднозначни резултати. Проверката сочи, че за българския език употребата само на този тип информация при снемане на семантичната многозначност не би довела до адекватно определяне на значенията. Например, в изреченията „*Той пие вино.*“ и „*Той много пие.*“ глаголят *пия* може да присъединява допълнение в първия случай и да бъде използван нетранзитивно във втория. Наличието на валентни вариации невинаги дава основание за отделяне на различни значения. Семантико-синтактичните теории признават, че думата, разглеждана в дадено значение, може да притежава алтернативни модели на свързване.

2.2.1.3. Концептуални критерии

Този тип основания за отделяне на едно значение от друго се отнасят до знанието на носителите на езика за сходствата и различията на концептите, както и на съответстващите им денотати. В съчетанията *син балон / добър син* съществува интуитивно знание за това, че *син* като *цвет от спектъра, разположен между зеления и виолетовия* и *син* като *дете от мъжки пол* означават съвсем различни същности. За установяването им не са необходими парадигматични връзки или особености на съчетаемостта, защото зад тях стоят различни ментални репрезентации. До неотдавна съществува мнението, че основният проблем, свързан с концептуалните критерии, е че те не могат бъдат формализирани. В рамките на когнитивния подход на изследване на езика в последните десетилетия са постигнати нови методи за придаване на теоретичен статус на концептуалните критерии. А именно с помощта на метаезиковия апарат на т. нар. фреймове или онтологии могат да бъдат описани концептуалните структури, които стоят зад езиковите изрази и впоследствие тези описания да бъдат интегрирани в лингвистични системи. Така *син* в значение на *цвет* ще се впише в дървото *цвет*, а *син* – в значение *дете* – в дървото *човешко същество*. Принадлежността към

различни дървета или клони е достатъчно основание да бъдат отделени самостоятелни значения.

Подходите, включващи по един или друг начин концепти в изследванията си, обикновено ползват онтологии. Уърднет е една от добре разработените и най-често използваните, затова ще бъде основен обект на нашето внимание.

2.2.2. Преглед на типове подходи, използвани при автоматичното снемане на семантична многозначност

Основната цел на автоматичното отстраняване на семантичната многозначност се състои в определянето на правилното значение, в което е използвана всяка дума от даден контекст. Текст, изграден от неограничени, свободно използвани изречения, се въвежда за обработка. На всяка от думите се приписва такъв брой значения, какъвто е изброен в избрания за работа речник. Задачата на алгоритмите, които ще бъдат разгледани по-долу, е да се определи онова значение, което е актуализирано в съответния пример. Проблемът със снемането на многозначността в повечето случаи е свързан с това, че трябва да бъде избрано едно от изброените вече няколко значения. Това изключва потенциалните контекстуални взаимодействия и влиянието им върху значението при употребата на думата. Т.е. според К. Веспоор в този случай контекстът влияе върху избора на значение, но не и върху определянето на значението (Веспоор 1997). Проблем при използване на Уърднет е степента на гранулираност на значенията. Те могат да бъдат по-обобщени и много конкретизирани. Ф. Резник и Д. Яровски (1997) предлагат описанието на значенията да се придържа само към онези от тях, които се лексикализират интерлингвистично (междуетниково).

Тяхната идея е да се определят значенията в един или няколко изходни езици. Всички останали езици следва да се придържат в описанието на речниковия си състав към този набор от значения. Предложението не е посрещнато добре от редица лингвисти.

Авторите на алгоритмите за снемане на многозначността посочват като основна задача определянето на правилното значение на думата в конкретния контекст. За да се постигне това, текстът преминава през различни етапи на обработка, ръчно или посредством различни компютърни програми, изградени на базата на известната ни лингвистична информация.

Когато говорим за различните подходи за отстраняване на семантична многозначност, добре е да се каже, че те рядко се ограничават до употреба само на един тип информация за снемане на многозначността – синтагматична, парадигматична или концептуална. В по-ранните и основополагащи научни търсения в тази посока, подходите използват един или два типа информация. По-новите и надграждащи подходи най-често комбинират различни типове информация и статистически данни. На базата на това разгледаните методи биха могли да бъдат разделени на няколко групи.

2.2.2.1. Подходи, използващи синтагматична и статистическа информация.

Когато говорим за синтагматично-базирани системи за сваляне на многозначността, обикновено се използват корпуси:

2.2.2.1.1. Подход, базиран на примерен материал, ексцерпиран от корпус (Exemplar supervised corpus-based approach), предложен от Х. Нг и Х. Лий (1996). Прави се анализ на ексцерпиран от корпус материал и се описва като част на речта на изследваната дума, морфологичната ѝ форма, съседните ѝ думи (*к* на брой, които могат да се определят според конкретните цели) с техните граматически характеристики. По този начин авторите на подхода определят в какво обкръжение се среща всяко едно от значенията на обработваната дума. Може да се каже, че авторите въвеждат употребата на селективни ограничения за снемане на семантична многозначност, макар че те ги наричат „предикатно-обектна синтактична връзка“ и ги използват непоследователно. Този метод е тестван върху

корпуса на Браун, който съдържа текстови представители на почти всички жанрове. Постигнатият резултат е 54% на думи с коректно приписано значение.

2.2.2.1.2. Подход, базиран на правила, изведени от нагледния материал, ексцерпиран от корпус (Rule-based supervised corpus-based approach). Чай и Бирман анализират обкръжението при различните значения. На основата на връзка на конкретното значение с дадения контекст с помощта на системата или ръчно се изготвят правила за вероятността на срещане на определеното значение в даден контекст (Чай и Бирман 1997, 1999). Авторите тестват алгоритъма върху статии единствено от тематичната област, на базата на която е изградена програмата. Те достигат максимален резултат от 70%. Изчислява се като средно аритметично от процента на покрити от програмата думи и процента на коректно определените такива.

2.2.2.1.3. П. Хокинс предлага да се използва едновременно честотна и контекстуална информация. Честотната характеристика засяга това, доколко статистически е вероятно да се срещне определено значение на думата. Тъй като се работи на ниво значение на думата, желателно е значенията да бъдат по-раздробени. Под контекстуална информация той разбира определени отношения между възлите на йерархията и работи с по-обобщени значения, тъй като те се прилагат на надлексикално ниво (Хокинс 1999).

П. Хокинс използва честотната информация от ръчно семантично анотиран корпус за всяка словоформа, а не просто за всяка дума. Авторът на този модел за отстраняване на многозначността отчита информацията, давана от съседни думи (например, думата „дървен“ е многозначна, но в израза „дървена лъжица“ тя е еднозначно определена). Сведенията за съседни думи имат повече тежест от честотата на срещане на отделните значения.

Тъй като основна роля в изброените по-горе подходи, базирани на синтагматична информация, играе морфологичната форма на думите от контекстуалното обкръжение, то те биха дали по-добри резултати при синтетичните езици. За отстраняване на многозначността в българския език тези подходи биха могли да се имплементират в други алгоритми, но сами по себе си не могат да доведат до висок процент на резултативност.

2.2.2.2. Подходи, използващи концептуална и статистическа информация:

2.2.2.2.1. Р. Брус и Л. Гътри предлагат комбиниране на информацията от изследвания за концепти и прагматичната информация на думата за адекватно приписване на значения (Брус, Гътри 1992). Този метод постига около 80% коректно отстраняване на многозначността, базирайки се на семантични категории, сфери на употреба и честотна информация. Въпреки че експериментите показват висок процент коректност при употребата на семантични кодове, резултатът е донякъде заблуждаващ. На много от думите не е приписан прагматичен код и изборът на значение се базира на най-често използваното значение. Информацията от прагматичния код е полезна, но в случаите, в които тя е налице. Основната трудност при този метод възниква от необходимостта да се обозрат всички срещани думи с цел приписване на прагматичен код. Използването на прагматични кодове за отстраняване на семантична многозначност се предлага и от М. Стивънсън и Й. Уилкс, които работят върху Лонгман (Стивънсън, Уилкс 1997). Те отчитат значенията, които са най-близо разположени в йерархията на тезауруса а информацията е вградена в алгоритъм, който изчислява близостта на отделните значения на базата и броя на възлите между концептите.

2.2.2.2.2. С помощта на определяне на темата/сферата на употреба на конкретната дума. Ако думата „мишка“ се среща в текст, чиято основна сфера е определена като офис/деловодство/компютри и т.н., то вероятно значението на думата може да бъде

однозначно определено от този вид системи като *периферен електронен уред*. Ако пък сферата на текста е по-скоро свързана с ферма/проблеми при фермерите/видове животни, то думата в даденото ѝ срещане ще може да бъде определена като „представител на многобройни видове дребни гризачи“. Сам по себе си този метод не би могъл да съставлява достатъчно основание за снемане на многозначността. Включването на този тип семантична информация в по-общии алгоритми би довел до подобряване на качествено снемане на многозначността.

2.2.2.2.3. През 2001 г. Р. Михалче и Д. Молдован предлагат нов подход за отстраняване на многозначността (Bootstrapping) (Михалче, Молдован 2001). Алгоритъмът е итеративен и следва изброените по-долу стъпки: Малък корпус се аностира ръчно. На базата на обособените резултати се извличат определен брой първични „семена“, посредством които от интернет се извлича информация за текстови отрязъци, които се прибавят към корпуса и които впоследствие подпомагат идентифицирането на други варианти на многозначни думи, които могат да бъдат правилно аностирани семантично. Постигнатият резултат е средно около 92,2% коректност на семантично аностиране при 55% от глаголите и съществителните. Разработваните преди това подходи се делят основно на две групи (Михалче, Молдован 2001):

1. Подходи, които отстраняват многозначността само на определени предварително разгледани и обработени думи с висок процент на прецизност (90+%).

2. Подходи, които отстраняват многозначността на всички думи (алгоритми, конструирани за свободен текст), но със значително по-нисък процент на прецизност.

Предлаганият от Р. Михалче и Д. Молдован подход представлява компромисен вариант между тези две основни направления със следните си характеристики:

- конструиран е за работа със свободен текст;
- приписва значения само на подмножеството на глаголите и съществителните, но все пак не се ограничава до определени думи;
- притежава висок процент на прецизност – над 90%.

2.2.2.3. Подходи, използващи парадигматична, синтагматична и концептуална информация:

2.2.2.3.1. Още през 1986 г. М. Леск предлага метод за отстраняване на семантичната многозначност, като се използват речниковите дефиниции на думите, за да се открие семантичната близост и припокриването на думи от дефинициите с думи от контекстуалното обкръжение. Постигнат е 47% резултат с използването на подобен подход само със съпоставяне на стрингове на базата на Речник на съвременния английски език, Лонгман (Longman Dictionary of Contemporary English) (Леск 1986).

2.2.2.3.2. Подход, използващ Уърднет, синтактичен анализ на повърхнинно ниво и селективни ограничения (субкатегоризационни рамки) (Резник 1997).

От връзки дума–клас се извличат селективни ограничения клас–клас. Този подход е разширен модел на този за субкатегоризационната информация. Разглежданият текст минава през синтактичен парсер. Извлича се анализ относно предикатно-аргументната структура на изреченията. Следи се за онези от значенията, които не нарушават селективните ограничения на предиката. С помощта на този подход може да бъде отстранена семантичната многозначност в следните случаи:

- при еднозначен предикат и многозначни аргументи;

- при еднозначен аргумент и многозначен предикат;
- в редки случаи на многозначност и на двете.

Например: Думата „бас“ има четири значения в актуалното състояние на Булнет. Ако думата се среща в следното изречение: „Басът изпълни песента.“, то значението може да бъде определено като „певец с басов глас“.

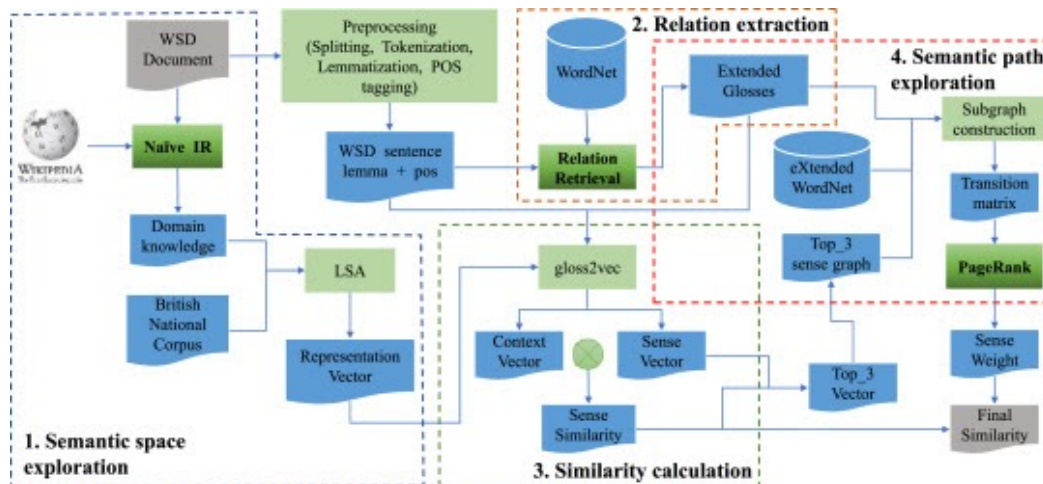
Авторът на този подход, Филип Резник, пише, че при този метод се появяват проблеми със снемането на многозначността, особено при съществителните. Глаголите често нямат толкова силни ограничения, че да може да бъде отстранена именната многозначност на основата единствено на тази информация.

Авторът посочва, че тази методология води до значително по-добри резултати от тези на алгоритми, използващи само статистическа информация, но все пак далеч от желаните – около 50% коректно определени думи. Един от основните проблеми при този подход е правилното определяне на класа от думи, който субкатегоризира предикатът. В настоящето състояние на Булнет думите *кафе* и *вино* се намират в един и същи онтологичен клон *напитка*, докато думата *вода* се намира в друг (*храна*). Но в изреченията „Иван изпи кафето“, „Иван изпи виното“ и „Иван изпи водата“ се актуализира едно и също значение на глагола „изпивам / изпия“. Основен недостатък на този подход е работата само с една семантична роля – например в субектна или обектна позиция. При разширяването му, той би могъл да даде значително по-висок процент на коректност, особено в съчетание с друг вид информация.

2.2.2.3.3. Работа с паралелни корпуси – в рамките на един двуезичен корпус могат да бъдат идентифицирани съответствията от думи и преводите им да послужат като семантични тагове. Основните трудности при използване на този метод за всякакъв тип езици са:

- а) определяне на големината на паралелните корпуси;
- б) еквивалентността при подравняването на текста;
- в) качеството на преводните съответствия;
- г) ограниченото покритие на речниковия състав – дадени думи могат да не се срещат, а други да се срещат с ограничен брой значения;
- д) междуезиковата многозначност.

2.2.2.3.4. Й. Уанг и др. предлагат един доста усъвършенстван и многокомпонентен модел за снемане на семантична многозначност, който работи в четири стъпки: изследване на семантичното пространство, извличане на релациите, калкулиране на близостта и изследване на семантичния път с цел откриване на максималното сходство (Уанг и др. 2020). Основните ресурси, които авторите използват за постигане на поставената цел са Уърднет, Уикипедия и Британския национален корпус. Цялостният модел съдържа много стъпки, както показва фигурата на авторите.



Фигура 3. Модел на алгоритъма за снемане на семантична многозначност на Уанг и др. (2020).

2.2.2.3.5. Използване на Уърднет и Фреймнет за снемане на семантична многозначност. К. Бейкър и К. Фелбаум предлагат употребата на комбинирана информация от Уърднет и Фреймнет за анотация. Авторите твърдят, че макар и различни по същността си, двата ресурса могат да се използват комплементарно за по-пълното представяне на лексикалната семантика, отколкото би била обяснителната им мощ поотделно (Бейкър и Фелбаум 2009).

Е. Лапара и Г. Ригау представят алгоритъм за снемане на семантична многозначност, опирайки се на двата ресурса (Лапара и Ригау 2009). Те прилагат предикатно-аргументното ниво на Фреймнет към единици от Уърднет, като идентифицират заложените типични участници в дадена ситуация. За целта използват алгоритъм SSI-Dijkstra и разработват нов негов вариант, с помощта на който да се приписва подходящият синсет от Уърднет към лексикална единица от определен фрейм във Фреймнет. В по-късна разработка Е. Лапара и др. (2010) посочват как алгоритъмът може да се приложи и за други езици, а също и да бъде използван за приписване на синсети не само към лексикалните (глаголни) единици, но и към лексикалните елементи (участници) в даден фрейм.

2.2.2.3.6. През 2019 К. Оркпол и Ву Янг предлагат модел, в който използват като основен ресурс Уърднет и изследват въведената информация с помощта на векторни вероятности, извлечани от дефинициите и релациите от Уърднет и самите изречения. Авторите разглеждат изречението „Отивам до банката да изтегля пари.“ (примерът е на К. Оркпол и Ву Янг) като двойки от пълнозначни думи *отивам* – *банка*, *банка* – *изтегля*, *банка* – *пари* и т.н. За да се припише подходящото значение на всеки компонент от тези двойки, се търси присъствието на втория компонент в дефиницията или релациите в синсетите, в които се среща. По този начин те еднозначно определят думата *банка*. Методът работи итеративно за останалата част от контекста.

Разнородните подходи и методи от екипи в цял свят, които често представят резултатите си върху свой тестван корпус, породиха нуждата от златен стандарт, който да съпоставя по-точно постиженията на отделните системи. Така от 1998 г., първоначално през 3 години, а в последните няколко и ежегодно се провеждат уъркшопи SenseEval и SemEval. В рамките на тези събития се тестват последните постижения в областта на автоматичното снемане на многозначност в различни сфери и показатели – значения на всички думи от контекста, кореферентност, семантични роли, парафрази и т.н.

Преобладаващата част от разгледаните съвременни подходи за снемане на семантичната многозначност работи с помощта на различна по вид езикова информация. Автоматичното разрешаване на семантичната многозначност е сложен процес и не може да бъде решен с помощта на семантичната, синтактична или парадигматична информация поотделно. Парадигматичната информация е недостатъчна и не се използва самостоятелно или в комбинация със статистически данни. Синтагматичната информация също се оказва недостатъчна за разрешаване на многозначността, особено при обработка на представител на групата на аналитичните езици, какъвто е българският. Необходимо е адекватно комбиниране на различна по вид информация, за да се избегне натрупване на редундантни сведения при отстраняване на многозначността и да се постигне максимално висок процент на правилно аотирани лексеми.

Голяма част от авторите на различните системи обръщат внимание на факта, че изграждането на достатъчно богати предикатни модели за семантична обработка изисква ръчни усилия на големи екипи от изследователи. В разработката си за Уърднет и Фреймнет и употребата им при обработката на естествения език А. Бурхарт и др. отбелязват, че двата основни проблема, които възникват, са свързани с коректното приписване на фреймове на предикатите и съответно – на семантичните

роли на основните конституенти в изречението (Бурхарт и др. 2005:3). К. Ерк смята, че коректното приписване на фреймовете на практика разрешава и многозначността в изреченията (Ерк 2005).

На основата на изложените подходи беше подбран необходимия набор от езикови данни, които да послужат за коректно снемане на семантична многозначност. В Глава 5 ще бъде направен опит за подходящ тип описание на предикатите, основано на Фреймнет, което да подпомага процеса на разрешаване на лексикалната полисемия. Ще бъдат описани значенията на глаголите, с които те са представени в Уърднет, ще бъдат дефинирани лексикалните единици и фреймовете им елементи и ще бъдат онагледени с примерни изречения от Българския национален корпус. Ще бъде направен анализ и ще бъдат оформени семантичните ограничения, които могат да бъдат наложени на фреймовете елементи, синтактичната функция и синтактичната категория, с които могат да бъдат представени, както и предлозите, които ги въвеждат.

След анализа на различните типове информация, които подходите използват, една от целите ще бъде изборът на най-подходящата комбинация от лингвистични данни, които да доведат до коректно автоматично разрешаване на многозначността при глаголите за възприемане в българския език. Смятаме, че този набор от лингвистични инструменти е напълно достатъчен за осъществяването му.

Обобщение

Глава 2 обобщава теоретичната мотивация за настоящото изследване и научно-изследователската перспектива на работата.

В част „2.1. Значение и многозначност“ бяха представени основни теоретични постановки, свързани с диференциране и описание на лексикалното значение на думата. Бяха обобщени различни теории, свързани с кодирането на лексикалното значение в речниците и електронните ресурси, като бяха изтъкнати

предимства и недостатъци при някои от тях. Разгледан беше проблемът за лексикалната моносемия, омонимия и многозначност и разграничаването им. Беше въведена характерната за перцептивните предикати семантична деривация в когнитивната сфера; бяха описани някои метафорични употреби, свързани с епистемично възприятие.

Като приносна може да се посочи съпоставката на традиционни и формалносемантични дефиниции за моносемия, омонимия и многозначност, както и пречупването на утвърдени аспекти от лингвистиката за бъдещите приложни цели на изследването.

В част „2.2. Автоматично снемане на семантичната многозначност“ беше дефинирано понятието автоматично снемане на семантична многозначност. Изложени бяха накратко различни подходи за снемане на семантичната многозначност, разработвани в последните 35 години. Приносна част е съпоставката и групирането им според типовете лингвистични и статистически данни, с които боравят. Бяха обсъдени трудности при автоматичното снемане на семантичната многозначност, както и насоки за преодоляването им. На основата на описаните наблюдения беше изработена стратегия за необходимата лингвистична информация и изчерпателното формално описание на предикатите за възприятие, така че то да послужи за коректното разрешаване на семантичната многозначност.

Глава 3

Семантико-граматични класификации на предикатите

В Глава 3 се цели обзор на съществуващите семантични и аспектуално-семантични класификации на предикатите, които представят в систематизиран вид лингвистичните специфики на езиковите единици.

Конкретните задачи, които си поставяме в настоящата глава са: (1) преглед и анализ на основополагащи семантични и аспектуални класификации на предикатите с оглед на коректното им типологизиране; (2) обзор на принципите и типологиите в частноперцептивни изследвания; (3) избор и характеристика на признаците, които са релевантни за настоящия анализ.

3. Предикати и класификации

Класификацията на предикатите представлява частен случай на лингвистична класификация. Много автори правят опити да опишат еднозначна и изчерпателна семантична класификация на предикатите за различни езици. (З. Вендлер 1967, Л. Шчерба 1974, У. Чейф 1975, Дж. Лайънс 1977, О. Селивърстова 1982, Б. Левин 1993, Ю. Апресян 1995, Р. Ван Валин и Р. ЛаПола 1997 и много други). Както отбелязва О. Селивърстова, в лингвистичната литература все още не съществува общоприета семантична класификация на предикатите, основана на точно определен брой диференциални смислови компоненти. Всяка класификация се базира на определени свойства, които авторите посочват като общи за обектите от даден клас с определени уговорки. По този начин се експлицират сходните черти

на обектите, а също така се прави опит да се опишат основанията за отделяне на признаци, които противопоставят класовете едни на други.

Глаголът има способността да изразява различни семантични наситености: процес или процесуален признак (капя), действие (тичам), състояние (виждам), отношение (имама) и др.

Нека разгледаме в диахронен и съпоставителен план някои от основополагащите типологии на глаголите, които са разработени в цялост, и могат да послужат при класификацията на предикатите за перцепция.

Бихме могли да кажем, че класификациите се делят на две големи групи: семантични и аспектиални. Първата група се характеризира с деление на глаголите на семантични класове (глаголи за движение, реч, възприятие, знание, емоция, физическо въздействие, волеизявление и др.). Това направление в описанието на глаголите често си служи със семантична декомпозиция. Втората група можем да наречем граматично ориентирана семантична класификация, която разглежда глаголите основно от гледна точка на аспектиалната им характеристика. В основата на повечето класификации е делението, свързано с аспектиални понятия като действие, процес, състояние, качество. При изграждане на подобен род класификация възниква въпросът за мястото ѝ при описанието на системата на предикатите – принадлежи ли тя на по-високо йерархично ниво, т.е. предшества ли отделянето на такива лексикално-семантични групи като глаголи за движение, за мисловни процеси и т.н. или напротив пресича тези групи (по-долу). Според Е. Падучева (2009) семантичната и категориалната класификация са до голяма степен независими една от друга. От това следва, че глаголите от семантичния клас на възприятието могат да бъдат представени от всички Вендлерови класове: състояния (*виждам*), действия (*разглеждам [стисание]*), постижения (*видя*), изпълнения (*наблюдавам*).

От своя страна състоянията също могат да се делят на екзистенциални (съм), физиологични (гладувам), ментални (смятам), перцептивни (виждам), емоционални (обичам) и др. И все пак, Е. Падучева (2004: 202-208) отбелязва, че независимостта на тематичната и акционалната класификация не е абсолютна. Например, в полето на глаголите за емоция рядко се срещат дейности. Глаголите за реч обикновено са агентивни и се характеризират или като дейности, или като изпълнения. При перцептивните предикати се наблюдава голямо категориално разнообразие. Същото може да се каже и за семантичния клас на менталните предикати.

Емпиричният материал, анализиран в рамките на изследването, доказва, че не само глаголите от една и съща семантична група могат да проявяват различни аспектуални признаци. Отделните значения, представени от една и съща графична дума, също могат да принадлежат на различни аспектуални класове.

(1) *Розата мирише.* (състояние)

(2) *Той мирише розата.* (действие)

Ето защо централен обект в изследването е отделното значение на графичната дума, а не съвкупността ѝ от значения.

3.1. Семантични класификации

Към тази група можем да причислим разработките на Триер (1931), Б. Левин (1993), А. Вежбица (1987) и др. В българската лексикографска традиция към опитите в тази област можем да посочим И. Касабов (1990) и др.

3.1.1. Й. Триер въвежда идеята за семантично поле в лингвистиката (Триер 1931). Под семантично поле той разбира структура от определена сфера или множество от понятия, като говори за паралелизъм между плана на понятийното съдържание, който е представен от семантичното поле, и плана на езиково изразяване,

представен от лексикалното поле. Основна негова идея е, че значението на дадена езикова единица не може да бъде описано изчерпателно, без да се разгледат отношенията ѝ с останалите представители на същото семантично поле. Така значението на думата се разглежда като функция на семантичните ѝ отношения с останалите членове на семантичното поле (по С. Йоман 1953).

3.1.2. Б. Левин в изследването си, посветено на английските класове глаголи, представя класификация, в чиято основа е заложена корелативната взаимовръзка между семантиката на глаголите и синтактичните им функции (Левин 1993). Авторката разделя глаголите на класове на основата на общи компоненти, като различните значения се разглеждат като отделна лексикална единица и могат да се срещат в различни семантични групи. Б. Левин отделя 57 групи глаголи, сред които глаголи от перцептивните групи „виждам“, „съзирам“, „надничам“ и Стимул-субектни глаголи (звуча, мириша, изглеждам).

3.1.3. И. Касабов разглежда лексикалните единици в българския език, като ги разпределя в полета, онагледяващи връзките между думите в лексикалната система (Касабов 1990). Той използва интегрални и диференциални признаци, за да конструира отношенията в рамките на лексикалната организация. Авторът определя двойките *гледам* и *виждам*, *слушам* и *чувам* като глаголи за състояние, от което се разграничава настоящото изследване.

3.1.4. В Уърднет предикатите също биват разделени на семантични класове (Милър 1995, за БулНет – Коева и др. 2016), наричани семантични примитиви, например възприятие, мисловна дейност, грижа за тялото, социални отношения и т.н. На основата на семантичната информация глаголите се делят на 15 класа: глаголи, свързани с грижа за тялото, обличане, физиологични функции и др. – verb.body, глаголи за промяна – verb.change, глаголи за познавателни и мисловни дейности и състояния – verb.cognition, глаголи за комуникация – verb.communication, глаголи за

съревнование – verb.competition, глаголи за контакт (съприкосновение, сблъсък, удряне, прикрепване и др.) – verb.contact, глаголи за консумация или изразходване – verb.consumption, глаголи за създаване – verb.creation, глаголи, обозначаващи емоции – verb.emotion, глаголи за движение – verb.motion, глаголи за перцепция – verb.perception, глаголи за притежание – verb.possession, глаголи, назоваващи политически и социални събития и отношения – verb.social, стативни глаголи (за съществуване, притежание, пространствени отношения и други) – verb.stative, глаголи за природни явления – verb.weather. За целите на настоящата разработка са разгледани всички синонимни множества със семантичен примитив перцептивен глагол (verb.perception), като са анализирани сеченията с други семантични примитиви. Особено внимание се обръща на сечението на перцептивните глаголи (verb.perception) с глаголите за мисловна дейност (verb.cognition).

3.2. Класификации и аспектиалност

От друга страна съществуват множество типологии, изградени на основата на аспектиалните класове, изведени от З. Вендлер (З. Вендлер 1967, Д. Даути 1979, Т. Булигина 1982, Е. Падучева 1996, Р. Ван Валин и Р. ЛаПола 1997). Много от тях включват постиженията на предходни таксономични изследвания, а в много случаи паралелно са разработвани сходни класификации. Ето защо съществен проблем при този вид описание е терминологичният апарат и обхвата на глаголните групи. Ще направим кратък преглед на съществуващите вече таксономични обобщения, които в една или друга степен са се отразили на настоящата работа.

3.2.1. Л. Шчерба определя три вида предикати, характерни за руски език – със значение на действие, състояние и качество.

Според Л. Шчерба, трите групи се съотнасят по морфологични характеристики към различни части на речта (Шчерба 1974: 90). Той обвързва всеки един от типовете с определени формални начини на изразяване. Първата

група обичайно се изразява чрез глаголи, втората – с определен клас от думи и специфичен синтактичен модел (топло ми е), третата – чрез спомагателен глагол и прилагателно. Авторът отбелязва (примери (3) и (4) са превод на примерите на Л. Шчерба), че думи с едно и също лексикално значение, могат по различен начин да се отнасят към действията или състоянията например.

(3) *Аз се веселя.* (действие)

(4) *Аз съм весел.* (състояние)

Най-дискутираната група в лингвистичната литература безспорно е тази на глаголите за състояние. Това, което Л. Шчерба нарича състояние, е двусмислено – като тип лексикално и морфологично значение (в семантичната структура на някои предикати тези две значения се сливат, но все пак невинаги). В разработките на различни лингвисти под „състояние“ се разбират различни класове думи. У. Чейф (1975) отнася към състоянията всички спомагателни глаголи, които присъединяват прилагателно или причастие и някои глаголи - want ‘искам’, know ‘зная’, love ‘обичам’, have ‘имам’ и т. н. В класификацията на З. Вендлер предикатите с прилагателни също спадат към класа на състоянията, но авторът все пак акцентира на глаголите за състояние, към които отнася глаголи от типа на work – работя (по принцип).

По този начин класификациите на З. Вендлер и У. Чейф до голяма степен се различават от класификацията на Л. Шчерба. Разликата се състои в предикатите, които те определят като състояние, тъй като предикатите за състояние на Л. Шчерба представляват малка част от това, което включват в тази група У. Чейф и З. Вендлер.

Е. Падучева (1996, 2004) разработва в дълбочина типовете глаголи за състояния, като отделя 4 основни групи, включващи и два тясно свързани подкласа

(занятия и поведения), които имат общи свойства както с дейностите, така и с постоянните състояния:

1. Постоянни свойства и отношения (*тежа, съседствам, означавам*);
2. Състояния, при които подялбата на постоянни и временни се обуславя от конкретния клас (*мисля, боледувам, безпокоя се*).
3. Занятия (*преподавам, крада, воювам*);
4. Поведения (*афиширам, кокетнича, бездействам*).

3.2.2. 3. Вендлер приема мнението, че предикатите имат денотати – явления и съсредоточава вниманието си на един важен аспект, а именно как се съотнася денотатът на предиката с времевия отрязък. 3. Вендлер разделя всички глаголи, или по-скоро, глаголни значения - дейности (activity terms), изпълнения (accomplishment terms), постижения (achievement terms), състояния (states). (Преводите варират в български за accomplishments, achievements при различните автори (вж. С. Коева, М. Стаменов, С. Славкова, Е. Любенова, С. Лесева, Б. Вунчев, К. Чаралозова), затова ще посочваме и английските термини). Принадлежността на един конкретен глагол към определен акционален клас в много случаи определя и морфосинтактичното му поведение (Вендлер 1967:103). За определянето на класовете предикати 3. Вендлер използва няколко признака:

1. Предикати, които имат/нямат пределна точка в развитието си (activities/accomplishments) – напр. Бягам/бягам една обиколка.
2. Предикати, които заемат отрязък/точка на времевата ос. По този признак глаголите от групата „achievement“ се противопоставят на всички останали. Към тази група спадат see ‘виждам’, reach ‘достигам’.

3. Чисто формална разлика – първите имат форма за продължителните времена, а вторите нямат.

4. Предикатите за състояние – освен глаголите *love* ‘обичам’, *hate* ‘мразя’, *know* ‘зная’ и глаголи като *rule* ‘управлявам’, а също така спомагателни глаголи с прилагателни. Те се противопоставят на предикатите със значение на „activity“ и „accomplishment“.

Много автори се опират на класовете на З. Вендлер, като ги прецизират и развиват.

3.2.3. Според Дж. Лейкоф, семантичната класификация на предикатите следва да бъде свързана с признаци, съотнесими със семантични компоненти, притежаващи граматична релевантност, т.е. такива, които са съществени не за индивидуални единици, а за цели класове единици (и имплицитни). Иначе казано всеки от класовете трябва да бъде семантичен клас (*meaning class*) – „определени семантични признаци, способни да фигурират в синтактични правила“ (Лейкоф 1987:165).

В работата на Дж. Лейкоф разликата между стативите (нарича ги също и атрибутиви) и нестативите се интерпретира като чисто синтактична, проявяваща се във възможността или невъзможността да образуват форми за продължително време (Лейкоф 1966). Дж. Лейкоф определя система от тестове, широко използвана по-късно. За стативни (неактивни) се смятат предикатите, които 1) не се използват в различни модели изречения с глагола *do*; 2) нямат повелително наклонение; 3) не се срещат с модалния глагол *may* в значение на разрешение; 4) не могат да бъдат подчинени на сказуемо, изразено с глагола *tell to* ‘казвам (да направи нещо)’, *order* ‘заповядвам’, *permit* ‘разрешавам’, *persuade* ‘уговарям’, *force* ‘принуждавам’ и т.н.

5) не се срещат с наречия за начин като *enthusiastically* ‘ентузиасирано’, *reluctantly* ‘неохотно’.

В рамките на генеративната граматика Дж. Лейкоф формализира връзката между статичните, инхоативните и каузативните предикати. Както отбелязва С. Лесева „в дълбоката структура на лексикалните инхоативи и каузативи се съдържат абстрактни предикати с признак съответно +ИНХОАТИВНОСТ (+INCHOATIVE) и +КАУЗАТИВНОСТ (+CAUSATIVE), които в перифразите се изразяват със съответните лексикални глаголи ставам и причинявам/правя/каузирам“ (Лесева 2012:48). Тези логически структури са наследени в редица формални модели като Граматиката на ролята и референцията (Ван Валин и ЛаПола 1997), събитийните структури на Б. Левин и М. Рапапорт-Ховав (2005) и др. Р. Ван Валин и Р. ЛаПола описват по следния формален начин четирите типа предикати:

Състояния (states) – предикат (x)

Дейности (activities) – ПРАВЯ [предикат(x)]

Постижения (accomplishments) – ПРАВЯ [(x) КАУЗИРАМ [СТАВАМпредикат(y)]]

Изпълнения (achievements) – СТАВАМ [предикат(x)] (Ван Валин и ЛаПола 1997:102).

3.2.4. Д. Даути прецизира класификацията на Вендлер, като разделя постиженията и изпълненията посредством признака агентивност / неагентивност (Даути 1979). Той отбелязва, че много от критериите, които З. Вендлер посочва, са свързани в по-малка или по-голяма степен с агентивност, контрол, одушевеност или други агентивни или квазиагентивни същности, като често не поставя граница между агентивност и аспект.

3.2.5. Р. Ван Валин и Р. ЛаПола описват състоянията на нещата, които очертават типовете екстралингвистични феномени. Те се позовават на Аристотеловата традиция и оформят 4 типа състояние на нещата:

1. ситуации (situations) – статични, нединамични състояния на нещата, които могат да обозначават местоположение, състояние, положение или вътрешно преживяване на участник;
2. събития (events) – състояния на нещата, които протичат мигновено;
3. процеси (processes) – състояния на нещата, които протичат във времето и са свързани с промяна в състоянието, положението или вътрешното преживяване на участник;
4. действия (actions) – динамични състояния на нещата, в които участник извършва нещо.

Те отбелязват, че различните класове глаголи са семантично обвързани с конкретното състояние на нещата, което описват. Авторите съотнасят еднозначно четирите състояния на нещата към Вендлеровите акционални класове глаголи.

Р. Ван Валин и Р. ЛаПола формално описват подялбата на класовете с помощта на три признака, всеки от които може да има положителна или отрицателна стойност [+/-статичност], [+/-пределност], [+/-мигновеност].

Състояние на нещата	Акционален тип
Ситуация нединамични и темпорално неограничени	Състояние [+статичност; –пределност; –мигновеност]
Събитие мигновено протичащи промени в състоянието на участник или в	Изпълнение [–статичност; +пределност;

изпълнението на дейност, ограничени от вътрешно присъща крайна точка	+мигновеност]
Процес продължително протичащи изменения в състоянието на участник, ограничени от вътрешно присъща крайна точка	Постижение [–статичност; +пределност; -мигновеност]
Действие динамични и темпорално неограничени	Дейност [–статичност; –пределност; –мигновеност]

Таблица 1. Съотнасяне на състоянието на нещата и акционалния тип (Р. Ван Валин и Р. ЛаПола 1997).

Освен тези четири класа спонтанно протичащи типове глаголи Р. Ван Валин и Р. ЛаПола предвиждат и каузирани еквиваленти, предизвикани от причинител или причина. По-късно добавят и активни постижения (active accomplishments) и семелфактиви (semelfactives).

3.3. Частни класификации, обхващащи предикати за перцепция

По-голямата част от изследванията на глаголите за възприятие използват тематичната класификация по признака тип сетивно възприятие. На този принцип много автори разглеждат 5 типа глаголи (за зрително възприятие, за слухово възприятие, за тактилно възприятие, за обоняние и за вкус). По този начин са организирани изследванията на А. Виберг, С. Шуле, К. Хори, Б. Антуняно, Н.

Михайлова-Сталянова и др. Част от изследванията се фокусират върху определен тип възприятие. Р. Ницолова (1992) разглежда в частност глаголи за слухово възприятие, Е. Пернишка (1977) – за зрително възприятие. Някои изследвания включват тип възприятие и допълнителен аспект, през чиято призма се разглеждат предикатите. С. Коева (1998) изследва предикати за възприятие и синтактичната реализация на аргументите им.

Да се спрем и на някои автори, които изграждат частни класификации на перцептивните предикати, често използвайки и семантична, и аспектиална информация.

3.3.1. Класификация на А. Виберг

А. Виберг представя в изследването си от 1983 г., а и в по-късните си разработки (2001, 2019) доста подробна типология на предикатите за перцепция.

В по-ранните си проучвания той разделя глаголите на два основни типа: глаголи, ориентирани към Експериенцера и глаголи, ориентирани към Стимула („феномена“, според неговата терминология). От своя страна ориентирани към Експериенцера подразделя още веднъж на 2 групи: активни и пасивни глаголи за възприятие. Така за всеки тип възприятие се получава триадата активен (look at) – пасивен (see) – копулативен (look) предикат (използваната терминология е на А. Виберг). Посочва такива типове за петте вида възприятие. В по-късните си изследвания (напр. 2019) включва няколко допълнителни компонента. Първо, добавя т.нар. неутрално възприятие, т.е. необвързано конкретно с някое от петте сетива, но изразяващо възприятие. Такива глаголи са част от обекта и на настоящото изследване. Втората съществена разлика в описанието се състои в представянето на различни типове ориентирани към феномена глаголи. На семантичен принцип той обобщава три групи в рамките на този тип: сетивни

копули, глаголи за възприемаемост, сетивни глаголи. По този начин оформя следната типология на предикатите:

	Експериенцер-ориентирани		Феномен-ориентирани		
Сетива	Дейност	Изпитване	Сетивни копули	Глагол за възприемаемост	Сетивен глагол
Неутрално	examine 'изследвам'	perceive, notice 'улавям, забелязвам'	seem 'изглеждам'	be noticeable 'забележим съм'	
Зрение	look at 'гледам'	see 'виждам'	look 'изглеждам'	be visible 'видим съм'	shine 'светя' shimmer 'блещукам' glimmer 'мъждукам' gleam 'блестя' glitter 'лъщя' glint 'проблясвам' glisten 'лъщя' flash 'просветвам'
Слух	listen to 'слушам'	hear 'чувам'	sound 'звуча'	be audible 'доловим съм'	crack 'пуквам' creak 'скърцам' rattle 'тракам' Crash 'трясвам' sough 'фуча' surge 'бушувам' buzz 'жужа'
Осезание	feel	feel 'усещам'	feel		tickle

	touch 'докосвам'		'усещам се'		'гъделичкам' abrade 'жуля' tingle 'смъдя' sting 'жиля' burn 'паря'
Вкус	taste 'опитвам'	taste 'вкусвам, усещам'	taste 'има вкус'		
Обоняние	smell (at) 'душа'	smell 'мириша'	smell 'мириша'		stink 'воня'

Таблица 2. Типология на А. Виберг (2019:19)

3.3.2. Класификация на Дж. Лийч / Е. Падучева

Е. Падучева в голяма степен следва класификацията на Дж. Лийч, като само по отношение на един тип е на различно мнение.

Единната категориална парадигма на английските базови глаголи за възприятие са описани от Дж. Лийч (Лийч 1971/1975: 19-23). Това е тематичен клас от глаголи, при които е описано съществуването на категориална парадигма. Тя може да бъде разглеждана и не като чисто категориална, а категориално-диатезна. Петте основни глаголи за възприятие в англ. ез. (*see* 'виждам', *hear* 'чувам', *feel* 'усещам', *smell* 'мириша', *taste* 'вкусвам') имат освен основното си значение и две производни, които при едни от тях се изразява със семантична деривация (*feel* 'на допир съм', *smell* 'мириша', *taste* 'има вкус'), а при други (*see* 'виждам', *hear* 'чувам') понякога със семантична деривация, а в други случаи – чрез различни лексеми (*see* 'виждам' и *look at* 'гледам'; *hear* 'чувам' и *sound* 'звуча'):

1. Значение на инертно състояние (термин от Leech 1975: 20; в Croft 1991: 97 „inactive actions“), където възприемащото лице или Експериенцерът е „пасивно

възприемащ“. В това значение глаголт за възприятие (напр. *see* ‘виждам’) няма форми за продължително време. *I see someone through the window* - **I am seeing someone*.

2. Значение на дейност („активно възприятие“ по Лийч 1975: 23), при което Експериенцерът съзнателно насочва и задържа вниманието си върху даден обект. За *see* ‘виждам’, *hear* ‘чувам’ тази клетка от парадигмата е запълнена със суплетивната форма *look* ‘гледам’, *listen* ‘слушам’. Глаголите с това значение свободно образуват форми за продължителни времена.

(5) *I am looking at the door* (*Аз гледам вратата*).

(6) *I am feeling the ground* (*Аз опитвам почвата*).

В първото значение глаголт описва ситуация, при която някакво усещане се случва на Експериенцера, докато при второто „възприемащият фокусира вниманието си върху някакъв обект“ (Лийч 1975: 23). Глаголите *гледам*, *слушам*, *пробвам* (*опитвам*), както и другите глаголи за дейност отговарят на въпроса „Какво правиш?“ и се свързват с обстоятелство за цел и с инструментално допълнение, допускат обстоятелство за продължителност.

3. Диатеза с Експериенцер „зад кадър“ (Е. Падучева) (според Лийч 1975, „пасивно състояние“):

(7) *Това звучи като Марта*.

(8) *Ти изглеждаш уморен*.

Терминът на Дж. Лийч отразява двойната противопоставеност на тази клетка на другите – по линията на таксономичната категория и по линията на диатезата, тъй като пасивът представлява диатезно изместване. Е. Падучева оспорва това твърдение, смятайки че да се нарича това изместване пасивизация не е съвсем точно. Пасивът променя комуникативния ранг на участниците и промяната се състои в това, че обектът преминава в ранг на субект, а субектът преминава в

периферията. Тук е вярно само първото – участникът-обект става субект, но що се отнася до възприемащия субект, Експериенцера, то той в този случай се оказва не в периферията, а „зад кадър“ (по Е. Падучева), т.е. преминава в ранг на Наблюдател (по Апресян 1995). За демонстрация на преминаването на Експериенцера в наблюдател тя посочва *забелязвам – забелязва се*. Авторката смята, че отношението между тях е подобно на това в пример (9), при който се наблюдава диатезна промяна, при която субектът, т.е. Експериенцерът вече не е синтактично подчинен на глагола и попада в позиция зад кадър.

(9) *Той стърже с триона. / Трионът стърже.*

Семантичната деривация от този тип засяга само глаголите *smell, feel, taste*.

Получаваме следната таблица за базовите глаголи за възприятие (за англ.):

I. Инертно състояние	II. Действие	III. Пасивно състояние (Лийч)
I could see/saw X	I was looking at X	X looks well
I could hear/heard X	I am listening to X	X sounds
I could feel/felt	I am feeling	X feels
I could smell/smelt	I was smelling	X smells
I could taste/tasted X	I was tasting X	X tastes well

Таблица 3. Базови глаголи за възприятие в английски език.

За руски език Е. Падучева я оформя по следния начин:

I. Инертно състояние	II. Действие	III. Диатеза с Експериенцер зад кадър (Падучева)
Я вижу / увидел X	Я смотрю / гляжу на	X выглядит хорошо
Я слышу / услышал X	Я слушаю X	X звучит / слышится
Я осязаю X	Я ощупываю X	X чувствуется
Я обоняю (чую)	Я нюхаю X	X пахнет
Я ощущаю / ощутил X на вкус	Я пробую X	X имеет вкус

Таблица 4. Базови глаголи за възприятие в руски език.

В българския език тази парадигма има концептуален характер за някои от типовете възприятие, т.е. всички клетки са запълнени с различни думи (напр. – *виждам – гледам* и *изглеждам* (диатеза с наблюдател зад кадър).

Таблицата ще бъде представена в цялост за българските предикати в рамките на Глава 4.

3.3.3. Класификация на С. Моисеева

С. Моисеева отбелязва, че във всяко микрополе могат да се отделят подгрупи, които са свързани помежду си с определени отношения на зависимост от признаците субектна и обектна част, пасивно и активно възприятие, притежание на перцептивна способност, каузиране на тази способност (Моисеева 2005). Глаголите от всяка група са свързани както по вертикала, като образуват хиперо-хипонимни отношения, така и по хоризонтала, напр. хиперонимите на предикатите от петте микрополета. При разработването на семантичната структура на полето е необходимо да се има предвид, че ситуацията винаги се представя с помощта на основните участници – субекта, осъществяващ възприятието, и обекта, който въздейства на органите на възприятието. Между тях действат различни сили, които се характеризират с корелацията от типа на чувам – звуча. Ориентацията на предиката към субекта и обекта предполага няколко допълнителни линии, които позволяват да се изрази: степента на активност / пасивност на субекта, интензивността на усещането, силата на въздействие, състоянието или реакцията на субекта.

Основните 2 функции, през които С. Моисеева пречупва описанието са активно / пасивно възприятие и участниците субект / обект (Моисеева

2005:101–105). На това основание тя дели предикатните отношения на 4 основни групи:

1. Група на глаголите за субектно-пасивно възприятие:

1а. Притежаване на перцептивна способност: тип *виждам, чувам*.

1б. Загуба на перцептивна способност: тип *ослепявам (ослепя), оглушавам*.

1в. Каузиране на загубата на перцептивна способност, т.е. лишаване на някого от способността му да възприема: тип *ослепявам (ослепя)*.

1г. Придобиване на перцептивна способност: тип *проглеждам, прочувам*.

2. Група на глаголите за субектно-активно възприятие. Използване на перцептивната способност. В тази група влиза активното действие на субекта: тип *възприемам*.

2а. Активно прилагане на перцептивната способност: тип *гледам, слушам*.

2б. Неизползване на перцептивната способност: тип *отмествам поглед*.

3. Група на глаголите за обектно-пасивно възприятие: означава свойството на предметите да въздействат на органите за възприятие на човека, когато състоянието на обекта се намира в ползрението на субекта: тип *възприемам се*.

3а. Предметът притежава свойството да въздейства на органите на възприятие: тип *блестя, звъня, мириша, вкусен съм, гладък съм*.

3б. Лишаване на предмета от свойството да въздейства на органите на възприятие, т.е. каузиране на невъздействие: тип *кривя*.

4. Група на глаголите за обектно-активно възприятие, въздействие на предмета на органите за възприятие посредством навлизане в активната зона на възприятие.

4а. Каузиране на въздействието на предмета върху органите на възприятие, т.е. създаване у предмета свойство за въздействие на органите на възприятие: тип *появявам се, излъсквам*.

4б. Нереализирано свойство на предмета да въздейства на органите на възприятие: тип *изчезвам*.

Авторката отбелязва, че глаголите традиционно се делят на действия и състояния и на акционални и неакционални. Неакционалните от своя страна се делят на статични, означаващи ситуация – стативни глаголи, и на динамични, означаващи процеси и събития, а акционалните – на процесуални и събитийни. Тя разглежда отделно семантично преходните (агентивни) глаголи, при които действието е насочено към обекта (*Той гледа филм*).

3.4. Признаци, които ще бъдат използвани при описанието

Изграждането на естествена класификация се свежда до изследване на емпиричен материал, разделянето му на групи, всяка от които се характеризира с уникални признаци. В лингвистичната литература до голяма степен са определени групите, на които се делят предикатите, но не са ясно изложени семантичните признаци, които служат за основа на делението им. Затова една от съществените задачи е да се определят еднозначно признаците, които служат за класификационни основания.

На основата на обсъдените в част 3.3. класификации бяха изведени онези от тях, които са релевантни за разглеждания клас глаголи. Предикатите за перцепция

могат да бъдат разделени на типове в зависимост от значенията, притежаващи следния приоритетен набор от диференциални признаци:

- Времева локализация – актуалност / неактуалност;
- Ориентация – към Субекта / Експериенцера и към Обекта / Стимула;
- Активно възприятие / пасивно възприятие (агентивност / неагентивност);
- Реално възприятие / потенциално възприятие (каузация)

3.4.1. Актуалност / неактуалност на значението

Важна част от описанието на предикатите е характеристиката постоянство – краткотрайност – неопределено повтарящи се действия. В този случай говорим по-скоро не за видо-времените отношения, а за семантичния потенциал на предиката, т.е. за способността на глаголите да се отнасят към една или друга времева опция, характеризираща различни семантични класове. Известно е, че съществуват предикати, способни да описват само актуална ситуация (*ставам*) и такива, които напротив не се поддават на актуална употреба (*обичам*).

(10) *Той вижда.* (по принцип)

(11) *Той вижда книгата.* (актуално)

3.4.2. Ориентация към Субекта / Стимула

Както отбелязахме при обзора на класификациите, редица автори обръщат внимание на кодирането на Експериенцера или Стимула като външен аргумент при реализацията на предикатите или на отделни техни значения. На този принцип глаголите за възприятие се разделят на два основни класа – тези на Субект-ориентирани и Стимул-ориентирани предикати.³ Първият клас кодира

³ В славянската лингвистична традиция са наричани още субектни / обектни (Моисеева 2005) или Експериенцер-субектни и Стимул-субектни (Ласкова 2010). Намираме термините на С. Моисеева за неприемливи поради непоследователното съвпадение между обект и стимул. Експериенцер-субектен предикат също смятаме за неподходящ, тъй като в част от тях присъства

възприемателя като субект на изреченско ниво (вж. пример 12), докато вторият присъединява Стимула като външен аргумент (напр. 13).

(12) *Мария видя книгата на масата.*

(13) *Луната изглежда пълна днес.*

В някои случаи една и съща графична дума реализира двата класа в рамките на две значения. Типичен пример за тази особеност е глаголят *мириша* (вж. примери 14 и 15).

(14) *Том пазеше тайната и току миришеше свитъците.*

(15) *Косата ти мирише на лавандула и дъжд.*

3.4.3. Агентивност / неагентивност

В много от типологиите се обръща внимание на признака активност / неактивност. Понякога по този признак се различават стативните от нестативните (Лайънс 1977:483), а понякога се предлага да се обособи отделна категория активност / неактивност (Виберг 1983). Зад признака активност / неактивност и статичност / нестатичност стоят на практика няколко различни признака – близки, но не тъждествени едни на други. Съществуването им се проявява в това, че различни лингвисти избират различни класификационни основания. Едни автори отъждествяват това противопоставяне със залоговото противопоставяне активност / пасивност, други обединяват в една група състоянията и неволевите действия и т. н.

Както вече обърнахме внимание, Е. Падучева (2004) ги разделя по този признак на инертни състояния (*виждам, чувам*) и действия (*гледам, слушам*). Втората група предполага активно и волево насочване на вниманието на възприемателя или на сетивните му органи по отношение на Стимула.

3.4.4. Каузативност / некаузативност

агентивен участник. При Субект - ориентираните глаголи приемаме възприемателя като субект на percepцията, а не като изреченски субект.

Перцептивните глаголи представляват уникален клас що се отнася до съотношението между ролите на участниците и техните синтактични експоненти. Преходните глаголи по правило са глаголи за действие, а семантиката на действието предполага каузация. Глаголът за възприятие, макар и преходен, или не проявява значение на действие, или (както при *забелязвам*) то се явява вторично. В изходната лексема на перцептивния клас глаголи (*Иван видя стола / забеляза заека*) главната каузация е насочена в обратната посока – от Обекта-Стимул към Експериенцера. Каузация от Експериенцера към обекта на възприятие може да фигурира също, тъй като състоянието на „видяност“ може да има последствия за обекта, но тя е вторична. Поради тази причина не е възможна деагентивация, т.е. замяна на лице със събитие по модела *Иван го събуди / Шумът го събуди*. Макар реално Стимулът да въздейства на Експериенцера, изходният синтактичен модел и комуникативната структура на глагола за възприятие фиксират вниманието върху това как случващото се въздейства на състоянието на обекта, а не на това как обектът въздейства на участника, изразен със субекта. Синтактичното място за проявата като интелектуалния провокатор на каузацията на възприятието се отваря само тогава, когато Стимулът попада в позицията на субект.

По-долу ще разгледаме каузацията, свързана с потенциалното възприятие. Каузацията може да е насочена към Експериенцера (правя така, че някой да възприема (активно или пасивно) нещо – положителна или отрицателна (*подлагам, ослепявам*) или към Стимула (правя така, че нещо да бъде възприемаемо – положителна или отрицателна (*излъсквам, скривам*)).

Обобщение

В Глава 3 беше направен диахронен и съпоставителен анализ на основни съществуващи семантични и аспектилни класификации на предикатите, като бяха посочени пресечните точки между тях. Накратко бяха представени семантичните

класификации на Й. Триер, Б. Левин, И. Касабов, С. Коева и др., както и аспектуалните класификации на Л. Шчерба, З. Вендлер, Д. Даути, Р. Ван Валин и Р. ЛаПола и съотнасянето на състоянието на нещата и акционалния тип и др. Беше обсъдена възможността един и същи глагол в различните си значения да принадлежи към различни семантични и аспектуални класове и беше обърнато внимание на факта, че принадлежността към даден акционален клас предопределя и морфосинтактичното му поведение. Подробно бяха изброени семантичните примитиви, въведени в Уърднет, които ще бъдат използвани при анализа на глаголните синонимни множества в следващите 2 глави.

По-задълбочено бяха проучени частните класификации на А. Виберг, Дж. Лийч / Е. Падучева, С. Моисеева, обхващащи семантичния клас на перцептивните предикати. Беше очертана основната подялба на А. Виберг на *активни, пасивни и копулативни* предикати за перцепция, както и по-късното разграничаване на копулативните на *сетивни копули, глаголи за възприемаемост и сетивни глаголи*. Трите основни подкласа в класификацията на Дж. Лийч / Е. Падучева съвпадат с дефинираните *активни, пасивни и копулативни* предикати на А. Виберг, назовавайки ги *действие, инертно състояние, пасивно състояние* (Дж. Лийч) и *диатеза с Експериенцер зад кадър* (Е. Падучева). С. Моисеева разделя предикатите за перцепция на 4 подкласа, като прави сечение между активно и пасивно възприятие от една страна и основния участник – субект или обект – от друга.

Приносна част в Глава 3 беше извеждането на базисните признаци, които характеризират глаголите за възприятие. Основните характеристики, релевантни при описанието на разглеждания клас глаголи, са ориентацията към Експериенцера или Стимула, агентивност / неагентивност, каузативност / некаузативност. Те ще бъдат използвани широко при типологизирането на българските глаголи за перцепция в Глава 4.

Глава 4

Семантична характеристика на глаголите за перцепция

В Глава 4 се пристъпва към същинската семантична характеристика на глаголите за възприятие. В нея ще се фокусираме върху представянето на източниците на езиковия материал и на семантичната им характеристика. Основна цел на тази глава ще бъде да се обозрат класовете и подкласовете, на които могат да бъдат разделени представителите на предикатите за перцепция. Конкретните задачи включват (1) описание на прототипните значения на предикатите, както и характерните посоки на семантичната деривация; (2) изследване на лексикалните релации и структурата на лексикона; (3) подробен анализ на многозначността, която се разгръща продуктивно в полето на менталността и на социалните отношения; (4) типологизиране на глаголите от гледна точка на (а) различната сетивна модалност; (б) на присъединяването на възприемащия или Стимула като граматически субект; (в) на активния и пасивния вид възприятие; (5) изработване на типология на основните за класа предикати с оглед на типичните 2 аргумента, които присъединяват; (6) изброяване на възможните непрототипни значения на предикатите с фокус върху генерализацията на значенията им в когнитивната сфера.

На базата на принадлежността им към различните семантични подкласове значенията могат да бъдат маркирани като ядрени и периферни.

4.1. Предикати за перцепция

Разглежданите в лингвистиката термини *перцепция* и *възприятие* са заимствани от философията и психологията.

В съвременната психология под единица възприятие се разбира перцептивна система, в която взаимодействащи компоненти са субектът и обектът на възприятието. За субект на възприятието е приет индивидът, който възприема (наблюдател, слушател и т.н.), за обект на възприятието се приема заобикалящата ни действителност (Барабанщиков 2006).

Глаголите за перцепция са обект на множество изследвания в различни лингвистични направления. Б. Хайне и др. (1991) изследват граматикализацията, К. Хори (1993) – комплементацията, Е. Суитсър (1990) – семантичните изменения. С. Шуле (2000) прави изследване на комплементите на перцептивните глаголи в акатек (език от семейство мая – Гватемала), С. Моисеева (2005) прави съпоставителен анализ на семантичното поле на глаголите за възприятие в романските езици, Б. Антуняно (2000) ги разглежда от гледна точка на метафоричността при полисемията. В българската лингвистика перцептивните предикати са разглеждани от Р. Ницолова (1992), С. Коева (1998, 2004), К. Алексова и Й. Тишева (2000), Л. Ласкова (2010), Е. Търпоманова (2020) и др. Е. Пернишка (1977) разглежда формалните и семантичните паралели между българските и полските глаголи за зрително възприятие. Тя обръща внимание на предаването на мисловна дейност с помощта на глаголи за зрително възприятие. Н. Михайлова-Сталянова (2011) ги описва с помощта на теорията за компонентния анализ в съпоставителен план с полските им съответствия.

Тази част представлява опит за структурно описание на семантичния клас на перцептивните предикати в българския език. Системността при организацията на лексикалните единици отдавна е неоспорима лингвистична истина, но представлява предизвикателство пред изследователите, от една страна, с обема и многообразието на единиците си и от друга – със сложността на всяка една от изграждащите системата единици.

Огромният напредък в изследването на лексикалната семантика, който се наблюдава в последните десетилетия, ни позволява в голяма степен да твърдим, че техниката на описание на семантиката на всяка дума е достатъчно разработена. А трудностите, обусловени от размерите на системата на лексикалните единици, са по-малко съществени с оглед на компютърната форма на представянето на речника, което позволява да се обозрат по-големи езикови масиви.

4.2. Подбор и конвенции

Работата представлява типологично изследване на глаголите за възприятие.

Изследването започна с избор на предикати въз основа на предходни изследвания и речникови и корпусни извадки. Първичният набор наброяваше 116 глагола (като се вземат предвид отделно членовете на видовите двойки и възвратните употреби), съответно разпределени по следните групи съобразно характера на възприятието:

Общо значение: възприемам, възприема, долавям, доловя, изпитвам, изпитам, сверявам, сверя, улавям, уловя, усещам, усетя, чувствам (се) – общо 13.

Зрително: вглеждам се, вгледам се, вирам се, взра се, виждам, видя, виждам се, видя се, гледам, забелязвам, забележа, зяпам, изучавам, изуча, инспектирам, контролирам, наблюдавам, надзъртам, надзървам, надзърна, надничам, надниквам, надникна, обследвам, оглеждам, огледам, откривам (се), открива (се), поглеждам, погледна, познавам, позная, преглеждам, прегледам, проверявам, проверя, проучвам, проуча, разглеждам, разгледам, разпознавам, разпозна, разгадавам, разгадая, различавам, различа, свидетел съм, схващам, схвана, съглеждам, съгледам, съзерцавам, съзирам, съзра, хвърлям поглед, хвърля поглед, шаря с очи – общо 59.

Слухово: вслушвам се, вслушам се, дочувам, дочуя, дочувам се, дочуя се, звуча, чувам (се), чуя (се), научавам, науча, подслушвам, подслушам, прослушвам, прослушам, разбирам, разбира, слухтя, слушам – общо 21.

Тактилно: напипвам, напипам, опипвам, опипам, пипам, пипвам, пипна - общо 7.

Обонятелно: воня, душа, душа се, мириша, надушвам, надуша, подушвам, подуша, помирисвам, помириша, ухая, благоухая – общо 12.

Вкусово: вкусам, вкуся, опитвам, опитам – общо 4.

При анализа на този първоначален набор от перцептивни предикати се очертаха три подвида единици за възприятие – глаголи, глаголни фразеологизми и именни предикати.

В процеса на работа беше взето решение да не се ограничаваме до този (неизчерпателен, макар и постоянно разширяван) списък, а да се ексцерпират потенциалните синонимни множества от Уърднет.

Така се стигна до идеята за основна единица да бъде възприето значението, а не думата. Причините за акцента върху централната роля на значението бяха много, но основната се базира на фокуса на изследването: снемане на многозначността. Ето защо изборът на всички предикати, маркирани със семантичния примитив перцептивен глагол (verb.perception) от Принстънския уърднет и пренесени в Булнет, се оказа по-подходящ при разработването на проблематиката първо поради изчерпателния си характер и второ – поради диференцираните значения. По мнението на А. Вежбицка (1996:10), семантичен примитив е онзи елемент, който дефинира значението на думите, но сам по себе си следва да бъде приет като

недефинируем (indefinibilia). В светлината на това твърдение всички сложни значения могат да бъдат изчерпателно изведени от тях.

От Уърднет бяха ексцерпирани 473 синонимни множества, маркирани с примитив перцептивен глагол (verb.perception). От тях 131 синонимни множества остават извън обсега на изследването, тъй като са представени с литерали само в Принстънския уърднет (за английски език). В резултат на това филтриране са основно разгледани и описани 342 синонимни множества, съдържащи 1253 литерала, представени на български език. Анализирани са семантичният им обхват, реализацията им в различен контекст и системните особености, с които се характеризират представителите на тази група. Основната част от езиковия материал е съпоставен с Речника на българския език и представените в него значения на разглежданите предикати.

4.3. Анализ на семантичния клас на глаголите за възприятие

Когато говорим за семантичен клас, е необходимо да отбележим някои общи свойства, характерни за всяко лексикално поле и за класа на глаголите за възприятие в частност:

1. Взаимовръзката между съставлящите го елементи;
2. Регулярният характер на връзките между елементите;
3. Значението на всеки елемент, който се намира в позиция на зависимост по отношение на останалите елементи от лексикалносемантичното поле.

Тези характеристики и влиянието им при типологизацията на значенията ще влязат във фокуса на тази част от главата.

Според С. Моисеева, с термина лексикалносемантично поле характеризираме дадено множество езикови единици от една част на речта с общо значение, които се групират около даден ядрен семантичен компонент. Класът на перцептивните

предикати представлява типичен пример за това наблюдение с йерархичната си структура, организирана в семантично взаимосвързани пространства и семантични мрежи, които се съотнасят с определени понятия. Моноцентричността на семантичния клас на перцептивните предикати се проявява в йерархичната му организация, която е онагледена с хиперо-хипонимните отношения в Уърднет. При разглеждане на основните типове предикати са посочени поддървета, които се състоят от един от типовете предикати. Присъствието на доминантен семантичен признак, който обединява всички единици, позволява да се отличат основни лексеми с най-обобщено значение. Тъй като глаголите за възприятие отразяват връзката между физиологичната перцепция и езика, основните микрополета или подкласове, на които се делят тези глаголи, са обвързани с петте вида сетивно възприятие - зрително, слухово, осезателно, обонятелно и вкусово.

Семантичният клас на перцептивните глаголи се характеризира още и със сложното взаимодействие и взаимопреплитане на компоненти, специфични за това поле, с независими от него елементи. Независимите компоненти са приложими към всички (или повече от едно) вербални семантични класове, докато специфичните за полето характеризират само представители на даден семантичен клас глаголи. Базисна характеристика за семантичния клас на перцептивните глаголи е тази, която ги определя според вида на сетивното възприятие – визуално, слухово, тактилно, обонятелно, вкусово.

А. Вежбицка отбелязва, че глаголите за сетивно възприятие могат да бъдат подредени по следния начин:

- (1) виждам – възприемам с очите си;
- (2) слушам – възприемам с ушите си;
- (3) мириша – възприемам с носа си;

(4) усещам на вкус – възприемам с езика си;

(5) усещам – възприемам с тялото си (Вежбицка 1986: 338).

Според С. Моисеева, всяко от тези микрополета притежава „идентификатор“ (доминантна единица), който може да замества всички глаголи, влизащи в този семантичен клас, и който е свързан с видова зависимост с всички останали хипоними посредством диференциални признаци. От своя страна всички микрополета са доминирани от глагола **възприемам**, който може да замества в контекста глаголи, отнасящи се към различни видове сетивно възприятие.

Разпределени според горепосочения семантичен критерий (на базата на специфичните за всяко микрополе семантични компоненти), тези глаголи могат да се групират така:

- глаголи за зрително възприятие (*гледам, виждам, наблюдавам*);
- глаголи за слухово възприятие (*слушам, чувам*);
- глаголи за осезателно възприятие (*усещам, докосвам*);
- глаголи за вкусово възприятие (*вкусвам*);
- глаголи за обонятелно възприятие (*подушвам*).

Освен тези почти интуитивно разбираеми групи съществуват и критерии за по-прецизна класификация. Още през 1949 г. С. Бък разделя глаголите за възприятие на субектни и обектни (Бък 1949).

Изборът на определен граматичен субект е основен при групирането на този клас глаголи, тъй като отдава предпочитание на възприемащия или на обекта на възприятие и позволява да се прави разлика между насочени към субекта перцептивни глаголи, от една страна, и насочени към Стимула перцептивни глаголи – от друга. Глаголите, насочени към възприемащия, се отличават от глаголите, насочени към възприеманото, по това, че първите присъединяват като външен аргумент одушевени същества, които претърпяват някакво преживяване, докато

представителите на втория тип присъединяват възприеманата единица като изреченски субект. Първата група ще бъде наричана още субект-ориентирани (Експериенцер-ориентирани, Експериенцер-субектни) предикати, а втората – обект-ориентирани⁴ (Стимул-ориентирани, Стимул-субектни) предикати.

Ориентирани към възприемащия глаголи	Ориентирани към възприеманото глаголи
Виждам <i>Видях човека.</i>	Изглеждам <i>Човекът изглеждаше весел.</i>
Чувам <i>Чувам песните на птиците.</i>	Звуча <i>Птиците звучат по-приятно там.</i>
Усещам <i>Усети топлината на завивките.</i>	Усещам се / на допир съм <i>Усеца се вълната в материята.</i> <i>Пуловерът беше мек на допир.</i>
Мириша <i>Обича да мирише супата.</i>	Мириша <i>Ястието миришеше превъзходно.</i>
Вкусвам <i>С нетърпение вкуси от сладоледа.</i>	Имам вкус / лютя / сладня... <i>Ей, че люти тази чушка!</i>

Таблица 5. Подялба на глаголите за възприятие в българския език според ориентацията към възприемащия или възприеманото.

Както се вижда от таблицата, глаголите за възприятие в българския също подлежат на това деление. От една страна, съществуват глаголи, които присъединяват Стимула като външен аргумент. От друга страна, правят впечатление глаголите, които присъединяват Експериенцера като изреченски субект и обикновено са транзитивни. Ориентираните към възприемателя предикати на свой ред се делят на **спонтанни** (за състояние – З. Вендлер (1967), когнитивни – А. Роджърс (1971:206), експериенцерни – А. Виберг (1983:123), пасивни – Ф. Палмър

⁴ А. Виберг ги нарича *копулативни*, но за българския език този термин не е удачен и се разграничаваме от него.

(1966:99), стативни със субект Експериенцер – А. Лерър (1990:223) инертни състояния – Е. Падучева (2004:204) и **преднамерени** (активни – А. Виберг (1983:123), активни перцептивни глаголи – Дж. Лийч (1971:23), А. Роджърс (1971:206); активни с Експериенцер субект – А. Лерър (1990:223), действия – Е. Падучева (2004:204), т.е. такива, които са предизвикани или насочени волево. Спонтанните предикати могат да бъдат използвани нетранзитивно и неактуално, за да означат физическа способност за възприятие.

Петте вида глаголи за възприятие и трите вида от граматико-семантичната класификация определят една матрица от 15 клетки. А. Виберг смята, че във всички езици съществуват начини за изразяване на тези 15 значения, макар че в някои езици до голяма степен става въпрос за полисемия, а не за отделни глаголи. Той говори още за универсални йерархии, касаещи изразяваните модалности чрез лексикализация и полисемия.

Типологичните изследвания на А. Виберг показват, че съществува йерархия на лексикализацията на петте сетивни възприятия, както е показано в (6).

(6) Зрение > Слух > Усещане > Обоняние, Вкус.

Схематичното представяне на йерархията означава, че ако един език лексикализира само един глагол за неактивна перцепция, то той ще е за зрительно възприятие; ако лексикализира два – те съответно ще бъдат за зрительно и слухово възприятие и т.н. Лидерството на глаголите за зрение и слух правят впечатление на редица лингвисти. По мнението на Н. Арутюнова, перцептивните глаголи, и преди всичко глаголите *виждам* и *чувам*, се борят за първенство в йерархията на усещанията, както и за сферите на влияние (Арутюнова 1998: 416). Обонятелното и вкусовото възприятие не показват ясна подредба на лексикализация в различните изследвани езици и понякога се лексикализират като един глагол. Ето защо са отделени със запетая в (6). С други думи, ако езикът има израз за едно от тези

сетивни възприятия, той има изрази за всички в посока вляво от него.⁵ Той се съсредоточава върху изследването на лексикализацията на петте сетивни възприятия, а също така и на възможността за допълнителна лексикализация на общото сетивно възприятие и изтъква, че английският е един от малкото езици, които имат определено и неопределено сетивно възприятие (sense, perceive, освен touch). За български език ще разгледаме любопитните и взаимопроникващи се значения на *усещам*, *чувствам*, *докосвам* и *пипам*.

Първично работата беше съсредоточена предимно върху петте сетивни възприятия, но в хода на изследването добавихме и глаголните единици за неопределено, по-общо възприятие. Интересни са наблюденията, свързани с глагола *усещам*. Като тактилен глагол, разположен по-високо в йерархията, често замества съответните по-специфични глаголи за обоняние и вкус.

(7) *Усещам уханието на жасмина.*

(8) *Усещаш ли киселичкото в салатата?*

Е. Падучева отбелязва, че глаголът *усещам* се използва за промяна във вътрешния свят, а също така и за външно сетивно възприятие, особено когато не е посочен органът на възприятие (Падучева 2004:205). В по-късните си изследвания А. Виберг обръща сериозно внимание на интероцептивни предикати и специално на *усещам*, в чиято лексикална структура вижда 3 възможни реализации и съответни семантични разширения – за вътрешна перцепция (усещане на тялото → емоция); за външна перцепция (тактилно усещане / вкус / мирис); когниция (възприятие→познание) (Виберг 2015:97-106). Л. Рок и др. определят такъв тип глаголи в различни езици като изразяващи мултисетивна семантика (multi-sense verbs) (Рок и др. 2018:379). М. Стаменов им приписва интермодалност и генерализация на значението.⁶

⁵ А. Виберг посочва някои, макар и редки, изключения в изследваните от него 53 езика, като се обосновава с материал от двуезични речници.

⁶ Лична комуникация.

Според постулатите на йерархията на А. Виберг, ако езикът лексикализира визуалната перцепция, може да не лексикализира някои от другите. Например, лексикализирането на слуховото възприятие, задължително води до лексикализация и на визуалното, но не е задължително да лексикализира и останалите. По отношение и на полисемията съществува подобна йерархия – визуалната перцепция може да се простира до употреба в рамките на всички останали значения, и т.н. в посока низходяща на йерархията (вж. пример 9).

(9) *Одеялото ми се вижда меко.*

Стимул-субектните предикати могат да бъдат изразени с едновалентна конструкция и често са натоварени с допълнителен семантичен нюанс – *ухая, воня, лютя*. При употребата им в двувалентна конструкция с дативен Експериенцер обикновено се подсилва субективността на възприеманата ситуация.

(10) *Люти ми на очите.*

М. Стаменов описва подобен тип структури, които назовава „конструкции за перцептивен изглед“ като отбелязва, че „позицията на външен аргумент-подлог се заема от Стимул, а Тръпникът в такъв случай се превръща в индиректен обект на именуваното от предикатива глаголно състояние, който се експлицира или не според комуникативното намерение на говорещия (*Нещо тъмнее (в полето)*)“ (Стаменов 2021а:82). Авторът подчертава, че дателната клитика изразява субективно преживяване (Стаменов 2022:7).

Посредством анализ на семантичната структура на предикатите за перцепция бяха отделени следните общи признаци (*семи* – по С. Моисеева): притежаване на способността за перцептивно възприятие, постоянно функциониране на способността, получаване на перцептивна способност и каузиране на перцептивна способност. Както посочва С. Моисеева (2005), възможно е да се отделят архисемите *състояние* и *действие* със съответните диференциални семи: за

състоянията – резултативност, за действията – целенасоченост. Способността да се възприема сетивно тя нарича нецеленасочен процес (*виждам, чувам, усещам*), а глаголите, притежаващи семата *използвам способността за възприятие*, демонстрират целенасочен процес (*гледам, слушам, пробвам, докосвам*). Тя отбелязва, че втората група маркира действие, тъй като включва семите „воля“ и „намерение“ (по А. Пешковски 1956: 79).

Много други автори посочват, че ориентираните към възприемащия глаголи имат отношение и към подялбата на преднамерени и непреднамерени (според различните терминологии наричани и агентивни – неагентивни, волеви – неволеви и др.) Е. Пернишка ги характеризира като опозиционни двойки (*гледам – виждам*) по признака осъзнато – неосъзнато възприятие. По този начин се получава и вътрегрупово деление в рамките на Субект-ориентираните глаголи за възприятие.

Така семантичните компоненти, характерни за перцептивните глаголи, т. е. онези, които характеризират един глагол по типа сетивно възприятие, си взаимодействат с няколко независими от семантичния клас компонента – агентивност / неагентивност и копулативност (Виберг 1983).

(11) *Иван слуша музика.* – преднамерен / агентивен предикат, ориентиран към възприемащия;

(12) *Иван чу птиците.* – непреднамерен / спонтанен предикат, ориентиран към възприемащия;

(13) *Иван звучи добре.* – Стимул-ориентиран предикат (копулативен, според А. Виберг).

Първата група предикати е представена в следните примери, онагледяващи глаголи от всички типове сетивно възприятие, маркирани положително с признака агентивност (активност / преднамереност / контролираност):

(14) *Иван погледна котката.*

(15) *Иван слушаше песента.*

(16) *Иван докосна котката.*

(17) *Иван подуши парфюма.*

(18) *Иван опита супата.*

Глаголите от тази подгрупа често биват наричани „активни перцептивни глаголи“ (Лийч 1971:23), „активни със субект Експериенцер“ (Лерър 1990:223), „действия“ (Падучева 2004:204) или просто „активни“ (Виберг 1983:123). Всичките назовават действие, което е съзнателно контролирано от агент (одушевено, най-често човешко същество).

Втората група традиционно изразява определено възприятие, което протича независимо от волята на възприемащия.

(19) *Иван видя котката.*

(20) *Иван чу песента.*

(21) *Иван усети трънчето.*

(22) *Иван надуши дима.*

(23) *Иван усети чесъна в лютивката.*

Горепосочените примери от втората група представят всички типове сетивни възприятия, при които субектът не контролира дейността или стимула. По тази причина представителите на тази подгрупа често биват наричани „глаголи за пасивна перцепция“ (Палмър 1966:99), „за вътрешна перцепция“ (Лийч 1971:23), „стативни със субект Експериенцер“ (Лерър 1990: 223), „инертни състояния“ (Падучева 2004:204) „експериенцерни“ (Виберг 1983:123).

Третата подгрупа е формирана от глаголи за петте типа сетивност, чиито субект е Стимулът на перцепцията.

(24) *Иван изглеждаше щастлив.*

(25) *Иван звучеше щастлив.*

(26) *Копривата го пареше.*

(27) *Иван миришеше на цигари.*

(28) *Ястието имаше вкус на чесън / лютеше.*

Тази подгрупа бива назовавана с различни термини – „със субект Стимул“ (Лерър 1990:223), „копулативни“ (Виберг 1983:123), „перцепти“ (Гисборн 1996:1), с Експериенцер зад кадър (Падучева 2004:204).

Посочените примери показват, че предикатите следва да бъдат разделени от една страна на неволеви и волеви ориентирани към възприемащия предикати и от друга – на ориентирани към Стимула. Тази основна разлика произтича от избора на граматически субект. В първия случай те присъединяват живо същество, което търпи определено мисловно състояние. Втората група глаголи присъединява възприеманата същност като субект в изречението. Различните автори подхождат разнообразно в терминологичен аспект. В настоящето изследване приемаме термина „Субект-ориентирани“ по отношение на активните и експериенцерните предикати и „Стимул-ориентирани“ по отношение на втората група.

Семантичният клас на глаголите за възприятие съществува като организирана йерархична структура. Тя свързва петте микрополета, като всяко едно се доминира от един най-общ в семантичен смисъл хипероним, свързан с непосредствени или последователно свързани (транзитивни) хипоними. Хиперонимите са обвързани както по вертикалната ос (с хипонимите си), така и по хоризонталната един с друг, като представят цялата система на възприятието. Разглежданият семантичен клас е вътреструктурно организиран от една страна, но се наблюдава и пресичане с определени участъци от други класове, характерно за цялата езикова система. Затова изследователският ни интерес е насочен към изчерпателното описание на глаголите за възприятие, взети в единство със сечението при изразяването на когнитивни дейности. Изходната точка за разработката представляват глаголите за възприятие, но целите, които си поставяме, включват проследяването на развитието на значенията в областта на когницията.

Като се използват всички разгледани дотук семантични и семантико-граматични компоненти, може да бъде изградена следната типологична решетка:

Класификация

Типове сетивни възприятия	Субект-ориентирани перцептивни глаголи		Стимул-ориентирани перцептивни глаголи
	Агентивни	Спонтанни	
Зрително	<i>Гледам</i>	<i>Виждам</i>	<i>Изглеждам</i>
Слухово	<i>Слушам</i>	<i>Чувам</i>	<i>Звуча</i>
Тактилно	<i>Докосвам / типам</i>	<i>Усеждам / чувствам</i>	<i>Усеждам се / На допир съм</i>
Обонятелно	<i>Мириша</i>	<i>Надушвам</i>	<i>Мириша</i>
Вкусово	<i>Вкусвам/ Опитвам</i>	<i>Вкусвам/Усеждам</i>	<i>Имам вкус</i>

Таблица 6. Канонични глаголи за възприятие в български език.

Наблюденията ни показват, че перцептивните изрази, свързани със зрителното възприятие, показват значително по-голямо морфологично, синтактично

и семантично разнообразие от глаголите за останалите сетива. Конструкциите с глаголи за слухово възприятие до голяма степен повтарят модела на тези за зрително, докато изрази с глаголи за тактилно, обонятелно и вкусово възприятие го следват в много по-ограничен вариант. Същото твърдение е валидно и при реализацията на перцептивни значения от различен модус, на значения от други семантични класове, при афиксацията и словообразуването. Глаголите за зрително възприятие демонстрират и най-богато нюансирани поддървета в онтологичната структура.

У. Купър обосновава най-развитата хипонимна система и словообразуване на глаголите за визуална перцепция с това, че визуалната информация е най-важният източник на сведения (Купър 1973).

Както пише С. Моисеева (2005), субектът и обектът като двата участника в първичната ситуация на възприятието са обединени от предикатни отношения, които се изразяват с един от членовете на четиристранната опозиция: възприемам – бивам възприеман – използвам способността си да възприемам – активно въздействам на сетивните органи (по Ю. Апресян 1995:365).

Съществуват два основни алтернативни начина за описание на дадена ситуация, които се фокусират върху възприемащия или възприеманото. По този начин изказването може да бъде организирано като Експериенцер-ориентирано или Стимул-ориентирано. Тази възможност води до дефиниране на Експериенцер-субект и Експериенцер-обект или Стимул-субект и Стимул-обект, които от своя страна предлагат синтактични и лексикални начини за кодиране на дадената семантична разлика:

Възприемащ	Възприемано

Е-субект <i>Аз виждам добре.</i>	С-субект <i>Кучето изглежда тъжно.</i>
Е-обект <i>Обувките ми изглеждат стари.</i>	С-обект <i>Аз виждам морето.</i>

Таблица 7. Начини на кодиране на субекта и обекта на възприятие.

Пражкото учение за ядрото и периферията на всяка система ни дава основание да определим като фокус субект-ориентираните предикати, които представляват основните средства за назоваване на акта на възприятие. В периферията на съответния клас се намират онези предикати, които акцентират върху изразяването на даден аспект от проявите на Стимула, който провокира сетивните органи. Анализират се представители и на двете групи, за да се установи в относителна пълнота съставът на цялото лексико-семантично поле на възприятието. При периферните предикати позициите на перцептивния компонент невинаги са водещи, или дори самата поява на перцептивно значение може да бъде обусловена изключително от дискурсните условия. Дистанцията или близостта до ядрото на перцептивния семантичен клас се обуславя от позицията на перцептивния компонент в рамките на значението. На другия полюс се намират специализираните глаголи, при които все пак компонентът на възприятието остава основен. За ядро приемаме Субект-ориентираните предикати, които назовават акта на осъществяване на възприятието, при което Стимулът възниква във външната среда и се възприема посредством сетивните органи (екстероцепция). В периферията влизат всички Стимул-ориентирани предикати, както и онези, които маркират възприятие, протичащо вътре в тялото и свързано с физиологичното състояние (интероцептиви, проприоцептиви). Според Придмор „интероцепцията

включва широка гама от усещания – вкус, болка, температура, сърбеж, гъдел, докосване, напрежение в мускулите“ (Придмор 2016:277), част от които се изразяват от анализиранияте глаголи.

Редица автори (Н. Михайлова-Сталянова (2011), С. Шуле (2000), К. Хори (1993) разглеждат само глаголи за възприятие от областта на фокуса, които присъединяват възприемащия в ролята на граматически субект. Е. Падучева (2004) и А. Виберг (1983, 2001, 2012, 2019) включват в изследванията си и периферните, които присъединяват Стимула като субект.

Следва да се отбележи, че глаголите за възприятие се подразделят и по признака дистантно / недистантно въздействие върху обекта на контактни (за вкус и осезание) и безконтактни (за зрение, слух и обоняние). Всички представители на различните подкласове, които се пресичат един с друг, са неравнозначни както по езиковата си активност (многозначност, словообразуване, фразеология), така и по речевата си честотност на употреба.

4.4. Значения на предикатите за перцепция

Ще представим значенията на предикатите за перцепция в българския език в две големи групи: прототипни и непрототипни значения. Като прототипни възприемаме всички значения, в които доминира сетивната перцепция. В непрототипните влизат всички представители, които синкретично реализират значение на сетивно възприятие и някакъв признак от друг семантичен клас (когнитивен, социален и др.) В 4.4.1. и 4.4.2. ще бъдат разгледани съответно прототипните и непрототипните значения на перцептивните предикати във всички синонимни множества, с които са представени в Булнет (@СКЛ). Посочените семантични примитиви са автоматично приписани от паралелните синонимни множества в Принстънския уърднет. Приносната част за типологизирането на

предикатите е обособяването им в групи и подгрупи по типовете сетивно възприятие от една страна и по тридялбата субект-ориентирани (агентивни и неагентивни) и Стимул-ориентирани предикати – от друга.

4.4.1. Прототипни значения

За улеснение обособяваме три групи прототипни значения. Тези групи представляват трите канонични значения, които глаголите за перцепция изразяват. Като прототипни ще разглеждаме значенията, които представят възприятие в чистия му вид. Приемаме, че глаголи, съвпадащи графично, но принадлежащи на други семантични класове, са свързани с тези представители по мотивиран начин. Тях ще наричаме непрототипни.

По отношение на доминантните признаци, с които се характеризира семантичния клас, можем да го разделим на канонични – неканонични. Канонични ще наричаме основните 15 прототипни значения на предикатите. За неканонични приемаме всички останали лексикални единици, реализиращи се със значение в полето на сетивните възприятия.

Активните перцептивни глаголи имат добре развита парадигма и са представени с много членове на тази група. Експериенцерните в голяма степен също са представени във всички типове с известно разколебаване при глаголите за вкусово възприятие. Стимул-ориентираните перцептивни предикати в българския език са силно ограничени в употребата си за тактилно и вкусово възприятие.

4.4.2. Парадигма на семантичния клас на перцептивните предикати

В по-късните си изследвания А. Виберг разширява типологията, като включва и глаголи за общо / неутрално възприятие, при които е трудно да се определи точно чрез кой сетивен орган е извършена перцепцията. Такива са например *изследвам, възприемам, усещам, струва ми се* и т.н. Повечето предикати

от посочените примери са представители на експериенцерния тип общо възприятие и сравнително рядко – на активните и Стимул-ориентираните глаголи.

Освен това, той добавя към т.нар. копулативни предикати (*изглеждам, звуча, на допир съм, имам вкус, мириша*) още 2 типа. Първият тип имплицира потенциалната възможност за възприятие (*забележим съм, виждам се, чувам се*). Той не посочва такъв тип за осезание, вкус и обоняние, но в българския език те са представени от конструкта „усещам се“. Това още веднъж потвърждава теорията, че по-високо разположените в йерархията глаголи могат да се използват със значение на по-ниско разположените, особено когато те не са концептуализирани.

(29) *Усеща се вълната в материята.*

(30) *Чесънът се усеща.*

(31) *Парфюмът се усеща.*

Последната група, която А. Виберг добавя⁷, авторът нарича „сетивни глаголи“ (sensory verbs). Това са глаголи, които изразяват притежаваното от Стимула състояние за въздействие или активното му действие. Много от тях са свързани с излъчване на светлина (*блестя, сияя, проблясвам*), реализиране на звуков ефект (*дрънкам, пукам, тропам*) или усещания на тялото и болка (много често третолични – *боде, убива, щипе*). В предстоящи проучвания биха могли да се отразят аналитично още две групи – за състояния (*аленея*) и за действия (*дрънча*). Тук е необходимо да се обърне внимание на различията в спецификата на употребите, маркиращи притежание на свойството или дейността, свързана с проявлението му от една страна, и каузирането на това свойство или дейност с човешка намеса – от друга.

⁷ Е. Падучева (2004) и С. Моисеева (2005) също анализират този тип в разработките си за перцептивните предикати.

(32) *Двигателят потраква.*

(33) *Монтьорът потраква с отвертката по двигателя.*

От подбраните за анализ 342 синонимни множества 210 могат да бъдат характеризирани чрез унифициращите признаци и групирани в тази таблица с 30 клетки. Останалите 132 глагола ще тълкуваме отделно, тъй като те се характеризират най-често с признака каузативност, който не е релевантен за тази типология. В заключение, от една страна имаме систематизирани 5-те типа сетива + общото / неутрално възприятие. А от друга страна – пет вида предикати (Тип 1: активно възприятие, Тип 2: пасивно възприятие, Тип 3.1.: сетивни копули, Тип 3.2.: възприемаемост, Тип 3.3.: сетивни глаголи). В Приложение 1 и в таблица № 23 – Глава 5) разгледаните глаголи са описани по този начин:

Глаголи за активно възприятие (тип 1): общо 1, зрително 1, слухово 1, тактилно 1, вкусово 1, обонятелно 1;

Глаголи за пасивно възприятие (тип 2): общо 2, зрително 2, слухово 2, тактилно 2, вкусово 2, обонятелно 2;

Стимул-ориентирани глаголи (тип 3):

– **от копулативен характер (тип 3.1.):** общо 3.1, зрително 3.1, слухово 3.1, тактилно 3.1, вкусово 3.1, обонятелно 3.1;

– **предикати за възприемаемост (тип 3.2.):** общо 3.2, зрително 3.2, слухово 3.2, тактилно 3.2, вкусово 3.2, обонятелно 3.2;

– **сетивен глагол (тип 3.3.):** общо 3.3, зрително 3.3, слухово 3.3, тактилно 3.3, вкусово 3.3, обонятелно 3.3;

Според А. Виберг, в рамките на разглежданите от него единици не са концептуализирани глаголи от типовете: тактилно 3.2., вкусово 3.2., обонятелно 3.2., общо 3.3. и вкусово 3.3.

С оглед на пълнотата на описанието добавихме глаголи, които а) не се срещат в Уърднет, но запълват тези полета (*сладня, лютя, киселея, горча*) или б) срещат се в друг семантичен примитив (опитвам:2, вкусям:1 – глагол за консумация (verb.consumption)).

Разгледаните 210 синонимни множества (т.е. значения) са разпределени в подкласове по различните типове сетива по следния начин:

- Общо възприятие – 33 синонимни множества;
- Зрително възприятие – 81 синонимни множества;
- Слухово възприятие – 77 синонимни множества;
- Тактилно възприятие – 18 синонимни множества;
- Вкусово възприятие – 2 синонимни множества;
- Обонятелно възприятие – 11 синонимни множества.

Синонимните множества са представени по начина, по който са разработени от Секцията по компютърна лингвистика. Нагледните примери към тях са посочени, ако синонимното множество съдържа такива. В случаите, в които синсетът не съдържа пример, а той е необходим за онагледяване на описанието, са ексцерпирани примери от Българския национален корпус, на отделен ред и с номерация.

Общото разпределение има следния графичен вид:



Фигура 4. Разпределение на синонимните множества по типове възприятие.

Общата бройка надхвърля 210 (222), това е така, защото в 12 случая са възможни и съответно са приписани повече от един вид възприятие. Такива са например посочените по-долу глаголи от тип 2 и тип 3.3., които биха могли да се отнесат както към общото, така и към тактилното възприятие.

Тип 2 - за пасивно възприятие:

@СКЛ: **усещам:3; чувствам:4; почувствам:4; усетя:4** – получавам пасивно възприятие (въздействие) относно нещо или изпитвам ефекта на нещо върху себе си – *Скоро ще почувстваме ефектите от инфлацията.*

Тип 3.3. – сетивен глагол:

@СКЛ: **боли ме:2; имам болка:1; чувствам болка:1; усещам болка:1; усетя болка:1; боли:2** – изпитвам неприятно, болезнено усещане, имам физическа болка – *Болезе ли те след катастрофата?;*

@СКЛ: **убива:1; убива ми:2** – причинявам силна болка при удар, натъртване, натиск – *Тези ботуши адски ми убиват.*;

@СКЛ: **бода:1; убождам:1; убода:1; бодвам:1; бодна:1; жилия:1; жилвам:1; жилна:1** – причинявам болка чрез пробождане – *Иглата го убоде.*;

@СКЛ: **пробождам:7; пробода:5** – изпитвам внезапен остър пристъп на локална болка;

@СКЛ: **убива ми:1** – чувствам болка или неудобство, които не могат да се свържат с точно определена причина или източник.

В рамките на изследването на А. Виберг, общото възприятие няма представители от тип 3.3. (сетивни глаголи). Приемаме, че тези няколко биха могли да се реализират както със значение на сетивно възприятие, така и със значение на общо възприятие.

(34) *Възглавницата ми убива.*

4.4.2.1. ПРЕДИКАТИ ЗА АКТИВНО ВЪЗПРИЯТИЕ

4.4.2.1.1. Активни предикати за общо / неутрално възприятие

Повечето автори не разглеждат отделно този тип. Някои от тях отбелязват, че тези езикови единици често са гранични между определен вид и общо възприятие (Виберг 2012). Наблюденията ни сочат, че могат да се обособят значения, свързани с общото възприятие за български език, които са свързани с глаголите за тактилно възприятие от една страна и с глаголите за назоваване на емоции – от друга. Активните предикати за общо възприятие са представени с няколко семантични множества. Има и такива, които са маркирани като предикати за зрително възприятие, но са разположени на границата между двете. Такава междинна позиция се долавя в синсетите „@СКЛ: **преглеждам:4; прегледам:4; виждам:10;**

видя:10; проверя:7; проверявам:7; огледам:2; оглеждам:2 – ‘подлагам нещо или някого на внимателен, подробен оглед, изследване или проучване’ – *Митническият инспектор прегледа багажа.*“; „@СКЛ: **установявам:7; установя:7; регистрирам:5; намирам:8; намеря:8; откривам:14; открива:14; наблюдавам:4** – ‘забелязвам или засвидетелствам по експериментален или друг емпиричен път присъствието или съществуването на факт, явление, ситуация и т.н.’ – *Намерихме следи от олово в боята. Изследванията установиха високи нива на кръвна захар.*“

Типични представители на този тип са:

@СКЛ: **търся:5; диря:5** – ‘изследвам територия или място с цел да открива нещо’ – *Търсихме цял ден и накрая намерихме детето в гората.*

@СКЛ: **ровя се:1; бърникам:3; тършувам:4; душа:6** – ‘проявявам неуместен или нежелан интерес към нещо’ – *Този постоянно души нещо из офиса.*

@СКЛ: **преработя:8; преработвам:18** – ‘в психологията – възприемам нещо като част от или в контекста на минал опит, минали преживявания’ – *Ще отговорим, като преработим травматичната ситуация и я приемем.*

4.4.2.1.2. Активни предикати за зрително възприятие

Тази група е една от най-многобройните. Представена е от 45 синонимни реда с богато разнообразие от значения и нюанси.

Типични представители на групата са:

@СКЛ: **разглеждам:1; разгледам:1; поглеждам:2; погледна:2; гледам:3** – ‘анализирам внимателно и от всички страни или от определен аспект’ – *Завариха го да разглежда сложно устройство.*;

@СКЛ: **съзерцавам:1** – ‘наблюдавам продължително и задълбочено’ – *Съзерцавам луната.*

@СКЛ: **преглеждам:4; прегледам:4; виждам:10; видя:10; проверя:7; проверявам:7; огледам:2; оглеждам:2** – ‘подлагам нещо или някого на внимателен, подробен оглед, изследване или проучване’ – *Митническият инспектор прегледа багажа.*

@СКЛ: **ламбирам:1** – ‘разглеждам яйца срещу силна светлина, с цел да установя дали са пресни или дали ембрионите са годни за измътване’ – *Преди поставяне на яйцата в инкубатора те се ламбират.;*

@СКЛ: **преглеждам:2; прегледам:2; инспектирам:1** – ‘проверявам нещо отблизо и подробно с цел потвърждаване или отхвърляне на автентичността или верността му’ – *Моля, прегледайте добре завещанието на баща си.;*

@СКЛ: **преглеждам:3; прегледам:3; прехвърлям:3; прехвърля:3; хвърлям бръснещ поглед:2; хвърля бръснещ поглед:2; минавам с бръснещ поглед:2; мина с бръснещ поглед:2; пробягвам с поглед:1; пробягам с поглед:1; прокарам поглед:1; прокарам поглед:1** – ‘изучавам нещо с поглед бегло, набързо или повърхностно’ – *Прегледа заглавията на вестника, докато чакаше такси.*

Прави впечатление, че групата се характеризира с богати хиперо-хипонимни връзки и в рамките ѝ могат да се реализират значения с големи разклонения. Следният пример за хиперонимно дърво онагледява широкото разгръщане на частни диференциални признаци в рамките на подкласа на зрителното възприятие.

@СКЛ: **гледам:2; поглеждам:1; погледна:1** – ‘насочвам погледа си към някого или нещо’ – *Тя погледна към ширналата се пред нея земя.;*

-- **озърна се:2; озъртам се:2; огледам се:2; оглеждам се:2** – ‘гледам, разглеждам наоколо’ – *Огледай се за следи от неговото присъствие.*;

-- **надничам:1; надниквам:1; надникна:1; надзъртам:1; надзървам:1; надзърна:1** – ‘гледам или поглеждам скришно, иззад прикритие, през пролука и т. н.’ – *Той надникна през прозореца към жената.*;

-- **хвърлям око:1; хвърля око:1** – ‘гледам в определена точка’ – *Хвърли око и на двете пишещи машини.*;

-- **гледам:10** – ‘възприемам зрително с внимание или интерес’ – *Гледаха баскетболната игра.*;

--- **наблюдавам:5** – ‘следа внимателно, особено с цел проучване, откриване на нещо’ – *Наблюдавайте реакцията между двата елемента.*;

---- **гледам:34; погледам:3; погледвам:1** – ‘гледам внимателно нещо или преценявам и разбирам онова, което наблюдавам’ – *Гледай как кучето гони котките.*;

---- **проследявам:2; проследя:2** – ‘наблюдавам или начертавам движението или траекторията на нещо’ – *проследявам траекторията на ракета;*

---- **надзиравам:1; контролирам:4; наблюдавам:6** – ‘следа за изпълнението на дейност, задача, за която отговарям’ – *Полицията наблюдава движенията на заподозрения.*;

4.4.2.1.3. Активни предикати за слухово възприятие

Групата е представена със 7 синонимни множества.

@СКЛ: **преслушвам:2; преслушам:2; аускултирам:1** – ‘изследвам състоянието на даден орган или система чрез оценка на шумовете, които се образуват при функционирането им, обикновено с помощта на стетоскоп’;

@СКЛ: **вслушвам се:3; слушам:4; заслушвам се:1; заслушам се:1; вслушам се:3** – ‘възприемам съзнателно информация чрез слуха си’ – *Слушай как свири челото!*

@СКЛ: **изслушвам:1; изслушам:1; прослушвам:1; прослушам:1** – ‘слушам нещо внимателно от началото до края’ – *Прослушах целия запис на разговора.*

@СКЛ: **подслушвам:1; подслушам:1** – ‘слушам тайно, без знанието на говорещия’ – *Ревнивият мъж подслушваше разговорите на жена си.*

@СКЛ: **подслушам:2; подслушвам:2** – ‘следея телефонните разговори или телеграфните съобщения на някого чрез специални устройства, които ги прихващат и записват’;

@СКЛ: **ослушвам се:1; ослушам се:1** – ‘слушам внимателно в очакване да доловя някакъв звук’ – *Тя се ослушваше тайно дали няма да долови стъпки по снега или пък гласа на мъжа си.*

@СКЛ: **поослушвам се:1; поослушам се:1** – ‘ослушвам се в продължение на известно време’ – *Поослушах се и сервирах плодовете на масичката до прозореца, като мърморех любезности.;*

4.4.2.1.4. Активни предикати за осезателно възприятие

Осезателното възприятие е по-широко застъпено в неагентивните значения и е представено само с две синонимни множества в Булнет, маркирани със

семантичен примитив перцептивен глагол (verb.perception). По-голямата част от сходни значения принадлежи към групата на глаголи за контакт.

@СКЛ: **докосвам:1; докосна:1; пипам:2; пипна:1** – ‘възприемам усещания посредством докосване’ – *Хелън Келър общувала с физическия свят, като докосвала хората и предметите.*

@СКЛ: **попипвам:2; попирам:2; опипвам:3; опирам:3** – ‘търся да открия или достигна нещо опипом’ – *Той попира за портфейла си.*

4.4.2.1.5. Активни предикати за вкусово възприятие

Този тип предикати не са открити в базата данни със семантичен примитив перцептивен глагол (verb.perception), но, както беше посочено, значения със семантичен компонент *възприятие* се откриват в групата на глаголите за консумация (verb.consumption). Пример за това е синонимното множество:

@СКЛ: **вкусвам:1; вкуса:1; опитвам:2; опирам:2; пробвам:2; дегустирам:1; куся:1; кусвам:1; кусна:1** – ‘поемам малко количество храна или напитка, за да усетя вкуса им’ – *Опитай тези нови бисквити.*

4.4.2.1.6. Активни предикати за олфактивно възприятие

Четири синонимни множества влизат в тази група:

@СКЛ: **сумтя:3; смъркам:7** – ‘мириша, като издавам шум с носа си’;

@СКЛ: **душа:1; подушвам:1; подуша:1; помирисвам:1; помириша:1; вдъхвам:1; вдъхна:1; вдишвам:1; вдишам:1** – ‘съзнателно възприемам чрез обонянието си дадена миризма’ – *Вдъхни уханието.*

@СКЛ: **мириша:1** – ‘възприемам с обонянието си’;

@СКЛ: подушвам:3; подуша:3; надушвам:2; надуша:2 – ‘усещам някаква миризма, по миризмата откривам нещо’ – *Кучето надуши наркотиците.*;

За последните две от тях не е експлицитно ясно дали спадат към групата на активното или пасивното възприятие, дори след разглеждане на хиперонимите им е трудно да бъдат диференцирани.

4.4.2.2. ПРЕДИКАТИ ЗА ПАСИВНО ВЪЗПРИЯТИЕ

4.4.2.2.1. Пасивни предикати за общо/неутрално възприятие

Значително по-добре развита група от тази на активните предикати за общо възприятие. Разглеждаме ги според подялбата на Принстънския уърднет в рамките на перцептивните предикати, макар част от тях да семантично да насочват и към класа на предикатите за емоция. Този подклас наброява общо 17 синонимни множества.

@СКЛ: получавам:24; получа:15; приемам:47; приема:30 – ‘възприемам слухова, зрителна или друга информация под дадена форма или чрез определен канал (по телефона, телеграфа, чрез радиото, телевизията и т.н.)’ – *Когато се фокусираш върху определен обект, очите получават информация и от страничните предмети и изображения.*;

@СКЛ: преживявам:3; преживея:3; изпитвам:2; изпитам:2; преминавам:6; премина:6; виждам:5; видя:5; изживявам:2; изживея:2 – ‘в течение на съществуването си придобивам определен опит, ставам участник или свидетел на събития или преминавам през определен етап от развитието си’ – *Какво ли не сме видели през живота си, през какво ли не сме преминали!*

@СКЛ: **изтърпявам:2; изтърпя:2; изстрадвам:1; изстрадам:1; понасям:2; понеса:2** – ‘преживявам или съм подложен на изпитания, трудности, страдания и т. н.’ – *Много светци са понесли големи мъчения.*;

@СКЛ: **срещам:6; срещна:6; посрещам:7; посрещна:7; понасям:6; понеса:6** – ‘преживявам някакво събитие, етап и под., най-вече нещо неприятно или нежелано’ – *Той срещна достойна смърт.*

4.4.2.2.2. Пасивни предикати за зрително възприятие

Този тип предикати, които реализират значението на неволева перцепция, е добре развита по отношение на визуалното възприятие. Такива синонимни множества са например:

@СКЛ: **виждам:11; видя:11; забелязвам:4; забележа:4** – ‘възприемам даден образ или ситуация чрез зрението си’ – *Забелязаха кралските войници да идват по моста.*

@СКЛ: **съглеждам:1; съгледам:1; съзирам:1; съзра:1; регистрирам:6** – ‘забелязвам нещо или някого отдалече или случайно’;

@СКЛ: **зървам:1; зърна:1; мяркам:1; мярна:1; мярвам:1** – ‘виждам някого или нещо за кратко време’;

@СКЛ: **виждам:2; видя:2; ставам свидетел:1; стана свидетел:1** – ‘преживявам определена ситуация, събитие като участник или съвременник’ – *Ще станеш свидетел на много преписване по изпитите в това училище.*

@СКЛ: **ставам очевидец:1; стана очевидец:1; ставам свидетел:2; стана свидетел:2** – ‘присъствам физически и ставам (неволен) участник в събитие, случка и т. н.’;

В тази група също отбелязваме предикати, които са на границата между активното и пасивното възприятие и биха могли да назовават и двете (общо 5 синонимни множества от този тип):

@СКЛ: **обръщам внимание:2; обърна внимание:2** – ‘забелязвам или специално насочвам наблюденията си върху нещо’ – *Обърнете внимание на прекрасната архитектура.*

@СКЛ: **разграничавам:1; разгранича:1; отсявам:1; отсея:1** – ‘различавам, идентифицирам някого или нещо сред много други’;

4.4.2.2.3. Пасивни предикати за слухово възприятие

Неагентивният тип глаголи за възприятие с помощта на слуховите органи е застъпен основно в базовите синонимни множества за възприятие:

@СКЛ: **чувам:5; чуя:5** – ‘възприемам чрез слуха’;

@СКЛ: **чувам:8; чуя:6** – ‘получавам информация или вести от или относно някого или нещо’ – *В течение на пет години не бяха чували нищо за сина си.*

@СКЛ: **дочувам:1; дочуя:1; долавям:2; доловя:2; подочувам:1; подочуя:1** – ‘чувам нещо без знанието или въпреки нежеланието на говорещите’ – *Дочухме разговора на съседната маса.*

4.4.2.2.4. Пасивни предикати за тактилно възприятие

Съществуват два примера за синонимно множество от този тип. Първият би могъл да се използва и за възприятие от общ характер.

@СКЛ: **усещам:3; чувствам:4; почувствам:4; усетя:4** – ‘получавам пасивно възприятие относно нещо или изпитвам ефекта на нещо върху себе си’ – *Тя усети неприязънта в гласа му.*

Вторият е граничен между активно и пасивно възприятие:

@СКЛ: **докосвам:1; докосна:1; пипам:2; пипна:1** – ‘възприемам усещания посредством докосване’ – *Хелън Келър общувала с физическия свят, като докосвала хората и предметите.*;

4.4.2.2.5. Пасивни предикати за вкусово възприятие

Неагентивните глаголи за вкусово възприятие често се заместват от глагола за общо възприятие – „усещам“ (*усещам лютивия вкус*).

4.4.2.2.6. Пасивни предикати за олфактивно възприятие

Характерен представител на тази група е следният синсет:

@СКЛ: **надушвам:1; надуша:1; подушвам:2; подуша:2; помирисвам:2; помириша:2** – ‘разпознавам, откривам или долавям нещо чрез душене или по сравним или подобен начин’ – *Котката надуши рибата и веднага се домъкна.*

Вече споменахме и за двете синонимни множества, бележещи възприятие чрез органите за обоняние, които могат да бъдат отнесени както към активното възприятие (35), така и към пасивния вид (36):

(35) *Трябваше да може да надуши тролоците дълго преди да влязат в ползрението му.*

(36) *Пасторът се мъчеше да стане, но изведнъж надуши воня на отърлена кожа.*

@СКЛ: **мириша:1** – ‘възприемам с обонянието си’;

@СКЛ: **подушвам:3; подуша:3; надушвам:2; надуша:2** – ‘усещам някаква миризма, по миризмата откривам нещо’ – *Кучето надуши наркотиците.*

4.4.2.3. СТИМУЛ-ОРИЕНТИРАНИ ПРЕДИКАТИ ЗА ВЪЗПРИЯТИЕ

Тип 4.4.2.3.1. и 4.4.2.3.2. по правило са формулирани така, че да бъдат представени с по едно значение за всеки тип възприятие. При тип 4.4.2.3.3. се наблюдава голямо разнообразие, особено при зрителния и слуховия тип.

4.4.2.3.1. Стимул-ориентирани предикати от копулативен характер

4.4.2.3.1.1. Стимул-ориентирани предикати от копулативен характер за общо / неутрално възприятие

Само 1 синсет отразява този подклас:

@СКЛ: **изглежда:1** – ‘съществува известна вероятност за нещо, може да се допусне, предположи нещо’ – *Изглежда, че времето в Калифорния е лошо.*

4.4.2.3.1.2. Стимул-ориентирани предикати от копулативен характер за зрително възприятие

@СКЛ: **струва ми се:2; сторва ми се:2; стори ми се:2** – ‘нещо изглежда по определен начин в очите на някого, дава определено впечатление’ – съдържа допълнителен семантичен компонент „нереално възприятие“ – *Струва ми се, че това не е точно синьо.*

@СКЛ: **изглеждам:2** – ‘създавам определено впечатление или представа на външен вид или на пръв поглед’ – *Тя изглежда заспала.*

Когато глаголят присъединява фраза от областта на физическото или интелектуалното състояние на обекта, тя обикновено маркира оценка (*изглежда*

занемарен / непреклонен), докато израз, свързан с емоционалното състояние на индивида, бележи съмнение във външното изражение (*изглежда весел / щастлив*).

4.4.2.3.1.3. Стимул-ориентирани предикати от копулативен характер за слухово възприятие

Типични примери, онагледяващи този тип възприятие, са:

(37) *Тази музика звучи ободряващо.*

(38) *Зазвуча камбанен звън, който огласи началото на церемонията.*

Синонимните множества, с които в Булнет е представен този подклас, са съответно:

@СКЛ: **звуча:1; прозвучавам:1; прозвуча:1** – ‘създавам определено впечатление при слухово (или сравнимо с такова) възприятие’ – *Той промърмори нещо, което прозвуча като съгласие.*;

@СКЛ: **зазвучавам:1; зазвуча:1** – ‘започвам да издавам звук или шум, да произвеждам определено звуково впечатление’ – *Музиката зазвуча из цялата сграда.*;

4.4.2.3.1.4. Стимул-ориентирани предикати от копулативен характер за тактилно възприятие

В Уърднет е представен синсетът „@СКЛ: **усещам се:1; почувствам се:2; чувствам се:2; усетя се:1** – ‘изпитвам определено физическо, психическо или емоционално състояние’“, а не като Стимул-ориентиран предикат, каквато е употребата му в пример (39) и (40).

(39) *Морето се усеща по-студено от обявените 26 градуса.*

(40) *Температурата ще е 32, ще се усеща като 36 градуса.*

Много често тактилният копулативен представител е заменен от конструкцията „на допир съм“.

(41) *И на допир китът беше странен — не мъхест, а люспест и ръбест.*

4.4.2.3.1.5. Стимул-ориентирани предикати от копулативен характер за вкусово възприятие

Този тип е представен в Булнет, но замяната с конструкцията „имам (...) вкус“ е високо фреквентна за българския език.

@СКЛ: **имам вкус:1** – ‘предизвиквам някакво усещане върху вкусовите рецептори’;

4.4.2.3.1.6. Стимул-ориентирани предикати от копулативен характер за олфактивно възприятие

Такъв тип съществува в синонимните множества в Булнет в едно от значенията на глагола *мириша*.

@СКЛ: **мириша:2** – ‘издавам, изпускам (характерен) мирис’ – *Супата мирише хубаво*.

4.4.2.3.2. Стимул-ориентирани предикати, които потвърждават възможността обектът да бъде възприет (възприемаемост)

Този подклас е представен само със синонимни множества от областта на общото, зрителното и слуховото възприятие. Не бяха открити специфични синонимни множества, бележещи възможността за възприятие, от тактилната, вкусовата и олфактивната група.

4.4.2.3.2.1. Стимул-ориентирани предикати за перцептивност за общо / неутрално възприятие

Този тип е представен с 1 синонимно множество:

@СКЛ: **възприемаем съм:1; осезаем съм:1** – ‘притежавам сетивно възприемаеми качества’;

4.4.2.3.2.2. Стимул-ориентирани предикати за перцептивност за зрително възприятие:

@СКЛ: **виждам се:2; видя се:2; лича:1; проличавам:1; пролича:1; лъсвам:2; лъсна:2** – ‘съм или ставам видим, забележим, проявявам се или започвам да се проявявам’ – *Ще се види мръсната страна.*;

(42) *Бременността личи ли ѝ вече?*

4.4.2.3.2.3. Стимул-ориентирани предикати за перцептивност за слухово възприятие

@СКЛ: **звуча:2; чувам се:1; чуя се:1** – ‘издавам определен звук или звуци или предизвиквам определено слухово впечатление’ – *звучи в тон „ла“*;

(43) *Звукът на сирената се чува слабо, но чудовището го възприема.*

4.4.2.3.2.4. Стимул-ориентирани предикати за перцептивност за тактилно възприятие: 0

4.4.2.3.2.5. Стимул-ориентирани предикати за перцептивност за вкусово възприятие: 0

4.4.2.3.2.6. Стимул-ориентирани предикати за перцептивност за олфактивно възприятие: 0

А. Виберг твърди, че за много езици не се концептуализират предикати от този подвид за осезание, вкус и обоняние (Виберг 2012), но от емпиричния материал се вижда, че за български те често са изразявани от „усещам се“. Примери (44-46) потвърждават йерархичната теория на автора, че по-високо разположените в нея глаголи могат да се използват със значение на по-ниско разположените, когато те не са концептуализирани.

(44) *Дюшекът е такъв, че изобицо не се усеща.* – (тактилно)

(45) *А и пясъкът хич не се усеща на вкус.* – (вкусово)

(46) *Заблуждавам ли се – подхвана Хюнон, озъртайки се нервно към модната разговорна тръба, – или тук се усеща някаква смрад?* – (обонятелно)

4.4.2.3.3. Стимул-ориентирани сетивни глаголи

Докато типовете 3.1. и 3.2. по правило са представени с по 1 синонимно множество за всяко от типовете сетива, при тип 3.3. се наблюдава разнообразна концептуализация на глаголите, особено при подкласовете на зрителното, слуховото и тактилното възприятие. Част от тях описват пасивно свойство (*сияя, ухаля*), докато други бележат активна реализация на свойството (*скърцам, бия*). Последните са предимно предикатите за слухово Стимул-ориентирано възприятие. Този разнотип на акционални характеристики би представлявал интерес при последващи проучвания.

4.4.2.3.3.1. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за общо / неутрално възприятие

Според А. Виберг, тази група не е представена в езиците, които изследва. За български бяха открити 4 синонимни множества от този тип, например:

@СКЛ: **отразявам:1; отразя:1; изразявам:5; изразя:5** – ‘представявам изява, демонстрация, индикация на нещо’ – *Тази постъпка отразява истинските му схващания.*

Вече стана въпрос за връзката между тактилното, интероцептивното и общото възприятие. Както се вижда и от посочените по-долу представители, някои семантични множества могат да се отнасят към всяко едно от тях в различни ситуации. С оглед на разграничаването на употребите като глаголи за обща интероцепция и за тактилна перцепция, важно е експлицитното присъствие на сетивния орган в изреченската структура.

@СКЛ: **боли ме:2; имам болка:1; чувствам болка:1; усещам болка:1; усетя болка:1; боли:2** – ‘изпитвам неприятно, болезнено усещане, имам физическа болка’ – *Болеше ли те след катастрофата?*

@СКЛ: **убива:1; убива ми:2** – ‘причинявам силна болка при удар, натъртване, натиск’ – *Тези ботуши адски ми убиват.*

@СКЛ: **бода:1; убождам:1; убода:1; бодвам:1; бодна:1; жиля:1; жилвам:1; жилна:1** – ‘причинявам болка чрез пробождане’;

@СКЛ: **убива ми:1** – ‘чувствам болка или неудобство, които не могат да се свържат с точно определена причина или източник’;

4.4.2.3.3.2. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за зрително възприятие

18 синсета са представители на този вид. Част от плановете за бъдеща работа над предикатите включват типологизирането на ясно дефинирани групи глаголи от този тип. Често срещани са глаголи за действие и за състояние, но се срещат и процесуални предикати. Най-характерните са:

@СКЛ: **блестя:4; лъщя:1** – ‘изглеждам блестящ, отразявам ярка светлина, например както мокра повърхност’ – *Мокрото шосе лъщеше пред тях.*;

@СКЛ: **светя:4; сияя:2; блестя:3** – ‘изглеждам светъл, бистър и чист, особено за цвета на кожата или лицето’ – *Лицето ѝ светеше, когато излезе от сауната.*;

@СКЛ: **изниквам:3; изникна:3; изскачам:4; изскоча:4** – ‘появявам се внезапно или неочаквано’ – *Издад завоя изскочи китна къщичка.*

@СКЛ: **светвам:2; светна:2; просветвам:2; просветна:2; просветлявам:2; просветлея:2** – ‘ставам по-ярък, по-светъл’ – *Небето просветля около обяд.*

@СКЛ: **блестя:2; блещукам:1; проблясвам:3; проблесна:3; просветвам:1; просветна:1** – ‘светя с ярка светлина, подобно на звезда или пламък’;

4.4.2.3.3. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за слухово възприятие

Най-многобройната група от този тип (3.3.) е тази за слухово възприятие с 58 синонимни множества, които изразяват този тип семантично съдържание. Те могат да се разделят съобразно типовете дейности, които означават:

@СКЛ: **издавам звук:1; издам звук:1; произвеждам звук:2; произвежда звук:2** – ‘издавам характерен или естествен звук’;

@СКЛ: **бибиткам:1; свиря:4** – ‘произвеждам или наподобявам силен придупредителен звук на клаксона на моторно превозно средство’ – *Клаксоните на такситата бибиткаха.*

@СКЛ: **цвъртя:9; свиря:16** – ‘(за насекоми) издавам пронизителен, отсечен шум чрез триене на определени части от тялото’ – *Мъжките насекоми, като шурците или скакалците цвъртят пронизително.*

@СКЛ: **прокънтявам:3; прокънтя:2** – ‘издавам силен резониращ звук’ – *Изстрелът прокънтя във въздуха.*;

@СКЛ: **пиукам:2; изпиуквам:1; изпиукам:1** – ‘издавам кратък, единичен сигнал с много висока честота’ – *Компютърът изпиука и спря.*;

@СКЛ: **бия:7; тупам:2; думкам:1; барабаня:2** – ‘произвеждам еднообразен шум като от барабан, дъжд и под.’ – *Дъждът барабанеше по предното стъкло.*

4.4.2.3.3.4. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за тактилно възприятие

Групата общо наброява 15 синонимни множества, част от които са представени по-долу:

@СКЛ: **боли ме:1; боли:1** – ‘за орган или част от тялото - представлявам източник или мястото, в което някой чувства болка; 2. предизвиквам болка, неприятно усещане’ – *Болят ме ръцете.*;

@СКЛ: **пулсирам:4; туптя:5; тупкам:4** – ‘бия, свивам се и се отпускам ритмично или предизвиквам подобно усещане, често придружено с болка или дискомфорт’ – *Цялата ми ръка пулсираше.*

@СКЛ: **паря:2; опарвам:2; опаря:2; лютя:1; налютявам:1; налютя:1** – ‘предизвиквам остра болка или неприятно усещане (като) от ужилване, изгаряне с нещо горещо и под.’ – *Мечта, докато цигарата му го опари, и едва тогава се обърна на другата страна и сладко задряма.*

@СКЛ: **обади се:1; обажда се:1** – ‘за (хронично) заболяване или орган или част от тялото, засегнати от такова заболяване - усещам се, причинявам болка периодично’ – *Всеки път, когато времето се развали, коляното ми се обажда.*

4.4.2.3.3.5. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за вкусово възприятие

А. Виберг отбелязва, че не се наблюдават предикати в тази група. Смятаме, че за български такива са *лютя*, *сладня*, *киселея*, *горча*, *солenea*, макар и непредставени в Уърднет. Възможните параметри на Стимула при тях са ограничени, но те влизат в интересни семантични конфигурации, част от които са описани по-долу.

Множеството примери, които се срещат в БНК обосновават това твърдение. По-честотни са примерите с *горча* и *лютя*, които развиват и допълнителни непрототипни значения, а по-редки – *сладня*, *киселея* и *солenea* (с малобройни употреби в Българския национален корпус).

Основната употреба на всички глаголи, назоваващи вкусови разновидности, е свързана с вкусовото възприятие. Това е видно от многобройните примери в корпуса (47-56):

(47) *В устата ми **сладни** и **солenee**, усещам се сита...*

(48) *Сиропът се топи в устата, а тестото **сладни** и напомня бадемово тесто.*

(49) *Ти ядеш ли скакалци, Док? — Да. В Мексико съм ял. Много **лютят**.*

(50) *Дотогава венецът ти ще заздравее, а ще ти дам и едно лекарство, с което сутрин и вечер ще изплакваш устата си, колкото и да **горчи** и да **люти**.*

(51) *Тази медовина **горчи**!*

(52) *За кой ли път — лежи на пода, сърцето му бие силно, сякаш ей сега ще изхвъркне, слюнката му пресъхнала, в устата му **горчи**.*

(53) *Или моят хляб ти **горчи**?*

(54) *Онова лекарство, дето ми го даде, горчи.*

(55) *Вашиите киселеят ли, или са от сладките?*

(56) *Любовниците ти изменят и стареят, виното ти киселее, парите ти крадат, а когато вечер искаш да отдъхнеш във весел кръг, верните ти поданицы идат с гробовни лица.*

Лютя има голям брой срещания, в които се използва и като общо или тактилно възприятие:

(57) *Пушекът вече започваше да ми люти.*

(58) *Още не бяха притихнали писъците на децата след клането, още не беше заглъхнал звънтежът на мечовете, още миришеше на изгоряло и димът продължаваше да навлиза в стаите и да люти, и василевсът вече се разпореждаше в крепостта.*

В много от тях е посочен участъкът от тялото, в който е съсредоточено възприятието (с предлози *на, в* или като субект в изречението).

(59) *Това, с което боравеше, не изискваше никакви мускули, нито сила над яките като дъбове нозе, нито пот, която да се стича и да люти на очите, нито изблици парещ зной, който пърли космите по ръцете.*

(60) *Гърлото му е стегнато. Пари и люти.*

(61) *Много люти сапунът в издрасканото.*

(62) *На него пише нещо, но лодката се клати от прибоя, здрачът обвива с плаща си масивните форми на пристана, а солта на горчивите работни сълзи, люти в очите на лодкаря...*

Този тип употреби са засвистелествани в Българския национален корпус и с глагола **горчи**:

(63) *И ти трябва да я кажеш, независимо как ти **горчи** от тези думи в устата и разрошвай косата на хлапака там, Доус, защото там винаги има по един симпатяга,...*

(64) *И пари на езика, **горчи**...*

(65) *В гърлото **горчи**.*

В преобладаващото множество примери, частта от тялото посочва участъка, в който се извършва възприятието. Интересни и по-редки са случаите, при които глаголят я присъединява като външен аргумент.

(66) *Очите ме болят, гърлото ми **горчи**, хлеб не ми се яде.*

(67) ***Лютят** очите ни, които се изпълват с отровна вода, когато гледаме ядовито.*

В немалък брой срещания **лютя** се използва и за назоваване на каузиране на емоционално състояние.

(68) *Госпожа Евпраксия тихо приближи и дръпна сина си за ръкава. — Моля ти се, не ги **люти**... Потърпи малко...*

(69) *Ние с Тим Грей, Стан и Бейб прекарахме следобедите на тая седмица из чудесните денвърски барове, където келнерките са облечени в тесни панталони, шарят нагоре-надолу със стеснителни любвеобилни очи, мили келнерки, готови да се влюбят в клиентите, и когато това стане, въртят главозамайваща любов, **лютят** се, напрягат се и страдат от бар на бар; а нощите на същата седмица*

прекарахме в заведения за джаз, пиехме из диви негърски салуни и дърдорехме до пет сутринта в моето мазе.

Любопитна съчетаемост притежават и прилагателните, включени в неравностойни семантични единства, обединени от вкусовия квалификант – *люти рани, люти клетви, люти закани.*

Горча има и срещания с преносна употреба в областта на емоционалните състояния с основно значение **разочарование**.

(70) *А много **горчи**, дявол да го вземе, когато се излъжеш в някого!*

(71) *Сир Давос, истината понякога **горчи**, дори за човек като лорд Станис.*

(72) *Каптах неодобрително ме погледна с просълзеното си око и отговори: — Нали хиляди пъти съм ти казвал, че имаш невероятна способност да отравяш радостта ми със своята разсъдливост, която **горчи** по-силно от пелин.*

(73) *Тя ти провозжда тая питка, пък ти да ѝ капнеш малко медец в една паничка, защото цял ден нещо ѝ **горчи** на душата.*

4.4.2.3.3.6. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за обонятелно възприятие – 5
синонимни множества се очертават като принадлежащи към тази група.

@СКЛ: **ухая:1; благоухая:1** – ‘мириша приятно, издавам аромат’ – *Тя ухаеше на топло мляко.*

@СКЛ: **мириша лошо:1** – ‘издавам неприятна миризма’ – *Той рядко се къпе и мирише лошо.*

@СКЛ: **воня:1; смърдя:1** – ‘издавам силна лоша, неприятна миризма’;

Прави впечатление, че обсъдените предикати влизат в семантични отношения помежду си, които са добре онагледени от дървовидната структура на Уърднет. По-долу е посочен пример с хипонимните отношения на няколко стъпки на глагола *възприемам*:

@СКЛ: **възприемам:2; възприема:2** – ‘приемам информация от околния свят чрез сетивата или разума си’;

- **вслушвам се:3; слушам:4; заслушвам се:1; заслушам се:1; вслушам се:3** – ‘възприемам съзнателно информация чрез слуха си’ – *Слушай как свири челото!*;

-- **изслушвам:1; изслушам:1; прослушвам:1; прослушам:1** – ‘слушам нещо внимателно от началото до края’ – *Прослушах целия запис на разговора.*;

-- **ослушвам се:1; ослушам се:1** – ‘слушам внимателно в очакване да доловя някакъв звук’ – *Тя се ослушваше тайно дали няма да долови стъпки по снега или пък гласа на мъжа си.*;

--- **поослушвам се:1; поослушам се:1** – ‘ослушвам се в продължение на известно време’ – *Поослушах се и сервирах плодовете на масичката до прозореца, като мърморех любезности.*;

- **виждам:11; видя:11; забелязвам:4; забележа:4** – ‘възприемам даден образ или ситуация чрез зрението си’ – *Забелязаха кралските войници да идват по моста.*;

-- **установявам:7; установя:7; регистрирам:5; намирам:8; намеря:8; откривам:14; открива:14; наблюдавам:4** – ‘забелязвам или засвидетелствам по експериментален или друг емпиричен път присъствието или съществуването на факт, явление, ситуация и т.н.’ – *Намерихме следи от олово в боята.*;

--- **виждам:14; видя:14; улавям:5; уловя:5** – ‘регистрирам нещо като по зрителен път’ – *Камерата улови обира и го записа.*;

- **мириша:1** – ‘възприемам с обонянието си’;

- **боли ме:2; имам болка:1; чувствам болка:1; усещам болка:1; усетя болка:1; боли:2** – ‘изпитвам неприятно, болезнено усещане, имам физическа болка’ – *Болеше ли те след катастрофата?*;

В тази част бяха обобщени основните 15 канонични и 30 прототипни значения, свързани с физическото възприятие на глаголите от разглеждания семантичен клас. Следвайки класификацията на А. Виберг (1983) и на Н. Гисборн (1996), представихме класификация на предикатите за възприятие в българския език. Бяха оформени три групи на основата на семантичната роля на субектите им: субект-ориентирани: активни, пасивни и Стимул-ориентирани. Последните бяха анализирани и като потенциално оформящи три подгрупи.

Освен анализираниите 210 синонимни множества, назоваващи реално или потенциално възприятие, на още 132 синонимни множества е приписан семантичен примитив перцептивен глагол (verb.perception). Те се отличават от разгледаните по-горе по допълнителните семантични компоненти, които добавят към значението на глагола (най-често негация, каузация или инхоативност). Много автори по правило не разглеждат тези групи като перцептивни, но при обзора на семантичните типове те ще бъдат включени по 2 причини:

1. Тази група глаголи съдържа семантичните компоненти *възприятие* или *възприемащ*, макар и в периферията на значението си;

2. За изчерпателност на описанието.

В подкрепа на това решение вземаме предвид и мнението на Е. Падучева, която отбелязва, че класът на глаголите за възприятие няма строги граници (Падучева 2004:198). Тя включва в изследването си и глаголи като *показвам* и *скривам* и споменава, че при тях се наблюдава и перцептивен компонент, и каузация или отрицание; *скривам се*, който комбинира перцепция и движение; *ослепявам* – *ослепея* и *ослепявам* – *ослепя*, които бележат загуба на способността за перцепция. Последната двойка ще разгледаме като двойно маркирана – със загуба и каузация.

С. Моисеева разглежда типовете глаголи за възприятие, като ги дели на основата на 3 признака – пасивно / активно възприятие; присъствие на перцептивна способност; каузиране на тази способност. Основавайки се на нейните наблюдения, допълваме и няколко нови, неразгледани от нея групи.

1. Към субектно-пасивното възприятие освен притежание на способност (виждам), моментно състояние (забелязвам) и семелфактивите (зървам), добавяме още няколко типа:

а) загуба на способност за перцепция (негация + инхоативност) – *оглушавам* / *оглушея*, *ослепявам* / *ослепея*;

б) придобиване на способност за перцепция (инхоативност) – *проглеждам*;

в) каузирана загуба на способност (негация + каузация) – **10 синсета** – *оглушавам* / *оглуша*;

@СКЛ: **обезчувствявам:1; обезчувствя:1** – ‘правя някой или нещо да притъпи или загуби чувствителността си’ – *Войната обезчувстви много от войниците.*;

г) каузирано състояние (насочено към субекта на възприятие) – **24 синсета** – *нажулвам, подлагам, възбуждам, подлудявам*;

д) нереализиране на моментното състояние на перцепция – **6 синсета** – *недоглеждам, пропускам;*

2. Към субектно-активното възприятие можем да добавим **активната неупотреба на сетивния орган** (негация) – **2 синсета**.

@СКЛ: **отвърщам очи:1; отвърна очи:1; отвърна поглед:1; отвърщам поглед:1; извърна очи:1; извърщам очи:1; извърна поглед:1; извърщам поглед:1; отместя очи:1; отмествам очи:1; отместя поглед:1; отмествам поглед:1** – ‘поглеждам в посока, различна от досегашната’;

@СКЛ: **отлепвам поглед:1; отлепя поглед:1; отлепя очи:1; откъсна поглед:1; откъсна очи:1; отлепвам очи:1; откъсвам очи:1; откъсвам поглед:1; отделям очи:1; отделя очи:1; отделям поглед:1; отделя поглед:1** – ‘с неохота преставам да гледам нещо, което привлича интереса или вниманието ми’;

3. Към обектно-ориентираното възприятие добавяме няколко типа:

а) ставам възприемаем (инхоативност) – **1 синсет** – *появявам се, светна;*

б) нереализиране на свойството (инхоативност + негация) – **9 синсета** – *изчезвам, крия се, залягам;*

в) каузиране на сетивното въздействие (каузация) – **28 синсета** – *излъсквам, проявявам, прожектирам, размахвам, развявам;*

г) лишаване на обекта от свойството за сетивно въздействие (негация, каузация) – **23 синсета** – *крия, затъмнявам, хвърлям сянка, покривам, замазвам, закривам;*

д) промяна на свойството или интензитета (каузация) – *31 синсета* – *подслаждам, подгрявам, подкиселявам, подправлям* и др.

4.4.3. Непрототипни значения на основните глаголи за перцепция

Непрототипни ще наричаме значенията, които предикатите са развили вторично и които са мотивирани от първичното значение на чисто физическото възприятие, но са придобили значения, характерни за други семантични полета. Като основно значение ще приемем онова, което е посочено на първо място в РБЕ. Необходимо е да се отбележи, че непрототипни значения развиват предимно активните и експериенцерните перцептивни глаголи. Стимул-ориентираните предикати за перцепция (като изключим тип 3.3.) са сравнително слабо представени в българския език. Често те се изразяват с неперцептивен (лек) глагол, а носителят на перцептивното значение е съществителното (*има м вкус*). Много автори дори смятат, че те не бива да бъдат категоризирани като представители на този семантичен клас.

Следва да се направи уговорката, че по-сложните употреби на перцептивните глаголи, изискващи определена комплементация, ще бъдат обект на нашето внимание в Глава 5, където по-подробно се изследва функционалната зависимост между различните в синтактично отношение комплементи и същностите, които те кодират. Различните нива на абстракция, с които боравим при категоризиране на структурата на заобикалящия ни свят, обуславят типовете на тези същности.

3. Вендлер говори за обекти, събития и пропозиции (Вендлер 1967), Дж. Лайънс – за същности от първи, втори и трети ред (1977), К. Хори (1993) ги дели на обекти, директно и индиректно възприемани събития. С. Дик и К. Хенгевелд (1991) разработват система от непосредствено възприятие на индивид, непосредствено

възприятие на състояние, мисловно възприятие на пропозиция, възприятие на пропозиция в речева дейност.

Проучванията сочат, че има пряка връзка между типовете синтактични комплементи, които предикатите за перцепция присъединяват и същността, която е залегнала при всеки от тях. Оттук следва, че има пряка взаимовръзка между систематичните разклонения на значението и типовете комплементи.

(74) *Иван видя колата.*

(75) *Иван видя Мария да пресича.*

(76) *Иван видя, че Мария е пресякла.*

В първия случай имаме типичен пример за възприемане на обект. Във втория пример възприеманата същност е събитие. Предикатът продължава да реализира значение на физическо възприятие. В третия пример значението на предиката се измества от перцептивно към дедуктивно. Иван вижда не самото пресичане, а резултата от него. Т.е. в този пример глаголът не кодира възприемането на данни с помощта на зрителните органи, а посочва мисловна дейност, чрез която се обработват данните, постъпили през съответния сетивен канал. Ето защо в тези случаи ще говорим за семантично разширение от перцепция към когнитивност.

4.4.3.1. Лексикална деривация при глаголите за перцепция

В предходната част стана въпрос за водещата роля на глаголите за зрение и слух в групата на перцептивните предикати. (С. Моисеева 2005, Н. Арутюнова (1998:416), А. Виберг (1983). С. Моисеева ги нарича *водещи перцептивни глаголи* или *глаголи за основна перцепция*, като ги противопоставя на останалите *глаголи за второстепенна перцепция*. Според нея, този принцип на разделяне не произтича от външни логически съображения, а се налага непосредствено от езиковите данни.

Ще разгледаме как и дали Виберговата универсална йерархия на перцепцията (Зрение > Слух > Усещане > Обоняние, Вкус) е приложима и за перцептивните глаголи в българския език.

Елементарните (минимални) семантични разлики между думите, свързани посредством отношение на лексикална деривация, могат да бъдат разпределени в няколко типа: диатезна промяна, т.е. промяната в броя и характера на семантичните роли на аргументите на глагола и на техните комуникативни функции (вж. 77, 78); категориална промяна, т.е. промяна на таксономичната категория на единия от аргументите (вж. 79, 80); промяна на времевата схема на глагола (вж. 81, 82).

(77) *И тя вижда отгоре всички птици по покривите.*

(78) *Всички птици се виждат оттук.*

(79) *Прозорецът ми гледаше към езерото.*

(80) *Маугли гледаше делвите за вода и гърнетата, които се оказа, че добре помни.*

(81) *Розата миришеше прекрасно.* (дейност, протичаща във времето)

(82) *Розата мирише прекрасно.* (свойство без конкретна времева локализация)

Много автори (напр. Е. Падучева (1996:126), О. Селивърстова (1982) обръщат внимание на подялбата на постоянни свойства или състояния от една страна и състояния, локализиращи в определен интервал от време – от друга.

Г. Кустова обвързва семантичната деривация и с подялбата на активни и пасивни предикати, като обръща внимание на факта, че активните предикати присъединяват „външни, непосредствено възприемани признаци на ситуацията“, докато пасивните присъединяват „съдържанието на възприеманата информация“ (*приятно е да го гледа човек / приятно ми е да се видим*) (Кустова 2002:30).

4.4.3.2. Генерализация на значението

Съществуват два типа разширение на значението:

- Първият тип засяга пренасянето на значения в рамките на йерархията на лексикализация на сетивните възприятия. И по-конкретно, спонтанните глаголи, които стоят по-високо в йерархията, могат да предават и значения на стоящите по-ниско, но не и обратното.
- Вторият тип пренасяне на значението се отнася до разширението на значенията (отново най-вече на неагентивните перцептивни глаголи) в сферата на неперцептивното, най-често в посока към когнитивни значения. В този случай тенденцията на разширение също следва йерархията на лексикализация на сетивните възприятия.

Л. Рок и др. очертават от когнитивнолингвистична перспектива проявите на двата вида разширение на значението в различни езици, като използват термините интеркласово и транскласово разширение (*intrafield and transfield extension*) (Рок и др. 2018: 373-375).

4.4.3.2.1. Генерализация на значението в рамките на йерархията

В ранните си опити за лексикални типологични обобщения А. Виберг отбелязва, че „една от най-впечатляващите характеристики на глаголите за перцепция е тяхната полисемия по отношение на различните типове възприятия“ (Виберг 1983: 136). Вече посочихме български езиков материал, който отразява потенциалната възможност и тенденция на глаголите за перцепция да покриват и значенията на разположените по-ниско в йерархията. Това разширяване на употребата може да се дължи на или да бъде постигнато чрез полисемия или чрез сходни глаголни конструкции. Според А. Виберг този феномен на многозначността се простира преди всичко върху спонтанните глаголи за перцепция и се среща рядко при преднамерените или копулативните (Виберг 1983).

4.4.3.3. Разширение от перцепция към мисловност

С. Моисеева обосновава връзката между перцептивния и менталния клас глаголи, като посочва, че „на основата на сетивното възприятие човек посредством езика изгражда съждения за околния свят, а в същото време възприятието се осъществява с помощта на езика“ (Моисеева 2005:21). Както отбелязва Р. Будагов при изследването си върху основния глагол за възприятие *усещам*, значенията му се отнасят към два модуса – модус на възприятието и модус на мисълта, а между тях „никога не е имало голямо разстояние“ (Будагов 1963: 180). Семантичната структура на този глагол се проявява в целия клас на възприятие от гледна точка на организацията на характерните му признаци.

Спонтанните перцептивни глаголи позволяват в най-голяма степен абстрактни интерпретации. Това семантично разширение в областта на абстрактното или когнитивното семантично поле също следва йерархичното разположение на глаголите. С други думи ако в един език е възможно разширение към сферата на мисловното, то това се отразява първо чрез глаголите за зрительно възприятие. Ако са допустими две възможности – те се осъществяват посредством глаголите за зрительно и слухово възприятие и т. н.

В типологичното си изследване А. Виберг отбелязва, че следните варианти на когнитивно и това, което той нарича социално значение, могат да бъдат извлечени от перцептивните глаголи. Като когнитивни той определя значения, сходни със „*знам*, *разбирам*“, „*мисля*“, и „*подозирам*“, а като социални – онези, подобни на „*срещам*“, „*подчинявам се*“ и „*познавам*“. По-долу в настоящата глава подробно ще бъдат представени семантичните разширения, които бяха констатирани при анализа на синонимните множества и нагледния материал от Българския национален корпус. В таблицата тук посочваме онези, които са обособени в изследването на А. Виберг (Виберг 1983:158), като ги онагледяваме с български примери.

Тип възприятие	сетивно	Когнитивно значение	Социално значение
Визуални		<u>Знам, разбирам</u> <i>Виждам, че си добър човек.</i>	<u>Срещам</u> <i>Ще се виждате ли със Симеон?</i>
Слухови		<u>Знам, разбирам</u> <i>Чувам, че бил добър в знахарството.</i>	<u>Подчинявам се</u> <i>Казвах ти аз, ама не слушаш...</i>
Тактилни		<u>Мисля, смятам</u> <i>Усецаш ли накъде бия?</i>	<u>Познавам (като човек)</u> <i>Усецам кога човек се опитва да ме преметне.</i>
Обонятелни		<u>Подозирам</u> <i>Мирише ми на нещо гнило.</i> <i>А аз винаги пръв надушвам опасностите.</i>	-
Вкусови		<u>Преживявам</u> <i>...винаги да се връщам и да вкусвам от юношеството си, дори когато съм стар и побелял...</i>	-

Таблица 8. Основни видове непрототипни значения.

Л. Рок и др. също посочват развитието на семантичната деривация при перцептивните предикати, като асоциативно групират значенията около когнитивия, внимание, социализиране, локализиране, опит и ко-идентифициране (Рок и др. 2018:380).

Глаголите за зрителна перцепция се отличават от останалите по това, че на тях могат да им бъдат приписани повече когнитивни разширения от тези на останалите видове глаголи за възприятие.

(83) *Да разгледаме тези факти.* (обмислим)

(84) *Виждам какво имаш предвид.* (разбирам)

(85) *Гледай да си удържиш на думата.* (постарай се)

Визуалното и слуховото възприятие се оказват в позиция на конкуренция по отношение на употребата им с когнитивно значение. Основното разделение в йерархията е между визуални, слухови и тактилни глаголи от една страна и обонятелни и вкусови от друга. Употребите на първите три групи допускат употреба с *че* / *да*, докато последните два се срещат основно с *че*.

(86) *Иван видя / чу / усети Мария да тича.*

(87) *Иван видя / чу / усети, че Мария тича.*

(88) *Иван усети / надуши / вкуси, че кейкът е готов.*

В допълнение, глаголите от типа *виждам* / *чувам* / *усещам* могат да бъдат употребявани с комплемементи с когнитивно съдържание, докато това е в по-малка степен характерно за останалите два типа глаголи.

(89) **Иван вкуси, че Мария ще ходи до магазина.*

Като цяло и двете глаголни групи могат да бъдат използвани с различни времена, стига те да са от сферата на възприятието.

(90) *Иван подушваше, че вечерята е готова.*

(91) *Той опита дали компотът не беше подсладен.*

Тези два типа глаголи могат да носят и когнитивна наситеност, но предимно когато са употребени с абстрактни аргументи или комплементи.

(92) *Иван подушваше опасност във въздуха.*

(93) *Иван вкуси от победата.*

По-подробно различните комплементизатори и темпоралната вариативност ще бъдат разгледани в следващата глава, засягаща граматико-синтактичната характеристика на тази група глаголи.

По-долу ще бъдат разгледани разширенията на глаголите в потенциалната им комбинативност. Значенията, свързани с изменения в структурата на изречението, ще бъдат основно засегнати в следващата глава. Парадигматични особености (вид и време), свързани с реализиране на конкретно значение, ще бъдат разглеждани частично, тъй като са извън фокуса на настоящето изследване.

Нека вникнем първо в решетката на основните предикати за перцепция със значенията им, както са отразени в Речника на българския език и Уърднет. Изходната точка е значението на глагола за възприятие. Опираме се на думата, с която то е изразено, тъй като тя ще бъде източник и основен обект на снемане на многозначността.

Ще разгледаме значенията на основните (първични) глаголи за перцепция в съпоставка, както са дефинирани в двата ресурса.

В хода на работата съпоставително бяха проучени речниковите значения на глаголите за възприятие в Речника на българския език и Уърднет (вж. Приложение 2). Изходна точка на работата беше:

– определяне на основния представител по матрицата за пресичане на глаголите от лексикална и граматична гледна точка (15 глагола);

За целта графичната дума, чието първо значение е представено като сетивно възприятие в Речника на българския език, се приема за изходна семантична база;

– по тази причина се ексцерпират всички синонимни множества, които я съдържат;

– обхващат се семантичните примитиви, към които принадлежат тези синонимни множества;

– съпоставят се всички значения в Речника на българския език с всички синонимни множества, които съдържат разглежданата графична дума, като е направен опит те да бъдат приравнени едно към друго, както и да се установят сходствата и различията при отразяването на семантичното многообразие на предиката;

– сравняват се онагледяващите примери по всяко значение;

– сравняват се граматичните особености, отразени в двата ресурса.

Обемът на работата не позволява да бъдат включени всички използвани предикати. Резултатите от съпоставката на значенията на ядрото от 15 глагола са представени в дисертационния труд (вж. Приложение 1).

След табличната съпоставка на представените значения в Речника на българския език и Уърднет бяха изведени голям брой непрототипни значения. Под непрототипни ще разбираме значенията, при които графичната дума, чието първо значение е сетивно възприятие в Речника на българския език, реализира значение извън семантичния клас на перцепцията. Основно ще бъдат разгледани предикатите, които навлизат в полето на менталността. За по-голяма изчерпателност вниманието ще бъде съсредоточено и на реализирани значения от други семантични класове.

За да представим методологията при анализа на каноничните глаголи, приемаме за непрототипни значения само онези, които имат различен семантичен примитив от перцептивен глагол (*verb.perception*). Семантичните примитиви са изложени според класификацията на Пристънския уърднет, а синонимните множества – според дефинициите им в Булнет (@СКЛ).

4.4.3.3.1. Глаголи за зрително възприятие

Глаголите за зрително възприятие са най-изучаваните представители на семантичния клас на перцептивните предикати. В тази част са разгледани характерните непрототипни (несетивни) значения, които тези глаголи реализират. Направен е опит тези значения да се организират в няколко по-общи групи. Основно са представени трите канонични глагола – Субект-ориентирани предикати за активна и за пасивна перцепция и предикат, ориентиран към Стимула.

Гледам

Глаголът „гледам“, с който се изразява прототипно значението за активно зрително възприятие, присъства в 20 синонимни множества, от които 6 са в областта на перцепцията и 14 – в различни други семантични класове, маркирани съответно със семантичните примитиви когнитивен глагол (***verb.cognition***) – 6 значения, стативен глагол (***verb. stative***) – 5 значения и по едно значение от глагол за промяна (***verb.change***), глагол за социална дейност (***verb.social***) и глагол за контакт (***verb.contact***).

Когнитивни значения

Естествено е, че най-богата семантична деривация се наблюдава в областта на интелектуалното познание. То е представено с широко разнообразие от примери в Българския национален корпус и с най-много синонимни множества в Булнет:

@СКЛ: **уверявам се:1; уверя се:1; проверявам:5; проверя:5; убедя се:1; убеждавам се:1; гледам:6; следя:4** ‘установявам със сигурност, най-често лично, че нещо е направено или извършено, че отговаря на определени изисквания, стандарти, качество и т.н.’ – *Гледайте канарчето да не е накълвано или наранено.*

@СКЛ: **гадая:1; разгадавам:1; разгадая:1; гледам:4** ‘предсказвам чрез тълкуване на значението на различни знаци, напр. подредбата и вида на различни неща (кафе, ръка, небето и т. н.)’ – *Циганката ѝ гледа на ръка и ѝ предсказа, че ще се ожени скоро.*

@СКЛ: **разчитам:1; гледам:1; обръщам очи:1; обърна очи:1** ‘насочвам очакванията и надеждите си към нещо или някого’ – *разчитам на бъдещето;*

@СКЛ: **възприемам:4; възприема:4; гледам:9; имам:8** ‘смятам нещо или някого за някакъв според вътрешната си, субективна оценка’ – *Тя гледа на тази работа като на нещо несериозно.*

@СКЛ: **гледам:16; виждам:19; видя:19** ‘обръщам внимание върху нещо’ – *Виж, сега, не си прав!*

@СКЛ: **пазя се:1; нащрек съм:1; бдителен съм:1; внимавам:1; гледам:14** ‘грижа се за нещо, бдя или се притеснявам и внимавам да не се стигне до нежелани последици’;

Основните употреби на глагола *гледам* като когнитивен се групират около значенията *смятам, уверявам се, надявам се.*

Стативни значения

Стативните значения, които развива глаголет *гледам*, са предимно свързани с местоположение и ориентация в дадена посока.

@СКЛ: **гледам:33; имам изглед:1; съм с изглед:1** ‘за стая, прозорец, къща или друга постройка или обект – разположен съм, обърнат съм с предната си част или с лице по посока на нещо’ – *Къщата гледа към тенис корт.*

@СКЛ: **гледам:5** ‘обърнат или ориентиран съм в определена посока, напр. по посока на нещо или някой’ – *Задният ми двор гледа към езерцето.;*

@СКЛ: **стоя с лице:1; гледам:12; стоя:8** ‘намирам се с лице или с предната си част, насочена към нещо’ – *Двата дивана стоят един срещу друг.;*

@СКЛ: **соча:4; гледам:17; ориентиран съм:1** ‘разположен съм така, че лицето или предната или представителната ми част да бъдат в определена посока или оста ми да лежи в определена посока’ – *В идеалния случай се приема, че домът ще бъде хармоничен само при условие че главният му вход е ориентиран на север.;*

@СКЛ: **гледам:32** ‘отглеждам домашни животни’ – *До края на годината стопаните, които гледат животни за лични нужди, трябва да намалят стадата си до 9 крави и до 30 овце.;*

@СКЛ: **verb.change** гледам:7; отглеждам:1; отгледам:1 ‘грижа се за растения, така че да се развият и дадат плодове’ – *Той отглежда зеленчуци в задния си двор.;*

@СКЛ: **verb.social** опитвам се:1; опитам се:1; опитвам:5; опитам:5; мъча се:2; помъчвам се:1; помъча се:1; правя опит:1; направя опит:1; искам:9; гледам:13 ‘предприемам действия, извършвам усилия за осъществяването, реализирането на нещо (без непременно резултатът да е успешен)’ – *Гледай да ги занимаеш с нещо, докато се приготвим.;*

@СКЛ: **verb.contact** гледам:8; отглеждам:3; отгледам:3; развъждам:1; развъдя:1 ‘грижа се за животни или растения, като по този начин произвеждам растителен или животински продукт’ – *Тя отглежда крави.;*

Виждам / видя

Графичните думи „**виждам / видя**“, с които се изразява пасивно значението за зрително възприятие, са представени също с 20 синонимни множества, от които 8 са в областта на възприятието и 12 – в различни други семантични класове, представени със семантичните примитиви когнитивен глагол (verb.cognition) – 6 значения, глагол за създаване (verb.creation) – 1 значение, глагол за движение (verb.motion) – 1 значение, глагол за контакт (verb.contact) – 1 значение, глагол за комуникация (verb.communication) – 2 значения, глагол за социални дейности (verb.social) – 1 значение.

Когнитивни значения

Основните неагентивни глаголи за зрително възприятие също развиват богато разнообразие от когнитивни значения.

@СКЛ: **видя:18; виждам:18; погледна:4; поглеждам:4; разгледам:9; разглеждам:9; взема:27; вземам:27** ‘мисля, разсъждавам или обръщам внимание на някого по определен въпрос като пример или доказателство за дадено твърдение или теза’ – *Нека погледнем какво се случи в Китай, преди да пристъпим към подобни спекулации.*

@СКЛ: **виждам:20; видя:20** ‘уверявам се, убеждавам се или установявам нещо със сигурност чрез собствения си опит’ – *Ще видиш, че преди утрешния ден ще научим нещо.;*

@СКЛ: **гледам на:1; виждам:6; видя:6; разглеждам:3; разгледам:3; сметна:2; смятам:2; счита:1; считам:1; схващам:2; схвана:2** ‘имам или си съставям мнение или преценка за някого или нещо, възприемам от определен ъгъл или имам дадено

отношение към някого или нещо’ – *Виждам положението по съвсем различен начин от теб.*;

@СКЛ: **виждам:9; видя:9** ‘обсъждам, решавам или преценявам дали или как да направя нещо’ – *Да видим кой филм ще гледаме довечера.*

@СКЛ: **осъзнавам:1; осъзная:1; разбирам:2; разбира:2; проумявам:1; проумея:1; виждам:3; видя:3** ‘достигам до представа, познание за дадена същност, ситуация, идея и т. н., обикновено чрез съзнателно и целенасочено мисловно усилие’ – *Тя осъзнава ли изобщо колко важно е решението ѝ?*;

@СКЛ: **гледам:16; виждам:19; видя:19** ‘обръщам внимание върху нещо’ – *Виж, сега, не си прав!*

С единични употреби се срещат тези глаголи в семантичните класове за създаване, движение, комуникация, социални дейности:

@СКЛ: **verb.creation** виждам:1; видя:1; въобразявам си:1; въобрази си:1 ‘създавам си ясна представа за нещо в мислите си, въображението си’ – *Виждам какво ще стане.*;

@СКЛ: **verb.motion** срещам:5; срещна:5; виждам:13; видя:13; засичам:4; засека:5; срещам се:10; срещна се:9; натъкна се:3; натъквам се:3 ‘събираме се с някого случайно или по предварителна уговорка, често на обществено място или събитие’ – *Сигурно ще те видя на заседанието.*;

@СКЛ: **verb.contact** виждам:8; видя:8; срещам се с:1; срещна се с:1; приема:14; приемам:14 ‘приемам някого за разговор, преглед, съвет и пр., обикновено по предварителна уговорка’ – *Докторът ще ви види сега.*;

@СКЛ: **verb.communication** проверявам:4; проверя:4; консултирам се:2; виждам:4; видя:4; поглеждам:3; погледна:3 ‘събирам информация чрез допитване до

справочен или друг източник, записки и т. н.’ – *Ще погледнеш ли какво значи този израз?*;

@СКЛ: **verb.communication** проверявам:8; проверя:8; виждам:16; видя:16; узнавам:2; узная:2; разбирам:8; разбира:7; установявам:11; установя:11 ‘определям, установявам, научавам нещо със сигурност, достигам до заключение чрез проверка, проучване или друг емпиричен опит’ – *Виж дали работи.*;

@СКЛ: **verb.social** видя:17; виждам:17; посетя:5; посещавам:6 ‘отивам някъде или обхождам дадено място или район, с цел да разгледам забележителност(и), за удоволствие и т.н.’ – *По време на престоя си в Ню Йорк видяхме музея на модерното изкуство.*;

Изглеждам

Стимул-ориентираният предикат „**изглеждам**“ в значенията си „създавам определено впечатление или представа на външен вид или на пръв поглед“, маркирано като перцептивен глагол (verb.perception), и „имам определен външен вид или изражение“, маркирано като глагол, свързан с тялото (verb.body), е представен само с имперфективната си форма. Перфективното съответствие „изглеждам“ реализира 2 значения в рамките на синонимни множества за активно зрително възприятие.

Непрототипни значения на глаголите за зрително възприятие

Първата група включва значения, които обвързват физическото зрително възприятие с интелектуална или мисловна дейност. Към тази група се отнасят значения като *разбирам, предвиждам, представям си, смятам, въобразявам си* и др.

Следните примери представят глаголи за зрителна перцепция в значението **разбирам**.

(94) *Виждам, че ме лъжеш.*

(95) *Виждаш ли, че това е много скапана идея.*

(96) *И виждат, че някои министри съвсем не стават за отредената им в кабинета роля.*

Второто значение от тази група – **предвиждам** – можем да онагледим със следния пример:

(97) *Отсега виждам какво ще стане, ако не се включиш.*

В тези случаи изпъква предварителната яснота по отношение на това как ще се развият събитията, преди те реално да са се случили. Често в такъв израз има подходящ вид пояснение за време (*отсега*).

Представям си е друго значение, при което основна роля играе въображението, без да има конкретна сигурност, че събитията ще се осъществят в реалността.

(98) *Тя вече се вижда като звезда.*

(99) *Не го виждам като учител по география.*

(100) *Инвеститорите виждат икономическите зони като инвестиционен рай, където производството е по-евтино.*

Следващите значения в рамките на групата – **смятам** или **преценявам** – са основани на вариативни априорни твърдения, усмотрения, заключения.

(101) *Много хора я виждат като световен лидер.*

(102) *Много хора гледат на нея като на световен лидер.*

(103) *Гледаме на Македония като на разрастващ се център.*

(104) *Как гледате на нашия проблем?*

(105) *Не виждам нищо нередно в това.*

Още едно от непрототипните значения, които реализира тази група е **проучвам**.

(106) *Трябва да видя как да го оправя.*

(107) *Точно гледам документите, които си ми изпратил.*

Втората група от значения обвързва зрителното възприятие със социалните отношения. Тази група включва значения като **срещам се, посещавам, приемам, (не) се разбирам, излизам с**.

В значението **срещам се** обикновено имплицитно се съдържа информацията не само, че двете страни ще се видят, а и че имат предварителна уговорка за това.

(108) *Ще се видим в 7.*

(109) *Ще видя Мая в петък.*

(110) *Преди се виждахме поне веднъж месечно.*

Посещавам е отделно значение в рамките на групата на социалните отношения.

(111) *Ще се виждам с адвокатката си в петък.*

(112) *Когато беше в болницата, само тя дойде да те види.*

В редки случаи може да бъде реализирано и значението **приемам**, когато субектът на изречението е доктор, адвокат и т.н., при когото се отива за съвет, преглед, интервю и т.н.

(113) *Докторът ще ви види след малко.*

Значението **излизам с (имавам връзка)** се използва паралелно с възвратния глагол **виждам се с** като синоним. Често е включен и показател за времевия отрязък.

(114) *Те се виждат от година и нещо.*

Друго значение със силно ограничена употреба по отношение на негация и имперфективност е **не се разбирам**.

(115) *Двамата не могат да се гледат от години.*

Третата група е свързана с надеждност или потвърждение.

Глаголите от групата на визуалната перцепция реализират и употреба, свързана с установяване на напълно неизвестен факт или наличие на обект – **разбирам, откривам нещо, проверявам нещо**.

(116) *Виж кой чука.*

(117) *А когато изкачи върха, видя целия град под себе си.*

Използва се и за да актуализира препоръка или подбуда, сходна с **да се погрижа, да подсигурия**.

(118) *Виж там да стане възможно най-бързо.*

Проява на деятелно отношение към лице в нужда се бележи с примерите (119) и (120) в значението **грижа се**.

(119) *Гледаше брат си от съвсем невръстен.*

(120) *Виж си детето, това ще го говорим подробно друг път.*

Друго възможно значение е **ставам свидетел**.

(121) *Видяха, че подозренията им се потвърдиха.*

Чрез него обикновено Експериенцерът се дефинира като пасивен свидетел на събитията, а не като участник в тях.

(122) *Видял е много нещастия в живота си.*

Това изречение носи известно двусмислие, тъй като може да става дума за свидетел както на чужди, така и на нечии лични преживявания. Конструкцията е развила и друго значение – **изстрадал е**, особено при употреба на нетранзитивната фраза - *Тя много е видяла в живота си*.

Глаголите за зрително възприятие реализират и значението **намирам, правя справка**.

(123) *Виж следващата глава.*

(124) *Ако те вълнува темата, погледни тази статия.*

(125) *Хвърли едно око.*

Както демонстрират примерите, характерните непрототипни значения се реализират от субект-ориентираните предикати – активни и пасивни. Затова ще разгледаме разпределението на двата вида по значения. Неагентивните предикати демонстрират много по-богата семантична деривация. Стимул-ориентираните предикати почти не се срещат със значения извън прототипните.

Значение	Активни	Пасивни
----------	---------	---------

		предикати (гледам)	предикати (виждам / видя)
Менталност	разбирам	+	+
	предвиждам	+	+
	представям си	+	+
	смятам, преценявам	+	+
	проучвам	+	+
Социално	срещам се		+
	посещавам		+
	приемам		+
	излизам с		+
	не се разбирам	+	
Надеждност и потвърждение	разбирам, откривам, проверявам	+	+
	грижа, подсигуряване	+	+
	ставам свидетел	(+)	+
	правя справка	+	+

Таблица 9. Непрототипни значения на каноничните глаголи за зрително възприятие.

4.4.3.3.2. Глаголи за слухово възприятие

Глаголите за слухово възприятие често се наричат глаголи за езикова комуникация. Действително, и в конкретните, и в абстрактните им значения

присъстват два аргумента: слушател и говорител. Говорителят може да бъде лице или обект, но той винаги присъства в съобщението.

Глаголите с по-висока фреквентност и съответно с по-честотна употреба ще бъдат разгледани по-обстойно и групирани по признака *активно възприятие – пасивно възприятие – Стимул-ориентирана перцепция*.

Слушам

Това е най-типичният глагол за активно слухово възприятие. Представен е с общо 4 значения в Уърднет, 2 от които са извън сферата на чистото възприятие.

@СКЛ: **verb.cognition** слушам:2 ‘посещавам академичен курс като слушател, без да държа изпит или да получа кредити за него’;

@СКЛ: **verb.social** слушам:3; вслушвам се:2; вслушам се:2; вземам предвид:2; взема предвид:2; вземам под внимание:3; взема под внимание:3 ‘подчинявам се на нечия воля или съвет в действията си’ – *Вслушвай се в съветите на старите хора.*;

Чувам / чуя

В предходната част разгледахме прототипните значения, характерни за слуховото възприятие от пасивен тип. От 8-те значения, в чиито синонимни множества участва чувам, 2 са с когнитивна семантична натовареност:

@СКЛ: **verb.cognition** научавам:2; науча:2; узнавам:1; узная:1; разбирам:3; разбира:3; чувам:2; чуя:2 ‘получавам информация, сведения относно някого или нещо, обикновено случайно’ – *Чух, че си се оженил.*;

@СКЛ: **verb.cognition** чувам:3; чуя:3 ‘разбирам правилно нещо чуто (например при предаване на информация по радио станция)’ – *Чувам те съвсем ясно.*

Звуча

И трите синонимни множества, в които фигурира глагола „звуча“, са единствено от областта на перцепцията. Все пак, бихме могли да припишем известен когнитивен нюанс на значението „звуча:1; прозвучавам:1; прозвуча:1 ‘създавам определено впечатление при слухово (или сравнимо с такова) възприятие’ – *Предложението им звучи интересно*“.

Непрототипни значения на глаголите за слухово възприятие

Едно от развитите непрототипни значения на глаголите за слухово възприятие винаги включва *обръщам внимание*.

(126) *Слушай какво ти казвам.*

(127) *Чуй какво ще ти кажа.*

В посочените примери говорителят изисква вниманието на слушателя. Последващо развитие на това значение, което се реализира в други типове контекст, освен да изисква внимание, говорителят настоява и да бъде изпълнено това, което се съобщава. В тези случаи значението се доближава до *подчинявам се* и допуска обектна или безобектна употреба.

(128) *Казах ти да слушаш майка си.*

(129) *Казах ти да слушаш.*

Има изрази, които показват и чрез преносни значения такива употреби (*глух съм за молбите им*).

Значението *информиран съм* е от съществена важност при изучаване на евиденциалността. С други думи различните морфо-синтактични форми изразяват отношението на говорещия към ситуацията, която неговото изказване описва.

Перцептивните глаголи са благодатен източник на разработки по отношение на евиденциалността. Макар и да е отчасти разгледана в рамките на изследването, тя предстои да бъде обект на бъдещо по-задълбочено проучване.

Глаголите за слухово възприятие предоставят два вида истинност на информацията: в зависимост от източника на информация – дали той е първичен или вторичен. Въпросното разширение на значението се вписва във втория вид.

(130) *Чух, че ще заминаваш за Австралия.*

Друга семантична деривация се наблюдава в посока на значението *разбирам*.

(131) *Ако добре съм Ви чул, имате предвид, че ситуацията изисква точно такива действия.*

Макар и остаряла, все още се среща употребата на *чувам* като *грижа се, отглеждам*. Прави впечатление, че докато при визуалната перцепция подобно значение се реализира посредством активен предикат, при слуховата перцепция се използва пасивният, най-вероятно поради силното пренасяне на активния (*слушам*) в областта на послушанието (*подчинявам се*).

(132) *Искаше да го види отчуван и женен, пък тогава – каквото ще да става.*

И адективираната употреба (*чувано дете*) засвидетелства наличието на това значение.

Възвратната форма (*чувам се*) обикновено е свързана с комуникация с помощта на технологиите.

(133) *Чухме се по телефона.*

(134) *Редовно се чуваме по скайп.*

Значение	Активни предикати (слушам)	Пасивни предикати (чувам / чуя)
Обръщам внимание	+	+
Подчинявам се	+	
Информиран съм	+	+
Разбирам		+
Възпитавам		+
Свързвам се, комуникирам		+

Таблица 10. Непрототипни значения на каноничните глаголи за слухово възприятие.

4.4.3.3. Глаголи за тактилно възприятие

Глаголите за тактилно възприятие се свързват със семантичната област на емоциите. Изрази като *трогнат съм, докосващи думи* в синхронен или диахронен план са свързани с полето на перцепцията. Връзката има и етимологично обяснение. Хиперонимният глагол „чувствам“ може да се отнася както към подкласа на вътрешната или тактилната перцепция, така и към сферата на емоционалните усещания. Семантичните разширения, които тактилните глаголи носят, може да се отнасят и до други семантични класове, както показват следващите примери.

Докосвам / докосна

Глаголът е представен в 5 синонимни множества в Булнет, от които 1 е перцептивно, 1 – глагол за консумация (verb.consumption), 2 за контакт

(verb.contact) и 1 – стативен глагол (verb.stative). Не са засвидетелствани непрототипни значения от когнитивната сфера.

@СКЛ: **verb.consumption** хапвам:1; хапна:1; вземам:6; взема:6; опитвам:3; опитам:3; докосвам:2; докосна:2 ‘консумирам в малко количество’ – *Не е хапнала нито един залък.*;

@СКЛ: **verb.contact** докосвам:3; докосна:3; докосвам се:1; докосна се:1; допирам:1; допра:1; допирам се:1; допра се:1 ‘осъществявам физически контакт с някого или нещо’ – *Докосни камъка за късмет.*;

@СКЛ: **verb.contact** допирам се:2; допра се:2; в съприкосновение съм:1; намирам се в съприкосновение:1; в контакт съм:1; докосвам:5; докосна:5 ‘намирам се във физически контакт с нещо или някого’ – *Ръцете им се допяха.*;

@СКЛ: **verb.stative** достига:4; достигна:4; докосвам:4; падам:17; падна:16; докосна:4 ‘за светлина, лъчи, поглед и под. - влизам в контакт с някого или нещо или ставам реален за възприятието на някого’ – *Светлината докосваше златната огърлица.*;

Сходният глагол за активно тактилно възприятие *пипам, пипвам / пипна* е представен с 1 синонимно множество от областта на перцепцията и с 4 синсета от семантичния тип глагол за контакт (verb.contact).

Усещам / усетя

Глаголът е представен в Уърднет с общо 4 значения, от които 2 са от семантичното поле на менталността:

@СКЛ: **verb.cognition** намирам:2; чувствам:2; почувствам:2; имам чувството:1; намеря:2; усещам:1; усетя:1 ‘заклучавам на базата на емоция, усещане, интуиция или друго субективно основание’ – *Намирам филма доста забавен.*;

@СКЛ: **verb.cognition** надушвам:4; надуша:3; подушвам:5; подуша:4; усещам:4; усетя:3 ‘осъзнавам, долавям нещо не чрез сетивата или разума, а инстинктивно или несъзнателно’ – *Тя тутакси усети враждебността на колегите си.*;

Прави впечатление, че както в прототипните значения, така и в непрототипните *усещам* често изразява едно и също значение с глаголите за обоняние.

Чувствам

@СКЛ: **verb.emotion** изпитвам:1; изпитам:1; чувствам:1; почувствам:1; преживея:8; преживявам:8 ‘изживявам емоционално състояние или афект (по отношение на някого или нещо)’ – *Той чувстваше съжаление.*;

@СКЛ: **verb.cognition** намирам:2; чувствам:2; почувствам:2; имам чувството:1; намеря:2; усещам:1; усетя:1 ‘заклучавам на базата на емоция, усещане, интуиция или друго субективно основание’ – *Имам чувството, че не ме харесват.*;

Непрототипни значения на глаголите за тактилно възприятие

Макар и не толкова богати на значения, колкото глаголите за зрительно и слухово възприятие, тази група глаголи също бележи разнообразна лексикална деривация в посока към други семантични класове.

Едно от основните значения извън рамките на перцепцията е *вземам си от храна или напитки*.

(135) *Иван едва докосна храната.*

(136) *Иван едва се докосна до виното.*

От съществена важност в тези примери е допълнението, което глаголите присъединяват. Значението на аргумента в тези случаи посочва дали става въпрос за храна или напитки.

В примери (135) и (136) глаголт може да бъде заменен от **вкусвам от**, но примерите (137) и (138) показват, че използвани с различен аргумент, глаголите **докосвам** и **типам** може да се тълкуват и като **извършвам нежелано деяние, нарушение на реда, крада**.

(137) *Не съм ти докосвал парите.*

(138) *Не съм ти типал парите.*

Друго характерно непрототипно значение е **влизам в контакт и променям**.

(139) *Само не типай нищо на бюрото ми.*

(140) *Кой ми е типал дрехите?*

Тези примери изразяват не само физически контакт, но и промяна в състоянието на обектите. В първия пример говорещият моли да не бъде променяно нищо на бюрото му, докато във втория е констатирано, че обектите не са на собствените си места или както са били оставени. Това значение се доближава до **влиая, повлиявам** и се наблюдава и в метафоричната интерпретация на глаголите за тактилно възприятие.

(141) *Тази молба ни докосна дълбоко.*

(142) *Иван докосна сърцето ѝ.*

От последните два примера се разбира, че „докосването“ като влияние силно се отразява на емоционалното състояние на живото същество, представляващо втория аргумент. В пример (141) не сме могли да останем равнодушни към молбата, тя е променила чувствата и идеите ни от преди да бъде чута. В пример (142) обектът е *сърцето*. Според теорията на Дж. Лейкоф и М. Джонсън (1980) в определени случаи *сърцето* не бива да се разглежда като физически обект, а като метафорична реализация на чувствата. Всички тези примери са показателни за по-широкото значение на *влияя*. Б. Антуняно разглежда това значение като метафорично (абстрактна промяна, подобна на физическата промяна), но и метонимно (причинявам физическа промяна чрез „докосването“). В този случай няма да се разглежда разликата между двете. Само се отбелязват възможностите и причините за семантичните разширения.

Друго възможно значение (вж. пример (143)) е *достигам*.

(143) *Той се докосна до върха в своята кариера.*

По-сложното метафорично значение, което предлага тази група глаголи, е *занимавам се с, засягам*.

(144) *Не бих се докоснал до този бизнес / до тази тема на разговор.*

Последното от маркираните непрототипни значения на тази група глаголи е *заклучавам, осъзнавам*. Само това значение е представено от неагентивния глагол *чувствам*.

(145) *Чувствам, че нещо не е съвсем така, както казва.*

Значение	Активни предикати	Пасивни предикати (<i>чувствам</i>)
Вземам си	+ (<i>докосвам / докосна</i>)	

Извършвам нежелано деяние, крада	+ (докосвам / докосна) (пипам) (пипвам / пипна)	
Влияя	+ (докосвам / докосна)	
Достигам	+ (докосвам / докосна)	
Занимавам се с	+ (докосвам / докосна)	
Заклучавам, осъзнавам		+
Контакт и промяна	+ (пипам) (пипвам / пипна)	

Таблица 11. Непрототипни значения на каноничните глаголи за тактилно възприятие.

4.4.3.3.4. Глаголи за олфактивно възприятие

Глаголите за обоняние като цяло са по-слаба изходна област при развитие на значения в сравнение с вече разгледаните. Въпреки че езиковите средства за описание на възприятията при обоняние не са особено развити, глаголите от този тип също принадлежат и на други семантични класове, различни от перцепцията.

Душа / мириша

Освен перцептивно значение за активно възприятие, изразено от синонимното множество „@СКЛ: **verb.perception** душа:1; подушвам:1; подуша:1; помирисвам:1; помириша:1; вдъхвам:1; вдъхна:1; вдишвам:1; вдишам:1 ‘съзнателно възприемам чрез обонянието си дадена миризма’ – *Вдъхни уханието.*“, съществува и още едно, носещо когнитивна семантика: „ровя се:1; бърникам:3; тършувам:4; душа:6 ‘проверявам неуместен или нежелан интерес към нещо’ – *Този постоянно*

души нещо из офиса“. Освен това глаголт е представен и с 3 омографа в други синонимни множества. Както отбелязахме, от съществена важност за снемането на семантичната многозначност е съвпадението в правописа на думата, затова изброяваме и тях по-долу.

@СКЛ: **verb.body** душа:5; давя:3 ‘стискам силно или предизвиквам свиване на мускулите на гърлото, като затруднявам дишането’;

@СКЛ: **verb.contact** задушавам:17; душа:12 ‘притискам, пристягам шията на човек или животно така, че му преча да диша нормално’ – *Отпусни малко кашиката против бълхи, че души животното.*;

@СКЛ: **verb.contact** давя:4; задавям:1; задавя:1; душа:7; задушавам:5; задуша:5 ‘блокирам притока на въздух (към дробовете) или нарушавам нормалното дишане на някого’.

Мириша

Двете синонимни множества, в които участва този глагол, са:

@СКЛ: **verb.perception** мириша:1 ‘възприемам с обонянието си’;

Това значение обхваща както активното, съзнателно възприятие, така и пасивното обоняние.

@СКЛ: **verb.perception** мириша:2 ‘издавам, изпускам (характерен) мирис’ – *Супата мирише хубаво.*;

В последното значение думата е представител на групата на Стимул-ориентираните предикати.

С подобна семантика се извява и безличната употреба на глагола.

(146) *В пекарната миришеше на печени ябълки и джинджирил.*

Бихме могли да отделим и субективното *мирише ми*, което развива и допълнително значение *усещам, предусещам*.

Непрототипни значения на глаголите за обоняние

Като оставим настрана прототипното значение, първото разширено значение, което ще посочим, е *проследявам* нещо.

(147) *Кучето душеше земята в търсене на заека.*

Този пример онагледява семантично разширение, което все пак представя класа на физическото възприятие. Кучето физически души земята и търси следата (т.е. миризмата), оставена от заека.

Освен това разширение, което е обвързано с физическото възприятие, глаголите за обоняние проявяват и допълнителни метафорични значения. Едното от тях е *подозирам* вж. пример (148), а другото е *усещам нещо интуитивно* вж. пример (149).

(148) *Нищо не може да му убегне. Ако случаят мирише, той ще го надуши.*

(149) *Гергана надушва неприятностите от километър.*

Първият пример може да бъде тълкуван като „Ако има нещо нередно, той ще заподозре“, докато във втория значението е по-скоро *разбирам, улавям*. Важно е да се вземе под внимание факта, че информацията, която получаваме чрез органите за обоняние не е с такава достоверност, както ако е извлечена чрез друго възприятие. Ето защо в първия пример е използван глаголет *надушвам*, а не *видя*, който не би оставил съмнение, че това е така.

При втория пример ситуацията е доста различна. В изречението не се твърди, че Гергана подозира предстоящи неприятности, а че в случай че възникнат такива, тя ще разбере предварително. Докато думата **подозирам** обикновено се използва с отрицателна конотация, **улавям** по-често е неутрална по отношение на предстоящото събитие – то може да е положително или отрицателно. Глаголът не дефинира характера му, а само заявява, че се предвижда.

(150) *Беше лесно да се надуши, че сметките на министъра не бяха чисти.* (-)

(151) *От начина, по който пееше, го надуших, че е от Вануату.* (+)

(152) *Надушивам, че тя стои зад това.* (-)

(153) *Надуших шегата отдалече.* (+)

Глаголите за обоняние могат да бъдат използвани и със значение на **разследвам**.

(154) *Полицията пак души наоколо.*

В този пример полицаите не използват пряко органите си за обоняние, за да вдъхват аромати във физическия смисъл на думата.

Друго възможно значение е **развалям се**, като това е един от редките случаи, в които непрототипно значение е регистрирано при Стимул-ориентиран предикат.

(155) *Млякото мирише.*

Значението **директно, категорично отрицание или отказ** по-скоро се използва фразеологизирано.

(156) *Няма и да помиришеш повишение.*

Значението *предсказвам* е близко до *усещам интуитивно* (умеееш да надушва какво предстои).

Значение	Активни предикати	Пасивни предикати
Проследявам	+ (душа)	
Подозирам		+ (надушвам / надуша)
Усещам, разбирам		+ (надушвам / надуша)
Разследвам	+ (душа)	
Предсказвам		+ (надушвам / надуша)

Таблица 12. Непрототипни значения на каноничните глаголи за олфактивно възприятие.

4.4.3.3.5. Глаголи за вкусово възприятие

Физическото възприятие за вкус често се свързва с личните предпочитания в областта на менталното. Вероятно това се дължи на факта, че вкусовите усещания се свързват с определена класификация. Обикновено се говори за 5 фундаментални разновидности: сладко, горчиво, кисело, солено и люто. Комбинативността им позволява да се опише с голяма степен на точност дадено вкусово усещане. Връзката между вкусовите усещания и предпочитанията е изразена доста добре в българския език с различни представители по отношение на частите на речта, както се вижда от долуизброените примери.

1. Предпочитания:

(157) *Той има добър вкус за предмети на изкуството.*

(158) *Имам вкус към екстремните изживявания.*

2. Оценка, основана на естетичните, интелектуални или социални стандарти:

(159) *Тя се отличава с вкус.*

(160) *Той има повече пари отколкото вкус.*

3. Деликатност:

(161) *На тази забележка ѝ липсва вкус.*

4. Способност да се оцени красивото и хармоничното:

(162) *Модерното изкуство не е за всеки вкус.*

(163) *Съвременната мода не е всекиму по вкуса.*

Употребата без квалифициращо прилагателно (*добър / лош вкус*) винаги назовава положителна характеристика.

Ако стесним обхвата на думите до глаголните единици, получаваме интересни резултати по отношение на непрототипните употреби на глаголите за вкусово възприятие.

Опитвам / вкусвам

Глаголите за вкусово възприятие от агентивен тип *опитвам / опитам* и *вкусвам / вкуса* са представени освен в синонимните множества със семантичен примитив перцептивен глагол в още 2 синонимни множества – с изместване в областта на когнитивната обработка, а също и в глаголите за консумация.

@СКЛ: **verb.consumption** вкувам:1; вкуся:1; опитвам:2; опитам:2; пробвам:2; дегустирам:1; куся:1; кусвам:1; кусна:1 ‘поемам малко количество храна или напитка, за да усетя вкуса им’ – *Опитай тези нови бисквити.*;

@СКЛ: **verb.cognition** вкувам:2; вкуся:2 ‘изпитвам непознато досега усещане или опит, обикновено за кратко’ – *Той вкуси свободата преди да умре.*

Както вече стана въпрос, **пасивният тип** възприятие за вкус обикновено е представен от тактилния глагол *усещам*.

Като Стимул-ориентиран предикат за вкусово възприятие отбелязахме само *имам вкус*, който е представен с 2 синонимни множества в Булнет като перцептивен глагол:

@СКЛ: **verb.perception** имам вкус:1 ‘предизвиквам някакво усещане върху вкусовите рецептори’;

@СКЛ: **verb.perception** имам вкус на:1; на вкус съм като:1 ‘имам вкус, характерен за определен вид храна’ – *Това има вкус на индийско орехче.*

Със същия предикат може да бъде изразено и предпочитание, но за да се изрази това значение е необходимо на субекта да се наложи ограничение [+човешко същество].

Непрототипни значения на глаголите за вкусово възприятие

Когато стесним употребата до тази на глаголите, изпъква значението *преживявам нещо*.

(164) *Той вкуси разочарованието от загубата.*

(165) *Те усетиха сладкия вкус на победата. / Те вкусиха от победата.*

Като отделно значение може да се посочи *наслаждавам се*.

(166) *Той вкуси (от) всички удоволствия, които животът му предлагаше.*

Примерът ясно показва, че обектът „удоволствия“ придава позитивно значение на глагола за разлика от „Той вкуси (от) несгодите“.

(167) *Когато вече започнаха да предвкусват победата, организаторите прекъснаха мача. (+)*

(168) *Когато вече започнаха да предвкусват загубата на противника, организаторите прекъснаха мача. (-)*

Загубата е с негативен знак, затова го разграничаваме от значението *наслаждавам се*. В примерите (167) и (168) се вижда, че по-скоро е реализирано значението *предвиждам*.

Значение	Активен предикат	Пасивен предикат
Преживявам	+ (<i>опитвам / опитам</i>) (<i>вкусвам / вкуся</i>)	+ (<i>усещам / усетя</i>)
Наслаждавам се	+ (<i>опитвам / опитам</i>) (<i>вкусвам / вкуся</i>)	+ (<i>усещам / усетя</i>)
Предвиждам		+ (<i>предвкусвам / предвкуся</i>) (<i>усещам / усетя</i>)

Таблица 13. Непрототипни значения на каноничните глаголи за вкусово възприятие.

В заключение, прототипна наричаме употребата на глаголите с перцептивно значение. Употребата им с други значения наричаме непрототипна. В тази част

разгледахме прототипните значения и основните разширения в семантиката на предикатите за перцепция. Обосновахме и някои причинно-следствени зависимости за това.

4.4.4. Допълнителни наблюдения

Вече беше отбелязано, че евиденциалността при перцептивните глаголи в тяхната видо-времева вариативност ще бъде обект на отделно изследване, но трябва да се отбележат някои наблюдения, които правят впечатление при анализа на примерите.

4.4.4.1. Обективна срещу субективна информация

Всички глаголни значения могат да бъдат разделени в зависимост от представяните обективни или субективни данни.

В съответствие с това самите глаголи могат да бъдат групирани и според обективността или субективността на информацията, която предават.

Кодирането на Експериенцера като подлог с лична активна форма на **агентивните глаголи** за възприятие изразява „отговорност“ в/за ситуацията, волеви контрол над нея.

(169) *Ще надзърна в стаята за малко.*

От друга страна Експериенцер в датив, използван с този тип глаголи се смята за волунтативност, желание за действие (вж. Джонова 2008)

(170а) *Ей, откога ми се гледаше този филм!*

(170б) *Слушаше ми се музика, но още не биваше да си го позволявам [...]*

При лична форма на **неагентивните глаголи** и присъствието на Експериенцер в ролята на подлог (понякога неексплициран), значението е маркирано с (+) по отношение на възприятие и говори за истинност.

(171) *Виждам, че ти се тръгва вече!*

Употребата обаче на дателна клитика при изразяване на Експериенцера на неагентивните глаголи говори за субективност и много често не маркира начина на възприятие.

(172) *Вижда ми се мръсничко тук.*

(173) *Вижда ми се хладно в тази стая.*

Основната семантична разлика между *виждам* и *вижда ми се* е в типа изразена перцепция – директна или опосредствана.

(174) *Аз видях къщата. Видя ми се разнебитена.*

Т. нар. индиректност се дължи на това, че се дава някаква оценка или се изразява впечатление, което се основава на обработка на данни, получени чрез директното възприятие.

В структурата на значението на опосредстваните глаголи обикновено не е специфициран начинът на перцепция – тактилен, зрителен, слухов и т. н. Това наблюдение отново потвърждава йерархичната зависимост при генерализацията на значенията.

(175) *Палтото ми се вижда старо.*

(176) *Палтото ми се вижда грубо.*

(177) *Козината ми се вижда много мека.*

(178) *Супата ми се вижда пресолена.*

Във всички тези примери глаголът не изразява специфичен акт на перцепция.

Добавянето на дателна клитика (където е възможно) при **Стимул-ориентираните глаголи** също носи информация за частично или субективно възприятие от даден Експериенцер.

(179) *Гората ухае на свежест.*

(180) *Кифлите ми миришат на яйца, а аз не обичам!*

Възможността да се използва датив се запазва и по отношение на когнитивните значения.

(181) *Мирише ми на пердах!*

Често образът, който възниква у Експериенцера, изразен с датив, не съответства на реалния Стимул, който може да го предизвиква.

(182) *Чу ми се, че някой звъни.*

Що се отнася до първите три члена на йерархията, то може да се каже, че се наблюдава и намаляване на сигурността на говорещия в низходящ ред с **че**-комплемент. Този факт показва, че редът в йерархията влияе и на сигурността на изразяваната информацията в когнитивната сфера на значенията на глаголите за перцепция.

(183) *Видях, че Иван обича Мария.*

При глаголите за слухова информация въведеното изречение може да бъде както истина, така и неистина в зависимост от достоверността на източника.

(184) *Чух, че Иван обича Мария.*

При тактилните глаголи употребата им носи непълна сигурност.

(185) *Усецам, че Иван ще загори билетом.*

Неагентивните и Стимул-ориентираните глаголи могат да бъдат използвани, когато става въпрос за сетивно доказателство. В противовес на несигурността при

употребата на някои от тях с *че*-конструкции, *да*-конструкциите говорят за висока степен на сигурност.

(186) *Видях го да пише.*

(187) *Чувам го да говори.*

(188) *Усещам нещо да ми лази по крака.*

Като цяло глаголите, които са разположени по-високо в йерархичната структура, са носители на когнитивно значение, разположено по-високо по скалата на сигурността, отколкото глаголите с по-ниско положение. Един от начините за обяснение на това е, че човешката комуникация протича предимно чрез зрително и слухово възприятие и в по-малка степен – чрез тактилно, докато обонянието и вкусът нямат такава функция изобщо. Затова те по-трудно присъединяват абстрактни компоненти.

Съществува и невро-анатомично обяснение за разделението между зрителните, слуховите и тактилните глаголи от една страна и вкусовите и обонятелните – от друга (Каплан 1973). Информацията, получена от вкусовите и обонятелните сетива, се предава по различни невро-анатомични пътеки от тези на останалите. Пътищата за възприятие от визуален или звуков характер са много близки до онези мозъчни центрове, отговарящи за езика. От чисто физиологична гледна точка зрителното и слуховото възприятие се отличават от останалите видове в три аспекта.

Първо, те могат да се използват за много по-дистантно възприятие от останалите. Обонятелното възприятие се ограничава на няколкостотин метра, тактилното – в рамките на около метър, вкусовото протича единствено непосредствено върху органа за възприятие. Слуховото възприятие, от друга страна, ни позволява да покриваме няколко километра, а зрителното е на практика неограничено.

Второ, органите за визуално и слухово възприятие имат възможността да се фокусират върху някакъв Стимул чрез движение на главата или очите. Разбира се, зрителните органи имат много по-голяма възможност за фокусиране от слуховите.

Трето, зрението и слухът ни могат да анализират Стимула доста подробно и с много голяма степен на прецизност. Например, с очите можем да различим степента на осветеност, голямо разнообразие от цветове, форми и движения и да възприемаме триизмерна информация, докато вкусът ни например възприема предимно няколко разновидности – горчиво, люто, сладко, солено, кисело.

Отдалечеността на действие на зрението и слуха говорят за обективност и интелектуална преценка, докато близостта, необходима за тактилните, обонятелните и вкусовите възприятия говори за емоция и субективност, което също обяснява разширението на значенията в когнитивен аспект.

4.4.4.2. Фразеологизирана употреба на перцептивни предикати

Много характерна за разговорната реч е употребата на перцептивните глаголи в императивна форма. Специфичните изрази, съдържащи императив на глаголите за възприятие, служат за изразяване на определено отношение на говорещия към изказването или действието. К. Алексова ги нарича фразеологизирани словосъчетания, при които водеща е емоционално-експресивната оценка, а перцепцията остава на заден план (Алексова 2003:197).

*(189) Я, виж ти! Виж ти! Гледай! Гледай ти! Гледай моля ти се!
Гледай го! Гледай го ти него!*

Според К. Алексова „крайният продукт на направеното умозаключение е преди всичко спонтанната реакция на говорещия, неочакваното опровергаване на предварителните му очаквания, като освен това се ангажира и вниманието на слушащия“ (Алексова 2003:197).

(190) *Гледай ти какви били виенчани!* (Д. Талев)

(191) *Виж каква била пустата му работа! – радваше се той на себе си.*⁸ (Г. Караславов)

Й. Тишева вижда в конструкциите от този вид и специфична стратегия, насочена от говорещия към адресата.⁹

Обобщение

Глава 4 беше посветена на процеса на подбор, систематизирането на изследваните предикати и описанието на обхвата на семантичния клас. Беше изработена типология, за която бяха използвани семантични признаци (подкласовете на типовете възприятие), от една страна, и граматически (ориентация към Субекта / Стимула и агентивност / неагентивност) – от друга.

Перцептивните глаголи бяха разделени в три основни групи: Субект-ориентирани (неагентивни и агентивни) и Стимул-ориентирани въз основа на семантичната роля на субектите им. Беше разгледано отразяването на тази типология и разпределението на глаголите в хиперо-хипонимни дървовидни структури в Българския уърднет.

Бяха ексцерпирани всички синонимни множества, съдържащи представители на този семантичен клас. Значенията, маркиращи физическо възприятие, се приемат за прототипни, тъй като в тях е залегнала основният семантичен обхват, който глаголите носят. Анализирани са и непрототипните (или разширени, вторични) значения. Най-често с такива са натоварени Субект-ориентираните предикати. И прототипните, и непрототипните значения бяха описани съгласно изведената типология.

⁸ Посочените примери в (189) са използвани от изследването на К. Алексова (2003:197), а (190) и (191) са от И. Куцаров (1984:60-70).

⁹ В устна комуникация.

Непрототипните значения бяха групирани по следния начин. Глаголите за зрително възприятие в семантично отношение демонстрират: група на когнитивните значения като *разбирам, предвиждам, представям си, преценявам*; група от социалната сфера, включваща *срещам се, посещавам* и др., оценъчна група като *откривам, грижа се* и т.н., и отделни значения като *ставам свидетел* и *отнасям се*. А *обръщам внимание, подчинявам се, информиран съм* и *разбирам* са обособени като непрототипните значения на глаголите за слухово възприятие. За тактилните предикати са характерни изведените значения *вземам си (консумирам), влияя, достига, занимавам се* с. Някои от семантичните разширения на глаголите, назоваващи обоняние, са онагледени чрез употребите им като: *проследявам, предполагам, подозирам* и *разследвам*. И накрая, глаголите за вкусово възприятие могат да реализират и значения като *преживявам, наслаждавам се, предвиждам*. Разгледани бяха и съществителни, които често назовават предпочитания, оценка, свързана естетичните или интелектуални качества, деликатност.

Бяха описани и допълнителни наблюдения, свързани предимно с обективността на предаваната информация, както и с някои особени случаи на прагматична употреба на глаголи за възприятие.

Моделът на лексикализация на глаголите за перцепция и оформената йерархия са до голяма степен обвързани с разширенията на значенията в мисловната сфера. Перцептивни глаголи, които стоят по-високо в йерархията, обикновено могат да покриват значенията и на по-ниско стоящите, докато обратното е недопустимо. При употребата на глаголите в областта на мисловното, организацията на глаголите не се запазва така стабилна, тъй като те се натоварват с нови значения и семантични нюанси. Йерархията на А. Виберг до голяма степен обяснява и систематизира обективността и истинността на информацията, която може да бъде предадена или възприета с помощта на глаголите за възприятие.

Големият брой разнородни значения, които предикатите за перцепция демонстрират, онагледява силната полисемност, с която този семантичен клас се характеризира. В заключение, допълнителни наблюдения показват, че макар представените по-горе разнородни езикови значения да носят специфичен характер за всеки език, те съществуват своеобразно в много европейски езици.

Глава 5

Глаголни значения и аргументи

В Глава 5 се анализират предикатите от гледна точка на синтактичната им функционалност. Основната цел в част 5.1. е да се направи връзка между предходната и тази глава и да се обосноват търсенията и акцентите в настоящата. В част 5.2. ще бъдат разгърнати синтактичните реализации на предикатите за перцепция, както и поведението на аргументите им в различните значения. В част 5.3. се обсъжда Фреймнет и семантиката на фреймовете, а 5.4. е фокусирана върху дистрибуцията на отделните типове значения в теорията на фреймовете. Поставените задачи включват изработването на сечение на типологията на значенията на предикатите и фреймовете, както и описание на фреймовите елементи, семантичните ограничения и синтактичната им комбинаторика.

5.1. Значения и аргументни типове

Както и при всички останали предикати, семантичните роли на глаголите за перцепция се определят като назоваващи компонентите и връзките между тях в тълкуването на думите. Значенията на една дума обикновено образуват деривационни парадигми. При значенията от една и съща парадигма семантичните роли на аргументите могат да съвпадат, но често се наблюдават различни комуникативни характеристики и таксономична принадлежност. Деривационните парадигми могат да се създават освен на основата на трите типа възприятие и чрез каузация или декаузация. Тях разглеждаме като отделни типове.

Както беше посочено в Глава 4, минималните семантични разлики между думите, свързани посредством отношение на лексикална деривация, могат да бъдат обособени така:

1. Диатезна промяна, т.е. промяната в броя и характера на семантичните роли на аргументите на глагола и на комуникативните им функции. (*Клисарят бие камбаната.* / *Камбаната бие.*)

2. Категориална промяна, т.е. промяна на таксономичната категория на единия от аргументите.

Той мирише. (Стимулът е одушевено същество);

Розата мирише. (Стимулът е неодушевена същност).

3. Промяна на времевата схема на глагола.

Той дълго ми стискаше ръката. (дейност, протичаща във времето);

Обувката ми стиска (крака). (свойство без конкретна времева локализация).

Последователното отделяне на ролевата информация от комуникативната позволява, от една страна, да се представи семантичният инвариант на лексикалната деривация, а от друга – да се покажат комуникативно-прагматичните промени, обикновено съпроводени от диатезни измествания (които са пренебрегнати от по-ранните трансформационни теории). Всичко това дава основание да се смята, че погледът към семантичните роли като към съкратени означения на семантични компоненти от думите се оказва полезен.

Семантичните типове на комплементите са анализирани от много автори в различен контекст. При описанието на перцептивните предикати често става въпрос за обект на перцепцията и придобитото знание. На основата на тези 2 особености на комплементите ще направим опит за разграничаване и на семантиката на предикатите, които ги присъединяват. С. Дик и К. Хенгвелд анализират „състоянията на нещата“ и „пропозиционално съдържание“ (Дик и Хенгвелд

1991), С. Шуле говори за разлики между „събития“ и „пропозиции“ (Шуле 2000), Р. Диксън използва термините „дейност“ и „факт“ (Диксън 2006). К. Хори описва директна и индиректна перцепция. Всички те водят до по-ранните изследвания на З. Вендлер, който посочва „събитие“ и „факт“ (Вендлер 1967) и Дж. Лайънс, който говори за „същности от втори и трети ред“ (Лайънс 1977: 443-445). Всички автори, които изследват характерните особености в английския език, диференцират събитията и фактите посредством конструкциите с герундий или *that*. Ние ще обърнем внимание на целия спектър от комплементизатори (че, да, как), както и на въвеждащите въпросителни думи, релативи, частици.

С. Шуле отбелязва, че в различните езици перцептивните глаголи са група глаголи, които могат да се употребяват с различни типове комплементи. Тези комплементи обикновено имат две възможни интерпретации. Някои от тях се използват, за да опишат физическо възприятие на някакъв обект или събитие. Тези комплементни типове описват директна физическа връзка със средата.

(1) *Иван видя кучето.*

(2) *Иван гледаше как синът му пълзи.*

Други комплементни типове се използват, за да означат ментално възприятие (епистемично – Ф. Дретске 1969, концептуално – Д. Болинджър 1974, индиректно – Р. Кирснър и С. Томпсън 1976, абстрактно – У. Мъоних 1992).

(3) *Иван видя, че е прекалено късно.*

Ако оставим настрана възприятието на физически обекти, два класа от онтологични единици за интерпретация на естествения език могат да бъдат отделени като (Вендлер 1967):

1. Събития, процеси, действия → събития;
2. Пропозиции, факти, резултати → пропозиции.

Комплементите, които изразяват събития, са свързани с перцептивни глаголи, които изразяват физическо възприятие. Комплементите, които изразяват

пропозиции, имат за предикати такива перцептивни глаголи, които семантично могат да се простират в сферата на когнитивното.

Почти универсално е твърдението, че има връзка на пълно съответствие между комплементния тип и семантичния тип. Комплементния тип назовава събития или пропозиции. Като комплемементи обаче българските финитни *че* изречения могат да бъдат интерпретирани като представители и на двата типа. Те могат да изразяват пропозиция (пример (3)) или да се отнасят до перцептивен процес (пример (4)).

(4) *Иван видя, че синът му се качва на стола.*

В последния пример не може да се изключи, че освен да изразява пропозиция, изречението изразява и директното възприемане на събитието (по Ф. Дретске 1969).

С. Шуле отбелязва, че могат да се обособят два типа възприятие – с когнитивна и без когнитивна обработка. Следващите наблюдения, направени от Ф. Дретске (1969), ще послужат като основа за разкриването на особеностите на глаголите за зрителна перцепция, до голяма степен за слухова и тактилна и в по-ограничена степен – за вкусовата и обонятелната.

Нементалният начин на възприятие се характеризира с липса на потвърждение или отричане на истинността на съдържателната част от твърдението. Когато говорим за менталната перцепция, можем да назовем три подтипа на базата на начина, по който е получена информацията. Можем да кажем, че се сдобиваме със знания чрез усещане. При това говорим за директно (първично) възприятие или индиректно (вторично) възприятие. Освен това можем да получим знания и независимо от сетивните средства.

Като цяло се открояват два важни подтипа: единият предполага възприятие, но няма наличие на мисловна дейност (нементално, неепистемично), а другият включва както възприятие, така и мисловна дейност (епистемично). Вторият може

да бъде разделен и по-нататък в зависимост от директността или индиректността на визуалното доказателство. Съществува и трети подтип, който изобщо не разчита на зрителни данни.

С. Дик и К. Хенгвелд различават непосредствено възприятие между индивиди като в изречението „*Аз видях брат ти снощи*“, където глаголят *виждам* определя отношения между два равностойни компонента (аз ~ брат ти) и непосредствено възприятие на дейност като при „*Видях го да излиза*“, където глаголят *виждам* свързва субект и дейност на друг субект. (аз ~ излизане) (Дик и Хенгвелд 1991). Наричат го свързване на компоненти от първи и втори ред. Третият вид перцепция те наричат връзката между компоненти от първи и трети ред. Дефинират го като ментална перцепция (*Видях, че Мария е плакала*). Плачът на Мария не е възприет директно, както излизането на брата, той не може да бъде интерпретиран като нещо, случващо се в определено време. Плачът в тази ситуация може да бъде потвърден или отречен, но не и наблюдаван. По този начин те определят значението на глагола *виждам* в зависимост от комплемента, който следва – първите два говорят за директно визуално възприятие, докато третият е по-абстрактен, отделен, зависим до голяма степен от субекта / възприемания.

(5) *Виждам децата в градината.*

(6) *Виждам децата да играят в градината.*

(7) *Виждам, че си лъжец.*

Очевидно е, че вторият и третият тип са много по-интересни и сложни от гледна точка на значение и структура, тъй като са представени с много различни номинализации и фрази, които се срещат в комплементни позиции. При *че*-конструкциите трябва да има съблюдаване на определено време, което модално натоварва допълнително (предимно с евиденциалност) фразата. Изречение като *Виждам, че си лъжец*, съдържа директно посочване на източника / причината за

това заключение – т. е. кое от сетивата е довело да извода. Има обаче изместване от визия към мисловна дейност.

Често глаголи като *изглеждам* носят оценъчна информация (лична или алтерлична – при Стимул-ориентирани конструкции):

(8) *Иван ми изглежда блед.*

(9) *Нещата изглеждат доста зле за нас.*

Личната или надлична оценка зависи от микро или макро контекста, т.е. може да бъде явно изразена в изречението, на надизреченско ниво или от познанията за света.

Не се изразява начинът или източникът на доказателството или основата за оценка. Несигурността на говорещия по отношение на истинността на изказването може да бъде субективна или обективна в зависимост от това дали се основава на лични или общоизвестни знания за света. При глаголите като *виждам* говорещия споменава собствените си заключения, докато при *изглежда* той е по-дистанциран от ситуацията и не е директно заключаващ.

Така разширението на значението може да се дължи на неутрализация на определена или неопределена перцепция, което е характерно както за глаголите, ориентирани към Експериенцера, така и за глаголите, ориентирани към Стимула. Може да бъде и структурно зависимо, и синтактично наложено, което води до обща, неекспериенцерна перцепция. Това може да даде модална квалификация на пътя, източника или по-високата или по-ниска степен на сигурност по отношение на истинността на направеното твърдение.

5.2. Синтактична реализация на предикатите за перцепция и аргументите им

Вече стана ясно, че групата на перцептивните предикати семантично се простира отвъд полето на чистото възприятие. Многозначността им се кодира и в

проекцията им на изреченско ниво с избора на различни синтактични комплементи. Тази част има за цел да представи многообразието от семантико-синтактична съчетаемост при някои от основните глаголи за възприятие.

Основната част от настоящата глава е съсредоточена върху връзката между значението на предикатите и избора им на комплементи. Тази връзка се проявява лингвистично чрез реализацията на отделните значения на разглежданите предикати в характерни за тях конструкции. Проучването се основава на централната хипотеза, че съществува функционална зависимост между систематичните семантични връзки на перцептивните глаголи със сферата на когнитивното възприятие. Такава директна връзка се отразява на вариативната употреба на структурно различни комплементи и съответната мотивираност за тяхната съчетаемост посредством едни или други комплементизатори. Основна задача е да се експлицира проявата на тази зависимост.

5.2.1. Перцептивни глаголи и аргументи / комплементи

Терминът *комплемент* ще бъде използван за синтактичната ситуация, при която изречение или фраза е аргумент на предиката (Нунан 2007/1985:52). С други думи, комплементите са фразови или изреченски конституенти, т.е. проявления на семантико-синтактично кодираните взаимоотношения между предиката и аргументите му. В езика съществува възможност един вид комплемент да се среща с различни комплементизатори. П. Розенбаум приема за комплементизатори различни езикови компоненти (морфеми, предлози, съюзи) (Розенбаум 1965:43). Според Й. Тишева комплементизаторите са „специална група от думи, които въвеждат изречения, поясняващи отделни думи от предхождащото ги изречение“ (Тишева 2001:166). Те имат специфична функция – да въвеждат вътрешните аргументи на предиката, които са реализирани като цели изречения. Така, за българския език релевантни са следните аргументни типове:

Аргументен вид	Аргументен тип	Реализация
Комплементи	комплементизатор	че, да
	въпросителни	дали, ли, к-думи
	адвербиални	сякаш, като, като че ли
Аргументи	NP	пряк обект
	PP	непряк обект

Таблица 14. Аргументни типове в български език.

Й. Тишева обобщава факта, че „въпросителните думи заемат и определена изреченска позиция. Релативите от своя страна нямат самостоятелна употреба в прости изречения, но [...] са елементи на сложното изречение. На границата между подчинителните съюзи и въпросителните думи са въпросителните частици“ (Тишева 2001:165). И. Кобозева обръща специално внимание на съюзите в руски език по отношение на предикатите за възприятие, знание и мнение, като ги разглежда в тричленна опозиция *как–что–будто* (Кобозева 1988:85-86). Тя отбелязва, че съюзът *как* актуализира пропозицията със статут на събитие, а *что* я бележи като факт. Адвербиалните фрази няма да бъдат представени в рамките на това изследване, тъй като са ниско фреквентни в ролята си на комплемент и по-често се проявяват с адюнктивна функция.

5.2.2. Синтактична съчетаемост на предикатите за перцепция

Когато говорим за аргументи на перцептивните предикати, прави впечатление, че от семантична гледна точка визуалното и слуховото възприятие се

отнасят до пространствено по-отдалечени обекти, които по правило не могат да бъдат семантизирани в полето на вкусовото, обонятелното или тактилното възприятие. Ето защо глаголи, назоваващи зрителна и слухова перцепция, чувствително по-често се използват с абстрактно или ментално значение. Те с по-голяма лекота се простират семантично в когнитивното поле. В подкрепа на това твърдение – глаголите за вкусово възприятие и за обоняние са представени със силно органичен брой примери, а абстрактните им употреби се срещат предимно в поетичната реч.

(0.А) *Да вкуся твоите устни.*

(0.Б) *Да вкусвам пак онази тръпчиво пареща наслада на споделени пеперуди.*

(0.В) *...да вкусят болезнено мъчение... (Коран, 22: 25)*

По-долу в табличен вид са представени резултатите за синтактичната съчетаемост на каноничните предикати за зрителна, слухова и тактилна перцепция с разгледаните типове компоненти.

ГЛЕДАМ

Синтактична съчетаемост	Пример	Значение
че	1. Гледам , че все пак си боядисал вратата. <hr/> 2. Гледам , че ти е трудно да вземеш решение.	1. Сетивно (зрително) възприятие <hr/> 2. Ментално възприятие
да	3. По разни посоки всички гледаха да стигнат по-скоро долината на реката.	3. Опитвам се, стремя се

дали	4. Ще гледам дали ще ти отбягва погледа.	4. Проверявам
ли	5. Вълкът поръчал на заека да се покатери на едно дърво и да гледа идат ли враговете.	5. Проверявам
к-думи	6. И Сизиф гледа как камъкът се търкулва бързо към онзи свят долу, откъдето той ще трябва отново да го изнесе до върховете.	6. Проследявам
NP	7. Можете да гледате отражението на другия. _____	7. Сетивно (зрително) възприятие _____
	8. Ще гледат делото му в петък. _____	8. Обсъждам, вземам решение _____
	9. Освен да гледа деца, друго не прави. _____	9. Грижа се за + лице _____
	10. Гледа 300 крави на село.	10. Грижа се за + одуш.

PP	11. Първоначално си помислих, че гледам в тетрадката.	11. Насоченост
	12. А, за всичко гледа от сестра си.	12. Подражавам на, копирам
	13. На любовта гледаше лекомислено.	13.Имам определени възгледи
	14. В събота ще ходя да гледам за обувки.	14. Търся
	15. А май по-скоро гледа към президентския пост.	15. Стремя се
	16. Стаята ми гледа на юг / към езерото.	16.Имам изглед към
	17. Тя знаеше да гледа на кафе и Ибраим ефенди имаше приятелство с нея.	17. Узнавам бъдещето или миналото

Таблица 15. Синтактична съчетаемост на глагола *гледам*.

Най-фреквентната употреба на този предикат обикновено назовава *способността на възприемане с очите*. Но употребата на пряк обект може да реализира разнообразни други значения. Както от пример 8 е видно, че семантиката на предиката се отдалечава от процеса на възприемане и е по-скоро обвързана с ментални процеси на *обсъждане, дискутиране, вземане на решения*. Обектната употреба на глагола в примери 9 и 10 говори за значение, свързано с *полагане на грижи, отглеждане* най-често на лице или животно/растение. Предложната фраза с *на* предполага изразено отношение към обекта.

(18) *Гледа* на нея като на стока.

(19) *Гледам* на колегите от позицията на висшестоящия.

Адвербиалните фрази обикновено разкриват определено отношение (гледам оптимистично/с оптимизъм) или психическо състояние на субекта (гледам кисело).

Императивната форма, нерядко и с лично местоимение, се употребява за изразяване на различни емоции, които ситуацията провокира у говорещия - изненада, учудване, възмущение, негодувание.

(20) *Гледай!*

(21) *Гледай ти!*

Всички разгледани предикати имат и една особена употреба на императивната форма, която е загубила семантичната връзка с възприятието. Това най-често са вметнати фрази за интенционално фокусиране на вниманието върху определен обект.

(22) *Гледай (сега),...*

(23) *Виж (сега / какво),...*

(24) *Слушай, тая няма да стане!*

На този тип изрази, използвани за насочване на произволно внимание, обръщат внимание Л. Рок и др., като ги назовават „глаголи с дискурсна функция“ (Рок и др. 2018:388). Те представят конструкции за дискурсни техники за английски, италиански, испански и др.

ВИЖДАМ / ВИДЯ

Синтактична съчетаемост	Пример	Значение
Че	25. Виждам , че всички са тук. _____ 26. Виждам , че се сърдиш.	25. Сетивно (зрително) възприятие _____ 26. Ментално възприятие
да	27. Не виждам да се гърчиш. _____ 28. Не го виждам да се справи навреме.	27. Сетивно (зрително) възприятие _____ 28. Прогноза
дали	29. Би ли погледнал, за да видиш дали синът ми е там?	29. Проверявам
ли	30. Прочете го много внимателно и го обърна да види има ли нещо на гърба му.	30. Проверявам
к-думи	31 а. Реших да видя що за тест беше това. 31 б. Или, по-точно, помага ти да видиш какво ще направят хората след малко. 31 в. Нека видим как ще реагира на огън. _____ 31 г. Нека ти помогна и да те видя как се прибираш у дома.	31 а, б, в. Пробвам, проверявам _____ 31г. Сетивно (зрително) възприятие
NP	32. Виждам някаква светлина. _____ 33. Вижда ла съм много лошотия.	32. Сетивно (зрително) възприятие _____ 33. Преживявам, изпитвам

PP	34. Те често се виждат в кафето.	34. Възвратна форма - срещам се
	35. Всеки Телец знае всичко и вижда в бъдещето по-ясно от всички останали.	35.Предсказвам, врачувам
	36. И изневиделица се видя в пари.	36.Притежавам в голямо количество

Таблица 16. Синтактична съчетаемост на **виждам** / **видя**.

Реализациите на първичното значение *възприемам, забелязвам нещо с очите си* регистрират най-голяма честотност в БНК. Този глагол се характеризира с много и разнообразни преносни значения, като немалко от тях принадлежат към семантичния клас на менталното възприятие.

(37) *Не **виждам** никакви задни мисли.*

(38) *Не **вижда** причина да действат така.*

(39) ***Виждам**, че ще ме оборши.*

(40) *Не **виждам** защо да му помагам.*

Същият предикат в конструкция с обект и локативна предложна фраза често констатира *наличие или присъствие*.

(41) ***Видях** те на снимката.*

(42) ***Вижда**ла съм ги на пазара.*

В други случаи същата конструкция може да е натоварена със семантика от прогнозен характер.

(43) *Не ни **виждат** в Евророната.*

(44) *Не те **виждам** в университет тебе!*

Менталните процеси се разширяват и с отношение към обекта и могат да бъдат изразени и с помощта на съчетание от NP и PP.

(45) ***Видя** в него бъдещ президент.*

Интересни са случаите, в които се реализира фигуративното значение *придобивам, получавам*.

(46) *Няма да **видиш** повече шоколад!*

(47) *Ще **видиш** ти шоколад през крив макарон!*

(48) *Той така и не **видя** короната.*

Несвободното съчетание *видите ли*, употребено като вметната фраза, изразява съмнение и несъгласие на говорещия, като често придава ироничен нюанс на изказването.

(49) *Ама той, **видите ли**, бил сърдит!*

СЛУШАМ

Синтактична съчетаемост	Пример	Значение

Че	50. Слушах , че слугите в двореца си шепнеха нещо такова. _____	50. Сетивно (слухово) възприятие _____
	51. Бе слушал , че е неучтиво да говориш седнал.	51. Ментално възприятие, знание
да	52. Много пъти бях слушал да говорят за чудесата на Париж.	52. Ментално възприятие, опит
дали	53. Слушах дали няма да се спомене някъде вашето име.	53. Внимавам
ли	54. По-добре да слушам идват ли.	54. Внимавам
к-думи	55. Слушах как стъпките му постепенно заглъхват. _____	55. Сетивно (слухово) възприятие _____
	56. Скрих се и слушах какво говори.	56. Ментално възприятие
НР	57. Слушам радио всяка вечер. _____	57. Сетивно (слухово) възприятие _____
	58. Не иска да слуша лекарите, щура бабичка! _____	58. Съобразявам се с _____
	59. Краката вече не го слушаха .	59. Служа – граматическият субект най-често е част от тялото, а обектът е лице
РР	60. Много бяхме слушали за младините й.	60. Осведомен съм

Таблица 17. Синтактична съчетаемост на глагола *слушам*.

Освен изброените конструкции с най-голяма честотност, любопитна е и безобектната употреба на този глагол, която отразява семантичния елемент *подчинение, послушание*.

(61) *Слушат* ли децата?

ЧУВАМ / ЧУЯ

Синтактична съчетаемост	Пример	Значение
Че	62. Чух , че той дълбоко въздъхна. _____	62. Сетивно (слухово) възприятие _____
	63. Чух , че момчето си го е търсило.	63. Ментално възприятие
да	64. Не искат и да чуят да вдигат сватба.	64. Несъгласие
дали	65. Опита да чуе дали бие сърцето ѝ. _____	65. Сетивно (слухово) възприятие _____
	66. Бих желал да чуя дали ще потвърдите.	66. Ментално възприятие
ли	67а. Я да чуя помниш ли какво трябва да кажеш? _____	67а. Сетивно (слухово) възприятие _____
	67б. Музиката тътнеше и под краката му, пречеше да чуе има ли някой там.	67б. Проверявам

к-думи	68. Да чуем какво си научил. _____	68. Насочване на вниманието _____
	69. Трябваше да го чуеш какъв рев нададе! _____	69. Интензификатор
NP	70. Синът ми не иска да ме чуе . _____	70. Послушание _____
	71. Омръзна ѝ да чува подобни забележки. _____	71. Възприемам изразено мнение.
PP	72. Искала да се чуе със съпруга си. _____	72. Провеждам телефонен разговор _____
	73. Гласът ми се чува от съседите ми. _____	73. Имам значимост _____
	74. Чувал ли си за попарт? _____	74. Имам информация _____
	75. Не съм и чувал за такъв закон. _____	75. Отрицателна форма - акцентира се с и _____
	76. Не искат и да чуют за сватба. _____	76. Несъгласие

Таблица 18. Синтактична съчетаемост на **чувам / чуя**.

Възвратната форма със значение *разговарям с някого по телефона* (пример 72) притежава особена специфика на възприятието. Наблюдава се преплитане на чисто слухово възприятие с менталния елемент *обменя информация*.

Повелителните форми често имат модална маркираност, която бележи отрицателна реакция, несъгласие или възмущение.

(77) **Чуйте** ги какво говорят!

(78) **Чуй** се само!

Когато да-конструкцията въвежда формите на чувам / чуя, обикновено означава желание или забрана.

(79) Да не **чувам** звук!

(80) Да не съм те **чула** вече да използваш такива думи!

(81) Пък да **чует** добри новини скоро!

ЧУВСТВАМ

Синтактична съчетаемост	Пример	Значение
Че	82. Чувствам , че има тиква. _____	82. Сетивно (вкусово) възприятие _____
	83. Чувствам , че нещо ми пълзи по гърба. _____	83. Сетивно (тактилно) възприятие _____
	84. Чувствам , че правят грешка.	84. Ментално възприятие
да	85. Чувстваше дразнещото пулсиране да се надига над мекото небце. _____	85. Сетивно (интероцептивно) възприятие _____
	86. Не чувстваше да се превръщат в нейни фаворити, дори напротив.	86. Ментално възприятие

дали	87. Не чувствам дали хобито ми носи щастие.	87. Ментално възприятие
ли	87а. Чувстваш ли накъде отива работата?	87а. Ментално възприятие
к-думи	88. Тъкмо започва да чувства какво може.	88. Осъзнава
NP	89. Чувствам вятъра, понякога е доста их. _____	89. Сетивно (тактилно) възприятие _____
	90. Винаги съм чувствал подкрепата на гражданите.	90. Ментално възприятие
PP	91. Чувствах се в безопасност (там).	91. Ментално възприятие - с възвратна форма

Таблица 19. Синтактична съчетаемост на глагола **чувствам**.

УСЕЩАМ / УСЕТЯ

Синтактична съчетаемост	Пример	Значение
Че	92. Усещаше , че замръзва. _____	92. Сетивно (тактилно) възприятие _____
	93. Усещам , че нещо не е наред.	93. Ментално възприятие

да	94. Усети да я побиват ледени тръпки. _____ 95. Всеки път, когато някой влиза, усещам да ме сграбчва пристъп на паника.	94. Сетивно (тактилно) възприятие _____ 95.Ментално възприятие
дали	96. Винаги мога да усетя дали човек диша. _____ 97. Та аз дори не усещам дали искам нещо!	96. Сетивно (тактилно) възприятие _____ 97.Ментално възприятие
ли	98. Дори не усети заспала ли е.	98. Сетивно (+ ментално) възприятие
к-думи	99. Да мога да усещам какво пълзи по мен. _____ 100. Усещам какви си ги замислил. _____ 101. Усещам как нещо се приближава.	99. Сетивно (тактилно) възприятие _____ 100. Проумявам, разбирам _____ 101.Сетивно (+ ментално) възприятие
НР	102. Усещам уханието на парфюма ѝ във въздуха.	102. Сетивно (обонятелно) възприятие
РР	103. Усетих го с всяка своя клетка.	103. Сетивно възприятие + фигуративно - ментално

Таблица 20. Синтактична съчетаемост на глагола **усещам / усетя**.

Разглежданите предикати често семантизират не само тактилната перцепция, но и полето на олфакторното (пример 102) и вкусовото (пример 82) възприятие. Този факт още веднъж свидетелства, че типовете перцепция от по-висок йерархичен ранг могат да бъдат употребявани за заместване на представители от по-ниските.

По-долу са представени резултатите от този съпоставителен експеримент по отношение на синтактичните реализации на трите типа аргументи (обект, ситуация, пропозиция) с прототипно и непрототипно значение на предикатите. Ексерпираният материал показва, че предикатите, актуализиращи и сетивно, и когнитивно значение, могат да присъединяват като втори аргумент при сходни условия обекти, ситуации и пропозиции.

	обект	ситуация	пропозиция
че		+	+
да		+	+
как		+	+
к-думи	+	+	+
релативи	+	+	+
частици		+	+
NP	+		
PP	+	+	

Таблица 21. Обобщение на синтактичните разширения.

5.3. Фреймнет. Семантика на фреймовете.

(<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/home>)

Основавайки се на по-ранните си разработки, Ч. Филмор и екип усъвършенстват концепцията за фреймовете, според която фреймът представлява концептуалната структура на ситуацията от света и участниците в нея (фреймовите елементи) (Бейкър и др. 1998, Филмор 2002, Филмор и др. 2002, Филмор и др. 2003). Изграден е езиков ресурс, който се основава на теорията за семантичните фреймове. Авторите използват термина *лексикална единица* (LU), с който назовават дума в конкретно нейно значение. Описанието на фреймовете включва дефиниция на концептуалната структура; характеристика на типа ситуация, която назовава; схематично изразяване на участниците в ситуацията и списък с глаголи, които принадлежат към този фрейм. Всяко лексикално значение на предикатите е обвързано с конкретен фрейм и съответните му участници. Фреймовете във Фреймнет могат да образуват йерархични структури и са организирани в мрежа с помощта на релациите Наследяване, Каузация и т.н.

Фреймовите елементи от своя страна се разделят на 3 вида: ядрени, периферни и екстратематични. Ядрени са задължителните участници във фрейма, необходими за реализацията на дадено значение. Те съответстват на аргументите в аргументната структура. Периферните елементи характеризират различни аспекти на протичането на ситуацията като Време, Място, Начин и т.н. Ако разгледаме фреймовите елементи на фрейма Създавам шум (Make_noise), те може да се разделят на ядрени: Шумно събитие (Noisy_event), Звук (Sound), Източник на звука (Sound_source) и периферни: Адресат (Addressee), Обстоятелства (Circumstances), Обяснение (Explanation), Вътрешна причина (Internal_cause) и др. Екстратематичните елементи не принадлежат концептуално към дадения фрейм. Може да се направи паралел между периферните и екстратематичните елементи от една страна и адюнктите в рамките на теориите за аргументната структура – от друга.

Разбира се, ядрените, периферните и екстратематичните елементи могат да вариат в различните фреймове. Елемент, който е ядрен в даден фрейм, може да е екстратематичен в друг. Във фрейма Възприятие с тялото (Perception_body) фреймовият елемент Част на тялото е ядрен (*Вместо това имаше остра болка, която пулсираше в слепоочията му*), докато в Scrutiny той е екстратематичен (*Държеше да го огледа със собствените си очи*).

Българският Фреймнет е разработван от Секцията по компютърна лингвистика (Коева 2008, Коева 2010).

По-надолу ще бъдат анализирани фреймовете, с които са представени глаголите за възприятие, синтактичните категории и синтактичните функции на фреймовите елементи, както и семантичните им ограничения.

5.4. Фреймове

В тази част ще бъдат предложени характерните за българските предикати за перцепция фреймове, ще бъдат анализирани фреймовите им елементи по отношение на семантичните ограничения, синтактичните категории и функции, които реализират, и допустимите предлози, които ги въвеждат. Всички представени фреймове ще бъдат обвързани с типологията на глаголите за възприятие, която беше очертана в Глава 4.

И. Стоянова и С. Лесева предлагат модел за обогатяване на синонимните множества от Уърднет с концептуална информация от Фреймнет (Стоянова и Лесева 2019). Авторките използват не само съотнасянето на синсети и фреймове, но и информацията от йерархичната организация на Уърднет и концептуалната структура на Фреймнет. При полуавтоматичното съотнасяне на двата ресурса са взети предвид основни връзки между фреймовете и синсетите. Връзката Наследяване между фреймове във Фреймнет, която се изразява в съотносимостта между по-общ и по-частен фрейм, е съпоставена с релацията хипероним-хипоним в

Уърднет. Други релации, като Употреба, Перспектива и т.н. също играят роля при съотнасянето, макар и в по-малка степен. Както посочват С. Лесева и И. Стоянова, релациите в двата ресурса имат различен брой и обхват, но се наблюдава частично съвпадение в зависимост от начина на дефиниране и спецификите на ресурса (Лесева и Стоянова 2019:630-631).

Използвайки съотнасянето на фреймовете към синонимните множества, анализирахме класовете от глаголи, обобщени в Глава 4. Един фрейм може да бъде приписан на различни типове глаголи, както и представителите на различните групи, разгледани в Глава 4, т.е. агентивните, неагентивните и Стимул-ориентираните предикати се характеризират с различни фреймове, дори и когато се отнасят към един и същи вид възприятие (гледам – Активна перцепция (Perception_active); виждам – Спонтанна перцепция (Perception_experience)).

Както отбелязват и авторите на Фреймнет, при сравнение на фреймовете Активна перцепция и Спонтанна перцепция може да се направи изводът, че за някои видове възприятие в двата фрейма се срещат различни лексикални единици. За други обаче се наблюдава една лексикална единица и в двата фрейма. Тъй като настоящото изследване е фокусирано върху разнообразието от значения, е необходимо да обърнем внимание, че под лексикална единица авторите разбират една графична дума, но в двата фрейма тя е представена с различни значения. Тази разлика във фреймовете при различни значения на една и също дума може да се онагледя с примери (1) и (2). В пример (1) на глагола се приписва фреймът Активна перцепция, докато (2) представлява Спонтанна перцепция.

(1) *Подуши млякото първо да видиш да не би да се е развалило.*

(2) *Подушвам неприятна миризма.*

Всеки фрейм ще бъде представен с различните значения и глаголите, които ги изразяват. Ще бъде направен анализ на присъствието на тези глаголи в други

семантични примитиви и фреймове. Подробно ще бъдат разгледани онези от тях, които реализират и значение на ментален предикат.

По-долу в табличен вид е оформена информацията за фреймовете със съответния брой представители в рамките на анализирания синонимни множества, както и типовете възприятие, според класификацията в Глава 4.

Систематизирани са 5 типа сетива + общото / неутрално възприятие, от една страна. А от друга – пет вида предикати (Тип1: активно възприятие, Тип2: пасивно възприятие, Тип3.1.: сетивни копули, Тип 3.2.: възприемаемост, тип 3.3.: сетивни глаголи). В Приложение 1 и в таблица № 22 разгледаните глаголи са описани по този начин:

Глаголи за активно възприятие (тип1): общо1, зрително1, слухово1, тактилно1, вкусово1, обонятелно1;

Глаголи за пасивно възприятие (тип2): общо2, зрително2, слухово2, тактилно2, вкусово2, обонятелно2;

Стимул-ориентирани глаголи (тип3):

– **от копулативен характер (тип3.1.):** общо3.1, зрително3.1, слухово3.1, тактилно3.1, вкусово3.1, обонятелно3.1;

– **предикати за възприемаемост (тип3.2.):** общо3.2, зрително3.2, слухово3.2, тактилно3.2, вкусово3.2, обонятелно3.2;

– **сетивен глагол (тип 3.3.):** общо3.3, зрително3.3, слухово3.3, тактилно3.3, вкусово3.3, обонятелно3.3;

Освен основните 30 типа, добавихме в Глава 4 още няколко въз основа на емпиричните наблюдения върху предикатите.

1. Субектно-пасивно възприятие: (а) загуба на способност за перцепция (негация + инхоативност); (б) придобиване на способност за перцепция (инхоативност); (в) каузирана загуба на способност (негация + каузация); (г) каузирано състояние (насочено към субекта на възприятие); (д) нереализиране на моментното състояние на перцепция.
2. Субектно-активното възприятие можем да добавим активната неупотреба на сетивния орган (негация).
3. Към обектно-ориентираното възприятие добавяме няколко типа: (а) ставам възприемаем (инхоативност); (б) нереализиране на свойството (инхоативност + негация); (в) каузиране на сетивното въздействие (каузация); (г) лишаване на обекта от свойството за сетивно въздействие (негация, каузация); (д) промяна на свойството или интензитета (каузация).

В случаите, в които се наблюдава известно колебание между типовете или предикатите дават възможност за двойка употреба, сме отбелязали това със знака „/“ (например, зрително 1/2).

Наблюденията сочат, че при някои от употребите на глаголите ясно се прокарва граница между сетивните и менталните значения.

(3) *Минаваме близо покрай къщата и гледаме, че свети огънят в козарската колиба и кавал свири в колибата.*

(4) *Гледам, научили са те и да лъжеш.*

Но има и срещания, които маркират и двата класа в рамките на една употреба. (вж. пример (5)).

(5) *Смръщица се всичките другари, гледам, че от пушека не е - пушат меки, а не серт цигари: ще да е от мойто досие!*

Този тип значения, които обхващат и сетивните възприятия, и мисловната дейност са отбелязвани в таблица 23 със съответния вид и възприятие и знака +

(напр. зрително 2+). Като примери може да се посочат към фрейма, маркиращ Активна перцепция (Perception_active): за **зрително** възприятие се отнасят синонимни множества като (зрително 1): разглеждам:1, разгледам:1, поглеждам:2, погледна:2, гледам:3; за **слухово** (слухово 1): изслушвам:1, изслушам:1, прослушвам:1, прослушам:1, за **обонятелно** (обонятелно 1): душа:1, подушвам:1, подуша:1, помирисвам:1, помириша:1, вдъхвам:1, вдъхна:1, вдишвам:1, вдишам:1 и т.н. Към фрейма за Шум от движение (Motion_noise) можем да причислим 7 синонимни множества от тип слухово 3.3., като например: трополя:5; ромоля:1, ромоня:1, бълбукам:1; издрънчавам:1, издрънча:1 и др.

Таблицата отразява разпределението по фреймове, представители от групата на перцептивните примитиви, и типовете предикати, на които се приписват:

Фрейм	Брой	Типове
Преминаване (Undergoing)	4	общо2
Катастрофа (Catastrophe)	1	общо2
Толериране (Tolerating)	1	общо2
Смърт (Death)	1	общо1
Спонтанна перцепция (Perception_experience)	24	общо2 – 8; зрително2 – 9; тактилно2 – 1; тактилно2/общо2 – 1; слухово2 – 4; общо/тактилно3.3 – 1
Проява (Statement)	2	слухово3 – 1, 0 – 1
Създавам впечатление (Give_impression)	13	обонятелно3.3. – 2; зрително 3.1. – 1, слухово3.1. – 2; слухово3.2. – 1, слухово 3.3. – 3; общо3.2. – 2; 3д (каузирана промяна) – 2;

Казване (Telling)	1	общо 3.3.
Изразяване на преценка (Judgment_communication)	2	-
Лек (Cure)	1	тактилно3.3.
Неприписана информация (Unattributed_information)	2	общо3.1., зрително3.1.
Светлинна локация (Location_of_light)	2	зрително 3.3.
Излъчване (Emanating)	1	зрително3.3.
Преминаване (Passing_off)	1	зрително3.3.
Насочена емоция (Emotion_directed)	1	зрително3.3.
Край на процес (Process_end)	1	3г
Заминаване (Departing)	1	3б
Изпразване (Emptying)	1	3б
Каузирам шум (Cause_to_make_noise)	5	3в
Промяна на интензитета (Change_intensity)	2	3б, зрително3.3.
Каузирам промяна на интензитета (Cause_change_intensity)	3	3д
Претърпявам промяна (Undergo_change)	2	общо2, 3б
Телесна перцепция (Perception_body)	13	общо/тактилно3.3. – 4; общо 2 – 1; тактилно3.3. – 7, 1г – 1
Ставам видим (Becoming_visible)	2	зрително 3.3., зрително3.2.
Ставам (Becoming)	1	3б
Причинявам вреда (Cause_harm)	4	1г – 2,

		тактилно3.3. – 2
Активна перцепция (Perception_active)	37	зрително1 – 21; слухово1 – 6; обонятелно1/2 – 2; обонятелно1 – 1; общо2+ – 1; 2 – 2 (активна неупотреба), 3в – 2, слухово2+ – 1; зрително2 – 1
Разсъждение (Cogitation)	2	зрително1+ – 1; зрително1 – 1
Придобивам яснота (Becoming_aware)	8	зрително1 – 2; зрително2 – 2; зрително1/2 – 2; зрително 2+ – 1; 1– х
Предсказвам (Predicting)	1	–
Търся (Seeking)	4	обонятелно ½; зрително1; тактилно1; общо 1
Хващам (Grasp)	1	зрително2+
Изследване (Scrutiny)	13	зрително1 – 11; слухово1; зрително1+
Изминат път (Path_travelled)	1	зрително1
Закривам предмети (Hiding_objects)	9	3Г – 9
Затъмнение (Eclipse)	5	3Г – 5
Каузирам промяна (Cause_change)	6	1в – 5; 3Г – 1
Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	8	1в – 1; 1Г – 7

Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_taste)	8	Зд – 8
Каузирам добавяне (Cause_to_be_included)	7	Зд – 7
Запазване (Preserving)	1	Зд
Заглушаване (Silencing)	1	Зг
Каузирам промяна в интензитета (Cause_change_of_intensity)	1	Зд
Обработка на материали (Processing_materials)	1	–
Обективно въздействие (Objective_influence)	11	Зг – 3; 1г – 2; Зд – 6;
Поява (Coming_to_be)	4	Зг – 2, Зв – 2
Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	15	Зв – 14, зрително 3.3. – 1
Част-ориентация (Part_orientational)	1	Зв
Осъзнаване (Reasoning)	1	Зв
Позиция (Posture)	1	–
Съзнателно създавам (Intentionally_create)	2	Зв
Успех или провал (Success_or_failure)	2	1д - 2
Първо постигане (Achieving_first)	2	зрително1/2 – 1; зрително1 –1
Описание на химическо свойство (Chemical-sense_description)	7	вкусово 3.1. – 1, вкусово 3.3. – 1, Зд – 1; обонятелно 3.1. – 1; обонятелно 3.3. – 3

Емоция, фокусирана на Експериенцера (Experiencer_focused_emotion)	1	–
Диференциране (Differentiation)	1	зрително1/2
Създавам шум (Make_noise)	48	слухово 3.3. – 48
Крия-инхоативно (Hiding_inchoative)	3	3б – 3
Крия-статично (Hiding_stative)	1	3б – 1
Движение на светлина (Light_movement)	7	зрително 3.3. – 7
Представям категоризация (Communicate_categorization)	1	–
Каузация (Causation)	1	Зв
Решение (Deciding)	2	зрително1/общо1 – 2
Шум от движение (Motion_noise)	7	слухово 3.3. – 7
Биологична нужда (Biological_urge)	1	общо 2

Таблица 22. Фреймове, срещания и типове възприятие.

5.4.1. Фреймови елементи и семантични ограничения

В тази част от изследването е поставена цел да се онагледят как на всеки фреймов елемент, който предикатът присъединява, може да бъде приписан клас, поддърво или синонимно множество от Уърднет. По този начин се ограничават обхватът на ядрените фреймови елементи (основните участници в описваната ситуация), като се прецизират селективните ограничения и съответната синтактична реализация на всеки от елементите. В резултат от анализа на семантичното обкръжение, характерно за всяка глаголна група, са дефинирани по-детайлни семантични ограничения по отношение на съществителните, с които те се комбинират.

Тази комбинация се базира върху концептуалната структура на глаголните синонимни множества. За целта синонимните множества се съпоставят с рамките, приписани от Фреймнет, и се описват концептуалните елементи, които получават синтактична реализация като аргументи или адюнкти на глагола, както и селективните ограничения, налагани върху тези елементи. Някои селективни ограничения са дефинирани във Фреймнет, но досега не е предлагана изчерпателна типология. С. Лесева и др. предлагат теоретичен обзор на ограниченията, послужил за основа и в настоящото изложение (Лесева и др. / Leseva et al. 2019). Ограниченията са дефинирани от авторките на основа на семантичните характеристики на елементите, извлечени от пресечната информация от Фреймнет и Върбнет, като ги разширяват или стесняват в зависимост от групата глаголи на които се приписват (Лесева и др. 2019:176).

Тъй като основната задача е да очертаем селективните ограничения, като посочим приемливите комбинации от предикати, представени със синонимните си множества, и класове от съществителни, е необходимо да се направи по-подробен анализ на семантиката на участниците в ситуацията. Тук са посочени основните принципи, на които се основава работата.

Анализът на данните се опира върху теоретичните наблюдения, залегнали в описанията на Фреймнет (Baker, Ruppenhofer 2002, Ruppenhofer et al. 2016), а също така и върху концептуалната основа на Българския Фреймнет (Коева / Koeva 2010). Опити за комбиниране и съвместяване на информацията от Уърднет и Фреймнет се правят вече повече от десетилетие. Комбинацията от ресурсите, направена с подходящи средства и адекватно анализирана, би трябвало да използва и същевременно да подсили индивидуалните им качества. Очакванията са, от една страна, богато разклонената релационна структура на Уърднет и, от друга, комбинаторният потенциал на лексикалните единици във Фреймнет да дадат добър

лингвистичен резултат. Задачата обаче не се оказва толкова тривиална, тъй като ограниченото припокриване на лексикалните единици и спецификите при кодирането им в двата ресурса оказват влияние и на резултатите, и на тяхната по-нататъшна използваемост.

С. Лесева и др. правят опит в същата посока с по-различна стратегия (Лесева и др. / Leseva et al. 2018). Използвайки релационните структури на двата ресурса, те свързват фреймове със синонимни множества, като вземат предвид наследяването на концептуалните признаци в низходяща посока по дърветата. По този начин те приписват фреймове от хиперонимите към хипонимите. И. Стоянова и С. Лесева предлагат процедури за валидация и обогатяване на структурата на Фреймнет с каузативни, инхоативни и др. връзки между фреймовете (Стоянова и Лесева 2019). С. Лесева и др. целят откриване на съществуващи, но неотразени при първичната съпоставка съответствия между синонимни множества и фреймове; повишаване качеството на съотнасяне чрез подбиране на най-специфичния фрейм, подходящ за даден синсет (Лесева и др. / Leseva et al 2018). Резултатите включват прецизиране на релациите, предвидени да обогатят Уърднет с концептуална информация, дефиниране на релации, които съответстват на тематичната структура на предикатите, описание на семантичните им ограничения и възможните разновидности в отделни фреймове.

Документирането на семантичната и синтактичната съчетаемост на глаголните единици лежи в основата на семантиката на разбирането. Осмислянето на семантико-концептуалната информация цели да представи необходимия инструментариум, за да бъде правилно интерпретирана глаголната фраза. Аналитичното съпоставяне на структурно-семантичните данни от Фреймнет и Уърднет си поставя за цел да дефинира максимално прецизни сведения за всяко разглеждано синонимно множество, като се обобщят резултатите по отношение на

съответния семантичен фрейм и клас глаголи. Анализът на синтактико-семантичните данни, наблюдавани във Фреймнет, води до по-детайлна характеристика на всяко от наблюдаваните глаголни синонимни множества в Уърднет.

Една от основните задачи при описанието е представянето на семантичните характеристики на фреймовите елементи или т. нар. ограничения и ядреният им статус. Като изходни се приемат дефинициите на фреймовете във Фреймнет, проверява се валидността им за български и там, където съвпадат, се отразява в описанието. Съвпадащите дефиниции на фреймове ще бъдат представени с преводните им съответствия за български и ще бъдат отбелязани с @Фреймнет. Примерите към тях и съответно към всеки един от фреймовите им елементи са екскерпирани от Българския национален корпус. Основната аналитична част се състои в дефинирането и формалното описание на семантичните ограничения за всеки ядрен фреймов елемент. Специфицират се различни концептуални модели, които обосновават подялбата на подгрупи. За описанието на фреймовите елементи отчасти са използвани резултатите от проучването на С. Лесева и др. (2018).

Емпиричните наблюдения са съсредоточени върху извадка от глаголни синонимни множества от семантичния клас на глаголите за перцепция (verb.perception), на които са приписани фреймове от Фреймнет. Използван е също така набор от признаци и ограничения за семантичното описание на фреймовите елементи (ФЕ), които кореспондират със съответни именни синонимни множества или семантични категории в Уърднет. Такива са Човешко същество, Волево, Конкретно, Съдържание, Абстрактно и др., които са трансформирани при необходимост от обобщаване или детайлизиране.

Кодираните по този начин семантични отношения отразяват връзките между глаголните синонимни множества и други класове синсети, които потенциално

могат да се реализират като техни аргументи (или адюнкти). В следващата част са представени резултатите от това съпоставяне по отношение на някои подгрупи глаголи за комуникация и семантичните класове от съществителни, удовлетворяващи селективните ограничения, наложени на фреймовите елементи във фрейма на съответния глагол.

Основно са разгледани концептуалните структури на фреймовете с над 10 срещания на синсети, принадлежащи към тях. Това са фреймовете Активна перцепция (Perception_active), Пасивна перцепция (Perception_experiencer), Телесна перцепция (Perception_body), Изследване (Scrutiny), Каузиране на перцепция (Cause to perceive), Създавам впечатление (Give_impression), Създавам шум (Make_noise). Основно са разгледани и дефинирани всички ядрени и неядрени фреймови елементи на тези фреймове. Направен е подробен анализ на ядрените фреймови елементи, включващ дефиниция, семантични ограничения, синтактична категория, синтактична функция и допустими предлози (неизчерпателно). При фреймовете, които са представени с между 5 и 10 синонимни множества, са описани по същата матрица ядрените фреймови елементи. Такива са фреймовете Закривам предмети (Hiding_objects), Придобивам яснота (Becoming_aware), Провокирам емоция (Stimulate_emotion), Шум от движение (Motion_noise), Движение на светлина (Light_movement), Описание на химическо свойство (Chemical-sense_description), Каузирам промяна (Cause_change), Каузирам шум (Cause_to_make_noise), Затъмнение (Eclipse). Фреймове, характерни за под 5 синонимни множества, не сме разглеждали поради ограничения обхват на работата.

Към „възприемащ“ и „субект на възприятието“ ще добавим и термина „възприемател“, а към „стимула на възприятие“ добавяме и „феномен“, тъй като те по-точно отговарят на терминологичния апарат на теорията за фреймовете.

Фреймовият елемент *Стимул* в рамките на теорията на фреймовете се използва по отношение на глаголите за емоции, а *Експериментер* е изпитващият емоцията.

5.4.1.1. Активна перцепция (Perception_active)

Фреймът е приписан на 37 синонимни множества със семантичен примитив перцептивен глагол. Типични представители са глаголи от групата на активните предикати за възприятие (разглеждам:1; разгледам:1; поглеждам:2; погледна:2; гледам:3, душа:1; подушвам:1; подуша:1; помирисвам:1; помириша:1; вдъхвам:1; вдъхна:1; вдишвам:1; вдишам:1 и др.). Разбираемо, предикатите за зрително възприятие превъзхождат числово в пъти останалите подгрупи.

@Фреймнет **Дефиниция:** Фреймът съдържа предикати за перцепция, при които перципиентът волево насочва вниманието си към някаква същност с цел сетивно възприятие.

Перципиентът е активен, затова ролята му в този фрейм е **Агентивен възприемател**.

Ядрените фреймови елементи (ФЕ) са Агентивният възприемател, който извършва определена волева дейност, за да получи сетивното възприятие, и Феноменът – същността, към която възприемащият насочва вниманието си. Обикновено Агентивният възприемател е изразен с външен аргумент, а Феноменът – с обект.

Неизразени ядрени елементи:

Част на тялото (Body part). Този елемент маркира сетивния орган, използван от Агентивния възприемател при възприятието, който обикновено е изразен с РР.

(6) *Пробвай водата с пръстчетата на крака, преди да влезеш.*

Този фреймов елемент се появява непоследователно в рамките на фрейма, тъй като повечето глаголи за възприятие съдържат имплицитно използваната част от тялото. Например, зрителното възприятие е задължително свързано с органите за

зрение. Обикновено се среща при глаголите за тактилно възприятие, които не посочват експлицитно с коя част от тялото се извършва възприятието.

В някои редки случаи с фреймовия елемент се специфицира как точно се извършва действието.

(7) Няколко седмици преди Енъовден помоли да го пуснат и потегли на север, за да **наблюдава с очите си** проявленията на полярното слънцестояние.

(8) *Взрях се в капитана със здравето си око.*

Посоката (Direction) се използва за означаване на изрази, описващи как се насочва вниманието на перцепиента по време на акта на перцепция, като се изключват онези от тях, които назовават Location_of_perceiver.

(9) *Осъзнаваше, че Кабраксис го **наблюдава през прозореца** на каретата.*

(10) *Хари веднага осъзна, че точно то го беше **следило през** градинския плет сутринта.*

(11) *Библиотекарят ги **гледаше през** отворената врата и се почесваше философски.*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози
Агентивен възприемател	Лице или друга одушевена същност, която с помощта на сетивата възприема съзнателно и контролирано обекти или събития; фокусът се насочва волево към определен източник.	Одушевеност (+) Съзнателност (+) Вътрешен контрол (+)	NP	Подлог	—

Феномен	Обект или събитие, което сетивно се възприема от перципиента.	Одушевеност (+/-) Събитийност (+/-) Конкретност (+) Абстрактност (-) Състояние на нещата (+/-)	NP PP S	Допълнение, Обстоятелство, Подчинено изречение	В, във, към
Част на тялото	Част от тялото, която пряко участва във възприятието, без да претърпява промяна.	Конкретност (+) Одушевеност (+) Част на тялото (+)	NP	Обстоятелство	С, със
Посока	Място, пространствена точка или последователност от пространствени точки, които описват траекторията на вниманието на възприемателя.	Местоположение (+) Конкретност (+)	NP	Обстоятелство	В, във, към, през (вместо обект - често има наречие - напред, назад)

Таблица 23. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма *Активна перцепция (Perception_active)*.

Неядрените фреймови елементи не са обект на основното описание, тъй като се явяват периферни за значението, но базовите им дефиниции ще бъдат обобщени.

Описателно състояние (Depictive [State]) се използва основно за предикативни изрази, които са приложими към Феномена и предоставят информация за състоянието му, което често насочва вниманието на възприемателя към него.

(12) Хилда *опита* тестото сурово.

Трябва да се има предвид, че по-характерно за българския език е обединението на описанието и феномена в един ФЕ. Пример (13) онагледява атрибутивувативната употреба на този смислов компонент.

(13) *Глимейл вървеше изправена зад него и като хипнотизирана не изпускаше от очи легналото тяло.*

Продължителността (Duration) идентифицира периода от време, в което протича възприятието.

(14) *Тя го гледа за секунда, а после насочи вниманието си към Едуард: — Обясни.*

(15) *Чувствах, че ни наблюдава през целия път — обади се тя.*

Очакваната същност (Expected_entity) е същност или състояние на нещата, за което Агентивният възприемател очаква с положителен или отрицателен знак да открие в рамките на възприятието на Феномена (Phenomenon).

(16) *Тя се стараяше да не им обръща внимание — задачата ѝ беше да наблюдава за опасност от зоната около фермата.*

(17) *Айез Седай щяха да ги наблюдават за някакви признаци на нервност.*

(18) *Сет е бил разстроен за нещо друго и е забравил, че ние слушахме за сигнал.*

(19) *Ден и нощ очите им не се откъсват от мен, носовете им душат за полъх на измяна.*

(20) *Подуши за храна, но не намери никаква и тромаво се отдалечи, изчезвайки през долния край на тясната пътека.*

(21) *Докато не го гледаха, помируса супата за следи от отрова.*

Фонът (Ground) е фонът на възприятие, в който се различава Феноменът.

(22) *Продължаваше да съзерцава кораба в откритото синьо море.*

Локация (Location_of_protagonist) се нарича ФЕ, заявяващ позицията на възприемачия по време на акта на перцепция. Обикновено се изразява с „от“ РР.

(23) *Бран гледаше от стола си до прозореца.*

(24) *Бригин, брат му и мъжете от техния кръг, с които обитаваха една колиба, се отбиваха рядко, слушаха от прага и си тръгваха преди края.*

(25) *Саманта наблюдаваше от скривалището си хората, които започнаха да идват в клуба, жените, облечени красиво и пищно в дълги рокли.*

Начин (Manner) – обикновено изразени с обстоятелство за начин, характеризиращо действието – с адвербиална фраза или РР.

(26) *Харайн ги изслуша с кисело лице.*

(27) *Наблюдавах внимателно къде стъпва — продължих.*

(28) *Слушах с интерес разказа.*

(29) *Ето защо тя изслушала хладнокръвно гневния Владо Черноземски, а накрая му каза кротко: - Прибери това пушкало, чадо!*

(30) *Ан я изслуша, без да издава бурни възклицания.*

(31) *Вождовете ги изслушали в дълбоко мълчание.*

Средство (Means) – назовава инструмента или метода който Агентивният възприемател използва, за да осъществи възприятието на Феномена. ФЕ може да бъде погрешно интерпретиран като Посока, особено когато се въвежда от предлога „през“, но назовава по-скоро инструмента, отколкото траекторията на възприятието.

(32) *На дисплея на главата на Фред се появи малка картинка и той видя онова, което Джошуа току-що беше наблюдавал през оптиката на снайпера си.*

(33) *Той рязко се обърна и видя смътно как Стенецата Миртъл се носи пред него и го наблюдава през очилата си с дебели седефени рамки.*

(34) *Наблюдавайки органа с ултразвук, лекарите често откриват проблеми в жлъчния мехур, например, усукване на канала, камъни или възпаление*

Затъмняваща среда (Obscuring medium) е средата, през която Феноменът се оказва възприемаем за Агентивния възприемател. Този ФЕ е сходен с Посока, но се осъществява в посока от Феномена към Възприемателя, имплицира движение на Феномена. Този ФЕ най-често е обвързан с компонента резултативност в значението на глагола.

(35) *Вдъхнах аромата през марлята.*

Място (Place) Общата локация, на която се случва актът на възприятие.

(36) *След като изслуша в коридора командирования Иван Малаков, подполковникът му рече: — А какви бяха инструкциите, другарю...*

Цел (Purpose) състояние на нещата, което Агентивният възприемател се опитва да постигне, като насочва вниманието си.

(37) *Разгледах внимателно всички листа, за да видя има ли мравки.*

Състояние (State) – мястото, дейността или друга характеристика на Феномена.

(38) *Пробвах супата в хладилника.*

Време (Time) – кога се случва дейността, целяща възприятие. (*Аз наистина вярвам, че тимът ни има потенциала да победи, след като ги наблюдавах в четвъртък.*)

Предлозите често са основна и необходима предпоставка за снемането на семантичната многозначност. Както е видно от горепосочените примери обаче, обкръжението също може да задава многозначност. Предлогът *за* би могъл да въвежда време в пример (39), но и обекта на търсене (40).

(39) *Той я погледна за секунда и си пое дъх.*

(40) *Ходих до пазара да гледам за по-евтини чушчици...туришката ще слагам малко.*

Предлогът *през*, от своя страна, може да въвежда *Продължителността, Посоката, Инструмента* и *Затъмняващата среда* в този фрейм.

(41) *Наблюдавах се изпитателно през целия разговор.*

(42) *Патрицията беше в Продълговатия кабинет и гледаше през прозореца.*

(43) *Наблюдаваше от малък планетите през телескопа, който татко му беше конструирал.*

(44) *Слушах през стената дали ще издаде звук.*

Предлогът *в* може да въвежда фреймовите елементи *Място*, *Продължителност*, *Време* и *Състояние*.

(45) *Отчета на помощника Фандорин изслуша в кабинета си с японски гравюри, оръжия и гимнастически инвентар по стените.*

(46) *На 8 март генерал Дьо Гол **изслуша** в продължение на три часа молбите за помилване на тримата, четени от техните адвокати.*

(47) *В петък, в 3 часа – време*

(48) *супата в хладилника*

В редки случаи, когато Възприемателят е изразен с квазиодушевена същност, той също може да бъде въведен с предлога *в*, както показва пример (49).

(49) *Тогавата той ще бъде **изслушан** в Комисията по външни отношения на Европейския парламент.*

5.4.1.2. Спонтанна перцепция (Perception_experience)

Фреймът е представен от 24 синонимни множества.

@Фреймнет **Дефиниция:** Фреймът описва перцептивни глаголи, чиито възприемател изпитва акта на възприятие, без задължително да е възнамерявал да го направи. Поради тази причина възприемателят в рамките на този фрейм се нарича Пасивен възприемател. Типични представители са предикатите от тип 2 – за пасивен тип перцепция: виждам:11, видя:11, забелязвам:4, забележа:4, зървам:1, зърна:1, чувам:8, чуя:6, усещам:2, усетя:2, доживявам:1, доживея:1. Фреймът включва и лексикални единици, които не са обвързани с конкретен тип възприятие и които категоризирахме като общо възприятие: усещам:3, усетя:4, чувствам:4, почувствам:4, улавям:1, уловя:1, долавям:1, доловя:1. Тъй като разгледахме случаите, при които по-високо разположените в йерархията глаголи могат да заместват по-ниско разположените, наблюдаваме и конкретизация посредством типа на Феномена или органа на възприятие, а в някои случаи – и на двете. Затова

усещам:3, усетя:4, чувствам:4, почувствам:4 се срещат най-вече и по отношение на вкусово и обонятелно възприятие.

Докато улавям:1, уловя:1, долавям:1, доловя:1 покриват всички видове възприятия.

(50) *С ъгълчето на окото **долови** някакво движение.*

(51) *Патрицията **долови** разговор.*

(53) *Докато я търсеше, **долови** далечен звук и ушите му щръкнаха.*

(54) *Носът му **долови** миризмата на храна.*

(55) *След малко **долових** с обонянieto си дъх от цъфнали праскови.*

(56) *Дали рецепторите ми не са толкова изтънчени, колкото се предполага, но не **долових** вкуса на кокоса в общото съчетание.*

Ядрени фреймови елементи:

Част на тялото (Body part) – мястото от тялото на Пасивния възприемател, където се осъществява усещането. Обикновено синтактично е изразено с РР.

(57) *Тя **усети на врата си** студеното докосване на перата по бузата му, а после топлината на устните му **върху мекото на ушите си**.*

Неспецифицираните типове възприятия често присъединяват този фреймов елемент, тъй като възприятието не е локализирано в конкретна част на тялото. Възможно е той да се среща и с по-конкретни типове възприятие.

(58) *В много кървави схватки съм се сражавал редом с него и щом с **едното си ухо чуех** пукота на неговото оръжие, а с **другото** — пушката на сагамора, винаги знаех, че зад гърба ми няма неприятел.*

(59) *Комендантът се запозна с него и със собствените си **уши чух** как ви нареди да ме съпроводите до самия Брокилон.*

(60) *Мъжките дъбове — беше го **видял с очите си** — просто разпръскваха полена си и бризът го понасяше.*

(61) *Усетил си вкуса на гроздовите зърна с **небцето си**.*

Ако *с небцето си* в пример (61) характеризира Частта на тялото, с което се възприема, *в устата си* по-скоро маркира ФЕ Място.

При глаголи, които бележат многозначност по остта активно-пасивно възприятие, употребата на този ФЕ по-скоро разграничава двата типа.

(62) *Той мина бързо край купчината развалини и **подуши** с нос.*

Пасивен възприемател (Perceiver_passive) посочва субекта на възприятието, не задължително целящ това. Обикновено е изразен синтактично с външен аргумент.

(63) *Дори от такова голямо разстояние Кара можеше да **надуши** апетитното им уханье.*

Феномен (Phenomenon) – маркира същността или стимула, който възприемателят усеща със сетивата си. Обичайно е в позицията на пряк обект.

(64) *Но скоро **видяхме** едно много забележително чудовище.*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози
Пасивен възприемател	Лице или друго одушевена същност, която възприема елементи от заобикалящия я свят, но перцепцията се осъществява без съзнателен контрол.	Одушевеност (+) Съзнателност (+) Вътрешен контрол (-)	NP	Подлог	—
Феномен	Обект или събитие, което сетивно се възприема от перципиента.	Одушевеност (+/-) Събитийност (+/-) Конкретност (+)	NP S	Допълнение, Подчинено изречение	

		Абстрактност (-) Състояние на нещата (+/-)			
Част на тялото	Част от тялото, с чиято помощ се извършва възприятието или която пряко участва във него, без да претърпява промяна.	Конкретност (+) Одушевеност (+) Част на тялото (+)	PP	Обстоятелство	С, със, на, върху

Таблица 24. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма Спонтанна перцепция (*Perception_experience*).

Обстоятелства (Circumstances) Ситуацията, която се запазва по време на събитието. Обикновено означава събитието, назовано от предиката, на фона на състоянието на нещата, обозначаващи каузация или отстъпка.

(65) *Бран чу през звъна на чашиите с вино как двамата по-млади си заговориха тихо.*

Отстъпка (Concessive) – Този фреймов елемент означава някакво състояние на нещата, различно от очакваното с главния предикат.

(66) *Видяха паркирания отзад бус въпреки мъглата.*

Контрастен контекст (Contrastive_context) – елемент от дискурса, който служи за контекст на Феномена, с който е пряко свързан (т.е. запълва ролята на Феномена или обратното). Той контрастира с останалите контекстуално релевантни елементи, които не могат да запълнят същата роля.

(67) *Такова старание може да се види и при второкласниците.*

Степен (Degree) – маркира степента на сетивното възприятие.

(68) *Те едва зърнаха Фрайколин на носа на кораба, затворил очи, за да не вижда нищо.*

(69) *Долавяха смътно гласовете на грабителите.*

Описващо състояние (Depictive [State]) – предикативни конструкции, които дават информация за състоянието на Феномена по начина, по който той се разкрива пред Пасивния възприемател.

(70) *Някои от жените на замъка захлипаха, като го видяха да тръгва развеселен.*

Посока (Direction) – този фреймов елемент описва изрази за траекторията и начина, по който се насочва вниманието на възприемателя по време на перцепцията, освен онези, които бележат локацията на възприемателя.

(71) *Дървото, което го скриваше, беше близо, но не виждаше навътре в короната.*

(72) *Хари чуваше движение по всички коридори наоколо, тичане, виковете, виждаше през прозорците как в тъмния парк блясват още и още светлини.*

Продължителност (Duration) – отбелязва отрязъка от време, в който се проявява предикатът. Затова се среща предимно с глаголи от несвършен вид.

(73) *Не беше като другите гласове, които чуваше през целия си живот и затова в първия момент дори не обърна внимание на думите, а ги сметна за част от емоционалната буря, бушуваща в мозъка му.*

(74) *Вие поне ме виждахте през цялото време и със сигурност сте имали ясна представа как ще свърши всичко.*

Честота (Frequency) – израз, уточняващ колко често се извършва възприятието. Най-често е изразен адвербиално, но не са изключени и РР, НР.

(75) *По цели дни той и девойката се грижеха за ранения и често долавяше пълния ѝ с любов поглед, отправен към неговия приятел.*

(76) *На два пъти видя една тънка жилка, преминаваща през небето, като черта, изписана с облак.*

(77) *Понякога ставаше свидетел на пристигането на някоя нова змия.*

(78) *Двайсет и пет пъти чу, че неведоми са пътищата Господни.*

(79) *Няколко пъти видяха банди от освирепели индийци, които обезумяваха от бързия ход на четириногото животно.*

Фон (Ground) – фонът на възприятие, в който Феноменът се възприема или не. Този ФЕ е различен от локативните постноминални модификатори най-вече в отрицателен контекст.

(80) *Не го видяха зад блока.* Реализирано е значението *търсиха го, но не беше там*. Докато в положителното изречение *Видяха го зад блока*, същата конструкция се тълкува като локативен модификатор.

(81) *И феновете не я видяха зад волана.*

Локация на протагониста (Location_of_protagonist) – фреймовият елемент посочва мястото, откъдето възприемателят наблюдава – обикновено синтактично изразено с от-PP.

(82) *Двадесет свидетели видяха от брега експлозията.*

Начин (Manner) – описва качества на възприятието (адвербиална фраза).

(83) *Когато стигна до долу, графът му махна и макар че устните му не помръднаха, момчето ясно чу гласа му.*

Тъй като се изразяват най-често с адвербиални фрази, съществува възможност *Начинът* и *Степента* да бъдат анализирани погрешно. Обхватът на тези фрази позволява да бъдат зададени предварително, което би подпомогнало процеса на разрешаване на многозначността.

Средство (Means) – дейност, която прави възприятието осъществимо.

(84) *Като долени ухо до земята, чу нещо подозрително.*

(85) *Като погледна през прозореца, видя поледицата.*

Затъмняваща среда (Obscuring medium) – средата, през която Феноменът става възприемаем за Пасивния възприемател. Наподобява Посока, но се реализира в обратна посока – от Феномена към Възприемателя.

(86) *Като стана сутринта, той **чу през** открянатата врата към съседната стая детински плач и отича по нощна ризка да види какво значи това.*

Място (Place) – общото местоположение, в рамките на което се извършва възприятието.

(87) *Искаше да го види на брега на езерото, а не в килията.*

Състояние (State) – обобщава местоположението, дейността или друга характеристика на Феномена.

(88) *Видях момичето на хлебаря вчера **да носи хляб**.*

(89) *Дочух мъркането на котката в краката ѝ.*

Време (Time) – посочва времето на извършване на перцепцията.

*Автомобилът се отклони, пое покрай гора и Соумс чу закъснял зов на кукувица, навярно първият, който **чуваше през** това лято.*

Необходимо е да се обърне внимание на факта, че феноменът може да е метафоричен и подвеждащ по отношение на снемане на многозначността.

(90) *Подуши въздуха и **долови** мирис на живот.*

Наречието *едва* често означава степен, когато модифицира предиката.

(91) *Едва чувах какво си шушукат.*

То би могло да въвежда и ФЕ Време, ако в препозиция по отношение на фраза, назоваваща времеви отрязък (92).

(92) *Танцуващите го **зърнаха едва** след няколко минути.*

Типичният за въвеждане на място предлог *в* има и други възможности за употреба. Често се среща и с фреймоте елементи Част от тялото (93) или Фон (94).

(93) *Щом стъпи на земята, Хари **чу в** ухото си провлачен и доволен глас.*

(94) *Уил **чу в** сумрака как тате се размърда и седна поизправен.*

Различни семантични потенции маркира и предлогът *през* в рамките на различни фреймове. Най-често той въвежда близките по значение Време (*Не виждаше през нощта.*) и Продължителност (*Чуваше ги през целия разговор.*), но също така и Средство (*Съвсем ясно виждах през бинокъла празните очни кухни и металната скоба, която крепеше едната от горната страна.*)

5.4.1.3. Телесна перцепция (Perception_body)

@Фреймнет **Дефиниция:** Този фрейм съдържа думи, описващи физически усещания, които могат да бъдат породени във всяка част на тялото. Типични представители на тази група са значенията: боли ме:2, имам болка:1, боли:2, убива:1, убива ми: 2 (разлики с убива ме), бода:1, пулсирам:4, туптя:5, тупкам:4, паря:1, горя: 5, обажда се:1 (за хронична болка). Съответната Част на тялото почти винаги бива експлицитно назовавана, традиционно с помощта на външен аргумент. На изреченско ниво Експериенцерът в българския език може да бъде кодиран като акузатив (*главата ме боли*), датив (*възглавницата ми убива*) и притежание (*обажда ми се гастритът*) Реализацията на Експериенцера допуска и удвояване, което подсилва изказването или разграничава говорещия от слушателя (*мене ме боли*). В редки случаи Експериенцерът е изразен с външен аргумент, а ФЕ Част от тялото – като допълнение (*имам болки в цялото тяло*).

(95) *Ръцете и краката го боляха, в началото леко, после болката стана все по-силна, накрая — непоносима, като в същото време гласовете добиваха все по-голяма яснота.*

(96) *Джон изпитваше болка само като погледнеше към тях.*

Ядрени фреймови елементи:

Част на тялото (Body_part) – този фреймов елемент назовава мястото върху тялото, където се осъществява физическото усещане, обикновено изразено с външен аргумент или РР.

(97) *Нещо го бодеше между ребрата. Дръжката на меча му.*

(98) *Орязаната ѝ коса **бодеше** брадичката ми и единственото нещо, за което можех да мисля, бе колко много я обичам.*

Частта на тялото може да бъде реализирана и с помощта на предлози (*в стомаха, под лъжичката*).

Експериенцерът (Experienter) – Експериенцерът е одушевената същност, която изпитва физическо усещане – вътрешно или външно в дадена част от тялото. Както беше отбелязано, този ФЕ може да бъде изразен с външен аргумент (*Имам болки в тялото* (генерализирана част от тялото), с винителна или дателна клитика (*Боли ме главата. Стяга ми лявата обувка.*) или притежание (*Пулсира ми кракът.*). В редки случаи се наблюдава известна вариативност при появата на Експериенцера, обикновено когато той е известен и ясен за събеседниците (*Къде те боли? Къде боли?*)

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози
Експериенцер	Одушевен участник в ситуацията, който изпитва физическо усещане.	Одушевеност (+) Съзнателност (+) Вътрешен контрол (-)	NP	Подлог, Допълнение	
Част на тялото	Част от тялото, която назовава конкретната физическа област на физическото усещане, без да претърпява промяна.	Конкретност (+) Одушевеност (+) Част на тялото (+)	NP, PP	Подлог, Допълнение	В, под

Таблица 25. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма *Телесна перцепция (Perception_body)*.

Неядрените фреймови елементи включват Степен (Degree), Обяснение (Explanation) - причината за усещането, Начин (Manner) и Подрегион (Subregion) – конкретизираната област на усещането.

(99) *Не се чувстваше удобно, сякаш го сърбеше кожата заради нови дрехи*[ОБЯСНЕНИЕ].

(100) Кракът ме сърбеше *под гинса* [ПОДРЕГИОН].

Макар че една от целите на труда е да прокара граница между сетивните и когнитивните значения на глаголите за възприятие, необходимо е да отбележим, че има употреби, в които това разграничение е ясно и разбираемо, но има и такива, които реализират събирателни значения и от двете области.

Примери:

(101) *Виждам, че си си боядисала косата.* – сетивно значение

(102) *Виждам, че ме лъжеш.* – когнитивно значение

(103) *Като гледам, е в шестия месец.* – сетивно + когнитивно значение

Свидетелство в тази насока дава следващият фрейм, който е обвързан с перцептивни предикати, в които обаче субектът на възприятие е Познавателен субект, а не Възприемател, както в останалите. Посочено е също, че има връзка с 2 рамки – едната за мисловна дейност, а втората – за перцепция.

Подробно за Познавателния субект пишат С. Лесева и др. (2018).

5.4.1.4. Изследване (Scrutiny)

Фреймът е приписан на 13 синонимни множества.

@Фреймнет **Дефиниция:** Този фрейм засяга ситуации, в които Познавателен субект (Cognizer) – одушевена същност или интелигентно същество, който обръща внимание на Фона на възприятие (Ground) с цел да се открие или отбележи присъща характеристика на обекта. Познавателният субект може да бъде заинтересован от определена характеристика или същност, от Феномена, който е

част от Фона или се съдържа във Фона (или за да се убеди, че такова качество или същност не съществува). Характерни представители са синонимните множества, съдържащи следните литерали: преглеждам:4, прегледам:4, виждам:10, видя:10, проверявам:7, проверя:7, оглеждам:2, огледам:2, преслушвам:2, преслушам:2, инспектирам:1, хвърлям бръснещ поглед:1, хвърля бръснещ поглед:1, прехвърлям:3, прехвърля:3, изглеждам:3, изгледам:3.

Ядрени фреймови елементи:

Познавателният субект (Cognizer) внимателно изучава определена същност, за да разбере нещо за нея. Този фреймов елемент обикновено е представен от външен аргумент.

(104) *Таргон прегледа доклада набързо.*

Фонът (Ground) – средата, която служи като фон или контекст за Феномена.

(105) *Тя с професионално око оглеждаше влажния тунел [ФОН] за пукнатини[ФЕНОМЕН].*

Инструмент (Instrument) – същност, която Познавателният субект използва и която взаимодейства с фона за постигане на изследването.

(106) *Техникът инспектира машината с лазерен нивелир.*

(107) *Премиерът инспектира с хеликоптер напредъка на магистрала Хемус.*

Среда (Medium) – част от текст или творба, в която е съсредоточено вниманието на Познавателния субект, за да открие някаква информация. Обикновено се изразява с външен аргумент.

(108) *Втора глава разглежда Ръселовата философия в контекста на дилемата.*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози
Познавателен субект	Одушевена или квазидушевена същност,	Одушевеност (+) Организация	NP	Подлог	—

	най-често лице, което извършва познавателна или мисловна дейност с цел да установи или открие определен факт или познание, да формира мнение или отношение.	(+/-) Съзнателност (+) Вътрешен контрол (+/-)			
Фон	Обект или място, в контекста на които се среща или различава Феноменът.	Местоположение (+)	NP	Допълнение	
Инструмент	Физическа същност, най-често специално приспособление, което се използва като помощно средство от Познавателния субект за осъществяване на възприятието.	Конкретност (+) Твърдо тяло (+)	PP	Непряко допълнение	С, със
Среда	Физическа или абстрактна същност, най-често част от артефакт, текст или творба, съдържаща търсената от Познавателния субект информация.	Конкретност (+/-) Абстрактност (+/-)	NP	Подлог	–

Таблица 26. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма Изследване (Scrutiny).

Неядрените фреймови елементи са **Степен (Degree)**, **Посока (Direction)**, **Начин (Manner)**, **Средство (Means)**, **Феномен (Phenomenon)**, **Цел (Purpose)**, **Време (Time)**.

5.4.1.5. Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)

15 синонимни множества са представители на този фрейм.

@Фреймнет **Дефиниция:** Агент (Agent), Актор (Actor), Същност (Entity) или Среда (Medium) прави така, че Феноменът (Phenomenon) да бъде възприет от Възприемателя (Perceiver). Възприемателят обикновено е неспецифициран, ако са налични (някои от) останалите ядрени елементи.

(109) *Тя [АКТОР] демонстрира интерес към изложените картини [ФЕНОМЕН].*

(110) *Единствено на Фродо [ВЪЗПРИЕМАТЕЛ] (той) [АГЕНТ] показвал книгата [ФЕНОМЕН] за пътешествието, която пишел.*

(111) *Сцената [СРЕДА] представя „бърлогата“ [ФЕНОМЕН] на полковник Калун, събрал на малък гуляй неколцина от съседите си плантатори.*

(112) *Сателитните снимки показват, че всичко е чисто.*

(113) *Икономиката [СЪЩНОСТ] показва признаци на възстановяване [ФЕНОМЕН].*

Основни значения, за които е характерен този фрейм са: показвам:9, покажа:9, прожектирам:1, проектирам:1, отразявам:8, отразя:6, разкривам:9, разкрия:9, изваждам на показ:1, извадя на показ:1, изкарвам наяве:1 изкарам наяве:1, представям:14, представя:13, демонстрирам:4 и др.

Фреймът обхваща три тясно свързани алтернативи: 1) възприятие, извършено от Възприемател, причинено от Агент; 2) възприятие от имплицитен наблюдател

(зад кадър), волево или неволево причинено от Актор; 3) възприятие от имплицитен наблюдател (зад кадър), причинено от Среда или Същност.

Ядрени фреймови елементи:

Актор (Actor) – Изключва Възприемател – разумно същество, което показва (възможно и неволево) даден Феномен (Phenomenon).

Агент (Agent) – разумно същество, което волево създава ситуация, при която Възприемателят (Perceiver) наблюдава или усеща Феномена (Phenomenon).

Същност (Entity) – (изключва Възприемател) – обект, който има някаква връзка с Феномена (Phenomenon).

Среда (Medium) – (изключва Възприемател) – Средата, посредством която се изразява Феноменът (Phenomenon).

Възприемател (Perceiver) – изпитва определено сетивно усещане от Агента (Agent).

Феномен (Phenomenon) – същност или идея, придобита от Възприемателя (Perceiver).

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози
Актор	Разумно същество, което волево или неволево представя пред Възприемателя даден обект, така че той да го възприеме сетивно.	Одушевеност (+) Съзнателност (+) Вътрешен контрол (+/-)	NP	Подлог	–
Агент	Разумно същество, което волево представя пред Възприемателя	Одушевеност (+) Съзнателност (+) Вътрешен	NP	Подлог	–

	даден обект, така че той да го възприеме сетивно.	контрол (+)			
Същност	Физически или абстрактен обект, който демонстрира присъщ за него факт или ситуация, така че те да могат да бъдат възприети сетивно.	Конкретност (+/-) Абстрактност (+/-)	NP	Подлог	–
Среда	Обект, който изразява контекста, в който Феноменът е разпознаваем.	Конкретност (+/-) Абстрактност (+/-)	NP	Подлог	–
Възприемател	Лице или друго одушевена същност, която възприема елементи от заобикалящия я свят; перцепцията се осъществява волево или без осъзнат контрол.	Одушевеност (+) Съзнателност (+) Вътрешен контрол (+/-)	NP, PP	Допълнение	на
Феномен	Обект или събитие, което сетивно се възприема от перципиента.	Одушевеност (+/-) Събитийност (+/-) Конкретност (+) Абстрактност (-) Състояние на нещата (+/-)	NP, S	Допълнение, Подчинено изречение	

--	--	--	--	--	--

Таблица 27. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма *Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)*.

Неядрените фреймови елементи са:

Ко-партиципант (Co-participant) – същност, която участва по координиран начин в същото събитие с Актора или Агента.

Обяснение (Explanation) – пропозиция, от която логически следва главното изречение, съдържащо предиката за възприятие.

Честота (Frequency) – описва колко често Агентът (Agent) представя Феномена (Phenomenon).

Начин (Manner) – описание на начина на представяне на Феномена (Phenomenon).

Средство (Means) – инструментът или методът, по който Феноменът (Phenomenon) се разкрива пред Възприемателя (Perceiver).

Място (Place) – местоположението, в което Агентът (Agent) каузира възприятието на Възприемателя (Perceiver).

Цел (Purpose) – целта на Агента (Agent) за каузиране на перцепцията на Възприемателя (Perceiver).

Време (Time) – кога се случва събитието.

5.4.1.6. Създавам впечатление (Give_impression)

Фреймът е представен с 13 синонимни множества.

@Фреймнет **Дефиниция:** Този клас от перцептивните предикати представя Феномена (Phenomenon), който типично бива изразен с външен аргумент, а на неговите перцептивни характеристики е дадено определено описание. Това може да бъде Характеризация (Characterization), описваща чисто перцептивни свойства,

Похвала (Appraisal), даваща информация за позитивна или негативна оценка или Заключение (Inference) за неперцептивно свойство, основано на перцепцията на Пасивния възприемател (Perceiver_passive).

(114) *Седнахме там, защото кафето [ФЕНОМЕН] миришеше много добре [ПОХВАЛА].*

(115) *Коравият хляб [ФЕНОМЕН] **имаше вкус на мухъл** [ХАРАКТЕРИЗАЦИЯ], а чирозите бяха омекнали.*

(116) *Имената му **звучаха** като музика [ХАРАКТЕРИЗАЦИЯ].*

Типични литерали за този фрейм са: изглеждам:2, зазвучавам:1, зазвуча:1, звуча:2, чувам се:1, чуя се:1. „Имам вкус“ и „имам аромат“ образуват сходни конструкции, но са представители на фрейма Chemical_sense_description.

Ядрени елементи на фрейма са:

Похвала (Appraisal) – положителна или отрицателна оценка, дадена на Феномена (Phenomenon).

(117) *Засуканият комплимент беше на дон Алонсо Херес, който **изглеждаше чудесно** в тъмните дрехи на испански придворен.*

(118) *Гласът ми **звучеше ужасно** — сякаш бях плакал за нещо.*

Характеризация (Characterization) – субективно описание (на Пасивния възприемател (Perceiver_passive)), отнасящо се за Феномена (Phenomenon).

(119) *Шумът идващ от гърлото ми **звучеше сякаш** се задушаваш.*

(120) *Ярката боя по фасадата му **изглеждаше някак** сивкава и безжизнена.*

(121) *Жълтите пъпеши **миришеха** като мед.*

Заключение (Inference) – изразява дадено качество на Феномена (Phenomenon), което не е свързано с директен признак на определения тип сетивно възприятие, но се основава на възприятие в рамките на този тип.

(122) ***Звучиш** разочарована от новината.*

Заклучението може в някои случаи да наподобява Похвалата, както в примера:

(123) *Той предполагаше, че зет му просто се шегува, но дори и при това положение, думите му звучаха ужасяващо.*

Но не възприятието на звука носи тази характеристика, а идеята, че нещо е „ужасяващо“, до която възприемателят е достигнал посредством мисловен процес.

(124) *Изглежда, че нашето съобщение е получено и разбрано.*

Безличното „изглежда“ (различен словоред или „че“) може да замени формата за 3л. ед. ч. на „изглеждам“, като в по-голяма степен изразява значението „може да се заключи“.

Феномен (Phenomenon) – типично е изразен като външен аргумент на глаголите от разглеждания фрейм.

(125) *Гласовете звучаха гръмка и съвсем наблизко.*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Похвала	Положителна или отрицателна оценка на Феномена.	Признак (+) Абстрактност (+)	AdvP	Обстоятелство	
Характеризация	Субективно описание, изразявано на основата на уподобяване.	Състояние на нещата (+) Пропозиция (+)	AdvP	Обстоятелство	Като, сякаш, някак
Заклучение	Индиректно качество или признак, което Пасивният възприемател извежда, като се	Абстрактност (+) Състояние на нещата (+)	AdvP	Обстоятелство	

	основава на директното възприятие.				
Феномен	Обект или събитие, което сетивно се възприема от перципиента.	Одушевеност (+/-) Събитийност (+/-) Конкретност (+) Абстрактност (-) Състояние на нещата (+/-)	NP	Подлог	–

Таблица 28. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма Създавам впечатление (*Give_impression*).

Неядрени фреймови елементи:

Част от тялото (Body_part) – не много характерни за този фрейм, но се срещат, най-вече с глагола „усещам“, тъй като този глагол не кодира имплицитно в коя част от тялото е съсредоточено възприятието. Понякога макар и редувантно се срещат и с други предикати.

(126) *Време е любимата музика да звучи в ушите и вятърът да развява косите!*

Обстоятелства (Circumstances) – физическите или абстрактните обстоятелства, които определят как се възприема Феноменът (Phenomenon).

(127) *Хората изглеждат приветливи или мрачни, в зависимост от собственото ми настроение.*

Степен (Degree) – степента, в която Феноменът (Phenomenon) създава впечатление, че съответната Характеризация (Characterization) или Заключение (Inference) са актуални.

(128) *Косата на Верена бе прибрана в кок на тила, може би това я караше да изглежда мъничко по-възрастна, а не съвсем такава, каквато я помнеше.*

Честота (Frequency) – колко често Феноменът (Phenomenon) получава Похвала (Appraisal), Характеризация (Characterization) или Заключение (Inference).

Фон (Ground) – перцептивният фон, в който Феноменът (Phenomenon) се възприема от Пасивния възприемател (Perceiver_passive).

(129) *Но и някогашната Зина преживяваше вълненията си с мъничко театралност или поне така изглеждаше на фона на другите кандидатки за междузвездния полет.*

Локация на протагониста (Location_of_protagonist) – идентифицира позицията на Пасивния възприемател (Perceiver_passive) по време на акта на перцепция. Обикновено се изразява с от-PP.

(130) *Коридорът изглеждаше безлюден отвън.*

Път (Path) – този фреймов елемент, който се изразява обикновено с PP, се използва за траекторията, която описва посоката на намиране на вниманието на Пасивния възприемател (Perceiver_passive) по време на перцепция.

(131) *Статистите скандираха в знак на поздрав, но звучаха приглушено през маските.*

Пасивен възприемател (Perceiver_passive) – този фреймов елемент преживява дадено възприятие, без непременно то да е контролирано, но прави преценка по отношение на Феномена (Phenomenon). Пасивният възприемател се изразява синтактично с PP или с дателна клитика.

(132) *Млякото ми мирише.*

(133) *Тая нощ ще ви мирише на дървесен дим, а това ще държи буболечките настрана.*

(134) *Малко изстинаха, докато ги донесем, но още ми миришат вкусно.*

Състояние (State) – фреймовият елемент изразява предикативни конструкции относно Феномена (Phenomenon), предоставящи информация за Състоянието (State), докато Пасивният възприемател (Perceiver_passive) изпитва акта на перцепция.

(135) *Той изглеждаше чудесно, облечен в черния си костюм, когато пристигна в седем без пет.*

(136) *Месото ухаеше вкусно, подправено с чесън.*

5.4.1.7. Създавам шум (Make_noise)

Това е най-многобройната група, с 48 синонимни множества, на които е приписан този фрейм.

@Фреймнет **Дефиниция:** Физическа същност, наречена Източник на звука (**Sound_source**) издава Звук (**Sound**). Това включва хора и животни, които издават звук с гласовите си органи. Фреймът не включва ситуации, при които звукоизвличането е в резултат на контакт от предмети (сблъсък или триене). Случаите, в които одушевен Агент или природна сила причиняват звукоизвличането се разглеждат от фрейма **Cause_to_make_noise**.

Случаите, в които звукът е свързан с движението на Темата, са разгледани във фрейма **Motion_noise**.

Характерни за този фрейм за глаголите от тип слухово възприятие 3.3, а именно бибиткам:1, свиря:4, шумя:1, про шумявам:1, про шумя:1, тракам:1, свистя:10, пиукам:2, дрънкам:14, гърмя:9, тътна:7, бумтя:7, ехта:1, еча:1

Ядрени фреймови елементи:

Шумно събитие (Noisy_event) – събитие, в което участват един или повече Източници на звук (**Sound_source**) и е придружено от Звук (**Sound**).

(137) *Караниците [ШУМНО СЪБИТИЕ] кънтяха из целия квартал.*

Звук (Sound) – фреймовият елемент много често е инкорпориран в значението на глаголите, на които е приписан фреймът. Понякога се среща като NP.

(138) *Ехтеше* и *ехтеше* адският звук, отекваше през виещите хълмове и над водите на Люлката на Нага, разбиваше се в планините на Голям Уик и се връщаше, *ехтеше* и *ехтеше*, докато не изпълни целия мокър свят.

Звукът може да бъде кодиран и посредством външен аргумент, както се вижда в пример (139):

(139) *Тътенът* гърмеше и клатеше земята, както и онези, които зяпаха с отворени усти от поляната и от парапета на Сребърния дворец.

Източник на звука (Sound_source) – приписва се на конституент, назоваващ физическата същност, която издава звук (например машина, музикален инструмент).

(140) В далечината *шумеше* тракторът.

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Шумно събитие	Обект, назоваващ ситуацията, която предопределя излъчването на звуковите сигнали.	Състояние на нещата (+)	NP	Подлог	–
Звук	Обект, с който се назовава звуковият сигнал, излъчван от Източника или придружаващ Шумното събитие.	Абстрактност / Конкретност	NP	Подлог	–
Източник на	Обект или	Местоположе	NP	Подлог	–

звукa	пространстве на точка, от която се излъчват звукови сигнали.	ние (+) Конкретност (+)			
-------	--	----------------------------	--	--	--

Таблица 29. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма Създавам шум (*Make_noise*).

Тези фреймове изчерпват основните и най-многобройни подкласове глаголи. По-долу следват онези фреймове, които са представени с около 10 или по-малко синонимни множества, като при тях ще обърнем внимание само на ядрените фреймови елементи. Поради обема на работа встрани ще останат фреймове, представени с 4 и по-малко синонимни множества.

5.4.1.8. Закривам предмети (*Hiding_objects*) – 9 синонимни множества

Фреймът обхваща глаголи от тип 3б, назоваващи негативна каузация на зрително възприятие. Типични представители на тази подгрупа са: крия:1, скривам:3, крия:3, прикривам:2, прикрива:2, тая:2, маскирам:3, дегизирам:1, забулвам:1, забуля:1, камуфлирам:1, покривам:1 потулвам:1, потуля:1.

@Фреймнет **Дефиниция:** Агент (*Agent*) каузира Скритият обект (*Hidden_object*) да бъде перцептивно недостъпен за потенциални възприематели, като го поставя в или на Място за криене (*Hiding_place*) или зад Преграда (*Obstruction*).

(141) *Не е задължително куката [СКРИТ ОБЕКТ] да е изцяло скрита в стръвта [МЯСТО ЗА КРИЕНЕ], а и това е невъзможно.*

(142) *Сребърна Фея **скри** лице в дланите си и захълца.*

(143) *Предполагаха, че е **скрил** списъка на сигурно място.*

(144) *Единият от слугите беше **скрил** лицето си с ръце; другият, със затворени очи, явно се молеше с хленч.*

Ядрени фреймови елементи са Агентът, Скритият обект и Мястото за криене.

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Агент	Одушевен субект, който волево прави обектът да не може да бъде възприет.	Одушевеност (+) Вътрешен контрол (+)	NP	Подлог	–
Скрит обект	Обект, който потенциално подлежи на възприятие, но е поставен така, че да е недостъпен.	Конкретност (+)	NP	Пряко допълнение	
Място за криене	Място или пространствена точка, в която е поставен обекта с цел невъзможност за възприятие.	Местоположение (+)	PP	Обстоятелство	В, във, под, зад

Таблица 30. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма *Закривам предмети (Hiding_objects)*.

Съществуват и дискуссионни моменти по отношение на определянето на фреймовия елемент като Място за криене или Преграда (вж. пример (145-146)).

(145) *Пушкин вече е **скрил** pistolетите под завивката.*

(146) *Уплашил се до смърт, **скрил** се под масата.*

Наблюдава се и една особена разновидност на тези предикати (*крива се*), в която е изразена инхоативност (вж. пример (147)).

(147) *Тъй и богинята, щом се забули с мъгла многоцветна, между ахейци дойде, поощрявайки всички герои.*

5.4.1.9. Придобивам яснота (Becoming_aware) – 8 синонимни множества

@Фреймнет **Дефиниция:** Познавателният субект (Cognizer) добавя Феномен (Phenomenon) към модела си за света. Предикатите обикновено селектират пряк обект, назоваващ същности от света около нас. Те са обвързани с предикатите за перцепция, защото познанията често постъпват по перцептивен път.

Литералите, представящи този фрейм, често обединяват наблюдение с осъзнаване. Характерни лексикални единици са: забелязвам:1, забележа:1, обръщам внимание:2, обърна внимание:2, различавам:3, различа:3, разпознавам:4, разпозна:4, познавам:8, позна:7, регистрирам:15, наблюдавам:7.

(148) *В колата забеляза две човешки фигури.*

(149) *Адвокатите на Микута признават, че довереникът им също е допринесъл за загубите си, защото не е забелязал какво се върши под носа му.*

(150) *Последният образ, който регистрирах беше този на родителите ми.*

(151) *От самото начало той разбра, че става дума за революция в изкуството, и в първите му стъпки разпозна гения, когото сега цял свят признава.*

Пасивните конструкции въвеждат Феномена с подчинено изречение.

(152) *Беше забелязано, че вирусът мутира в зависимост от средата, в която попада.*

(153) *Не винаги се разпознава колко точна е справката.*

Ядрени фреймови елементи:

Познавателен субект (Cognizer) – изразен с външен аргумент, това е фреймовият елемент, назоваващ одушевената същност, която се запознава с Феномена (Phenomenon).

(154) *Хари различи силуетите на трима души, които бързо се приближаваха.*

Инструмент (Instrument) – Познавателният субект (Cognizer) може да използва Инструмент (Instrument), за да възприеме Феномена. Може да е в обектна или субектна позиция.

(155) *Регистрира множество цели, които се придвижваха по коридора, чрез сензорите за движение.*

Средство (Means) – средството, чрез което Познавателният субект (Cognizer) придобива знанието за Феномена (Phenomenon).

(156) *При по-внимателно вглеждане ще забележите, че към всяка от тях в горната лява част има прикачена мини икона с различен вид – стрелка, една или повече звездички с различен вид и др.*

(157) *Като ги разгледаме с лупа, ще забележим, че са покрити със сребристи власинки (трихоми), които са така усукани и сплетени, че маскират зеления цвят на листата.*

Феномен (Phenomenon) – същността или ситуацията от заобикалящия ни свят, за която Познавателният субект (Cognizer) придобива познания. Обикновено се изразява с обект.

(158) *Забеляза една кола на две пресечки разстояние.*

Топик (Topic) – маркира полето, в рамките на което се открива Феноменът (Phenomenon).

(159) *Учените се опитват да направят нови открития за законите на природата.*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Познавателен субект	Одушевена или квазидушевена същност, най-често лице,	Одушевеност (+) Организация (+/-)	NP	Подлог	–

	което извършва познавателна или мисловна дейност с цел да установи или открие определен факт или познание.	Съзнателност (+) Вътрешен контрол (+/-)			
Инструмент	Физическа същност, най-често специално приспособление, което се използва като помощно средство от Познавателния субект за осъществяване на възприятието.	Конкретност (+) Твърдо тяло (+)	PP	Допълнение	С, със, чрез, с помощта на
Средство	Описва абстрактно вътрешно присъщо умение, характерно действие или състояние на нещата, способстващо възприятието.	Абстрактност (+) Състояние на нещата (+)	PP, S	Обстоятелство , Подчинено изречение	При, като
Феномен	Обект или събитие, което сетивно се възприема от перципиента.	Одушевеност (+/-) Събитийност (+/-) Конкретност (+) Абстрактност (-) Състояние на нещата (+/-)	NP	Пряко допълнение	

Топик	Абстрактна област, която маркира сферата, в чиито рамки Познавателният субект открива Феномена.	Абстрактност (+)	NP	Допълнение	За, относно
-------	---	------------------	----	------------	-------------

Таблица 31. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма Придобивам яснота (*Becoming_aware*).

5.4.1.10. Провокирам емоция (*Stimulate_emotion*) – 8 синонимни множества

@Фреймнет **Дефиниция:** Определен феномен, наречен Стимул (*Stimulus*) предизвиква емоция у Експериенцера (*Experiencer*).

(160) *Филмът ме разтърси из основи.*

Експериенцерът и Стимулът са ядрените фреймови елементи в този фрейм, като Стимулът се реализира като външен аргумент, а Експериенцерът обичайно е в ролята на пряк обект.

Типични глаголни единици: разтърсвам:2, разтърся:2, отвращавам:1, отвратя:1, погнусявам:1, погнуся:1, отблъсквам:3, отблъсна:3

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Експериенцер	Одушевен участник в ситуацията, който изпитва вътрешно или външно физическо или	Одушевеност (+) Съзнателност (+) Вътрешен контрол (-)	NP	Пряко допълнение	

	емоционално усещане.				
Стимул	Обект или събитие, което сетивно се възприема от перципиента и предизвиква физически или емоционални усещания.	Одушевеност (+/-) Събитийност (+/-) Конкретност (+) Абстрактност (-) Състояние на нещата (+/-)	NP	Подлог	–

Таблица 32. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма *Провокирам емоция (Stimulate_emotion)*.

5.4.1.11. Шум от движение (Motion_noise) – 7 синонимни множества

@Фреймнет **Дефиниция:** Този фрейм обхваща глаголи, назоваващи звук, предизвикан от движение. Типични представители са: стържа:9, скриптя:1, бръмча:6, жуза:2, жвакам:4, издрънчавам:2, издрънча:1, пухтя:5, ромоля:1, ромоня:1, бълбукам:1, трополя:5.

(161) *Вчера отворих кошерите за преглед и забелязах, че излитащите пчели жузеха странно.*

Ядрени фреймови елементи са:

Област (Area) – назовава мястото на извършване на движението, особено ако то е свързано със сложна, нелинейна траектория (предлог из).

(162) *Мушици бръмчаха из въздуха, водно конче се рееше над потока.*

Цел (Goal) - изключва Област – къде се озовава Темата (Theme) в резултат от движението.

(163) *Видя Катуюел, ръгнат в ребрата с лакът, и свещника, който издрънча върху плочките.*

(164) *Струпа се в коридора, сякаш мазилката се смъкна от тавана и изтрополя върху линолеума като чувал с кокали.*

Път (Path) – Траектория на движението, различна от Цел (Goal) или Начална точка (Source).

(165) *Влакчето пухтя и трополя близо половин миля през едно мангрово блато и най-сетне пристигна до дървения пристан, към който бе привързан корабът.*

Начална точка (Source) – задава мястото, откъдето започва движението. Началната точка в този фрейм е с много рядка употреба в българския език.

(166) *Товарните коли изтрополяха извън портите на хана.*

Тема (Theme) – Същност, която променя местоположението си. Може да бъде външен аргумент или ако има друга причина за движението – NP обект.

(167) *Той си пое дълбоко дъх, издиша през носа и въздухът сякаш цяла вечност свистя през мустаците му.*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Област	Пространствена точка или множество от точки, където протича действието или процесът в ситуацията.	Конкретност (+) Местоположение (+)	PP	Обстоятелствено	Из, в, във
Цел	Крайната пространствена точка, до която достига Темата в резултат от ситуацията.	Конкретност (+) Местоположение (+) Твърдо тяло (+)	PP	Обстоятелствено	Върху, на

Път	Последователност от точки в пространството, която описва изминатия път от Темата.	Конкретност (+) Местоположение (+)	PP	Обстоятелство	През, по
Начална точка	Пространствена точка, която бележи началото на Пътя на Темата.	Конкретност (+) Местоположение (+)	PP	Обстоятелство	От, извън
Тема	Физическа или абстрактна същност, която променя местоположението си, като издава звуков сигнал.	Одушевеност (-) Конкретност (+/-)	NP	Подлог, допълнение	

Таблица 33. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма *Шум от движение (Motion_noise)*.

5.4.1.12. Движение на светлина (Light_movement) – 7 синонимни множества

@Фреймнет **Дефиниция:** Излъчвател (Emitter) излъчва Лъч (Beam) светлина от Начална точка (Source) по определен Път (Path) към дадена Цел (Goal). По същността си този фрейм бележи (полу)фиктивното движение на Лъча (Beam).

Типични глаголни значения, срещащи се с този фрейм, са: светя:5, излъчвам светлина:1, излъча светлина:1, блестя:2, блещукам:1, проблясвам:3, проблесна:3, просветвам:1, просветна:1, грея:7, блестя:16.

Ядрени фреймови елементи: **Лъч, Излъчвател, Цел, Път, Начална точка.**

(168) *Луната [ИЗЛЪЧВАТЕЛ] светеше по-ярко отвсякога.*

(169) *Върху стената [ЦЕЛ] остана да свети яркочервено петно.*

(170) *Слънчевата светлина [ЛЪЧ] блестеше ослепително по гладката повърхност на езерото [ПЪТ], край което бяха насядали смеещите се момичета, току-що излезли от Голямата зала.*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Лъч	Физическа същност, която се отделя от Излъчвателя под формата на светлинни вълни в резултат от (естествен) процес.	Одушевеност (-) Конкретност (+)	NP	Подлог	–
Излъчвател	Обект или място, от което се отделя определена емисия светлинни вълни.	Местоположение (+) Конкретност (+)	NP, PP	Подлог, Определение	На, от
Цел	Крайната пространство на точка, до която достига Лъчът в резултат от ситуацията.	Конкретност (+) Местоположение (+) Твърдо тяло (+/-)	PP	Обстоятелство	На, върху
Път	Последователност от точки в пространството, която описва изменатия от Лъча път.	Конкретност (+) Местоположение (+)	PP	Обстоятелство	По, през

Начална точка	Пространстве на точка, която бележи началото на Пътя на Лъча.	Конкретност (+) Местоположение (+)	PP	Обстоятелств o	От

Таблица 36. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма Движение на светлина (*Light_movement*).

5.4.1.13. Каузирам добавяне (*Cause_to_be_included*) – 7 и Каузирам промяна на вкуса (*Cause_change_of_taste*) – 8 синонимни множества

Класът глаголи, назоваващи каузирана промяна на вкусовите качества на даден обект, следва да бъде описан от Каузирам промяна на вкуса (*Cause_change_of_taste*) в рамките на ФН. Типични представители са: подправям:3; подправя:3, слагам пипер:1; сложа пипер:1, подправям с кърри:1; подправя с кърри:1, слагам джинджифил:1; сложа джинджифил:1, подправям:1; подправя:1; овкусявам:1; овкуся:1. В ресурса не е налично описание за този фрейм. Най-сходен до него като значение и фреймови елементи и в същото време по-обобщен като модел е Каузирам добавяне (*Cause_to_be_included*), чиято дефиниция гласи: Агент (*Agent*) или Причина (*Cause*) правят Нов член (*New_member*) част от Група (*Group*). Групата може да бъде представена от Съществуващ член (*Existing_member*), който имплицитно да обобщава и други членове (@Фреймнет).

Ядрени фреймови елементи:

Агент (*Agent*) – волево одушевено същество, **Причина (*Cause*)** – одушевена или неодушевена същност, сила или събитие, **Съществуващ член (*Existing_member*)**, **Нов член (*New_member*)**, **Група (*Group*)**.

Направихме опит да опишем тази група предикати с помощта на по-общия фрейм, но смятаме, че той не отразява спецификата на конкретните глаголи, затова те ще бъдат разгледани в бъдещи изследвания.

5.4.1.14. Описание на химично свойство (Chemical-sense_description) – 7 синонимни множества

@Фреймнет **Дефиниция:** Този фрейм описва вкусове и миризми и има обикновено един основен фреймов елемент: Източник на перцепцията (Perceptual_source). Фреймовият елемент Сетивен атрибут (Sensory_attribute) се среща само с определени глаголи (taste, flavour, and smell.)

Представители: имам вкус:1, имам вкус на:1, на вкус съм като:1, мириша:2, ухаю:1, благоухая:1, воня:1, смърдя:1.

(171) *Какъв вкус [СЕТИВЕН АТРИБУТ] имаше храната [ИЗТОЧНИК]?*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустим и предлози (свързващ и думи)
Източник на перцепцията	Участник в ситуацията, който носи присъщо перцептивно свойство.	Конкретност (+)	NP	Подлог	–
Сетивен атрибут	Характеристика или признак на даден участник в ситуацията, който се възприема, разглежда, оценява и др.	Абстрактност (+)	PP, AdvP	Определение, Обстоятелство	На, като

Таблица 35. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма Описание на химично свойство (*Chemical-sense_description*).

5.4.1.15. Каузирам промяна (Cause_change) – 6 синонимни множества

@Фреймнет **Дефиниция:** Агент (Agent) или Причина (Cause) каузират промяна у дадена Същност (Entity) по отношение на категория или Атрибут (Attribute). В първия случай могат да бъдат изразени Началната категория (Initial_category) и Финалната категория (Final_category), а във втория – да бъдат специфицирани Начална стойност (Initial_value) и Финална стойност (Final_value). Всички тези фреймови елементи са ядрени, като Причината и Атрибутът могат да не бъдат изразени експлицитно.

Типичните глаголни единици в рамките на глаголите за възприятие обхващат значения, свързани с каузиране на лишаване от възможност за възприятие: обезмирисявам:1, обезмирися:1, дезодорирам:1, заслепявам:2, заслепя:2, обезчувствявам:1, обезчувствя:1.

(172) *Ти [АГЕНТ] би могъл временно да **ослепиш** човек с тази джаджа.*

(173) *Филтърът [ПРИЧИНА] дезодорира въздуха [СЪЩНОСТ] в помещенията.*

Началната и Финалната категория, както и Началната и Финалната стойност са нерелевантни при тази група глаголи.

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Агент	Разумно същество, което волево предизвиква	Одушевеност (+) Съзнателност (+)	NP	Подлог	–

	промяна у дадена Същност.	Вътрешен контрол (+)			
Същност	Физически или абстрактен обект, който претърпява промяна на качество или характеристика.	Конкретност (+/-) Абстрактност (+/-)	NP	Допълнение, Определение	На (при наличието на атрибут)
Финална категория	Нова категория, в която попада участник в ситуацията след претърпяване на промяна или друг вид въздействие.	Абстрактност (+)	–	–	–
Финална стойност	Стойността по дадена скала, която даден Атрибут приема в резултат от настъпила промяна или друго въздействие.	Абстрактност (+/-) Скаларност (+)	–	–	–
Начална категория	Категория, към която се причислява даден участник, преди да претърпи изменение или въздействие в	Абстрактност (+)	–	–	–

	резултат от ситуацията.				
Начална стойност	Стойността, която има даден Атрибут преди претърпяване на изменение или въздействие в резултат от ситуацията.	Абстрактност (+) Скаларност (+)	–	–	–
Атрибут	Характеристика или признак на даден участник в ситуацията, който се възприема, разглежда, оценява и др.	Абстрактност (+)	NP	Допълнение	–
Причина	Неодушевен причинител, който може да предизвика определен ефект или изменение у друг участник, като способността му за въздействие се предопределя от вътрешно присъщи свойства.	Одушевеност (-) Вътрешен контрол (+)	NP	Подлог	–

Таблица 36. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма *Каузирам промяна (Cause_change)*.

5.4.1.16. Каузирам шум (Cause_to_make_noise) – 5 синонимни множества

@Фреймнет **Дефиниция:** Агент (Agent) или Причина (Cause) – неодушевена природна същност – каузират издаване на звук у Звукоиздавател (Sound_maker).

Типични представители на този фрейм: чукам:2, чука:1, звъня:11, бия:47, надувам:5, надуя:5.

(174) *Игуменът [АГЕНТ] биеше камбаната [ЗВУКОИЗДАВАТЕЛ], защото тук много се боят от най-дълбокото време, та черковният звън да освети нощта.*

И трите са ядрени ФЕ, като Причината рядко се появява в едно изречение заедно със Средство.

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Агент	Разумно същество, което волево предизвиква звукоиздаване от дадена Същност.	Одушевеност (+) Съзнателност (+) Вътрешен контрол (+)	NP	Подлог	–
Причина	Неодушевен причинител, който предизвика издаване на определен звук от дадена същност, като способността му за	Одушевеност (-) Вътрешен контрол (+)	NP	Подлог	–

	въздействие се предопределя от вътрешно присъщи свойства.				
Звукоиздавател	Физическа същност, която пряко се използва в ситуацията с цел звукоизвличане.	Конкретност (+)	NP	Допълнение	По, на

Таблица 37. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма *Каузирам шум (Cause_to_make_noise)*.

5.4.1.17. Затъмнение (Eclipse) – 5 синонимни множества

@Фреймнет **Дефиниция: Преграда (Obstruction)** блокира възможността за перцепция на **Закрита същност (Eclipsed)**. Лексикалните единици, характерни за този фрейм, обикновено са обвързани със зрителното възприятие и то е основното значение, но често се използват и в метафоричен смисъл (затъмнявам:2; затъмня:2; помрачавам:1; помрача:1; покривам:5; покрива:5, хвърля сянка:1; хвърлям сянка:1; засенча:6; засенчвам:6, затъмня:7; затъмнявам:7, покривам:52; покрива:16)

(175) *Моарейн наведе глава умислено и качулката **засенчи** лицето ѝ.*

(176) *Малката лампичка [ЗАКРИТА СЪЩНОСТ], покрита от благоуханни клонки [ПРЕГРАДА], примигна в мрака.*

Ядрени ФЕ	Дефиниция	Семантични ограничения	Синтактична категория	Синтактична функция	Допустими предлози (свързващи думи)
Закрита същност	Същност, която потенциално	Конкретност (+)	NP	Подлог Допълнение	–

	подлежи на възприятие, но е разположена така, че да е сетивно недостъпна.				
Преграда	Физически обект, който е поставен пред дадена същност, така че да не допусне възможността за възприятие.	Конкретност (+)	NP	Подлог Допълнение	от

Таблица 38. Ядрени фреймови елементи на предикатите, характерни за фрейма Затъмнение (*Eclipse*).

Обобщение

В настоящата глава бяха анализирани предикатите и обкръженията им от гледна точка на синтактичната функционалност на отделните значения. Описанията следваха класовете глаголи и семантико-синтактичната характеристика на аргументите им. Беше очертано лингвистичното поведение на аргументите и комплементите към анализирания клас предикати с оглед на семантичната и структурната им реализация.

Бяха описани общите характеристики и постулати на теорията на фреймовете. Беше анализирана структурата на фреймовете, представляващите ги лексикални единици, видовете фреймови елементи – ядрени, периферни и екстратематични, както и синтактичното им представяне.

В последната част от главата бяха обсъдени всички 65 фрейма, с които са представени различните групи от перцептивни глаголи по начина, по който бяха типологизирани в Глава 4. Беше онагледено в табличен вид разпределението на фреймовете по брой и типове предикати (Таблица 22). Основно бяха подложени на лингвистичен анализ онези от тях, които съдържат повече представители сред синонимните множества, както и базовите от групата глаголи за възприятие.

Анализирани са общо 17 фрейма, включващи както представители на един подтип възприятие, така и в някои случаи обединяващи различни подтипове, които бяха обособени в рамките на настоящото изследване. Подробно са изяснени особеностите на фреймовите им елементи, прецизирани са дефиниции и основни семантико-синтактични особености за всеки един от ядрените ФЕ. Правят впечатление ограниченията, налагани върху възприемащия. При перцептивните предикати е необходимо той да е представен от *одушевена същност*, докато при менталните ограниченията е по-тясно *разумна одушевена същност*. По отношение на Стимула, перцептивните предикати присъединяват аргументи от областта на *физическата конкретност*, а менталните налагат ограниченията *абстрактна същност*. И ядрените, и неядрените фреймови елементи са богато илюстрирани с автентичен езиков материал от Българския национален корпус. Дискутирана е общата стратегия и основните закономерности на извеждане на семантичните ограничения, а също и някои специфики, свързани с отделни подгрупи глаголи. За по-точна информативност част от изреченията бяха анотирани с фреймовите им елементи.

Необходимо е да се отбележи, че всеки акт на перцепция в по-голяма или по-малка степен включва и познавателна дейност. Но все пак, може да бъде изведена следната опозиция между вършителите на предикатите за чисто възприятие и предикатите за ментална дейност: перцептивните предикати налагат на Възприемателя, Агентивния възприемател и Пасивния възприемател семантичните ограничения *одушевена* или *квазидушевена същност*, докато Познавателният субект, характерен за предикатите за мисловна дейност, има допълнително изискване за *разумен субект*.

Глава 6

Заклучение и изводи

Дисертационният труд представлява цялостно изследване на перцептивните предикати и съпоставка с класа на менталните предикати там, където графичните им реализации съвпадат. В дисертацията е предложен модел за формално представяне на предикатите с цел снемане на семантична многозначност. За разлика от други автори, включваме максимален брой предикати, в чието значение фигурират семантичните компоненти „възприятие“, „възприемащ“, „възприемано“, дори и в потенциалните им репрезентации. Така освен традиционно изследваните активни и пасивни предикати за възприятие включваме и Стимул-ориентираните, интероцептивните и проприоцептивните глаголи, които заемат периферна позиция в изследвания семантичен клас.

В уводната Глава 1 са дефинирани предикатите за перцепция и основния терминологичен апарат, използван в изследването. Постулирани са обектът, целите и задачите на научната работа. Обоснована е централната роля на семантиката, както и изборът на ресурси за анализа ѝ. Изяснена е перспективата за изследване на перцептивните предикати като първични по отношение на многозначността и сечението с когнитивния клас. Предложен е модел за представяне на българските предикати за перцепция посредством формално описание съобразно целите на автоматичното снемане на семантична многозначност. Като основни ресурси при изследването са използвани Българския уърднет, Речника на българския език и Българския национален корпус.

В Глава 2 е разгледана темата за значението. Обсъдени са основни теоретични постановки в областта на лексикалното значение и кодирането на семантиката. Дискутирани са параметрите на моносемията, полисемията, омонимията и метафоричните употреби на глаголите за перцепция в традиционни и формалносемантични изследвания. Обосновано е търсенето на разнородна семантика без оглед на принадлежността ѝ към полисемни, омонимични или метафорични отношения. Направен е обзор на чуждоезикова и българска литература по въпроса. Посочени са парадигматични, синтагматични и концептуални критерии за дефиниране на отделни значения и са представени систематични модели за представянето на лексикалния запас.

Във втората част на същата глава е дефинирано понятието автоматично снемане на семантична многозначност и са актуализирани различни методи за осъществяването му, които са групирани според описаните критерии за отделяне на значенията. Обсъдени са трудности, които стоят пред автоматичното отстраняване на многозначност, както и насоки за преодоляването им.

Глава 2 даде мотивация за избор на представянето на семантичните особености на предикатите за перцепция и необходимата комбинация от лингвистични данни, които да послужат за коректно отстраняване на семантична многозначност.

В Глава 3 е направен аналитичен обзор на основополагащите семантични (Й. Триер, Б. Левин, И. Касабов, С. Коева) и аспектилно-семантични класификации на предикатите (Л. Шчерба, З. Вендлер, Д. Даути, Р. Ван Валин и Р. ЛаПола и др.), които представят систематичните лингвистични специфики на езиковите единици. Бяха изброени семантичните примитиви, приписани в Уърднет, които са използвани при анализа на предикатите. Представени са и частноперцептивни

типологии (А. Виберг, Дж. Лийч, Е. Падучева, С. Моисеева), на които се опираме при типологизирането на българските предикати за перцепция. Подробно е изучена подялбата на А. Виберг на *активни, пасивни и копулативни* предикати за перцепция, както и по-късното разделение на последния подклас на *сетивни копули, глаголи за възприемаемост, сетивни глаголи*. Почти всички представени класификации следват трите основни подкласа на А. Виберг. С. Моисеева прави изключение, като дефинира 4 подкласа според основния участник (обект или субект) и типа възприятие (активно или пасивно). Характеризирани и описани са основните признаци, които засягат глаголите за перцепция. Това са ориентацията на глагола към Субекта или Стимула, агентивност / неагентивност, каузативност / некаузативност. Всички те се използват за типологизирането на българските предикати за перцепция в Глава 4 от настоящото изложение.

В Глава 4 в съответствие с поставените задачи са изследвани типологичните особености на глаголите за възприятие. Описани са прототипните значения на перцептивните предикати, както и характерните деривационни модели на класа на разглежданите предикати. Проучена е лексикалносемантичната парадигма и проявите на нееднозначност в класа на глаголите за възприятие. Направен е анализ на връзките на перцептивните предикати с други семантични класове. На базата на съвременните общи и тематични вербални класификации е предложена типология на българските перцептивни глаголи. За основни функции при групиране на лексиалите единици и изграждане на типологията се приемат преди всичко типовете сетивно възприятие и особеностите на външния аргумент. Взети са предвид глаголната ориентация - към Субекта / Експериенцера и към Обекта / Стимула, волевия контрол на външния аргумент върху ситуацията – активно възприятие / пасивно възприятие (агентивност / неагентивност), реално възприятие / потенциално възприятие (каузативност, инхоативност, негация). Дискутирани са опозициите активно възприятие – пасивно възприятие и субект-ориентирани и

обект-ориентирани глаголи за възприятие. На тази основа 210 от разгледаните 342 синонимни множества са групирани в 3 основни типа съобразно проекцията на изреченския субект (Субект-ориентирано (агентивно и неагентивно) и Стимул-ориентирано възприятие) и 18 основни вида – според различната сетивна модалност (за всяко от сетивата и за общо възприятие). Останалите 132 синсета са групирани в други 12 типа на основата на горепосочените признаци, като се инкорпорират и трите компонента на потенциалното възприятие – каузативност, инхоативност, негация. Анализирани са всички синонимни множества, съдържащи представители на този семантичен клас. Формулирани са и непрототипните значения на основните глаголи от всяка група, като са илюстрирани с примери от Българския национален корпус. Непрототипните значения са групирани по типовете глаголи за възприятие и според различната семантика, която кодират. Най-голяма свобода на семантична деривация показват глаголите от областта на зрителното възприятие, които реализират значителен брой непрототипни значения, преобладаващо с когнитивна семантика. Прилагайки Виберговата йерархия на предикатите, защитаваме позицията, че по-високо разположените предикати развиват повече вторични значения и в българския език, най-голяма част от които при всички типове глаголи са в областта на когнитивното изразяване. Съпоставително е изследвана лексикализацията и описанието ѝ в Уърднет и Речника на българския език.

В Глава 5 вниманието е фокусирано върху синтактичния аспект на употребите на различните типове значения, изведени в Глава 4. Разгледани са каноничните представители на перцептивните предикати и е онагледена синтактичната им реализация в отделните значения. Последната част от главата е посветена на фреймовата теория и всяко от значенията е представено с конкретен фрейм. Дистрибуцията на фреймовете по брой и типовете предикати е онагледено в таблична форма. Дефинирани са фреймовите елементи на предикатите,

семантичните им ограничения, типовете конституенти, синтактичната им функция в изречението и възможни предлози, които ги въвеждат. Всички фреймови елементи са онагледени с езиков материал от Българския национален корпус.

Примерите показват, че лексикалносемантичната информация се изразява и чрез синтактичната реализация на аргументите и се кодира в семантичните им ограничения. За перцептивните предикати ограниченията, налагани върху възприемащия са по-широки – *одушевена същност*, докато при менталните е необходимо наличието и на *разум*. По отношение на Стимула, необходима е *физическа конкретност* при перцептивните предикати и *абстрактна същност* – при менталните. С други думи, типологията на предикатите, коректното формално описание на структурните характеристики, както и семантичните ограничения на основните аргументи, реализирани при отделните значения, би подпомогнало работата по автоматичното снемане на многозначността, което е от съществена важност за компютърното моделиране на невероятното семантично многообразие на езиковата действителност.

В рамките на разработката бяха потвърдени работните хипотези, че (1) съществува пряка връзка между реализацията на значенията и семантико-синтактичните особености на обкръжението на предикатите за перцепция; (2) предикати, реализиращи и перцептивно, и ментално значение, кодират по различен начин аргументите и комплементите си в структурно или семантично отношение; (3) описанието на отделните значения на перцептивни предикати, които развиват и когнитивна семантика, на техните аргументи и синтактичната им функционалност в различните значения води до по-голяма яснота при автоматичното снемане на семантична многозначност.

Разбира се, информацията, получена чрез сетивата, бива обработвана от различни нива на съзнанието. И все пак, срещат се немалко езикови примери на силно отдалечаване от семантиката на възприятието.

6.1. Възможни насоки за бъдеща работа включват:

1. Обогаляване на изследването с различни граматико-парадигматични особености (видово-темпорални и залогови) при реализацията на значенията на предикатите.
2. Определяне на степента на фактивност при семантични реализации с разнообразни модификатори (отрицание, модални показатели, комплементизатори) и съответната им морфо-синтактична съчетаемост.
3. Прилагане на аспектуалните класове към типологията на предикатите.
4. Диференцирано изследване на сетивните глаголи (*sensory verbs*) с оглед на принадлежността им към 2 основни групи – пасивно свойство или състояние (*аленея, ухаля сияя*) и активна реализация на свойството или дейност (*дрънча, скърцам, бия, трополя*).
5. Проучване на взаимовръзката в определени конструкции между агентивните предикати и оптативната семантика (*гледа ми се / слуша ми се*) и неагентивните им съответствия и предаваната субективност или иреалност (*вижда ми се / чува ми се*).
6. Задълбочено изследване на механизмите на метафора и метонимия при разширяване на семантиката на възприятие.
7. Разширяване на обхвата на изследваните предикати с подробен анализ на предикатите за когнитивни и други дейности.

6.2. Приноси

1. Дисертационният труд представя предикатите за перцепция в пълнотата на семантичния клас. Проведено е цялостно семантико-синтактично изследване на перцептивните предикати с оглед формалното им описание за целите на автоматичното снемане на семантична многозначност. Анализирани са измененията, настъпващи в структурната употреба вследствие разширение на значението на лексикалната единица. В разработката са включени предикати за потенциално възприятие (*изглеждам, звуча*) и за неутрална модалност на възприятието (*усещам, чувствам*), за интероцепция (*боли, стяга*) които не са разглеждани от други автори при описанията на перцептивни глаголи в български език.
2. Предложен е модел за анализ и описание на глаголите, с помощта на който се изучават и представят наблюдаваните взаимодействия между семантиката и синтактичната реализация. Методологията е приложима към различни групи и подгрупи предикати.
3. Българските глаголи за възприятие са анализирани и типологизирани според начина им на кодиране на субекта на перцепцията, както и с оглед на способностите им да означават разнообразни допълнителни аспекти (инхоативност, каузативност, негация).
4. Изложена е класификация на българските предикатите за перцепция, която е разширена и обогатена спрямо съществуващи класификации на основата на прототипните и непрототипните им значения. Първите включват значения за сетивно възприятие и семантичната им деривация в рамките на същия семантичен клас. Непрототипните значения се простират извън семантичното поле на възприятието. Те са типологизирани според сетивната модалност на първичното значение и семантичния клас на производното.

5. Проследена е взаимозависимостта между лексикалното многообразие на българските глаголи, типовете аргументи и комплементи, които реализират, семантичните им ограничения и видовете подчинителни връзки.
6. Открояването на отделните значения на първични перцептивни предикати, които развиват и когнитивна семантика, на аргументите и синтактичната им реализация в различните значения води до по-голяма яснота при изучаването и приложението им в разнообразни ресурси за обработка на естествения език.
7. Формулираната в подзаглавието цел на анализа изисква да се потвърди, че резултатите от изследването могат да намерят практическо приложение в разработването на програми за автоматично снемане на семантична многозначност и автоматичен превод, а също така и в преводаческата практика, при усвояването на български език като роден, както и за диференцирано моделиране на учебнотренировъчния процес при изучаването на български език от чужденци.

6.3. Избрани публикации, свързани с темата на дисертацията

1. **Кукова, Х.,** М. Тодорова, Е. Търпоманова. Структурна и семантична обусловеност на глаголите в SYNTAX. Балканска конференция на младите учени, Пловдив, 2005 г.
2. **Кукова Х.** Подходи за автоматично отстраняване на семантична многозначност” - сп. „Български език“ (2006), кн. 2. 75 – 84.
3. **Кукова Х.** Семантична специфика на глаголите за перцепция. – В: Текстове и прочити. Сборник с доклади от юбилейната Десета национална конференция за студенти и докторанти, Пловдив, 2008. Пловдив, Контекст, 2009.
4. **Кукова, Х.** Семантични особености на глаголите за перцепция – сп. „Български език“ 57 (2010), 1, ISSN 0005-4283. 88-96.

5. Лесева, Св., Ив. Стоянова, Хр. Кукова, М. Тодорова. Интегриране на субкатегоризационна информация в релационната структура на УърдНет. Български език, 65, 2, 2018, ISSN:0005-4283. 11-40
6. Leseva, S., I. Stoyanova, M. Todorova, **Н. Кукова**. A Theoretical Overview of Conceptual Frames and Semantic Restrictions on Frame Elements. Балканско езикознание/Linguistique Balkanique, LVIII, 2, 2019, ISSN:0324-1653, 172-186
7. **Кукова, Х.** Семантика и синтактична функционалност при някои глаголи за перцепция. – В: Рада и приятели. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д-р Радка Влахова, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019, ISBN:978-954-07-4700-2. 202-211
8. **Кукова, Х., М. Овсянникова.** Съпоставителен анализ на глаголите виждам – видя и видеть – увидеть и комплементите им в български и руски език. (доклад, одобрен за Юбилейната конференция на ИБЕ 2022)

Цитирана литература:

Алексова 2003: Алексова К. Адмиративът в съвременния български език. София, 2003, 216 с.

Алексова и Тишева 2000: Aleksova, K., Y. Tisheva. Bulgarian da- and che-clauses after verbs of perception. - In: Papers from 3th Conference on Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages. Plovdiv, 1999. University of Trondheim. Working Papers in Linguistics, № 34, 2000.

Антуняно 2000: Ibarretxe-Antunano B. I. Polysemy and metaphor in perception verbs : a cross-linguistic study, 2000, p. 235.

Апресян 1986: Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира.- В кн.: "Семиотика и информатика", вып. 28, М., 1986, с. 5-33.

Апресян 1995: Апресян Ю. Д. Лексическая семантика Избранные труды, ч. I. (Перво издание 1974).

Арутюнова 1998: Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М., 1998. 895 с.

Атанасов 2008а: Безличните предикати в съвременния български език (аргументна структура и компютърен модел на описание).

http://www.ezik.bg/website/prof/A_Atanasov/pub/Avtoreferat-A_Atanasov.pdf

Атанасов 2008б: Атанасов, А. Аргументна структура на безличните предикати. – В: Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.ф.н. Р. Ницолова, с. 241–250.

Атанасов 2016: Атанасов А. Предложни фрази в предикативна позиция (аргументна структура).

http://www.ezik.bg/website/prof/A_Atanasov/pub/PredicativePP_A_Atanasov.pdf

Барабанщиков 2006: Барабанщиков В. А. Психология восприятия : организация и развитие перцептивного процесса: учебное пособие, Москва: Когито-Центр, 2006, с. 241.

Бейкър и др. 1998: Collin F Baker, Fillmore, Charles J, and Lowe, John B. 1998. The Berkeley FrameNet project. In COLING-ACL '98: Proceedings of the Conference, Montreal, Canada, pp. 86-90.

Бейкър и др. 2003: Collin F Baker, Fillmore, Charles J, and Cronin, Beau. 2003. The Structure of the FrameNet Database. , 16:281-296.

Бейкър и Фелбаум 2009: Collin F. Baker, Christiane Fellbaum. WordNet and FrameNet as Complementary Resources for Annotation Proceedings of the Third Linguistic Annotation Workshop, ACL-IJCNLP 2009, pages 125–129, Suntec, Singapore, 6-7 August 2009.

Богураев, Кенеди 1997: Boguraev, B., Ch. Kennedy. Technical Terminology for Domain Specification and Content Characterisation.

Болинджър 1968: Bolinger, D. Aspects of language.

Болинджър 1974: Bolinger, D. Concept and Percept: Two Innitive Constructions and Their Vicissitudes. In: World Papers in Phonetics: Festschrift for Dr. Onishi's Kiju, pp. 65-91, Tokyo: Phonetics Society of Japan.

Брус и Гътри 1992: Bruce, R., L. Guthrie. Genus disambiguation: A study in weighted preference.

Будагов 1963: Будагов Р.А. Сравнительно-семасиологические исследования. Романские языки / Р.А. Будагов. – М.: Изд-во МГУ, 1963. – 301 с.

Булигина 1982: Булыгина 1982 – Булыгина Т.В. К построению типологии предикатов в русском языке // Семантические типы предикатов. М., 1982.

Бурхарт и др. 2005: Burchardt A., K. Erk, and A. Frank. A WordNet Detour to FrameNet. In: Proceedings of the GLDV 2005 Workshop GermaNet II, Bonn.

https://www.cl.uni-heidelberg.de/~frank/papers/gnws05_burchardt_erk_frank-final.pdf

Бък 1949: Buck C.D. A dictionary of selected synonyms in the principal indoeuropean languages. A contribution to the history of ideas / C.D. Buck. – Chicago, Ill: University of Chicago Press, 1949. – XIX, 1515 p.

Ван Валин и ЛаПола 1997: Van Valin, La Polla 1997 Robert D. Van Valin, Jr. & Randy J. LaPolla, Syntax: structure, meaning, and function (Cambridge Textbooks in Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press, 1997. Pp. 713.

Вежбицка 1986: Вежбицка А. Восприятие: семантика абстрактного словаря //Новое в зарубежной лингвистике. М., 1986. Вып. 18. - С. 336 - 370.

Вежбицка 1987: Wierzbicka 1987, English Speech Act Verbs. A semantic dictionary. Sydney. Academic Press

Вежбицка 1996: Wierzbicka, Anna. Semantics. Primes and Universals. N.Y.: OUP

Вендлер 1957: Vendler Z. Verbs and Times. The Philosophical Review. Vol.66, N2, pp. 143-160.

Вендлер 1967: Vendler, Z. : Linguistics in Philosophy. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Веспоор 1997: Vespoor, C. M. Contextually-Dependent Lexical Semantics.

Виберг 1983: Viberg Å. The Verbs of Perception: A Typological Study, Linguistics, 1983, vol. 21, no. 1, p. 123-162.

Виберг 2001: Viberg Å. The Verbs of Perception, in Language Typology and Language Universals. An International Handbook, M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher, W. Raible (eds.), Berlin – New York, W. de Gruyter, 2001, vol. II, p. 1294-1309.

Виберг 2012: Viberg Å., Basic Verbs in Typological Perspective, in Le verbe en verve. Réflexions sur la syntaxe et la sémantique verbales, M. Van Peteghem, P. Lauwers, E. Tobbak, A. Demol, L. De Wilde (eds.), Gent, Academia Press, 2012, p. 255-273.

Виберг 2015: Viberg, Å. 2015. Sensation, Perception and Cognition. Swedish in a typological-contrastive perspective. In: Functions of Language 22:1, pp. 96–13

Виберг 2019: Viberg Å. Phenomenon-based perception verbs in Swedish from a typological and contrastive perspective - In: Perception, perceptibilité et objet perçu. Approches inter-langues / [ed] Éric Gilbert, Caen: Presses Universitaires de Caen, 2019, p. 17-48.

Влахова 2001: За някои структурно-семантични особености на префигираните глаголи в българския език. В. Попова, Б. Вълчев (съст.) УИ „Св. Кл. Охридски“, София, 2001, 226-229.

Гисборн 1996: Gisborne, N. 1996. English Perception Verbs. PhD Dissertation. University College London.

Даути 1979: Dowty, D. Word Meaning and Montague Grammar, Reidel, Dordrecht, 1979.

Даути и др. 1981: Dowty D., R. Wall & S. Peters Introduction to Montague Semantics. Springer 1981.

Джонова 2002: Джонова М. Семантичната роля експериенцер в българския език. В: Езикът: история и съвременност. Шумен, Унив. изд. “Епископ Константин Преславски”, 2002, 123-131.

Джонова 2008: Джонова, М. Аргументна структура на изреченията, съдържащи предикат с непряко допълнение експериенцер от типа спи ми се. – В: *Bulgaria – studia et argumenta. Festschrift für Ruselina Nitsolova zum 65. Geburtstag (Specimina philologiae Slavicae; Bd. 151. Bulgarische bibliotek № 13)*, Munchen, Otto Saggner, 2008, с. 231–240.

Джонсън 1987: Johnson M. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Reason and Imagination*. Chicago: Chicago University Press.

Дик и Хенгевелд 1991: Dik S., Hengeveld K. The hierarchical structure of the clause and the typology of perception-verb complements, *Linguistics*, 1991, 29 | 2, 231-259

Диксън 2006: Dixon, R. M. W. 2006. *Complementation: A cross-linguistic typology*. Oxford: Oxford University Press.

Дретске 1969: Dretske, F. (1969): *Seeing and Knowing*. London: Routledge and Kegan Paul.

Ерк 2005: Erk, K. (2005). *Frame assignment as word sense disambiguation*. In *Proceedings of IWCS-6, Tilburg University, Tilburg, The Netherlands*.

Зидарова 2009: Зидарова, В. *Лексикология на съвременния български език*. Пловдив, Контекст.

Йоман 1953: Öhman S. Theories of the “Linguistic Field”, *WORD*, 1953, 9:2, 123-134.

Йул 1995: Yule, G. *Pragmatics*.

Каплан 1973: Caplan, D. *A Note on the Abstract Reading of Verbs of Perception*. 1973, *Cognition* 2(3): 369.

Касабов 1990: Касабов И. *Семантичен речник-минимум*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 1990.

Катц, Фодор 1963: Katz, J. J., J. A. Fodor. *The structure of a semantic theory*.

Килгариф 1997: Kilgariff A. *I don't believe in word senses*. *Computers and the Humanities*.

Кирснър и Томпсън 1976: Kirsner, R. & S. Thompson. The Role of Pragmatic Inference in Semantics: A Study of Sensory Verb Complements in English. *Glossa* 10: 200-240.

Кобозева 1988: Кобозева, И. Отрицание в предложениях с предикатами восприятия, мнения и знания. *Логический анализ языка. Знание и мнение*. Москва, 1988, с. 82-97.

Коева 1998: Аргументна структура, тематични отношения и синтактична реализация на аргументите. В С. Димитрова, ред *Езиково съзнание*. София: Наука и изкуство, 206 – 230.

Коева 2008: С. Коева (съст.). *Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език*, София, 2008, 104 стр.

Коева 2010: Светла Коева. *Българският ФреймНет 2010*. София, 2010, 146 стр.

Коева 2019: Коева С. *Комплементите в български*. В: Мичева, Ваня & Диана Благоева & Сия Колковска & Татяна Александрова & Христина Дейкова ред. Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език Проф. Любомир Андрейчин, 57–68. София: Издателство на БАН Проф. Марин Дринов, 2019.]

Коева 2021: Koeva S. The Bulgarian WordNet: Structure and specific features, *Papers of BAS. Humanities and Social Sciences* Vol. 8, 2021, No. 1, 47-70.

Коева и др. 2004: Koeva, S., T. Tinchev, S. Mihov. Bulgarian WordNet – Structure and Validation. *ROMANIAN JOURNAL OF INFORMATION SCIENCE AND TECHNOLOGY* Volume 7, Numbers 1–2, 2004, 61–78.

Коева и др. 2012: S. Koeva, I. Stoyanova, S. Leseva, Ts. Dimitrova, R. Dekova, and E. Tarpomanova. The Bulgarian National Corpus: Theory and Practice in Corpus Design, *Journal of Language Modelling*, 2012 vol. 0, No 1, pp. 65-110.

Коева и др. 2016: Svetla Koeva, Svetlozara Leseva, Ivelina Stoyanova, Tsvetana Dimitrova, Maria Todorova Automatic Prediction of Morphosemantic Relations *Proceedings of the 8th Global WordNet Conference (GWC)*, 2016, 169–177 <https://aclanthology.org/2016.gwc-1.26.pdf>

- Колковска 2021: Колковска С. Лексикографско представяне на многозначността и синонимията при новата лексика. сп. Български език 68 (2021), 2, 23–35
- Коритковска 1990: Korytkowska, M. Z problematyki składni konfrontatywnej na przykładzie bułgarskich i polskich zdań bezpodmiotowych. Prace Slawystyczne, 82, PAN, 1990.
- Костова 2017: Костова Н. Глаголни метафори. сп. Български език 64 (2017), 3 , 44-55
- Кристъл 1997: Crystal, D. A dictionary of linguistics and phonetics, 4th edition, Oxford, UK: Blackwell, 1997.
- Крус 2000: Cruse, A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics, 2000. New York, Oxford University Press
- Купър 1973: Cooper, W. Primacy Relations among English Sensation Rferents. Linguistics 137: 5-12.
- Кустова 2002: Кустова, Г. О типах производных значений слов с эксперинциальной семантикой // Вопросы языкознания, 2002. № 2, с. 16-34.
- Кухли 2002: Kuhli, M. A. An introduction to semantics.
- Куцаров 1984: Куцаров И. Преизказването в българския език. С., 1984.
- Куцаров 1998: Куцаров И. Съвременен български книжовен език. Лексикология. Пловдив, 1998.
- Лайънс 1968: Lyons, John. 1968. Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Лайънс 1977: John Lyons, Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Лапара и Ригау 2009: E. Laparra and Rigau G. Integrating WordNet and FrameNet using a knowledge-based Word Sense Disambiguation algorithm. In Proceedings of the International Conference RANLP 2009 - Borovets, Bulgaria, pages 208–213

Лапара и др. 2010: Laparra, E., Rigau, G., and Cuadros, M. (2010). Exploring the integration of wordnet and framenet. In Proceedings of the 5th Global WordNet Conference (GWC 2010), Mumbai, India.

<https://adimen.si.edu.es/~rigau/publications/gwc10-lrc.pdf>

Ласкова 2010: Ласка Ласкова, Употреба на времената в сложни съставни изречения с ментални предикати (предикати за перцепция), Софийски университет "Св. Климент Охридски".

Левин 1993: Levin B. English verb classes and alternations: A preliminary investigation. Chicago: University of Chicago Press, 366 pages.

Левин и Рапапорт-Ховав 2005: Levin and Rappaport Hovav. 282 Argument Realization. Cambridge University Press, 2005.

Лейкоф 1966: Lakoff G. Stative adjectives and verbs in English. Report NSF-17, Harvard University Computation Laboratory (1966).

Лейкоф 1987: Lakoff, G. Cognitive models and prototype theory, 1987.

Лейкоф и Джонсън 1980: Lakoff, G., M. Johnson. Metaphors We Live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

Лерър 1990: Lehrer, A. 1990. Polysemy, Conventionality, and the Structure of the Lexicon. Cognitive Linguistics 1.2: 207-246.

Лесева 2012: Лесева С. Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите (при префигирани глаголи в българския език). Дисертация.

<https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2014/10/SLeseva-disertaciya.pdf>

Лесева и Стоянова 2019: Structural Approach to Enhancing WordNet with Conceptual Frame Semantics Proceedings of the International Conference on Recent Advances in Natural Language Processing (RANLP 2019) · Svetlozara Leseva, Ivelina Stoyanova, pp. 629–637.

Лесева и др. 2018: Лесева С., И. Стоянова, Х. Кукова, М. Тодорова. Интегриране на субкатегоризационна информация в релационната структура на УърдНет. – В:

Български език, № 2, с. 13 – 41. (Leseva et al. 2018: Leseva, S., I. Stoyanova, H. Kukova, M. Todorova. Integrirane na subkategorizatsionna informatsiya v relatsionnata struktura na WordNet. – In: Balgarski ezik, № 2, pp. 13 – 41.)

Лесева и др. 2019: Leseva et al. 2019: Leseva, S., I. Stoyanova, M. Todorova, H. Kukova. A Theoretical Overview of Conceptual Frames and Semantic Restrictions on Frame Elements.– In: Linguistique balkanique, № 2, pp. 172 – 187.

Леск 1986: Lesk, M. Automatic sense disambiguation using machine readable dictionaries: How to tell a pine cone from an ice cream cone. In Proceedings of SIGDOC '86.

Лийч 1975: Leech G. N. Meaning and the English Verb. L.: Longmann, 1975; [first published 1971].

Лонгакър 1983: Longacre, Robert E. 1983. The grammar of discourse. New York: Plenum.

Матюс 1981: Matthews, P. 1981. Syntax. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Мелчук и Жолковски 1984: Мельчук И. А. и Жолковский А. К. Толково-комбинаторный словарь русского языка. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 14. Vienna, 1984, 992 S.

Милър 1995: Miller, George A. WordNet: A Lexical Database for English. Communications of the ACM, 1995, Vol. 38, No. 11: 39 – 4

Михалче, Молдован 2001: Mihalcea, R., D. Moldovan. A Highly Accurate Bootstrapping Algorithm for Word Sense Disambiguation. International Journal on Artificial Intelligence Tools Vol. 10, No. 01-02, pp. 5-21.

Михайлова-Сталянова 2011: Михайлова-Сталянова, Надежда. 2011. Verba reciperendi в български и полски език. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ с. 195.

Моисеева 2005: Моисеева, С. А. Семантическое поле глаголов восприятия в западно-романских языках: монография / С.А.Моисеева. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2005. – 248 с.

Мьоних 1992: Monnich, U.: Ereignisse und Gedanken: Syntax und Semantik von Perzeptionsverbkomplementen. ms. Tübingen.

Нг, Лий 1996: Ng, H. T. and Lee, H. B. Integrating multiple knowledge sources to disambiguate word sense: An exemplar-based approach. ACL '96: Proceedings of the 34th annual meeting on Association for Computational Linguistics June 1996 Pages 40–47.

<https://aclanthology.org/P96-1006.pdf>

Никитин 1988: Никитин, М. Основы лингвистической теории значения. 1988.

Ницолова 1992: Ницолова, Р. Към прагматиката на изказванията с глагол за слухово възприятие (подбудителни и желателни изказвания), Съпоставително езикознание №3, 1992:134-142.

Ницолова 2001: Ницолова, Р. Значение и граматични особености на сложните изречения с предикати за знание в българския език. – В: Съвременни лингвистични теории. Пд., Пловдивско университетско издателство, 174-192.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. Проблематика на сложните изречения с комплементи в българския език. В Южнословенски филолог, No 64 (2008): 261–272.

Нунан 2007/1985: Noonan, M. Complementation. In: Language Typology and Syntactic Description. Vol. II: Complex Constructions. Ed. Timothy Shopen. Cambridge: Cambridge University Press. 2007, 52– 150.

Огрейди, Доброволски, Катамба 1987: O'grady, Dobrovolsky, & Katamba (1987). Contemporary Linguistics, an introduction.

Оркпол и Янг 2019: Orkphol K. and Yang Wu. Word Sense Disambiguation Using Cosine Similarity Collaborates with Word2vec and WordNet, 2019.

https://www.researchgate.net/publication/333050573_Word_Sense_Disambiguation_Using_Cosine_Similarity_Collaborates_with_Word2vec_and_WordNet

Падучева 1996: Падучева, Е.В. Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива. 1996. 464 с. ISBN 5-88-766-046-5.

Падучева 2000: Падучева, Е.В. 2000. Наблюдатель как Эксперимент “за кадром”. В: Сб. ст. к семидесятилетию академика Ю.Д. Апресяна. Москва.: “Языки русской культуры”. 185-201

<http://www.dialog-21.ru/digest/2000/articles/paducheva/>

Падучева 2004: Падучева, Е.В. Динамические модели в семантике лексики. М.:ЯСК, 2004.

Падучева 2009: Падучева, Е.В. Структура события: семантические роли, аспектуальность, каузация //Научно-техническая информация, серия 2, 2009, № 6, 38-45.

Палмър 1966: Palmer, F. R. 1966. A Linguistic Study of the English Verb. London: Longman.

Пернишка 1977: Пернишка Е. Лексикални и семантични паралели между български и полски глаголи за зрительно възприятие (Kategorie werbalne v języku polskim i bułgarskim. Warszawa, 1977).

Пешковски 1956: Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении, 7-е изд. — М.: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1956. — 512 с.

Придмор 2016: Придмор С. Психиатрия. Варна 2016. 594 с.

Пустейовски 1995: Pustejovsky, J. 1995. The Generative Lexicon. Cambridge, Mass.: MIT.

Резник, Яровски 1997: Resnik, P. and Yarowsky, D. (1997). A perspective on word sense disambiguation methods and their evaluation.

<https://aclanthology.org/W97-0213.pdf>

Резник 1997: Resnik, P. (1997). Selectional preference and sense disambiguation.

<https://aclanthology.org/W97-0209.pdf>

Роджърс 1971: ROGERS, A. Three kinds of physical perception verbs. Chicago Linguistic Society 7,1971, 206–222.

Розенбаум 1965: Rosenbaum P. The Grammar of English Predicate Complement Constructions. Degree of Doctor of Philosophy at the Massachusetts Institute of Technology. June, 1965.

Рок и др. 2018: Roque L.S., K. Kendrick, E. Norcliffe and A. Majid. Universal meaning extensions of perception verbs are grounded in interaction. In: Cognitive Linguistics 2018; 29(3): 371–406.

Рупенхофер и др. 2016: Ruppenhofer et al. 2016: Ruppenhofer, J., M. Ellsworth, M. R. Petruck, M. R., C. R. Johnson, C. R., C. F. Baker, C. F., J. Scheffczyk. FrameNet II: Extended Theory and Practice. International Computer Science Institute, Berkeley, California, 2016.

Селивърстова 1982: Селиверстова О. Н. Семантичките типове предикатов. Москва, 1982.

Стаменов 2021а: Стаменов, М. Конструкциите с предикативи за психически състояния в българския език – номенклатура и диференциални характеристики. – В: Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie, 2021, Vol. 10, 76-113.

Стаменов 2021б: Стаменов М. Групи глаголи за вътрешни психически преживявания. Опит за класификация – В: Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2021). ТОМ 2. Светла Коева, Максим Стаменов (съставители). София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021. ISSN 2683-118X. с. 69–75.

Стаменов 2022: Стаменов, М. Принос към семантичната характеристика на предикативите за вътрешни преживявания със субект в дателен падеж. – В: Български език. Приложение 2022 с приноси към Осмия форум „Българска граматика“. (под печат).

Стивънсън, Уилкс 1997: Stevenson, M., Y. Wilks (1997) Combining Knowledge Sources for Word Sense Disambiguation.

Стоянова и Лесева 2019: Stoyanova, I., Leseva S. A Structural Approach to Enhancing WordNet with Conceptual Frame Semantics. In: Proceedings of Recent Advances in Natural Language Processing, Varna, Bulgaria, 629-637.

Суитсър 1990: Sweetser, E. 1990. From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. Cambridge University Press.

Тениер 1988: Тенъер Л. Основы структурного синтаксиса / изд. В. Г. Гак. М. : Прогрес, 1988.- 656 стр.

Тишева 2001: Тишева, Й. Подчинително свързване в сложното изречение. Комплементизаторите в българския език. // Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2001, 164 – 173.

Търпоманова 2020: Tarpomanova E. Syntactic and Morphological Features After Verbs of Perception: Bulgarian in the Balkan Context. In: Proceedings of the Fourth International Conference Computational Linguistics in Bulgaria, 2020, pp. 17-23.

Уанг и др. 2020: Yinglin Wang, Ming Wang, Hamido Fujita 2020: Word Sense Disambiguation: A comprehensive knowledge exploitation framework, Knowledge-Based Systems, Science Direct, Volume 190, 29 February 2020.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0950705119304344>

Фелбаум 1998: Fellbaum, Ch. (1998). WordNet: An Electronic Lexical Database.

Филмор 1971: Fillmore C. Types of lexical information. Steinberg, Jakobovits (eds): Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology. London.

Филмор 1985: Fillmore, C. (1985). Frames and the semantics of understanding. Quaderni di Semantica, 6, 222-254.

Филмор 2002: Ch.Fillmore. 2002. Linking Sense to Syntax in FrameNet. In Proceedings of 19th International Conference on Computational Linguistics, Taipei. COLING

Филмор и др. 2002: Charles J Fillmore, Baker, Collin F, and Sato, Hiroaki. 2002. Seeing Arguments through Transparent Structures. In Proceedings of the Third International

Conference on Language Resources and Evaluation, volume III, Las Palmas. LREC, pp.787-791.

Филмор и др. 2003: Ch. Fillmore, Petruck, M., Ruppenhofer, J., and Wright, A. 2003. FrameNet in Action: The Case of Attaching. IJL, 16:297-332.

Хайне 1991: Heine, B., U. Claudi and F. Hunnenmeyer. 1991. Grammaticalization. A conceptual Framework. Chicago University Press

Хокинс 1999: Hawkins, P. DURHAM: A Word Sense Disambiguation. System.

Хори 1993: Horie, K. 1993. A Cross-Linguistic Study of Perception and Cognition Verb Complements. A Cognitive Perspective. PhD Dissertation. University of Southern California.

Хърст 1987: Hirst, G. Semantic Interpretation and the Resolution of Ambiguity. 1987.

Чай и Бирман 1997: Chai, J.Y., A. Biermann. A WordNet Based Rule Generalization Engine for Meaning Extraction System.

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.52.2410&rep=rep1&type=pdf>

Чай и Бирман 1999: Chai, J.Y., A. Biermann. The Use of Word Sense Disambiguation in an Information Extraction System. AAAI '99/IAAI '99: Proceedings of the sixteenth national conference on Artificial intelligence and the eleventh Innovative applications of artificial intelligence conference innovative applications of artificial intelligence, July 1999, Pages 850–855.

Чейф 1975: Чейф У.Л. Значение и структура языка / У.Л. Чейф. – М.: Прогресс, 1975. – 432 с.

Хъдълстън 1988: Huddleston, R. English grammar: An outline. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Шуле 2000: Schule S. Perception verb complements in Akatek, a Mayan language Univesitat Tuebingen, 2000, 278.

<https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/46152/pdf/diss.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Шчерба 1974: Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. М.: Наука, 1974. с. 77–100.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

ИД	ЛИТЕРАЛИ	ДЕФИНИЦИЯ	ФРЕЙМ	ТИП
eng-30-0 2110220- v	преживявам:3; преживея:3; изпитвам:2; изпитам:2; преминавам:6; премина:6; виждам:5; видя:5; изживявам:2; изживея:2	в течение на съществуването си придобивам определен опит, ставам участник или свидетел на събития или преминавам през определен етап от развитието си	Преминаване (Undergoing)	общо2
eng-30-0 2110793- v	радвам се на:2	изживявам благоприятен развой или етап	Преминаване (Undergoing)	общо2
eng-30-0 2109190- v	изтърпявам:2; изтърпя:2; изстрадам:1; изстрадам:1; понасям:2; понеса:2	преживявам или съм подложен на изпитания, трудности, страдания и т. н.	Катастрофа (Catastrophe)	общо2
eng-30-0 2109404- v	понасям:12; понеса:7; имам поносимост:1	приемам без алергични или странични реакции дадено лекарство или друго силно, отровно или патогенно вещество или атмосферни условия	Толериране (Tolerating)	общо2

eng-30-0 2109818- v	умирам:3; умра:3	съзнателно понасям, подлагам се на смърт (за кауза, вяра и т.н.)	Смърт (Death)	общо1
eng-30-0 2110082- v	срещам:6; срещна:6; посрещам:7; посрещна:7; понасям:6; понеса:6	преживявам някакво събитие, етап и под., най-вече нещо неприятно или нежелано	Преминаване (Undergoing)	общо2
eng-30-0 2197360- v	свърша:9; свършвам:9	получавам оргазъм	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	общо2
eng-30-0 2128873- v	виждам:2; видя:2; ставам свидетел:1; стана свидетел:1	преживявам определена ситуация, събитие като участник или съвременник	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	зрително2
bg-00000 15L	доживея:1; доживявам:1; дочакам:1; дочаквам:1	ставам свидетел на осъществяването на нещо, най-често след продължително очакване	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	зрително2
eng-30-0 2110552- v	усещам:3; чувствам:4; почувствам:4; усетя:4	получавам пасивно възприятие относно нещо или изпитвам ефекта на нещо върху себе си	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	тактилно2/о бщо 2

eng-30-0 2180529- v	бия:4; звъня:4; свиря:7	оповестявам нещо чрез надаване на характерен разпознаваем звук	Проява (Statement)	слухово3
eng-30-0 2194723- v	намирисвам на:1; мириша на:1; воня на:1	косвено или смътно напомням или загатвам за нещо или проявявам признаци на нещо	Създавам впечатление (Give_impression)	обонятелно3 .3+
eng-30-0 2136892- v	отразявам:1; отразя:1; изразявам:5; изразя:5	представявам изява, демонстрация, индикация на нещо	Казване (Telling)	общо3.3
eng-30-0 2149302- v	осъждам:4; осъдя:4	потвърждавам, представявам доказателство за вината на някого	Изразяване на преценка (Judgment_communi- cation)	–
eng-30-0 2149501- v	поставям извън закона:1; поставя извън закона:1	лишавам от граждански права престъпник или осъден на смърт	Изразяване на преценка (Judgment_communi- cation)	–
eng-30-0 2198423- v	блокирам:21	в медицината – възпрепятствам временно и обратимо нормалната функция на мускули, нерви, органи или под. чрез поставяне на упойка	Лек (Cure)	тактилно3.3

eng-30-0 2134672- v	изглежда:1	съществува известна вероятност за нещо, може да се допусне, предположи нещо	Неприписана информация (Unattributed_infor mation)	общо3.1
eng-30-0 2198234- v	струва ми се:2; сторва ми се:2; стори ми се:2	нещо изглежда по определен начин в очите на някого, дава определено впечатление	Неприписана информация (Unattributed_infor mation)	зрително3.1
eng-30-0 2133435- v	изглеждам:2	създавам определено впечатление или представа на външен вид или на пръв поглед	Създавам впечатление (Give_impression)	зрително3.1
eng-30-0 2134927- v	звуча:1; прозвучавам:1; прозвуча:1	създавам определено впечатление при слухово (или сравнимо с такова) възприятие	Създавам впечатление (Give_impression)	слухово3.1
eng-30-0 2162947- v	блестя:4; лъщя:1	изглеждам блестящ, отразявам ярка светлина, например както мокра повърхност	Светлинна локация (Location_of_light)	зрително3.3
eng-30-0 2163183- v	проблясвам:4; проблесна:4; блещукам:3	блестя с множество променливи отблясъци, като от дребни лъскави предмети	Светлинна локация (Location_of_light)	зрително3.3

eng-30-0 2161530- v	светя:4; сияя:2; блестя:3	изглеждам светъл, бистър и чист, особено за цвета на кожата или лицето	Излъчване (Emanating)	зрително3.3
eng-30-0 2134492- v	представям се:1; представя се:1	правя така, че да изглеждам или да бъда възприеман от другите под чужда самоличност или като някой друг	Преминаване (Passing_off)	зрително3.3
eng-30-0 2159741- v	дезориентирам:1; заблуждавам:3; заблудя:3	карам някого да се чувства силно объркан, неадекватен в дадена ситуация	Насочена емоция (Emotion_directed)	зрително3.3
eng-30-0 2140781- v	закрия:4; закривам:4; затворя:7; затварям:7	прекратявам действието на диалогов прозорец, компютърна програма или сесия	Край на процес (Process_end)	3г
eng-30-0 2156546- v	изчезвам:1; изчезна:1; изгубвам се:1; изгубя се:1; изпарявам се:1; изпаря се:1	преставам да се виждам, ставам невидим или незабележим, особено внезапно	Заминаване (Departing)	3б

eng-30-0 2156844- v	разсейвам се:1; разсея се:1; разпръсквам се:1; разпръсна се:1; разнеса се:1; разнасям се:1; разпръсвам се:1; разпръскам се:1	изчезвам, особено бавно или постепенно	Изпразване (Emptying)	3б
eng-30-0 2179518- v	произвеждам звук:1; произведа звук:1; изваждам звук:1; извадя звук:1	карам да звучи	Каузирам шум (Cause_to_make_no ise)	3в
eng-30-0 2186690- v	чуквам:2; чукуна:1	предизвиквам произвеждането на звук, характерен за лекото удряне на стъклени повърхности една в друга	Каузирам шум (Cause_to_make_no ise)	3в
eng-30-0 2181538- v	звъня:11; бия:47	произвеждам звуци, удряйки камбана, обикновено, за да възвестя нещо	Каузирам шум (Cause_to_make_no ise)	3в
eng-30-0 2135727- v	надувам:5; надуя:5	изваждам хармоничен звук от духов инструмент	Каузирам шум (Cause_to_make_no ise)	3в

eng-30-0 2179915- v	подготвям:19; подготвя:8	орнаментирам музикално звучене, пресъздавайки допълнителна дисонантна нота, предшестваща консонантен акорд	Каузирам шум (Cause_to_make_no ise)	Зв
eng-30-0 2190188- v	притихвам:1; притихна:1; утихвам:3; утихна:3; успокоявам се:3; успокоя се:3; смълчавам се:2; смълча се:2; укротявам се:2; укротя се:2	преставам да шумя, шавам или говоря	Промяна на интензитета (Change_intensity)	3б
eng-30-0 2108377- v	изпитвам:3; изпитам:3; получавам:6; получа:6; имам:7; претърпявам:1; претърпя:1	намирам се в някакво умствено, емоционално, физическо състояние (изразено с прякото допълнение)	Претърпявам промяна (Undergo_change)	общо2
eng-30-0 2108026- v	получавам:14; имам:20; получа:13	изпитвам определено физическо или ментално състояние	Преминаване (Undergoing)	общо2
eng-30-0 2157519- v	изниквам:3; изникна:3; изскачам:4; изскоча:4	появявам се внезапно или неочаквано	Ставам видим (Becoming_visible)	зрително3.3

eng-30-0 2139544- v	виждам се:2; видя се:2; лича:1; проличавам:1; пролича:1; лъсвам:2; лъсна:2	съм или ставам видим, забележим, проявявам се или започвам да се проявявам	Ставам видим (Becoming_visible)	зрително3.2 ?
eng-30-0 2158034- v	замъглявам се:4; замъгля се:4; помътнявам:6; помътнея:4	ставам матов, като че се покривам с тънък слой от нещо, или губя яснота или фокус	Ставам (Becoming)	3б
eng-30-0 2114056- v	осветявам се:1; осветя се:1	за негативи на фотографски изображения - повреждам се в резултат от преекспониране на слънчева светлина	Претърпявам промяна (Undergo_change)	3б
eng-30-0 2190632- v	смекчавам:2; смекча:2	намалявам интензивността и правя нещо да изглежда по-плавно	Каузирам промяна на интензитета (Cause_change_inte nsity)	3д
eng-30-0 2120912- v	нажулвам:1; нажуля:1	шибвам с, или като с камшик или с коприва	Причинявам вреда (Cause_harm)	1г
eng-30-0 2130300- v	разглеждам:1; разгледам:1; поглеждам:2; погледна:2; гледам:3	анализирам внимателно и от всички страни или от определен аспект	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1

eng-30-0 2164825- v	съзерцавам:1	наблюдавам продължително и задълбочено	Разсъждение (Cogitation)	зрително1
eng-30-0 2106506- v	възприемам:2; възприема:2	приемам информация от околния свят чрез сетивата или разума си	Спонтанна перцепция (Perception_experie nce)	общо2
eng-30-0 2117955- v	улавям:1; уловя:1; долавям:1; доловя:1	получавам моментно сетивно усещане	Спонтанна перцепция (Perception_experie nce)	общо2
eng-30-0 2106006- v	чувствам:3; почувствам:3; усещам:2; усетя:2	възприемам чрез някое от сетивата си или получавам подобно на физическо възприятие	Спонтанна перцепция (Perception_experie nce)	общо2
eng-30-0 2169891- v	вслушвам се:3; слушам:4; заслушвам се:1;	възприемам съзнателно	Активна перцепция (Perception_active)	слухово1

	заслушам се:1; вслушам се:3	информация чрез слуха си		
eng-30-0 2170181- v	изслушвам:1; изслушам:1; прослушвам:1; прослушам:1	слушам нещо внимателно от началото до края	Активна перцепция (Perception_active)	слухово1
eng-30-0 2189714- v	подслушвам:1; подслушам:1	слушам тайно, без знанието на говорещия	Активна перцепция (Perception_active)	слухово1
eng-30-0 2188848- v	подслушвам:2; подслушам:2	следя телефонните разговори или телеграфните съобщения на някого чрез специални устройства, които ги прихващат и записват	Активна перцепция (Perception_active)	слухово1
BUL-331 229909	ослушвам се:1; ослушам се:1	слушам внимателно в очакване да доловя някакъв звук	Активна перцепция (Perception_active)	слухово1
bg-00011 83L	поослушвам се:1; поослушам се:1	ослушвам се в продължение на известно време	Активна перцепция (Perception_active)	слухово1
eng-30-0 2197781- v	намирам се:5; намеря се:2; оказвам се:2; окажа се:2; озовавам се:1;	неочаквано за самия себе си се откривам на определено място, в определена среда или ситуация	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	—

	озова се:1; попадам:4; попадна:4; изпадам:3; изпадна:3			
eng-30-0 2107248- v	получавам:24; получа:15; приемам:47; приема:30	възприемам слухова, зрителна или друга информация под дадена форма или чрез определен канал (по телефона, телеграфа, чре радиото, телевизията и т.н.)	Спонтанна перцепция (Perception_experie nce)	общо2
eng-30-0 2107442- v	чувам:8; чуя:6	получавам информация или вести от или относно някого или нещо	Спонтанна перцепция (Perception_experie nce)	слухово2+
eng-30-0 2163746- v	виждам:11; видя:11; забелязвам:4; забележа:4	възприемам даден образ или ситуация чрез зрението си	Спонтанна перцепция (Perception_experie nce)	зрително2
eng-30-0 2154312- v	съглеждам:1; съгледам:1; съзирам:1; съзра:1; регистрирам:6	забелязвам нещо или някого отдалече или случайно	Придобивам яснота (Becoming_aware)	зрително2

eng-30-0 2154508- v	установявам:7; установя:7; регистрирам:5; намирам:8; намеря:8; откривам:14; открива:14; наблюдавам:4	забелязвам или засвидетелствам по експериментален или друг емпиричен път присъствието или съществуването на факт, явление, ситуация и т.н.	Придобивам яснота (Becoming_aware)	зрително1
eng-30-0 2156225- v	виждам:14; видя:14; улавям:5; уловя:5	регистрирам нещо като по зрителен път	Спонтанна перцепция (Perception_experie nce)	зрително2
eng-30-0 2107588- v	предсказвам:9; пророкувам:4; предскажа:3; гадая:5	долавям или се досещам за нещо по интуиция или с помощта на необясними способности или сили	Предсказвам (Predicting)	–
eng-30-0 2124748- v	мириша:1	възприемам с обонянието си	Активна перцепция (Perception_active)	обонятелно1 /2
eng-30-0 2126152- v	сумтя:3; смъркам:7	мириша, като издавам шум с нос	Активна перцепция (Perception_active)	обонятелно1 /2
eng-30-0 2125223- v	подушвам:3; подуша:3; надушвам:2; надуша:2	усещам някаква миризма, по миризмата откривам нещо	Търся (Seeking)	обонятелно1 /2

eng-30-0 2125032- v	душа:1; подушвам:1; подуша:1; помирисвам:1; помириша:1; вдъхвам:1; вдъхна:1; вдишвам:1; вдишам:1	съзнателно възприемам чрез обонянието си дадена миризма	Активна перцепция (Perception_active)	обонятелно1
eng-30-0 2198973- v	прозирам:1; прозра:1	успявам да възприема и разбира истинската същност на нещата отвъд привидността	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	общо+
eng-30-0 2121511- v	боли ме:2; имам болка:1; чувствам болка:1; усещам болка:1; усетя болка:1; боли:2	изпитвам неприятно, болезнено усещане, имам физическа болка	Телесна перцепция (Perception_body)	общо3.3-ням а/тактилно3. 3
eng-30-0 2198819- v	убива:1; убива ми:2	причинявам силна болка при удар, натъртване, натиск	Телесна перцепция (Perception_body)	общо3.3-ням а/тактилно3. 3
eng-30-0 2123424- v	бода:1; убождам:1; убода:1; бодвам:1; бодна:1; жиля:1; жилвам:1; жилна:1	причинявам болка чрез пробождане	Телесна перцепция (Perception_body)	общо/тактил но3.3

eng-30-0 2121845- v	пробождам:7; пробода:5	изпитвам внезапен остър пристъп на локална болка	Телесна перцепция (Perception_body)	общо/тактил но3.3
eng-30-0 2109645- v	прихващам:1; прихвана:1; хващам:9; хвана:9	получавам някакво душевно или телесно страдание	Телесна перцепция (Perception_body)	общо2
eng-30-0 2129289- v	виждам:12; видя:12	възприемам чрез очите си	Спонтанна перцепция	зрително2

			(Perception_experience)	
eng-30-0 2129879- v	зървам:1; зърна:1; мяркам:1; мярна:1; мярвам:1	виждам някого или нещо за кратко време	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	зрително2
eng-30-0 2130160- v	съзирам:2; съзра:2; съглеждам:2; съгледам:2; забелязвам:5; забележа:5	концентрирам погледа или вниманието си върху нещо	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	зрително2
eng-30-0 2129709- v	виждам:7; видя:7	виждам и осмислям образа	Хващам (Grasp)	зрително2+
eng-30-0 2118242- v	сънувам:1	възприемам образи от подсъзнателното по време на сън	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	зрително2
bg-00018 16L	убива ми:1	чувствам болка или неудобство, които не могат да се свържат с точно определена причина или източник	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	общо3.3-ням а/тактилно3. 3

eng-30-0 2131279- v	преглеждам:4; прегледам:4; виждам:10; видя:10; проверя:7; проверявам:7; огледам:2; оглеждам:2	подлагам нещо или някого на внимателен, подробен оглед, изследване или проучване	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2149899- v	ламбирам:1	разглеждам яйца срещу силна светлина, с цел да установя дали са пресни или дали ембрионите са годни за измътване	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2150192- v	преслушвам:2; преслушам:2; аускултирам:1	изследвам състоянието на даден орган или система чрез оценка на шумовете, които се образуват при функционирането им, обикновено с помощта на стетоскоп	Изследване (Scrutiny)	слухово1
eng-30-0 2165543- v	преглеждам:2; прегледам:2; инспектирам:1	проверявам нещо отблизо и подробно с цел потвърждаване или отхвърляне на автентичността или верността му	Изследване (Scrutiny)	зрително1

eng-30-0 2152278- v	преглеждам:3; прегледам:3; прехвърлям:3; прехвърля:3; хвърлям бръснещ поглед:2; хвърля бръснещ поглед:2; минавам с бръснещ поглед:2; мина с бръснещ поглед:2; пробягвам с поглед:1; пробягам с поглед:1; прокарвам поглед:1; прокарам поглед:1	изучавам нещо с поглед бегло, набързо или повърхностно	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2153709- v	търся:5; диря:5	изследвам територия или място с цел да открия нещо	Търся (Seeking)	зрително1
eng-30-0 2169119- v	роя се:1; бърникам:3; тършувам:4; душа:6	проявявам неуместен или нежелан интерес към нещо	Търся (Seeking)	общо1

eng-30-0 2150039- v	аутопсирам:1	извършвам посмъртен преглед на тялото на починал човек или мъртво животно чрез разрязване и изследване на трупа, с цел да установя причините за смъртта	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2153387- v	разглеждам:6; разгледам:6; изучавам:6; изуча:7; изглеждам:3; изгледам:1	оглеждам нещо или някого подробно, внимателно или критично	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2150328- v	оглеждам:1; огледам:1; разглеждам:5; разгледам:5; изучавам:3; изуча:3; обхождам с поглед:1; обходя с поглед:1; обхождам с очи:1; обходя с очи:1	гледам внимателно или преценяващо	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2153023- v	преглеждам:15; прелиствам:5; прегледам:7; прелистя:3	разглеждам нещо написано (книга, вестник), за да се запозная със съдържанието му,	Изследване (Scrutiny)	зрително1+

		без да се задълбочавам		
eng-30-0 2149786- v	преглеждам на рентген:1; прегледам на рентген:1; рентгенографирам:1	подлагам на преглед, като използвам рентгенов апарат	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2169702- v	чувам:5; чуя:5	възприемам чрез слуха	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	слухово2
eng-30-0 2189398- v	чувам:4; чуя:4; разбирам:6; разбера:5	чувам и разбирам правилно	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	слухово2+
eng-30-0 2189168- v	дочувам:1; дочуя:1; долавям:2; доловя:2; подочувам:1; подочуя:1	чувам нещо без знанието или въпреки нежеланието на говорещите	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	слухово2
eng-30-0 2127358- v	докосвам:1; докосна:1; пипам:2; пипна:1	възприемам усещания посредством докосване	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	тактилно2

eng-30-0 2107097- v	преработя:8; преработвам:18	в психологията – възприемам нещо като част от или в контекста на минал опит, минали преживявания	Спонтанна перцепция (Perception_experie nce)	общо2
eng-30-0 2130524- v	гледам:2; поглеждам:1; погледна:1	насочвам погледа си към някого или нещо	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2132420- v	озърна се:2; озъртам се:2; огледам се:2; оглеждам се:2	гледам, разглеждам наоколо	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2164694- v	любювам се:1	гледам с възхищение	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
BUL-900 367746	мед ми капе на сърцето:1; мед ми закапва на сърцето:1; мед ми закапе на сърцето:1	изпитвам удоволствие и наслада от нещо, радвам се, че нещо е факт	Активна перцепция (Perception_active)	общо2+
eng-30-0 2165146- v	надничам:1; надниквам:1; надникна:1; надзъртам:1; надзървам:1; надзърна:1	гледам или поглеждам скришно, иззад прикритие, през пролука и т. н.	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1

eng-30-0 2167052- v	хвърлям око:1; хвърля око:1	гледам в определена точка	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2131777- v	поглеждам:6; погледна:5	разглеждам нещо, като му обръщам необходимото внимание	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2166861- v	злорадствам:2	гледам или мисля за нещо със злобно задоволство	Проява (Statement)	–
eng-30-0 2132745- v	вторачвам се:1; вторача се:1; впервам очи:1; вперя очи:1; впервам поглед:1; вперя поглед:1; впивам поглед:1; впия поглед:1; вглеждам се:1; вгледам се:1; заглеждам се:1; загледам се:1; взирам се:1; взра се:1	гледам продължително, настойчиво	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2164531- v	зяпам:1; зяпвам:1; зяпна:1; пуля се:1; опулвам се:2; опуля се:2	гледам глупаво или слисано	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1

eng-30-0 2132263- v	отвърщам очи:1; отвърна очи:1; отвърна поглед:1; отвърщам поглед:1; извърна очи:1; извърщам очи:1; извърна поглед:1; извърщам поглед:1; отместя очи:1; отмествам очи:1; отместя поглед:1; отмествам поглед:1	поглеждам в посока, различна от досегашната	Активна перцепция (Perception_active)	2
eng-30-0 2165304- v	хвърлям поглед:1; хвърля поглед:1; поглеждам бегло:1; погледна бегло:1	поглеждам набързо, за кратко време и не много внимателно	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2150510- v	гледам:10	възприемам зрително с внимание или интерес	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2169352- v	наблюдавам:5	следа внимателно, особено с цел проучване, откриване на нещо	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2131963- v	гледам:34; погледам:3; погледвам:1	гледам внимателно нещо или преценявам и разбирам онова, което наблюдавам	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1

eng-30-0 2167571- v	разузнавам:1; разузна:1; проучвам:3; проуча:4; издирвам:2; издиря:2	наблюдавам, изследвам територия, проследявам следи и т.н., с цел да открия някаго или нещо или да събера информация	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2197629- v	проследявам:2; проследя:2	наблюдавам или начертавам движението или траекторията на нещо	Изминат път (Path_travelled)	зрително1
eng-30-0 2163301- v	надзиравам:1; контролирам:4; наблюдавам:6;	следа за изпълнението на дейност, задача, за която отговарям	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2150948- v	виждам:15; видя:15; гледам:15; изглеждам:4; изгледам:2; разглеждам:7; разгледам:7	гледам представление, изложба, филм, гледка и т. н.	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2151816- v	гледам предпремиерно:1	гледам филм или спектакъл, преди да е пуснат пред публика	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1

eng-30-0 2151394- v	визуализирам:4	в медицината – създавам изображения на определени телесни тъкани или органи с помощта на някой от методите за образна диагностика	Активна перцепция (Perception_active)	Зв
eng-30-0 2151603- v	изобразявам:8; изобразя:4	визуализирам детайлно вътрешното устройство и/или функциите на тъкани, органи и структури, обикновено чрез сканиране на тялото с помощта на магнитно-резонансн а томография или друг съвременен метод	Активна перцепция (Perception_active)	Зв
eng-30-0 2151700- v	следя:1; проследявам:1; проследя:1	зрител съм на спортно състезание и под.	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2128286- v	ставам очевидец:1; стана очевидец:1; ставам свидетел:2; стана свидетел:2	присъствам физически и ставам (неволен) участник в събитие, случка и т. н.	Активна перцепция (Perception_active)	зрително2

eng-30-0 2150740- v	зѝпам:2; зѝпам:2; зѝпна:2; зѝпам се:1; зѝпам се:1	гледам от любопитство	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2128653- v	гледам:11; наблюдавам:3	присѝствам на определено събитие и го следя, особено с внимание или интерес, без да се намесвам	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
bg-00001 64L	отлепвам поглед:1; отлепя поглед:1; отлепя очи:1; откъсна поглед:1; откъсна очи:1; отлепвам очи:1; откъсвам очи:1; откъсвам поглед:1; отделям очи:1; отделя очи:1; отделям поглед:1; отделя поглед:1	с неохота преставам да гледам нещо, което привлича интереса или вниманието ми	Активна перцепция (Perception_active)	2
eng-30-0 2117649- v	халюцинирам:1	възприемам субективно като реалност образи, които в действителност не съществуват	Спонтанна перцепция (Perception_experience)	зрително2

eng-30-0 2144835- v	кривя:1; скривам:3; скрия:3; прикривам:2; прикривя:2	поставям някакво покритие върху нещо или някого, така че да не може да се види или разпознае или поставям на място, защитено от въздействие, посегателство и пр.; не позволявам нещо да се разкрие или го правя недостъпно	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г
eng-30-0 2157731- v	затъмнявам:2; затъмня:2; помрачавам:1; помрача:1; покривам:5; покривя:5	правя нещо да се вижда по-слабо или по-неясно	Затъмнение (Eclipse)	3г
eng-30-0 2158196- v	хвърля сянка:1; хвърлям сянка:1; засенча:6; засенчвам:6	покривам нещо със сянка или помрачавам нечие щастие	Затъмнение (Eclipse)	3г
eng-30-0 2158340- v	затъмня:7; затъмнявам:7	временно закривам едно небесно тяло със собствената си маса	Затъмнение (Eclipse)	3г

eng-30-0 2147109- v	покривам:52; покрива:16	имам свойството да се разстилам равномерно върху повърхност, като образувам добър защитен или покривен слой	Затъмнение (Eclipse)	3г
eng-30-0 2145543- v	блокирам:20; препечвам:3; препечва:2; затулвам:4; затуля:4; закривам:16; закрива:9	намирам се или заставам на пътя на нещо така, че го скривам от поглед	Затъмнение (Eclipse)	3г
eng-30-0 2148604- v	тая:2	крива дълбоко в себе си мисъл или чувство	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г
eng-30-0 2158587- v	замаскирам:1; замаскирам:1; маскирам:3; дегизирам:1; предрешвам:1; предреша:1	прикривам идентичността на някого или нещо чрез промяна на външния вид (включително преобличане в нетипични дрехи) или белези, така че да не бъде разпознат(о) или да бъде представен(о) за друг(о)	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г

eng-30-0 2147824- v	преструвам се:1; престоря се:1; лицемеря:1; симулирам:3	крива истинските си чувства пред другите	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г
eng-30-0 2147603- v	забулвам:1; забуля:1; маскирам:1; прикривам:5; прикрива:5	крива нещо под фалшива външност или форма	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г
eng-30-0 2158896- v	камуфлирам:1	замаскирвам нещо или някого, като го уподобявам на заобикалящата среда с помощта на специално облекло, покривало или други подобни средства	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г
eng-30-0 2148369- v	прикривам:3; прикрива:3; покривам:4; покрива:4; укривам:1; укрива:1	скривам нещо от погледа или знанието на някого	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г
eng-30-0 2148109- v	замазвам:1; замажа:1; потулвам:1; потуля:1	прикривам нечии грешки, поведение, недостатъци, престъпления и т. н.	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г
eng-30-0 2147466- v	закривам:2; закрива:2;	скривам нещо чрез някакво покритие, за	Закривам предмети (Hiding_objects)	3г

	покривам:10; покрива:10	да не може да бъде видяно		
eng-30-0 2114924- v	обезчувствавам:1; обезчувства:1	правя някой или нещо да притъпи или загуби чувствителността си	Каузирам промяна (Cause_change)	1в
eng-30-0 2115273- v	вкочанявам:1; вкочанясвам:2; вцепенявам:2; сковавам:6; вкочанясам:1; вкочаня:1; вцепеня:2; скова:4	причинявам изтръпналост или нечувствителност	Каузирам промяна (Cause_change)	1в
eng-30-0 2115430- v	замайвам:2; замая:2; зашеметявам:1; зашеметя:1	правя така, че някой да не е в състояние да реагира от удивление, недоумение или друга силна емоция	Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	1в
eng-30-0 2189940- v	оглушавам:2; оглуша:2	предизвиквам временна или постоянна загуба или значително намаляване на нечии слухови способности	Каузирам промяна (Cause_change)	1в

eng-30-0 2196948- v	променям вкуса:1; променя вкуса:1	променям вкусовите качества на нещо, обикновено като слагам добавка или подлагам на обработка	Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_t aste)	3д
eng-30-0 2195751- v	вгорчавам:1; вгорча:1	придавам (по-)горчив вкус на храна или хранителен продукт	Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_t aste)	3д
eng-30-0 2196690- v	подкиселявам:1; подкиселя:1	придавам (по-)кисел вкус на храна или хранителен продукт	Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_t aste)	3д
eng-30-0 2195470- v	подслаждам:2; подсладя:2	придавам (по-)сладък вкус на храна или хранителен продукт	Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_t aste)	3д
eng-30-0 2195951- v	подслаждам:3; подсладя:3; слагам захар:1; сложа захар:1	поставям захар в ястие или напитка, за да придобие по-сладък вкус	Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_t aste)	3д
eng-30-0 2196540- v	подгривам:3; грея:8; подгрея:1	в кулинарията – затоплям вино, ракия или друг алкохол на слаб огън заедно със захар или мед и подправки (черен пипер,	Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_t aste)	3д

		карамфил, канела и под.)		
eng-30-0 2195852- v	подслаждам с мед:1; подсладя с мед:1	без лексикализация – подслаждам храна или напитка с мед	Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_t aste)	3д
eng-30-0 2196378- v	глазирам:1	покривам сладкиш, печиво, плодове или под. със слой от захарен сироп, разтопен шоколад, масло или друга заготовка	Каузирам промяна на вкуса (Cause_to_change_t aste)	3д
eng-30-0 2191766- v	подправям:1; подправя:1; овкусявам:1; овкуся:1	придавам вкус на ястие, като слагам различни добавки	Каузирам добавяне (Cause_to_be_inclu ded)	3д
eng-30-0 2196214- v	соля:1; посолявам:1; посоля:1	слагам сол в храна	Запазване (Preserving)	3д
eng-30-0 2192570- v	подправям:3; подправя:3	овкусявам хранителни продукти или ястие чрез добавянето на ароматни треви, билки или други (растителни) подправки	Каузирам добавяне (Cause_to_be_inclu ded)	3д

eng-30-0 2196081- v	слагам пипер:1; сложа пипер:1	без лексикализация – подправям ястие, като добавям пипер	Каузирам добавяне (Cause_to_be_included)	Зд
eng-30-0 2192818- v	слагам джинджифил:1; сложа джинджифил:1	без лексикализация – подправям ястие с джинджифил	Каузирам добавяне (Cause_to_be_included)	Зд
eng-30-0 2194138- v	овкусявам:2; овкуся:2	придавам вкус	Каузирам добавяне (Cause_to_be_included)	Зд
eng-30-0 2192383- v	осмолявам:1; осмоля:1	добавям борова смола, за да придам специфичен аромат, като напр. при някои гръцки вина	Каузирам добавяне (Cause_to_be_included)	Зд
eng-30-0 2192225- v	подправям с къри:1; подправя с къри:1	без лексикализация – овкусявам ястие чрез добавяне на типичната за южноазиатската кухня смес от куркума, кориандър, кимшон, червен пипер и сминдух, известна като къри	Каузирам добавяне (Cause_to_be_included)	Зд
eng-30-0 2126863- v	обезмирисявам:1; обезмирися:1; дезодорирам:1	премахвам неприятната миризма на нещо	Каузирам промяна (Cause_change)	Зг

eng-30-0 2190943- v	запушвам устата:2; запуша устата:2	възпирам, попречвам на някого да изрази открито мнението или отношението си по даден въпрос, обикновено чрез упражняване на влияние, изнудване или подобни средства	Заглушаване (Silencing)	3г
eng-30-0 2191106- v	променям интензивността:1	no lexicalization - променям интензивността (си)	Каузирам промяна в интензитета (Cause_change_of_i ntensity)	3д
ENG20-0 2100586- v	светвам:2; светна:2; просветвам:2; просветна:2; просветлявам:2; просветлея:2	ставам по-ярък, по-светъл	Промяна на интензитета (Change_intensity)	зрително3.3.
eng-30-0 2190786- v	засилвам:4; засиля:4; изострям:3; изостря:3; концентрирам:2	увеличавам интензивността или контрастността (на зрителни образи или на слухови възприятия)	Каузирам промяна на интензитета (Cause_change_inte nsity)	3д
eng-30-0 2161922- v	фокусирам:1	съсредоточавам нещо към определен образ или предмет, за да го изследвам по-подробно	Каузирам промяна на интензитета (Cause_change_inte nsity)	3д

eng-30-0 2119874- v	чеша:1; разчесвам:1; разчеша:1	раздразвам наранено или възпалено, предизвикващо сърбене място чрез физически контакт с него		1г
eng-30-0 2119659- v	ожулвам се:1; ожуля се:1	раздразвам определено място върху кожата и го разранявам чрез търкане		1г
eng-30-0 2127100- v	опушвам:2; опуша:2; фумигирам:1	обработвам насаждения, складове с храни, почви, помещения, дрехи, предмети и т.н. с отровни химични вещества или препарати под формата на пари или газове с цел унищожаване на вредители и причинители на болести и дезинфекция	Обработка на материали (Processing_materia ls)	–
eng-30-0 2110927- v	подлагам:1; подложа:1; излагам:4; изложа:4	правя някой да преживее или изпита нещо неприятно или вредно, да бъде уязвим на нещо	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	1г

eng-30-0 2111838- v	пречупвам:3; пречупя:2	подлагам на физическото явление пречупване	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	Зд
eng-30-0 2112029- v	излагам:17; изложа:8	правя някого или нещо достъпен за определени действия или влияние	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	1г
eng-30-0 2112546- v	припека:2; излагам на слънце:1; изложа на слънце:1	подлагам на въздействието на слънчевите лъчи	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	Зд
eng-30-0 2112891- v	проветрявам:3; проветря:3	излагам на чист въздух	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	Зд
eng-30-0 2113054- v	излагам прекомерно:1; изложа прекомерно:1	подлагам твърде дълго или твърде активно	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	Зд
eng-30-0 2113253- v	излагам недостатъчно:1; изложа недостатъчно:1	подлагам твърде за кратко или не достатъчно ефективно	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	Зд
eng-30-0 2113430- v	експонирам:1	излагам негатив на фотографско изображение на светлина	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	Зд

eng-30-0 2113622- v	преекспонирам:1; преосветявам:1; преосветя:2	излагам негатив на фотографско изображение на прекалено ярка светлина или за по-дълго от необходимото време	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	3г
eng-30-0 2113850- v	осветявам:4; осветя:5	преекспонирам негатив на фотографско изображение чрез излагане на слънчева светлина	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	3г
eng-30-0 2114228- v	недоекспонирам: 1	излагам негатив на фотографско изображение на недостатъчно ярка светлина или за по-кратко от необходимото време	Обективно въздействие (Objective_influenc e)	3г
eng-30-0 2138766- v	проявявам:3; проявя:3	превръщам фотографско изображение във видим образ посредством обработка с химически разтвор	Поява (Coming_to_be)	3в

eng-30-0 2139063- v	недопроверявам:1; недопроверя:1	обработвам филм или фотографска плака по-кратко от необходимото, в негоден разтвор или при недостатъчно висока температура	Поява (Coming_to_be)	3г
eng-30-0 2114433- v	преекспонирам:3	обръщам някои от тоновете на (негатив или печат) чрез излагане за кратко на светлина, измиване и проверяване отново и получавам ясно изразени контури на акценти	Поява (Coming_to_be)	3г
eng-30-0 2139361- v	проверявам за втори път:1; проверя за втори път:1; проверявам отново:1; проверя отново:1	проверявам още веднъж с цел подобряване на контраста, цвета и т.н. на фотографски образ	Поява (Coming_to_be)	3в
eng-30-0 2115778- v	сензибилизирам:1 ; изострям чувствителността :1; изостря чувствителността :1	правя чувствителен към нещо		1г

eng-30-0 2114730- v	фотосензитивира м:1; правя светлочувствител ен:1; направя светлочувствител ен:1	правя организъм или вещество чувствителни към влиянieto на лъчистата енергия и най-вече към светлината		3д
eng-30-0 2116118- v	възбуждам:9; възбудя:9	ставам причина да се появи, породи някакво усещане, чувство и под. у някого	Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	1г
eng-30-0 2117170- v	правя фелацио:1	доставям сексуално удоволствие чрез орална стимулация	Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	1г
eng-30-0 2116980- v	подлудявам:4; подлудя:4	предизвиквам силна реакция, отклик у някого	Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	1г
eng-30-0 2117534- v	изострям:2; изостря:2; възбуждам:8; възбудя:8	за усещания - правя по-интензивен или остър	Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	1г
eng-30-0 2117333- v	разтърсвам:2; разтърся:2; карам да потрепери:1; накарвам да потрепери:1;	предизвиквам у някого тръпки от възприемането на нещо	Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	1г

	накарам да потрепери:1			
eng-30-0 2194913- v	отвращавам:1; отвратя:1; погнусявам:1; погнуся:1; отблъсквам:3; отблъсна:3	предизвиквам силно чувство на физическа непоносимост към миризма, вид и т. н.	Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	1г
eng-30-0 2195191- v	обръщам стомаха:1; обърна стомаха:1	предизвиквам силна погнуса, съпроводена с прилошаване или позив за повръщане	Провокирам емоция (Stimulate_emotion)	1г
eng-30-0 2137132- v	показвам:9; покажа:9	правя нещо явно, наблюдаемо, забележимо или представям нещо да се види или наблюдава	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	3в
eng-30-0 2138075- v	прожектирам:1; проектирам:7	показвам на екран (поредица от) светлинни образи, филм и т.н.	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	3в
eng-30-0 2136754- v	отразявам:8; отразя:6	за гладка повърхност – възпроизвеждам образа на стоящ в близост предмет или обект	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	3в

eng-30-0 2137592- v	подавам:14; подам:8	правя така, че нещо да се появи в нечие полезрение, да стане видимо за някого	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв
eng-30-0 2143283- v	разкривам:9; разкрива:9; изваждам на показ:1; извадя на показ:1; изкарвам наяве:1; изкарам наяве:1	показвам явно, открито, правя нещо видимо или известно	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв
eng-30-0 2137710- v	откривам:8; открива:8; разкривам:4; разкрива:4	изваждам на показ нещо, което до този момент е било скрито от погледа	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв
eng-30-0 2137907- v	откривам:4; открива:4; обръщам:3; обърна:3	показвам лицевата или предната страна на нещо	Част-ориентация (Part_orientational)	Зв
eng-30-0 2143539- v	разкопавам:4; разкопая:2; откопавам:2; откопая:1; изкопавам:9; изкопая:7	чрез копаене разкривам, изваждам на бял свят нещо, намиращо се под повърхността на земята	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв

eng-30-0 2140965- v	развявам:3; развея:4	показвам или излагам нещо на високо място или го окачам на върха на прът или друго приспособление, така че незахванатата му част да се движи свободно (например под действието на вятъра); размахвам, движа нещо във въздуха в различни посоки, като го държа високо в ръце или окачено на някакво приспособление	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв
eng-30-0 2139883- v	прожектирам:3; проектирам:11	с помощта на специален (прожекционен) апарат предавам увеличено изображение на художествен, документален или друг филм върху екран	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв
eng-30-0 2148788- v	представям:14; представя:13; демонстрирам:4	поставям нещо на показ или правя демонстрация пред хора с подобни интереси	Осъзнаване (Reasoning)	Зв

eng-30-0 2138611- v	размахвам:17; размахам:4; развявам:4; развеея:3	показвам, излагам нещо на показ за много кратко време или с бързо движение	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв
eng-30-0 2140033- v	показвам:7; покажа:7; излагам:6; изложам:6; демонстрирам:3; излагам на показ:1; изложам на показ:1	позволявам нещо да се види	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв
eng-30-0 2141146- v	показвам:2; покажа:2; представям:2; представя:2; изваждам:1; извадя:1	давам нещо да се види като доказателство на твърдение или факт	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв
eng-30-0 2141414- v	включвам:5; включам:4; задействам:1; пускам в ход:1; пусна в ход:1; пускам в действие:1; пусна в действие:1	показвам, започвам да си служа с някакво умение или стратегия машинално, отработено, като по команда	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	Зв

eng-30-0 2142775- v	позирам:2	заемам определено положение на тялото и стоя неподвижно като модел при рисуване или фотографиране	Позиция (Posture)	зрително3.3.
eng-30-0 2141973- v	перча се:2; фукам се:1; парадирам:1	демонстрирам свое постижение или придобивка гордо и много показно	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	зрително3.3.
eng-30-0 2140630- v	отварям:14; отворя:5; откривам:29; открива:20	показвам съдържанието на файл или стартирам компютърна програма или сесия	Каузиране на перцепция (Cause_to_perceive)	3в
eng-30-0 2168555- v	ослепявам:1; ослепя:1	правя някого неспособен да вижда		1в
eng-30-0 2162434- v	заслепявам:2; заслепя:2	правя някой да не вижда (добре) като насочвам ярка светлина срещу очите му	Каузирам промяна (Cause_change)	1в
eng-30-0 2168710- v	зашивам око:1	no lexicalization - затварям очите (на млад ястреб) с конци, промушени през горните клепачи		1в

eng-30-0 2168830- v	заслепявам:1; заслепя:1; ослепявам:2; ослепя:2	причинявам временна слепота		1в
eng-30-0 2190077- v	оглушавам:3; оглуша:1	произвеждам непоносимо силен шум, който временно притъпява слуха		1в
eng-30-0 2168194- v	ослепявам:4; ослепя:3	правя някого сляп, като избобждам очите му	Каузирам промяна (Cause_change)	1в
eng-30-0 2157100- v	продуцирам:1	организирам и финансирам реализирането, рекламата и разпространението на пазара на книга, филм или друг интелектуален продукт	Съзнателно създавам (Intentionally_creat e)	3в
eng-30-0 2157361- v	представям:10; представя:9; поставям:9; поставя:9	подготвям представление и го представям пред публика	Съзнателно създавам (Intentionally_creat e)	3в
eng-30-0 2144460- v	изразявам:21; изразя:9; експресирам:1	в генетиката – проявявам даден ген или генетично обусловена черта във фенотипа си		общо3.3

eng-30-0 2127853- v	пропускам:3; пропусна:3; изпускам:4; изпусна:4	не успявам да възприема или уловя нещо със сетивата или ума си или да интерпретирам нещо възприето	Успех или провал (Success_or_failure)	1д
eng-30-0 2166361- v	недоглеждам:1; недогледам:1	пропускам да видя нещо	Успех или провал (Success_or_failure)	1д
eng-30-0 2128066- v	откривам:3; открива:3	намирам или виждам нещо за първи път и го правя известно на обществеността	Първо постигане (Achieving_first)	зрително1
eng-30-0 2156384- v	преоткривам:1; преоткрива:1	откривам, намирам отново	Първо постигане (Achieving_first)	зрително1/2
eng-30-0 2194286- v	имам вкус:1	предизвиквам някакво усещане върху вкусовите рецептори	Описание на химическо свойство (Chemical-sense_de scription)	вкусово3.1
eng-30-0 2194495- v	имам вкус на:1; на вкус съм като:1	имам вкус, характерен за определен вид храна	Описание на химическо свойство (Chemical-sense_de scription)	вкусово3.3

eng-30-0 2198602- v	следя:3; наблюдавам:1	извършвам целенасочено наблюдение на дейността и движението на някого, обикновено, за да докажа определени негови действия	Изследване (Scrutiny)	зрително1
eng-30-0 2136533- v	отразявам се:2; отразя се:2; пречупвам се:2; пречупя се:2; рефлектирам:3	за светлинни, звукови и др. вълни - връщам се в обратна посока при сблъсък с някаква повърхност		зрително3.3
eng-30-0 2197250- v	полудявам по:1; полудея по:1	харесвам силно, страстно	Емоция, фокусирана на Експериенцера (Experienecer_focus ed_emotion)	—
eng-30-0 2118476- v	забелязвам:1; забележа:1	получавам възприятие за нещо от окръжаващата среда	Придобивам яснота (Becoming_aware)	зрително2
eng-30-0 2118793- v	обръщам внимание:2; обърна внимание:2	забелязвам или специално насочвам наблюденията си върху нещо	Придобивам яснота (Becoming_aware)	зрително1/2

eng-30-0 2171039- v	чувам:1; чуя:1; слушам:1; послушвам:1; послушам:1; вслушвам се:1; вслушам се:1	внимателно възприемам и вземам под внимание съвет, препоръка и т. н.	Активна перцепция (Perception_active)	слухово2+
eng-30-0 2166460- v	разглеждам:8; разгледам:8	премислям внимателно и от всички страни даден проблем	Разсъждение (Cogitation)	зрително1+
eng-30-0 2193194- v	различавам:3; различа:3; разпознавам:4; разпозна:4; познавам:8; позна:7	възприемам и идентифицирам със сетивата си	Придобивам яснота (Becoming_aware)	зрително1/2
eng-30-0 2193765- v	разграничавам:1; разгранича:1; отсявам:1; отсея:1	различавам, идентифицирам някого или нещо сред много други	Диференциране (Differentiation)	зрително1/2
eng-30-0 2193612- v	разлагам:1; разложа:1	в оптиката - за изображение, светлина - разделям	Придобивам яснота (Becoming_aware)	
BUL-132 4635114	зазвучавам:1; зазвуча:1	започвам да издавам звук или шум, да произвеждам определено звуково впечатление	Създавам впечатление (Give_impression)	слухово3.1

bg-00015 94L	зачатквам:1; зачаткам:1; затраквам:1; затракам:1	започвам да чаткам, тракам, тропам	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2145814- v	крися се:1; укривам се:1; укрися се:1; скривам се:2; скрися се:2	намирам се, отивам или заставам на място, където няма да бъде намерен или съм извън полезрението	NEW FRAME: Крися-инхоативно (Hiding_inchoative)	36
eng-30-0 2146674- v	стоя в сянка:1	не се изтъквам, старая се да бъде незабележим	NEW FRAME: Крися-статично (Hiding_stative)	36
BUL-157 7873620	залягам:1; залегна:1	крися се от опасност, като лежа на земята по очи	NEW FRAME: Крися-инхоативно (Hiding_inchoative)	36
eng-30-0 2146525- v	заравям се:1; заровя се:1; скривам се:1; скрися се:1; закопам се:1; закопая се:1	оставам в уединение или в скривалище	NEW FRAME: Крися-инхоативно (Hiding_inchoative)	36
eng-30-0 2135048- v	звуча:2; чувам се:1; чуя се:1	издавам определен звук или звуци или предизвиквам определно слухово впечатление	Създавам впечатление (Give_impression)	слухово3.2

eng-30-0 2135607- v	издавам звук:1; издам звук:1; произвеждам звук:2; произведа звук:2	издавам характерен или естествен звук	Създавам впечатление (Give_impression)	слухово3.3
eng-30-0 2135487- v	пронизвам:2; пронижа:2; пробождам:4; пробода:4; пробивам:4; пробия:4	прозвучавам високо, остро, рязко	Създавам впечатление (Give_impression)	слухово3.3
eng-30-0 2135328- v	дисонирам:1	звуча сурово, с нехармонично съчетаване на музикални тонове	Създавам впечатление (Give_impression)	слухово3.3
eng-30-0 2162672- v	блестя:6	грея с интензивна светлина	Движение на светлина (Light_movement)	зрително3.3
eng-30-0 2144644- v	охарактеризирам: 1	окачествявам ясно някаго или нещо по отношение на природата или характера му, като присъщи за него и подобните му	Представям категоризация (Communicate_cate gorization)	–
eng-30-0 2146790- v	прикривам:4; прикрива:4; сдържам:1; сдържа:1; скривам:4;	не позволявам на чувство да се прояви		3г

	скрия:4; стаявам:1; стая:2			
eng-30-0 2151966- v	внимавам:6; следя:13; оглеждам се:1; огледам се:1; озъртам се:1; озърна се:1	наблюдавам внимателно, нащрек съм за нещо	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2167435- v	следя зорко:1; не изпускам от очи:1	държа под строго наблюдение	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2167210- v	отварям си очите на четири:1; отворя си очите на четири:1; отварям си очите:1; отворя си очите:1	внимавам, бдя зорко	Активна перцепция (Perception_active)	зрително1
eng-30-0 2108654- v	получавам:2; получа:2	законово или морално съм принуден да понеса определено наказание или възмездие		общо2
eng-30-0 2108791- v	обземам:2; обзема:2; обхващам:4; обхвана:4	внезапно предизвиквам у някого определено чувство, мисъл, идея и под.	Причинявам вреда (Cause_harm)	1г

eng-30-0 2136271- v	отразявам:2; отразя:2; рефлектирам:1	връщам, пращам в обратна посока звукови, светлинни, топлинни или други вълни	Каузация (Causation)	Зв
eng-30-0 2159197- v	ориентирам се:2	определям местоположението или позицията си по отношение на други обекти	Решение (Deciding)	зрително1/о бщо1
eng-30-0 2159427- v	насоча се:5; насочвам се:5; ръководя се:2; вода се:2	ориентирам се с помощта на знаци или опорни пунктове	Решение (Deciding)	зрително1/о бщо1
eng-30-0 2127613- v	попипвам:2; попипам:2; опипвам:3; опипам:3	търся да открия или достигна нещо опипом	Търся (Seeking)	тактилно1
eng-30-0 2125460- v	надушвам:1; надуша:1; подушвам:2; подуша:2; помирисвам:2; помириша:2	разпознавам, откривам или долавям нещо чрез душене или по сравним или подобен начин		обонятелно2
eng-30-0 2119241- v	не обръщам внимание:1; не обърна внимание:1; не забелязвам:1; не забележа:1	пропускам да забележа		1д

eng-30-0 2119353- v	подминавам:1; подмина:1; разминавам:1; размина:1	минавам покрай някого, без да го забележа или без да му окажа необходимото или очакваното внимание		1д
eng-30-0 2197091- v	изгубвам:9; изгубя:8; губя:8; загубвам:9; загубя:8	позволявам някой или нещо да излезе от полезрението ми или да се смеси с други подобни на него, така че да стане неразличим(о)		1д
eng-30-0 2130017- v	губя от поглед:1; изгубвам от поглед:1; изгубя от поглед:1; загубвам от поглед:1; загубя от поглед:1	преставам да виждам нещо или някого, тъй като излиза от полезрението ми		1д
eng-30-0 2105810- v	регистрирам:15; разбирам:24; разбера:8	ставам наясно	Придобивам яснота (Becoming_aware)	зрително2+
eng-30-0 2123903- v	възприемаем съм:1; осезаем съм:1	притежавам сетивно възприемаеми качества	Създавам впечатление (Give_impression)	общо3.2

eng-30-0 2124632- v	достигам ноздрите:1; достигна ноздрите:1; достигам до ноздрите:1; достигна до ноздрите:1; стигам до ноздрите:1; стигна до ноздрите:1	за (силна) миризма – бивам усетен, подушен	Създавам впечатление (Give_impression)	обонятелно3 .3
eng-30-0 2197505- v	посрещам:8; посрещна:8	ставам възприемаем за някого	Създавам впечатление (Give_impression)	общо3.2
eng-30-0 2176268- v	издавам звук:2; издам звук:2; издавам шум:1; издам шум:1; звуча:3; прозвучавам:2; прозвуча:2; раздавам се:1; раздам се:1; чувам се:2; чуя се:2; дочувам се:1; дочуя се:1	ставам възприемаем чрез звука или шума, който произвеждам	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2183175- v	бибиткам:1; свиря:4	произвеждам или наподобявам силен придупредителен звук на клаксона на моторно превозно средство	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

eng-30-0 2185861- v	тракам:1; потраквам:1; потракам:1	произвеждам кратък, отсечен шум, звук от удрянето на зъбите от долната челюст в горната	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2172888- v	шумя:1; прошумявам:1; прошумя:1	произвеждам специфичен шум	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2173336- v	свистя:10	издавам рязък, пронизителен звук	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2184797- v	стържа:9; скриптя:1	издавам рязък дрезгав или свирещ звук, характерен за несмазан двигател или механизъм	Шум от движение (Motion_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2172296- v	цвъртя:9; свиря:16	(за насекоми) издавам пронизителен, отсечен шум чрез триене на определени части от тялото	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2172683- v	дрънкам:13; подрънкавам:2; подрънкам:2	издавам звънък звук, характерен за удрянето на метални предмети един в друг	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

eng-30-0 2172534- v	заглушавам:1; заглуша:1	за източник на звук - правя звук, шум (по-)недоловим чрез издаването на друг, по-силен	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2172127- v	тракам:3; дрънча:2	за твърди предмети - издавам кратък и звънлив звук при удар с друг предмет	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2171664- v	скърцам:3; проскърцвам:1; проскърцам:1; скрибуцам:1; изскърцвам:1; изскърцам:1	произвеждам висок, остър, рязък звук, подобен на издания от несмазани панти	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2182479- v	свиря:15; гърмя:7	издавам рязък звук	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2175861- v	прокънтявам:3; прокънтя:2	издавам силен резониращ звук	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2178866- v	прекъсвам:1; прекъсна:1; давя се:2; задавам се:2; задавя се:2; кашлям:1; закашлям се:1	за автомобилен двигател - издавам характерен звук, наподобяващ даване, кашляне, обикновено при неправилно стартране	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

eng-30-0 2183626- v	подсвирквам:2; свиря:14	издавам звуци чрез бързо движение или чрез рязко преминаване на нещо през тесен отвор	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2182109- v	бръмча:6; жужа:2	издавам звук, предизвикан от бързи вибрации	Шум от движение (Motion_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2175578- v	тиктакам:1; цъкам:1	за часовник или механизъм - издавам равномерен отсечен механичен звук, или изобщо - издавам отмерен звук, подобен на звука от часовник	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2187171- v	пиукам:2; изпиуквам:1; изпиукам:1	издавам кратък, единичен сигнал с много висока честота	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2185664- v	цъкам:3; тракам:4	издавам лек почукващ звук от леко удряне на предмети един в друг	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2186506- v	дрънкам:1; дрънча:1; звъня:1; звънтя:1; звънкам:1	издавам ясен звук като от удрящи се метални или кухи	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

		(дървени и под.) повърхности		
eng-30-0 2183024- v	изгърмявам:4; пукам:4; изпуквам:5; изпукам:2; изгърмя:3; гърмя:8; гърмвам:9; гърмна:7	произвеждам много рязък експлозивен шум	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2175958- v	резонирам:2	издавам звук с трептене, близко до собствената честота или до честотата на друго тяло в близост, в резултат от което предизвиквам трептения или увеличаване на трептенията на това тяло	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2178709- v	дрънвам:4; дрънна:2; издрънчавам:2; издрънча:1	издавам кратък пронизителен звук	Шум от движение (Motion_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2174830- v	бия:7; тупам:2; думкам:1; барабаня:2	произвеждам еднообразен шум като от барабан, дъжд и под.	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

eng-30-0 2185988- v	изпуквам:4; изпукам:3; пукам:5; пуквам:5; пукна:3; гърмя:10; гръмвам:10; гръмна:8	издавам рязък звук като от малък взрив, изстрел или изваждане на коркова тапа	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2177661- v	писукам:1; изписувам:1; изписукам:1	издавам слаб звук, подобно на чуруликане	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2179372- v	пухтя:5; пъхтя:3	издавам тъп, приглушен експлозивен звук	Шум от движение (Motion_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2173838- v	дрънкам:14; дрънвам:3; дрънна:1	издавам звук, произхождащ от или наподобяващ звук от дръпване на струна	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2178576- v	бълбукам:7; кълколя:2; клокоча:5; къркоря:2	издавам звук, произхождащ от или наподобяващ звука, издаван при движението на течност в бутилка	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2178186- v	бълбукам:6	издавам звук, наподобяващ изливане на течност от бутилка	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

eng-30-0 2136019- v	звънкам:2; дзънкам:2; дзънвам:1; дзънна:1; звънвам:3; звънна:2	издавам звук, произхождащ от или наподобяващ леко почукване на метал	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2177846- v	пищя:11	издавам остър и пронизителен звук, наподобяващ този, издаван от същество, което изпитва болка, ужас и т. н.	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2182342- v	звъня:13	издавам звуци чрез бърз, краткотраен удар	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2187922- v	ромоля:1; ромоня:1; бълбукам:1; бъбля:1	за вода, поток, ручей – тихо клокоча, шумя	Шум от движение (Motion_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2198014- v	гърмя:9; тътна:7; бумтя:7	издавам, произвеждам дълбок продължителен отекващ звук като от силен удар	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2185373- v	почуквам:1; почукам:1; потропвам:1; потропам:1; барабания:1	чукам, тропам леко много пъти	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

eng-30-0 2185187- v	барабаня:4; тропам:6; потропвам:4; потропам:2	издавам леки, бързи, повтарящи се звуци	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2179154- v	тръбя:7	произвеждам звук, наподобяващ звука на тръба, тромпет или подобен духов инструмент	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2177976- v	гукам:2; загуквам:1; загукам:1	издавам меки звуци, наподобяващи бълбукането на вода	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2182851- v	щракам:5	издавам рязък, пукащ звук	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2135877- v	свиря:3; изсвирвам:1; изсвиря:1	издавам висок, продължителен звук	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2179279- v	жвакам:4; мляскам:2	издавам звук, наподобяващ смучене или рязък допир с мокра, хлъзгава повърхност	Шум от движение (Motion_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2182662- v	шумоля:1; прошумолявам:1; прошумоля:1; шушна:2	за коприна или листа - шумя тихо	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

eng-30-0 2184965- v	трополя:5	издавам звук, произхождащ от или наподобяващ влачене и местене на тежки предмети или удряне на конски копитата в земята	Шум от движение (Motion_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2183787- v	ехтя:1; еча:1; проехтявам:1; проехтя:1; кънтя:1; прокънтявам:1; прокънтя:1; отеквам:3; отекна:3	за звук - разнасям се продължително, силно и надалече, като се повтарям	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2188587- v	бръмча:1; фуча:3; свистя:2; жужа:1	издавам еднообразен трептящ звук, шум (за бръмбар, муха, пчела, самолет, мотор и др.)	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2180898- v	звънтя:2; звъня:2; позвъня:1; позвънявам:1	произвеждам резониращ, звънтящ звук	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2184610- v	блъскам:28; думкам:3	издавам силен тъп звук (обикновено направен от удар с тежък предмет)	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2178340- v	изсвирвам:3; изсвиря:3	издавам звук чрез издишване на силна	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3

		струя въздух през тръба		
eng-30-0 2174662- v	бумтя:3; избумтявам:1; избумтя:1; тътна:6	издавам дълбок кух звук, подобен на грохот	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2178484- v	свистя:9; съскам:5	издавам шиптящ, сибилантен звук	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2175057- v	потраквам:2; потропвам:2; тропам:1; тракам:2; чаткам:1	издавам кратки отсечени звуци при съприкосновение с твърда повърхност	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2175384- v	пукам:1; изпуквам:1; изпукам:1; пропуквам:1; пропукам:1; изпращявам:1; изпращя:1	издавам кратък и отчетлив звук, като при счупване	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2175283- v	хриптя:2; хъхря:2	издавам дрезгав, тракащ звук	Създавам шум (Make_noise)	слухово3.3
eng-30-0 2125641- v	изпълвам с миризма:1; изпълня с миризма:1; омирисвам:2; омириша:2;	придавам миризма, карам да се изпълни с миризма	Създавам впечатление (Give_impression)	3д

	вмирисвам:1; вмириша:1			
eng-30-0 2126382- v	ароматизирам:1; парфюмирам:1	изпълвам или пропивам с приятна миризма	Описание на химическо свойство (Chemical-sense_de scription)	3д
eng-30-0 2126022- v	овоня:1; овонявам:1; осмърдя:1; осмърдявам:1; омириша:1; омирисвам:1	правя така, че нещо да се изпълни, да придобие неприятна, нетърпима миризма	Създавам впечатление (Give_impression)	3д
eng-30-0 2122164- v	боли ме:1; боли:1	за орган или част от тялото - представявам източник или мястото, в което някой чувства болка; 2. предизвиквам болка, неприятно усещане	Телесна перцепция (Perception_body)	тактилно3.3
eng-30-0 2122665- v	пулсирам:4; туптя:5; тупкам:4	бия, свивам се и се отпускам ритмично или предизвиквам подобно усещане, често придружено с болка или дискомфорт	Телесна перцепция (Perception_body)	тактилно3.3

eng-30-0 2122522- v	обади се:1; обажда се:1	за (хронично) заболяване или орган или част от тялото, засегнати от такова заболяване - усещам се, причинявам болка периодично	Телесна перцепция (Perception_body)	тактилно3.3
eng-30-0 2123175- v	стрелкам се:1; стрелвам се:2; стрелна се:2	за внезапна остра болка - преминавам бързо по протежение на нерв, мускул, крайник или част от тялото	Телесна перцепция (Perception_body)	тактилно3.3
eng-30-0 2121048- v	паря:1; горя:5	източник съм на сърбяща, смъдяща болка	Телесна перцепция (Perception_body)	тактилно3.3
eng-30-0 2121188- v		усещам дразнещо усещане по кожата	Телесна перцепция (Perception_body)	тактилно3.3
eng-30-0 2122983- v	боде ме:1; боцка ме:1	получавам усещане като от сърбеж или щипане	Телесна перцепция (Perception_body)	тактилно3.3

eng-30-0 2120140- v	гъделичкам:3; гъдилкам:1	докосвам част от тялото леко, така че да възбудя повърхностните нерви и да предизвикам усещане за безпокойство, смях или спастични движения	Телесна перцепция (Perception_body)	1г
eng-30-0 2120451- v	паря:2; опарвам:2; опаря:2; лютя:1; налютявам:1; налютя:1	предизвиквам остра болка или неприятно усещане (като) от ужилване, изгаряне с нещо горещо и под.	Причинявам вреда (Cause_harm)	тактилно3.3
eng-30-0 2120715- v	ожулвам:5; ожуля:2; жуля:7	предизвиквам усещане, наподобяващо допира с листата на коприва, съпроводен със смъдене, болка и сърбеж	Причинявам вреда (Cause_harm)	тактилно3.3
eng-30-0 2121958- v	гладен съм:2; изпитвам глад:1; изпитавам глад:1	болезнено се нуждая от храна	Биологична нужда (Биологична нужда (Biological_urge))	общо2
eng-30-0 2160552- v	светя:5; излъчвам светлина:1; излъча светлина:1	видим съм, издавам светлина	Движение на светлина (Light_movement)	зрително3.3

eng-30-0 2160779- v	блестя:2; блещукам:1; проблясвам:3; проблесна:3; просветвам:1; просветна:1	светя с ярка светлина, подобно на звезда или пламък	Движение на светлина (Light_movement)	зрително3.3
eng-30-0 2159890- v	проблясвам:1; проблесна:1; примигвам:1; примигна:1; припламвам:1; припламна:1; искря:1; проискрявам:1; проискря:1; просиявам:1; просия:1; бляскам:1; мигам:3	излъчвам ярка непостоянна светлина	Движение на светлина (Light_movement)	зрително3.3
eng-30-0 2160944- v	грея:7; блестя:16	излъчвам постоянна светлина, без пламъци	Движение на светлина (Light_movement)	зрително3.3
eng-30-0 2161160- v	флуоресцирам:1	излъчвам светлина, получена чрез облъчване на определени вещества	Движение на светлина (Light_movement)	зрително3.3

eng-30-0 2161330- v	сцинтилирам:1	във физиката, за някои материали и вещества – издавам краткотрайни проблясъци при облъчване с високоенергийни частици в резултат на обратното излъчване на погълнатата енергия под формата на светлина	Движение на светлина (Light_movement)	зрително3.3
eng-30-0 2123672- v	мириша:2	издавам, изпускам (характерен) мирис	Описание на химическо свойство (Chemical-sense_description)	обонятелно3.1
BUL-338 556099	ухая:1; благоухая:1	мириша приятно, издавам аромат	Описание на химическо свойство (Chemical-sense_description)	обонятелно3.3
eng-30-0 2124332- v	мириша лошо:1	издавам неприятна миризма	Описание на химическо свойство (Chemical-sense_description)	обонятелно3.3
eng-30-0 2124106- v	воня:1; смърдя:1	издавам силна лоша, неприятна миризма	Описание на химическо свойство	обонятелно3.3

			(Chemical-sense_ description)	
eng-30-0 2118933- v	забелязвам:3; забележа:3; обръщам внимание:3; обърна внимание:3; наблюдавам:7	съсредоточавам интереса си продължително или многократно върху нещо при получаване на възприятие за него, особено с цел да го разбера или осмисля	Придобивам яснота (Becoming_aware)	зрително1

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

ГЛЕДАМ - имперф. т.

РБЕ	Уърднет
1. Държа очите си отворени, при което обикновено възприемам със зрението си нещата около мене.	гледам:10 10. възприемам зрително с внимание или интерес verb.perception
2. За очи — съм, стоя отворен, за да възприемам нещата от външния свят.	-
3. Виждам (1 и 2 знач.) 1. Възприемам нещо със зрението си. 2. <i>Непрех.</i> Имам способността да възприемам със зрението си.	-
4. Насочвам погледа си към определен предмет, явление и го възприемам със зрението си.	гледам:2; поглеждам:1; погледна:1 2.насочвам погледа си към някого или нещо Verb.perception <i>Тя погледна към ширналата се пред нея земя.</i>
5. <i>Прен. Непрех.</i> С предл. к ъ м и (остар.) н а. За стая, къща, прозорец и др. — обърнат съм, поставен съм с лице, предна част към нещо.	гледам:33; имам изглед:1; съм с изглед:1 33. за стая, прозорец, къща или друга постройка или обект – разположен съм, обърнат съм с предната си част или с лице по посока на нещо Verb.stative Къщата гледа към тенис корт. гледам:5 5. обърнат или ориентиран съм в определена посока, напр. по посока на нещо или някой verb.stative Къщата гледа на север.

	<p>стоя с лице към:1; гледам:12; стоя:8 12. намирам се с лице или с предната си част, насочена към нещо Verb.stative <i>Двата дивана стоят един срещу друг.</i></p>
<p>6. Прех. Внимателно възприемам нещо със зрението си, за да го опозная, разгледам.</p>	<p>разглеждам:1; разгледам:1; поглеждам:2; погледна:2; гледам:3 3. анализирам внимателно и от всички страни или от определен аспект Verb.perception <i>разглеждам проблем</i></p>
<p>7. Непрех. С поглед проверявам някъде да видя, намеря нещо, което търся.</p>	
<p>8. Прех. Проверявам, установявам верността, правилността на нещо; преглеждам.</p>	<p>уверявам се:1; уверя се:1; проверявам:5; проверя:5; убежда се:1; убеждавам се:1; гледам:6; следя:4 6. установявам със сигурност, най-често лично, че нещо е направено или извършено, че отговаря на определени изисквания, стандарти, качество и т.н. Verb.cognition <i>Гледайте канарчето да не е накълвано или наранено.</i></p>
<p>9. Прех. Като зрител възприемам театрално представление, филм, изложба, нечие изпълнение и под.</p>	<p>виждам:15; видя:15; гледам:15; изглеждам:4; изгледам:2; разглеждам:7; разгледам:7 15. гледам представление, изложба, филм, гледка и т. н. Verb.perception <i>Изгледах филма, макар че беше много безинтересен.</i></p>
<p>10. Прех. Разг. Извършвам медицински преглед; преглеждам, виждам.</p>	
<p>11. Прех. Разг. Обикн. със следв. изр. със съюз ч е. Забелязвам, долавям, че някакъв факт е налице, че съществува,</p>	<p>гледам:34; погледам:3; погледвам:1 28. гледам внимателно нещо или преценявам и разбирам онова, което</p>

добивам някакво впечатление; констатирам, виждам, схващам, разбирам.	наблюдавам Verb.perception <i>Гледай как кучето гони котките.</i>
12. Прех. Разг. Обикн. в пов. Насочи (насочете) съзнанието си върху нещо, обърни (обърнете) внимание на някого или на нещо; виж.	гледам:16; виждам:19; видя:19 16.обръщам внимание върху нещо Verb.cognition <i>Виж, сега, не си прав!</i>
13. Прех. Разг. Обмислям, преценявам как да постъпя, какво да направя; мисля.	пазя се:1; нащрек съм:1; бдителен съм:1; внимавам:1; гледам:14 14.грижа се за нещо, бдя или се притеснявам и внимавам да не се стигне до нежелани последици Verb.cognition
14. Непрех. Стоя и възприемам това, което става около мене, без да действам; бездействам.	гледам:11; наблюдавам:3 11. присъствам на определено събитие и го следя, особено с внимание или интерес, без да се намесвам Verb.perception <i>Те наблюдаваха екзекуцията на убиеца.</i>
15. Прех. Обикн. с отриц. Съобразявам се с нещо, вземам под внимание нещо, държа сметка за нещо.	
16. Прех. Съобразявам се с някого при постъпките си, вземам го за пример, ръководя се, влияя се от поведението на някого.	
17. Непрех. С предл. н а. Разг. Разчитам, надявам се, уповавам се на някого или на нещо.	
18. Прех. и непрех. Понякога с предл. п о. Съдя, заключавам за нещо обикн. по външния вид, по отделни негови особености.	
19. Прех. Полагам грижи за някого,	

<p>който се нуждае от помощ или който не може сам да се обслужи (болен, малко дете, стар човек, добитък и под.); грижа се.</p>	
<p>20. Прех. С нечленувано същ. Полагам грижи за растежа, развитието на домашни животни или културни растения, за да извлека полза от тях; отглеждам, развъждам.</p>	<p>гледам:7; отглеждам:1; отгледам:1 7. грижа се за растения, така че да се развият и дадат плодове Verb.change <i>Той отглежда зеленчуци в задния си двор.</i> гледам:8; отглеждам:3; отгледам:3; развъждам:1; развъдя:1 8. грижа се за животни или растения, като по този начин произвеждам растителен или животински продукт Verb.contact <i>Тя отглежда кучета.</i> гледам:32 32. отглеждам домашни животни Verb.stative <i>До края на годината стопаните, които гледат животни за лични нужди, трябва да намалят стадата си до 9 крави и до 30 овце.</i></p>
<p>21. Прех. Върша нещо, насочвам усилията си към нещо, което е мое задължение; залягам, грижа се.</p>	
<p>22. Прех. Грижа се за доброто състояние на нещо. <i>Гледам си старините.</i></p>	
<p>23. Прех. Със следв. изр. със съюз д а. Полагам усилия; старая се, стремя се.</p>	<p>опитвам се:1; опитам се:1; опитвам:5; опитам:5; мъча се:2; помъчвам се:1; помъча се:1; правя опит:1; направя опит:1; искам:9; гледам:13 13. предприемам действия, извършвам усилия за осъществяването,</p>

	<p>реализирането на нещо (без непременно резултатът да е успешен) Verb.social <i>Гледай да ги занимаеш с нещо, докато се приготвим.</i></p>
<p>24. Непрех. С предл. н а и нареч. или обст. поясн. Отнасям се към някого, нещо по един или друг начин.</p>	<p>възприемам:4; възприема:4; гледам:9; имам:8 9. смятам нещо или някого за някакъв според вътрешната си, субективна оценка Verb.cognition <i>Тя гледа на тази работа като на нещо несериозно.</i></p>
<p>25. Прех. Обикн. в съчет. с н е м о г а д а или във въпросит. изр. Понасям, търпя.</p>	
<p>26. Непрех. Обикн. с предл. н а. Узнавам, разкривам миналото или предсказвам бъдещето на някого по линиите на дланта, по някакви фигури (на чаша с изпито кафе, наредени карти или бобови зърна); гадая, врачувам.</p>	<p>гадая:1; разгадавам:1; разгадая:1; гледам:4 4. предсказвам чрез тълкуване на значението на различни знаци, напр. подредбата и вида на различни неща (кафе, ръка, небето и т. н.) Verb.cognition <i>Циганката ѝ гледа на ръка и ѝ предсказва, че ще се ожени скоро.</i></p>
<p>27. Прех. Юрид. В съчет. с д е л о, п р о ц е с и под. Обсъждам, разисквам данните по съдебен процес, за да взема решение по него с оглед на законите.</p>	
<p>28. Прех. Като въвеждаща дума. Само във 2 л. В пов. или в съчет. с к а к в о. <i>Разг.</i> За обръщане внимание на някакъв факт, при изразяване на изненада, учудване или неодобрение, възмущение; виж.</p>	
<p>29. В пов. Само във 2 л. ед. Удвоено г л</p>	

ед а й, г л е д а й и в съчет. г л е д а й т и, я г л е д а й, я г о (я г и) г л е д а й, г л е д а й г о т и <н е г о>, г л е д а й т и с е г а и под. <i>Разг.</i> За усиляване при изразяване на изненада или недоволство, възмущение; виж.	
30. <i>Непрех. Диал.</i> С предл. н а. Предстои да, готви се да, клони към.	
31. <i>Непрех. Остар.</i> С предл. н а. Завися от нещо. <i>По колко и каква храна трябва да яде всеки, това гледа на възрастта на човека, на направата му и на климата.</i>	
	разчитам:1; гледам:1; обръщам очи:1; обърна очи:1 1. насочвам очакванията и надеждите си към нещо или някого Verb.cognition <i>разчитам на бъдещето</i>
	соча:4; гледам:17; ориентиран съм:1 17. разположен съм така, че лицето или предната или представителната ми част да бъдат в определена посока или оста ми да лежи в определена посока Verb.stative

Виждам, видя

РБЕ	Уърднет
1. Възприемам нещо със зрението си. <i>И като намерих сили да вдигна глава и да погледна, видях да се белеят само камъните.</i>	виждам:7; видя:7 7. виждам и осмислям образа Verb.perception <i>Художникът най-напред трябва да се научи да вижда.</i> виждам:11; видя:11; забелязвам:4;

	<p>забележа:4 11. възприемам даден образ или ситуация чрез зрението си Verb.perception <i>Видяха кралските войници да идват.</i></p> <p>виждам:12; видя:12 12. възприемам чрез очите си Verb.perception <i>Виждаш ли птицата на онова дърво? Той не вижда - сляп е.</i></p>
<p>2. Непрех. Имам способността да възприемам със зрението си. <i>Стоене, синко Стоене, / остарях, синко, веч запрях, / от очи, сино, не видя. Св.в. - остар.</i></p>	<p>виждам:12; видя:12 (и РБЕ1) 12. възприемам чрез очите си Verb.perception <i>Виждаш ли птицата на онова дърво? Той не вижда - сляп е.</i></p>
<p>3. Имам в съзнанието, във въображението си някакъв образ, представа; представям си, въобразявам си. <i>Един войник, и сега го виждам с бялата му риза и черна, остригана глава — лежи на лицето си, ..., неподвижен, безжизнен.</i></p>	<p>виждам:1; видя:1; въобразявам си:1; въобразя си:1 1. създавам си ясна представа за нещо в мислите си, въображението си verb.creation <i>Виждам какво ще стане.</i></p>
<p>4. Срещам някого някъде, обикн. случайно. <i>Стамат ли? Виждах го по едно време. Ходи с патерица.</i></p>	<p>срещам:5; срещна:5; виждам:13; видя:13; засичам:4; засека:5; срещам се:10; срещна се:9; натъкна се:3; натъквам се:3 13. събираме се с някого случайно или по предварителна уговорка, често на обществено място или събитие verb.motion <i>Сигурно ще те видя на заседанието.</i></p>
<p>5. Отивам, ходя при някого, за да бъда с него известно време, да разбере как е; посещавам, навещавам, спохождам.</p>	<p>виждам:8; видя:8; срещам се с:1; срещна се с:1; приема:14; приемам:14</p>

	<p>8. приемам някого за разговор, преглед, съвет и пр., обикновено по предварителна уговорка verb.contact <i>Докторът ще ви види сега.</i></p>
<p>6. Чрез зрението или чрез другите си сетива добивам впечатление, представа за нещо. <i>Както виждам, вие и пеете хубаво.</i></p> <p><i>Това проклето животно .. беше твърде паметозлобиво, както видяхме това при манастира.</i></p>	<p>виждам:7; видя:7 7. виждам и осмислям образа Verb.perception - в РБЕ - по-скоро когнитивен - може би към РБЕ 1. <i>Художникът най-напред трябва да се научи да вижда.</i></p>
<p>7. Проверявам или си изяснявам нещо, добивам сведения за нещо; узнавам, научавам се, осведомявам се. <i>Щом оздравя, отиде в общинското управление да види дали има писмо от Дима.</i></p>	<p>проверявам:4; проверя:4; консултирам се:2; виждам:4; видя:4; поглеждам:3; погледна:3 4. събирам информация чрез допитване до справочен или друг източник, записки и т. н. Verb.communication преглеждам:4; прегледам:4; виждам:10; видя:10; проверя:7; проверявам:7; огледам:2; оглеждам:2 10. - може и към РБЕ 6. подлагам нещо или някого на внимателен, подробен оглед, изследване или проучване Verb.perception <i>Трябва да видя паспорта ви, преди да влезете в страната.</i></p>
<p>8. Забелязвам, долавям, че някакъв факт е налице, че съществува.</p>	<p>осъзнавам:1; осъзная:1; разбирам:2; разбера:2; проумявам:1; проумея:1; виждам:3; видя:3 3. достигам до представа, познание за дадена същност, ситуация, идея и т. н., обикновено чрез съзнателно и целенасочено мисловно усилие verb.cognition</p>

<p>9. Изживявам, преживявам нещо като участник, свидетел, съвременник. <i>Никога в живота си не съм виждала по-страшно нещо.</i></p>	<p>виждам:2; видя:2; ставам свидетел:1; стана свидетел:1 2. преживявам определена ситуация, събитие като участник или съвременник verb.perception <i>Искам да видя резултати.</i> преживявам:3; преживея:3; изпитвам:2; изпита:2; преминавам:6; премина:6; виждам:5; видя:5; изживявам:2; изживея:2 5. в течение на съществуването си придобивам определен опит, ставам участник или свидетел на събития или преминавам през определен етап от развитието си Verb.perception <i>Какво ли не сме видели през живота си, през какво ли не сме преминали!</i></p>
<p>10. Става ми ясно нещо; схващам, разбирам, гледам. <i>Старият Герак виждаше, че съвместният живот въпреки е невъзможен, и реши да раздели синовете си.</i></p>	<p>гледам на:1; виждам:6; видя:6; разглеждам:3; разгледам:3; сметна:2; смятам:2; счета:1; считам:1; схващам:2; схвана:2 6. имам или си съставям мнение или преценка за някого или нещо, възприемам от определен ъгъл или имам дадено отношение към някого или нещо - сходно и с РБЕ 12. Verb.cognition <i>Виждам положението по съвсем различен начин от теб.</i> проверявам:8; проверя:8; виждам:16; видя:16; узнавам:2; узная:2; разбирам:8; разбира:7; установявам:11; установя:11 16. определям, установявам, научавам нещо със сигурност, достигам до заключение чрез проверка, проучване или друг емпиричен опит</p>

	Verb.communication <i>Виж дали работи.</i>
11. <i>Прен.</i> Само св. Определя как да постъпя, какво да правя; реша, помисля. <i>Стани сега да помислим и да видим какво ще направим.</i>	виждам:9; видя:9 9. обсъждам, решавам или преценявам дали или как да направя нещо Verb.cognition <i>Виж дали ще можеш да дойдеш утре! Да видим кой филм ще гледаме довечера.</i>
12. <i>Прен.</i> Смятам, считам някого за някакъв.	
13. <i>Разг.</i> Имам или получавам (материални средства, помощ и под.).	
14. <i>Разг.</i> За лекар — преглеждам болен; гледам.	
15. <i>Непрех. Остар.</i> С предл. з а. Намирам, смятам.	
16. <i>Непрех.</i> Обикн. св. Обикн. в бъд. и в мин. Убеждавам се, уверявам се в нещо. <i>Карай на таз страна и ще видиш как ще намерим Чамурлии!</i>	виждам:20; видя:20 20. уверявам се, убеждавам се или установявам нещо със сигурност чрез собствения си опит Verb.cognition <i>Ще видиш, че преди утрешния ден ще научим нещо.</i>
17. Само св. Пов. с частица д а. а) Само 1 л. мн. <i>Разг.</i> За изразяване на съмнение, неувереност, че нещо ще се осъществи така, както се желае, както трябва. <i>Да развалим е лесно, да видим как ще направим.</i>	видя:18; виждам:18; погледна:4; поглеждам:4; разгледам:9; разглеждам:9; взема:27; вземам:27 18. мисля, разсъждавам или обръщам внимание на някого по определен въпрос като пример или доказателство за дадено твърдение или теза Verb.cognition <i>Да видим общия случай.</i>
18. Обикн. в и д я в неск. Във 2 л. В	

<p>пряк въпрос с частица л и. <i>Разг.</i> За привличане вниманието на събеседника при изразяване на някакво неприятно или приятно чувство, свързани обикн. с изненада. <i>Щях да забравя, видими ли?</i></p>	
<p>19. Само <i>св.</i> В бѣд. или пов. с частица д а, във 2 и 3 л. <i>Разг.</i> За изразяване на закана, заплаха към някого.</p>	
<p>20. Само <i>св.</i> Пов. във 2 л. в съчет. с г о, я, г и. За изразяване на изненада, учудване или недоволство.</p>	
<p>21. Само <i>св.</i> Пов. с частица д а. Обикн. във 2 л. <i>Разг.</i> При подчертаване на възхищение, удивление от нещо.</p>	
	<p>виждам:14; видя:14; улавям:5; уловя:5 14. регистрирам нещо като по зрителен път Verb.perception <i>Камерата вижда всичко.</i> (примерът е на автора)</p>
	<p>виждам:15; видя:15; гледам:15; изглеждам:4; изгледам:2; разглеждам:7; разгледам:7 15. гледам представление, изложба, филм, гледка и т. н. Verb.perception <i>Видях представление на Бродуей.</i></p>
	<p>видя:17; виждам:17; посетя:5; посещавам:6 17. отивам някъде или обхождам дадено място или район, с цел да разгледам забележителност(и), за удоволствие и т.н. Verb.social</p>

	<i>По време на престоя си в Ню Йорк видяхме музея на модерното изкуство.</i>
	гледам:16; виждам:19; видя:19 19. обръщам внимание върху нещо Verb.cognition Виж, сега, не си прав! (само св. в.)?

Изглеждам, изгледам

РБЕ	Уърднет
<p>1. Спирам поглед на някого или нещо, като го оглеждам изцяло и продължително, внимателно. <i>Станка я изгледа учудено и по лицето ѝ падна една нехубава сянка от лошо предчувствие.</i></p>	<p>разглеждам:6; разгледам:6; изучавам:6; изуча:7; изглеждам:3; изгледам:1 3. оглеждам нещо или някого подробно, внимателно или критично Verb.perception <i>Той изгледа образа си в огледалото.</i></p>
<p>2. Обикн. с обст. поясн. Насочвам продължителен, настойчив поглед към някого, за да изразя някакво чувство или да внуша нещо. <i>Шопът обърна кървавото си лице, поспря се, напусва високо хлапето и го изгледа зверски.</i></p>	
<p>3. Гледам нещо или всичко от начало до край, изцяло. <i>Преобърнаха всичко, изгледаха всички кътове, които би послужили за убежище, ..., но нийде нищо не намериха.</i></p>	<p>виждам:15; видя:15; гледам:15; изглеждам:4; изгледам:2; разглеждам:7; разгледам:7 4. гледам представление, изложба, филм, гледка и т. Н. Verb.perception <i>Изгледах филма, макар че беше много безинтересен.</i></p>
<p>4. Прен. Разг. Обикн. св. Полагам</p>	

<p>грижи за отглеждането на някого или на нещо; отглеждам, отхранвам. <i>Тя му разказваше за тежкия си живот, как пести всяка стотинка, защото на нейни ръце е останало единственото ѝ десетгодишно сестриче: трябва да го изгледа и изучи.</i></p>	
<p>5. Остар. Поглеждам. <i>Всяка вечер, щом дядо Добри се прибере, Копка плахо надаваше ухо да чуе какво приказват с майка ѝ, ту пък ником изглеждаше баща си: дали и той вече е дозел нещо.</i></p>	
<p>6. Само несв. Остар. Гледам (във 2 знач.). <i>— Лъжеш, магарски сине!— изрева баща му бесен, като изглеждаше стените.</i></p>	
<p>7. Остар. и диал. Гледам (в 17 знач.) <i>Не изглеждай, чедо, че съм стара, все още мога да работя, та кажи що аз да свърша.</i></p>	
<p>8. Диал. Обикн. за мъж — запознавам се с мома или жена и я проучвам с цел да се ожения за нея; оглеждам. <i>Госпожа Соломона и госпожа Парашкева загатваха, че нито едното, нито другото е, ами дошел да изглежда момиче.</i></p>	
<p>9. Диал. Гледам (в 14 знач.) <i>та ма гледа и изгледа, / та ми рани оздравея.</i></p>	

Изглеждам се, изгледам се

<p>I. Страд. от изглеждам. <i>Едва когато се изгледа и последната площадка .. , човек разбира, че много е изморен.</i></p>	
<p>II. Възвр. от изглеждам в 1 и 5 знач. — <i>Като чух звънциите, помислих, че е годеника ми, — каза тя, като се изгледа продължително в огледалото.</i></p>	
<p>III. Взаим. от изглеждам в 1, 2, 5, 6 и 8 знач. <i>Той ме настигна, изравнихме се и се изгледахме.</i></p>	

Изглеждам - само несв. В.

РБЕ	Уърднет
<p>1. Имам определен вид, външност, наглед съм с определен вид, външност; представлявам. <i>Донякъде ги плашеше само извънредната му сила и издръжливост, защото, ако и да беше над седемдесет години, не изглеждаше на повече от петдесет.</i></p>	<p>изглеждам:2 2. създавам определено впечатление или представа на външен вид или на пръв поглед - може и за РБЕ 3. Verb.perception <i>Този проект изглежда много съмнителен.</i></p>
<p>2. Със сказ. опред. На вид, наглед съм някакъв. <i>Тревата се зеленееше, поизмита от дъжда, самият път изглеждаше гладък и кафяв.</i></p>	<p>изглеждам:1; имам вид:1 1.имам определен външен вид или изражение Verb.body <i>Тя изглежда бледа след операцията.</i></p>
<p>3. Със сказ. опред. с предл. к а т о, н а. Приличам, наподобявам на някого или</p>	

<p>нещо. <i>Увлечена да приказва за светци и праведници, стрина Венковица тогава и сама изглежда като божя праведница.</i></p>	
---	--

ИЗГЛЕЖДА *безл.*

РБЕ	Уърднет
<p>1. Обикн. в <i>сег.</i> и <i>мин.</i> <i>Вр.</i> Със следв. изр. със съюз <i>ч е, д а</i>. Означава предположение, вероятност относно извършването на действието, означено с глагола в подчиненото подложно изречение; вероятно е. <i>Носеше торба. Изглежда, че беше тежка, защото Митко вървеше приведен.</i></p>	<p>изглежда:1 1. съществува известна вероятност за нещо, може да се допусне, предположи нещо Verb.perception <i>Изглежда, че времето в Калифорния е лошо.</i></p>
<p>2. Като <i>вметн. дума</i>. Означава допускане, приемане на някакъв факт за достоверен, истинен; вижда се, по всяка вероятност. <i>И с упрек го изгледа: — Уж си юрист някакъв., а в мошеничество да съучаствуваш, изглежда, винаги си готов!</i></p>	

ИЗГЛЕЖДА МИ *несв., непрех.*

<p>1. Със сказ. опред. или със следв. изр. със съюз <i>ч е, д а</i>. Имам, получавам някакво впечатление, което може да не отговаря на това, което е в действителност; вижда ми се, струва ми се.</p>	

<i>Но пък не ми изглеждаше да е провокатор.</i>	
---	--

СЛУШАМ, прех. и непрех.

РБЕ	Уърднет
<p>1. Възприемам със слуха си звукове; чувам. <i>Той слушаше плясъка на рибките и дълго стоеше до брега в мълчание.</i></p>	<p>вслушвам се:3; слушам:4; заслушвам се:1; заслушам се:1; вслушам се:3 4. възприемам съзнателно информация чрез слуха си Verb.perception <i>Слушай как свири челото!</i></p>
<p>2. Чувам да се говори, да се разправя за някого или нещо. <i>Вие за Тодор не сте ли слушали?</i></p>	
<p>3. Прен. Възприемам, изпълнявам съветите, желанията на някого; вслушвам се, послушвам. // Подчинявам се, покорявам се. // Прен. За дете — послушен съм, мирувам. <i>И невястата не слуша нея, ами слуша Колчо. //</i> <i>До сега бях ваши господар, през четирийсет години живяхме съгласно и мирно, слушахте ме. //</i> <i>Ходили по къщата да питат майките дали са слушали техните деца.</i></p>	<p>чувам:1; чуя:1; слушам:1; послушвам:1; послушам:1; вслушвам се:1; вслушам се:1 1. внимателно възприемам и вземам под внимание съвет, препоръка и т. Н. Verb.perception <i>Послушай баща си!</i> слушам:3; вслушвам се:2; вслушам се:2; вземам предвид:2; взема предвид:2; вземам под внимание:3; взема под внимание:3 3. подчинявам се на нечия воля или съвет в действията си Verb.social <i>Вслушвай се в съветите на старите хора.</i></p>
<p>4. Разг. Възприемам с доверие, приемам нещо за истина; вярвам. <i>Ти недей слуша вестниците./ Не слушай хорски приказки, мари мамо. / Ти слушай каквото ти говоря.</i></p>	

<p>5. Нар. Слугувам, прислужвам. <i>Спазарили се и момчето останало да слуша крѣчмаря. Слушало го много години.</i></p>	
<p>6. Нар. За лекар — преслушвам някого. <i>Лекарят прегледа болния внимателно: както му е реда, чука му на гърдите, слуша го с трѣбичка.</i></p>	
<p>7. Разг. Само пов. Подкана при обращение, за да се привлече вниманието на събеседника. <i>Слушай, Варлааме, помирете се, казвам ти като на приятел.</i></p>	
<p>8. Воен. Само 1 л. ед. Отговор, че нареждане на началника ще се изпълни. — <i>Слушам, господин поручик.</i></p>	
	<p>слушам:2 2. посещавам академичен курс като слушател, без да държа изпит или да получа кредити за него Verb.cognition</p>
<p>слушам се страд. <i>Тук се слуша мойта воля, / аз съм капитан.</i></p>	

ЧУВАМ

РБЕ	Уърднет
<p>1. Възприемам със слуха си звукове. <i>Доста време слухтя Огнянов, но нищо не чуваше.</i></p>	<p>чувам:5; чуя:5 5. възприемам чрез слуха Verb.perception чувам:3; чуя:3 3. разбирам правилно нещо чуто</p>

	<p>(например при предаване на информация по радио станция) Verb.cognition <i>Чувам те съвсем ясно.</i> чувам:4; чуя:4; разбирам:6; разбира:5 6.чувам и разбирам правилно Verb.perception <i>Тя не чу името му първия път, когато ги запознаха.</i></p>
<p>2. Притежавам способността да възприемам със слуха си; не съм глух. <i>Той не можел още нищо да говори, слабо виждал, с едното ухо не чувал никак.</i></p>	
<p>3. Прен. Узнавам, научавам нещо от другото. <i>Страшната болест дебнеше отвсякъде и всеки гледаше да си помогне сам, както знаеше и както беше чувал.</i></p>	<p>научавам:2; науча:2; узнавам:1; узная:1; разбирам:3; разбира:3; чувам:2; чуя:2 2. получавам информация, сведения относно някого или нещо, обикновено случайно Verb.cognition <i>Чух, че си се оженил.</i> чувам:8; чуя:6 11.получавам информация или вести от или относно някого или нещо Verb.perception <i>В течение на пет години не бяха чували нищо за сина си.</i></p>
<p>4. Разг. Само 2 л. сег. и мин. св. и пов. Подкана непременно да се изпълни някаква заповед или за да се привлече вниманието на събеседника върху нещо; слушай! <i>Да не си ми стъпил вече в къщата, чу ли! / Чуй ме, дядо Гено, аз съм кръчмарска дъщеря — и дъщеря ми ще бъде кръчмарка.</i></p>	

5. Диал. Пазя; съхранявам, спазвам. <i>Доброто куче стадо чува.</i>	
6. Диал. Отглеждам, отхранвам. <i>Чува майка девет мили сина:...</i>	
	<p>чувам:1; чуя:1; слушам:1; послушвам:1; послушам:1; вслушвам се:1; вслушам се:1</p> <p>1. внимателно възприемам и вземам под внимание съвет, препоръка и т. Н. - може и към РБЕ 3. verb.perception <i>Преди да решим нещо, трябва да чуем експертите!</i></p>
чувам се, чуя се страд.	

ЗВУЧА

РБЕ	Уърднет
<p>1. Издавам звук.// За музикален инструмент — произвеждам звукове, съзвучия, мелодия. <i>Камертонът звучи, като го ударим.</i></p>	<p>звуча:2; чувам се:1; чуя се:1</p> <p>2. издавам определен звук или звуци или предизвиквам определно слухово впечатление Verb.perception <i>звучи в тон "ла"</i> <i>Звукът на сирената се чува слабо, но чудовището го възприема.</i></p>
<p>2. За глас, реч, песен и под. — нося се в пространството, разнасям се, чувам се. <i>И сред пустиня безбрежна, / плаха и нежна, / моята песен звучи.</i></p>	<p>издавам звук:2; издам звук:2; издавам шум:1; издам шум:1; звуча:3; прозвучавам:2; прозвуча:2; раздавам се:1; раздам се:1; чувам се:2; чуя се:2; дочувам се:1; дочуя се:1</p> <p>3. ставам възприемаем чрез звука или</p>

	шума, който произвеждам (и РБЕ1) Verb.perception <i>Тя издаде звук на задоволство.</i>
3. Прен. За чувство, желание и под. — долавям се, подразбирам се, чувствам се. <i>Геракът каза това нехайно и шеговито, но в гласа му звучеше болка.</i>	
4. Прен. С предл. к а т о или с нареч. за начин. За думи, приказки, описания и под. — възприемам се, преценявам се по някакъв начин; изглеждам. <i>През ония патриархални години, преди войните, дори приказките на някои млади учителки за еманципацията на жената звучаха на село като празни приказки, нагълтани от чужди книжки.</i>	звуча:1; прозвучавам:1; прозвуча:1 1. създавам определено впечатление при слухово (или сравнимо с такова) възприятие Verb.perception <i>Предложението им звучи интересно.</i>

ЗВУЧИ

РБЕ	Уърднет
Сходно с РБЕ 3, но различно.	звучи:1 нещо има определена звукова форма или се изразява с дадени думи Verb.stative <i>Доказателството звучи по следния начин.</i>

УСЕЩАМ

РБЕ	Уърднет
1. Възприемам със сетивата си. <i>Иван Белин пиеше, макар и да не</i>	чувствам:3; почувствам:3; усещам:2; усетя:2

<p><i>усещаше вече вкуса на ракията.Иван Белин пиеше, макар и да не усещаше вече вкуса на ракията./</i> <i>Сръбна и Добра от своята чашка и не усети с изстиналите си устни горещо ли беше кафето, горчиво ли беше./</i> <i>Протегна ръка, докосна близките класове и за първи път усети мириса на узрялата нива.</i></p>	<p>2.възприемам чрез някое от сетивата си или получавам подобно на физическо възприятие Verb.perception <i>Той почувства вятъра.</i> <i>Тя усети как някакъв предмет бръсва рамото ѝ.</i> <i>Той усети тръпки по тялото си.</i> <i>Тя почувства горещината, когато излезе от колата.</i></p>
<p>2. Изпитвам някакво усещане, чувство, влечение; чувствам. <i>Той усещаше наистина нещо като любов към Йордановата щерка.</i></p>	
<p>3. Прен. Долавям, схващам, разбирам нещо; отгатвам. <i>Зетъвете бяха усетили, че старият има пари.</i></p>	<p>намирам:2; чувствам:2; почувствам:2; имам чувството:1; намеря:2; усещам:1; усетя:1 1.заклучавам на базата на емоция, усещане, интуиция или друго субективно основание Verb.cognition <i>Чувствам, че не ме харесват.</i></p> <p>надушвам:4; надуша:3; подушвам:5; подуша:4; усещам:4; усетя:3 б.осъзнавам, долавям нещо не чрез сетивата или разума, а инстинктивно или несъзнателно Verb.cognition <i>Тя тутакси усети враждебността на колегите си.</i></p>
<p>4. Прен. Съзнавам, забелязвам, виждам. <i>Децата се събираха рано сутрин и Дона, вдадена в работата си, не усещаше как минаваше времето до късно след обед.</i></p>	

	<p>усещам:3; чувствам:4; почувствам:4; усетя:4</p> <p>5.получавам пасивно възприятие относно нещо или изпитвам ефекта на нещо върху себе си Verb.perception <i>Тя усети неприязънта в гласа му.</i></p>
усещам се, усетя се страд.	

УСЕЩАМ СЕ, усетя се,

РБЕ	Уърднет
<p>1. Разбирам, долавям, сещам се. <i>Докато Захари се усети, две меки топли ръце обвиха шията му.</i></p>	
<p>2. Чувствам се. <i>Тя се усети съвсем изоставена.</i></p>	<p>усещам се:1; почувствам се:2; чувствам се:2; усетя се:1</p> <p>4.изпитвам определено физическо, психическо или емоционално състояние Verb.body <i>Чувствам се прекрасно, но и малко уморена.</i></p>

ЧУВСТВАМ, несв., прех.

РБЕ	Уърднет
<p>1. Изпитвам, изживявам някакво чувство. <i>Гледаше я той и не чувстваше нищо, ни жалост, ни мъка.</i></p>	<p>изпитвам:1; изпитам:1; чувствам:1; почувствам:1; преживея:8; преживявам:8</p> <p>1.изживявам емоционално състояние или афект (по отношение на някого или нещо)</p>

	<p>Verb.emotion <i>Той чувстваше съжаление.</i></p>
<p>2. Имам някакво усещане, възприето със сетивата; усещам. <i>Той чувства мощ, телесна и душевна мощ. / Шинелите им бяха просмукани от влага и те чувстваха как студът проникваше дълбоко и почти достигаше до костите им.</i></p>	<p>чувствам:3; почувствам:3; усещам:2; усетя:2</p> <p>3. възприемам чрез някое от сетивата си или получавам подобно на физическо възприятие Verb.perception <i>Той почувства вятъра.</i></p>
<p>3. Съзнавам, разбирам нещо.// Долавям, забелязвам, усещам. <i>Той чувстваше, че полудява. Никой не говори и не променя мястото си, но всеки чувства, че повече не може да се стои. // През целия ден на нивата тя чувстваше, че я следи неговият изпитателен, строг и хладен поглед.</i></p> <p><i>Той чувстваше близостта ѝ, виждаше огъня на очите ѝ.</i></p>	<p>намирам:2; чувствам:2; почувствам:2; имам чувството:1; намеря:2; усещам:1; усетя:1</p> <p>2. заключавам на базата на емоция, усещане, интуиция или друго субективно основание Verb.cognition <i>Имам чувството, че не ме харесват.</i></p>
	<p>усещам:3; чувствам:4; почувствам:4; усетя:4</p> <p>4. получавам пасивно възприятие относно нещо или изпитвам ефекта на нещо върху себе си Verb.perception <i>Скоро ще почувстваме ефектите от инфлацията.</i></p>

Чувствам се

РБЕ	Уърднет
-----	---------

<p>чувствам се страд. и непрех. <i>Тя се чувства обидена и огорчена. / Той се чувства безкрайно щастлив.</i></p>	<p>чувствам се:1; почувствам се:1</p> <p>1.имам усещане или възприемане за себе си в резултат от чуждо поведение или взаимодействие Verb.cognition <i>След промяната се чувстваха различно.</i></p> <p>усещам се:1; почувствам се:2; чувствам се:2; усетя се:1</p> <p>2.изпитвам определено физическо, психическо или емоционално състояние Verb.body <i>Чувствам се прекрасно, но и малко уморена.</i></p>
---	--

МИРИША несв.

<p>РБЕ</p>	<p>Уърднет</p>
<p>1. Прех. и непрех. Възприемам с обонянието си миризма, дъх на нещо; душа. <i>Посетителите отиват към масата на бай Ганя. Гледат мускалите, миришат ги и разпитват нещо.</i></p>	<p>мириша:1</p> <p>1.възприемам с обонянието си Verb.perception</p>
<p>2. Прен. Непрех. Рядко. Следя, търся, дебна да открива нещо; душа. <i>И как да се не подадеш на тая опасност, когато имаш работа с един бирник, който .. изкарва на търг вещите и добитъците на неплатившите, между които се щурат лисичите профили на двама евреи, дошли да миришат за плячка в общата тревога!</i></p>	

<p>мириша се I. Възвр. от мириша (в 1 знач.). <i>Имаше навик да се мирише, като излезе от задимено помещение. II. Взаим. от мириша (в 1 знач.). Двете кученца винаги първо се миришеха, а после се заиграваха.</i></p>	
<p>МИРИША несв., непрех.1. Издавам, изпускам някаква миризма, дъх. <i>— Още сега! — за няколко минути наредих на масата яйца, сирене и начупен пресен хляб, който приятно миришеше.</i></p>	<p>мириша:2 2.издавам, изпускам (характерен) мирис verb.perception <i>Супата мирише хубаво.</i></p>
<p>2. Имам, издавам неприятна миризма, дъх. <i>Оле, оле, дано местата им не са до нашите, че както ѝ миришат устата, не мога да изтърпя.</i></p>	<p>мириша лошо:1 3.издавам неприятна миризма Verb.perception <i>Той рядко се къпе и мирише лошо.</i></p>
<p>3. Безл. Има, усеща се определена миризма, дъх. <i>Миришеше така, както мирише в селска българска къща дървото на дърво, камъкът на камък, ворта по стените на вар.</i></p>	<p>изпълвам с миризма:1; изпълня с миризма:1; омирисвам:2; омириша:2; вмирисвам:1; вмириша:1 4.придавам миризма, карам да се изпълни с миризма verb.perception</p>
<p>4. Прен. С предл. на. Разг. Усеща се, предчувства се нещо, долавят се признаците на нещо. <i>Той [вестникът] миришеше на радостна среща, на сутрешно кафе, на широкия свят.</i> <i>— Това мирише на авантюра .. — Ти си държавен служител, а плюеш на законите.</i> <i>Заоблачи се, на дъжд мирише.</i></p>	<p>намирисвам на:1; мириша на:1; воня на:1 5.косвено или смътно напомням или загатвам за нещо или проявявам признаци на нещо Verb.perception <i>Това наистина намирисва на расизъм.</i></p>

<p>5. Прен. Разг. С предл. на. Усеца се, долавя се, че някой или нещо е съвсем различен от това, за което се представя или за което го смятат другите. — <i>Вие напразно го изкарвате симпатичен и някакъв рицар .. Той от сто разкрача мирише на мошеник.</i></p>	
<p>МИРИШЕ МИ <i>несв., непрех.</i> С предл. на. 1. Усецам, възприемам с обонянието си миризмата, дъха на нещо. <i>Миришеше му на сажди и пушек, сякаш наистина тук бе минал влак и бе оставил тръпчив и кисел мирис след себе си.</i></p>	
<p>2. Прен. Усецам, предчувствам, че нещо ще стане, долавям признаците, проявите на нещо. — <i>Кольо дума, май че на сватба ми мирише .. Хайде, ще кумувам.</i></p>	

ПОМИРИША¹. Вж. п о м и р и с в а м.

ПОМИРИША², -еш, *мин. св.* помирйсах, *св., непрех.* Мириша² (във 2 и 3 знач.) леко, малко, известно време.

ПОМИРИШЕ МИ *св., непрех.* С предл. н а. Мирише ми (в 1 знач.) леко, малко, известно време. *Пътешествуваме по моретата и океаните .. Нападат ни пирати, но ние ги побеждаваме и ги затваряме в гардероба за дрехи — да им помирише там малко на нафталин!* П. Незнакомов, МА, 42.

ВКУСВАМ, -аш, *несв.;* **вкўся**

РБЕ	Уърднет
1. Хапвам или пийвам малко.	

<p><i>Някои от гозбите той никак не опитваше, от други вкусваше само с върха на лъжицата.</i> <i>// Само несв. Ям, пия от някаква храна или питие, обикн. за пръв път.</i> <i>Той не бе вкусвал сърнешко месо, но Стамен неволно го подсети и сега му се привиждаше горящ хайдушки кебап на иши.</i></p>	
<p>2. Стесн. Хапвам или пийвам малко от нещо с цел да го опитам. — <i>Искам да те помоля за нещо, майко... Накарай Исмет да вкуси яденето преди нас.</i> <i>Естествено членовете на журито не пият, а само вкусват и помиришват виното и по това го оценяват.</i></p>	<p>вкусвам:1; вкуса:1; опитвам:2; опитам:2; пробвам:2; дегустирам:1; куся:1; кусвам:1; кусна:1 1. поемам малко количество храна или напитка, за да усетя вкуса им Verb.consumption <i>Опитай тези нови бисквити.</i> вкусвам:3; вкуса:3; усещам:5; усетя:5 3. възприемам посредством сетивата си за вкус Verb.perception <i>Усещаш ли чесъна?</i></p>
<p>3. Прен. Изживявам, изпитвам обикн. за пръв път някакво чувство, вълнение, преживяване. <i>Гана дълго се любува на новия комбайн и усещаше, че като поглади с ръка тази лъскава машина и вдъхна мириса на прясната ѝ боя, в нея прониква още по-силно това, от което тя за пръв път вкусваше — новия задружен живот.</i> <i>Ала Борьо продължаваше да опитва,.. Ето, значи това е то — забраненото, достъпно само за големите! Сега и той го вкусва!</i></p>	<p>вкусвам:2; вкуса:2 2.изпитвам непознато досега усещане или опит, обикновено за кратко Verb.cognition <i>Той вкуси свободата, преди да умре.</i></p>
<p>вкусвам се, вкуса се страд.</p>	

ОПИТВАМ, -аш, *несв.*; **опи́там**, -аш, *св.*

РБЕ	Уърднет
<p>1. Прех. Проверявам, пробвам някакво качество, свойство или годност на някого или нещо; изпитвам, изпробвам. <i>Когато отивахме по гората да си опитваме пушките и когато си приготвявахме едно друго, той се ни осещаше и махаше с глава.</i></p>	<p>тествам:1; изпитвам:4; изпробвам:2; опитвам:4; опитам:4; пробвам:3; изпитам:4 4.преценявам състоянието, качествата, годността и пр. на нещо чрез подлагане на проверка или по експериментален път Verb.social <i>Опитай тази рецепта.</i></p>
<p>2. Прех. Хапвам или пийвам малко от нещо с цел да проверя вкусовите му качества; вкусам, дегустирам. <i>Тя отиде при Митко, накара го да си разтвори торбичката и му я напълни с боядисани орехчета, със сладки и бонбони, които малкият веднага опита.</i> <i>Ако купувачът прегледа външната страна на просто платно.. или опита вкуса на някоя от храните или от питиетата и после го купи, няма вече избирателното право по виждане.</i></p>	<p>вкусам:1; вкуся:1; опитвам:2; опитам:2; пробвам:2; дегустирам:1; куся:1; кусвам:1; кусна:1 2.поемам малко количество храна или напитка, за да усетя вкуса им Verb.consumption <i>Опитай тези нови бисквити.</i></p> <p>хапвам:1; хапна:1; вземам:6; взема:6; опитвам:3; опитам:3; докосвам:2; докосна:2 3.консумирам в малко количество Verb.consumption <i>Не е хапнала нито един залък.</i></p>
<p>3. Прех. и непрех. Проверявам, обикн. с пипане нещо, за да се уверя в съществуването му, установявам наличността на нещо. <i>Ключето щракна, тя опита дали сандъка е отворен и изтича бързо в стаята.</i></p>	

<p>4. Прех. Обикн. с предл. с . Проверявам, обикн. с опипване, обстановката, в която се намирам или посоката, в която се движа, за да добия представа; ориентирам се. <i>Райко опитваше като рибар с един дълъг прът дълбочината и помагаше на водача да изведе благополучно машината на здрава земя.</i></p>	
<p>5. Непрех. Обикн. със следв. изр. със съюз д а. Полагам усилия, правя опит да извърша или да постигна нещо; пробвам. <i>Аз опитах да вляза през вратата, но тоя негодник.. не само че не ме пусна, но ме нарече скитник и всякакъв.</i></p>	<p>пробвам се:1; опитвам:1; опитам:1 1. правя опит в нещо, което не умея Verb.social <i>Никога не съм се качвал на кон, но ще се пробвам.</i></p>
<p>6. Непрех. Обикн. с предл. с и следв. същ. д о б р о, м о л б а, к р о т к о и др. Проверявам възможността чрез нещо да повлияя, да въздействувам или да помогна на някого или на нещо в определено положение; изпробвам. <i>Горчиво му беше на Първан, но пак опита с кротко: — Петро, да стъкна огъня, па сложи една бобена яхния.</i></p>	
<p>7. Прех. и непрех. Изпитвам върху себе си действието на нещо, обикн. неприятно; понасям нещо. <i>Хайде да се съберем, Ноне. И двамата сме опитали от горчивото, затуй отсега нататък ще живеем по-хубаво.</i></p>	
<p>опитвам се, опитам се страд. <i>Сместа се опитва на сол и ако е необходимо, се посолява.., поръсва се със ситно нарязания магданоз или копър и се разбърква.</i></p>	

--	--

ОПИТВАМ СЕ *несв.*; **опитам се** *св., непрех.* Обикн. със следв. глаг. със съюз **да**.
 Правя опит, полагам усилие да извърша или да постигна нещо; мъча се, напругам се. *Настана голямо оживление и по махалите; жените бяха във всичко заедно с мъжете си, опитваха се да помогнат в работата им.*

Имам вкус

РБЕ	Уърднет
	имам вкус:1 1.предизвиквам някакво усещане върху вкусовите рецептори verb.perception
	имам вкус на:1; на вкус съм като:1 2.имам вкус, характерен за определен вид храна Verb.perception <i>Това има вкус на индийско орехче.</i>
ИМАМ 6. Отличавам се, характеризирам се с някакво качество, някаква особеност. <i>Тя има вкус.</i>	